

รายงานการเขียนหนังสือ  
ประวัติวรรณคดีไทยโบราณว่าด้วยผู้แต่ง  
กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอ  
ด้วยความสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ครั้งที่ ๑

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วิภา กงกะนันทน์  
ผู้รายงาน

วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓

“...จงคงคู่กล้า  
หายแผ่นดินฟ้าไหม้

ยืนโยค  
อย่าหาย”

จาก กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ประวัติผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

วิภา กองกะนันท์

## สารบัญ

|                                                  | หน้า |
|--------------------------------------------------|------|
| ๑. ความนำ                                        | ๑    |
| ๒. ภาคแรก : ประวัติผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย | ๕    |
| ๓. ภาคหลัง : ประวัติผู้แต่งลิลิตพระลอ            |      |
| ๔. บทสรุป                                        |      |

## ความนำ

วรรณคดีซึ่งเป็นสิ่งที่บันทึกและสะท้อนสติปัญญา ภูมิธรรม อารมณ์ ความคิด ความรู้สึก และประสบการณ์ของผู้แต่ง นับเป็นทรัพย์สินทางปัญญาของสังคม ซึ่งผู้ที่อ่านหนังสือเป็นจะได้รับประโยชน์อย่างประมาณค่ามิได้

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และ ลิลิตพระลอ เป็นวรรณคดีไทยโบราณที่ตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติมาจนถึงปัจจุบัน โดย ที่ไม่ปรากฏชื่อหรือประวัติของผู้แต่ง นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณคดีไทยรุ่นแรก ๆ ได้เคยบันทึกข้อสังเกต ผลการศึกษาค้นคว้า และข้อสันนิษฐานของท่านเกี่ยวกับผู้แต่ง ยุคสมัยที่แต่ง และสถานที่อันเป็นฉากสำคัญในวรรณคดีสองเรื่องนี้ไว้บ้างแล้ว แต่ยังไม่มีความชัดเจนไม่มากพอแก่ความต้องการของผู้ใฝ่รู้ และบางเรื่องก็ยังหาข้อยุติมิได้\*

ในระหว่างปี ๒๕๑๘ – ๒๕๓๘ ได้มีการวิจัยวรรณคดีสำคัญสองเรื่องนี้อีกเป็นระยะ โดยผู้วิจัยได้เริ่มศึกษาลิลิตพระลอตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๘ และเริ่มศึกษากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ ผู้วิจัยได้ใช้ความรู้จากศาสตร์สาขาอื่นนอกจากหลักการของวรรณคดีศึกษาประกอบด้วย เพื่อจะได้รู้จักวรรณคดีสองเรื่องนี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมีวิธีการศึกษาให้ใช้ได้ และเพื่อค้นคว้าหาคำตอบที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับผู้แต่ง เวลา และสถานที่อันเป็นฉากสำคัญ

ผลของการศึกษาพบว่า กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ มีองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ส่วนสำคัญคล้ายกันมากจนทำให้เกิดสมมุติฐานว่าผู้แต่งวรรณคดีสองเรื่องนี้จะเป็นบุคคลเดียวกัน คือเป็นเจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย (ราชวงศ์พระร่วง) และนิพนธ์บทประพันธ์สองเรื่องนี้ในเวลาห่างกันไม่เกิน ๔๐ ปี คือ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๘ – ๒๐๕๘ ซึ่งถือว่าอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น

แม้ว่ากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย จะมีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นสารัตถคดี (informative literature) คือเป็นส่วนหนึ่งของพระราชประวัติ ส่วนหนึ่งของอัตชีวประวัติ และบันทึกเรื่องการสงครามที่กวีมีส่วนเกี่ยวข้อง และลิลิตพระลอเป็นจินตคดี (imaginative literature) เป็นวรรณกรรมโศกสลดก็ตาม แต่ศิลปะการใช้ภาษา โลกทัศน์ บุคลิกภาพ และประสบการณ์ของกวีที่แสดงให้เห็นในบทประพันธ์สองเรื่องนี้มีลักษณะร่วมกันอย่างน่าศึกษาให้ละเอียด

เมื่อนำผลของการศึกษาวิจัยองค์ประกอบและกลวิธีการประพันธ์ของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอมาพินิจกับความรู้ และความคิดที่ได้รับจากการใช้ศาสตร์สาขาอื่น ๆ ที่เอื้ออำนวยให้เข้าใจวรรณคดีสองเรื่องนี้ได้ชัดเจนขึ้น เช่น จิตวิทยามนุษย์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ ศิลปะสาขาอื่น ๆ ศาสนา และความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทย

ทำให้ผู้เขียนอดมิได้ที่จะขอเสนอผลการศึกษาค้นคว้าซึ่งดำเนินมาเป็นระยะ แต่มิได้ต่อเนื่องกัน ตลอดเวลาอันยาวนานกว่า ๓๐ ปีนี้อีกครั้ง เพื่อให้ผู้ที่สนใจและผู้รู้ได้อ่าน วิพากษ์วิจารณ์ และตรวจสอบ เพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางสติปัญญา และเกิดความก้าวหน้าในการศึกษาวรรณคดี ไทยโบราณ โดยเฉพาะเรื่องยวนพ่าย ซึ่งกวีได้อธิษฐานไว้ว่า ขอให้บทประพันธ์ในภาษาสยามของท่านนั้น

“จงคงคู่กล้า                      ยืนโยค  
หายแผ่นดินฟ้าไหม้          อย่าหาย”

ผู้เขียนเห็นด้วยกับนักวิจารณ์ศิลปะทั้งหลายที่มีความคิดว่าศิลปะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยถ้อยคำ เพราะหากไม่มีใครพูดถึง หรือเขียนถึง ศิลปกรรมนั้น ๆ ก็ตายเสียแล้ว แม้ว่าตัวชิ้นงานยังปรากฏอยู่

หนังสือนี้เขียนขึ้นเพื่อร่วมสืบทอดชีวิตของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ ซึ่งกวีถือว่าการแต่งลิลิตพระลอเป็นสิริมงคลแก่ปากของผู้แต่ง เป็นเครื่องประดับหูของผู้ฟังทุกเวลา และเปรียบเสมือนเครื่องหอมที่ชื่นใจ แม้ได้สัมผัสเพียงเล็กน้อยก็ทำให้จิตใจมีพลัง ดังคำไพเราะของกวีที่ว่าไว้ดังนี้

“เป็นศรีแก่ปากผู้                      ผจงฉันท  
...เป็นถนิมประดับกรรณ          ทุกเมื่อ  
กลกระเจาะต้องน้อย                  หนึ่งได้แรงใจ”

ได้มีการเสนอผลการศึกษาวิจยวรรณคดีสองเรื่องนี้หลายครั้งทั้งภายในและภายนอกประเทศ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา และได้รับผลตอบกลับที่ทำให้เห็นว่ายังมีผู้ที่สนใจใคร่รู้ผลงานวิจัยนี้ และเห็นว่าน่าจะนำเสนอในรูปแบบของหนังสือเล่มซึ่งผู้อ่านสามารถอ่านได้สะดวก และเข้าใจได้ง่ายขึ้นกว่าการอ่านหนังสือรวมบทความ หรือเอกสารประกอบการบรรยาย หรือรายงานผลการวิจัยที่ละส่วนที่แยกจากกันดังที่มีอยู่ในปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยซึ่งขณะนี้มีความที่จะปรับปรุงและเขียนหนังสือขึ้นใหม่โดยมีเนื้อหาส่วนใหญ่มาจากผลการศึกษาค้นคว้า และวิจัยที่เกิดขึ้นในระยะเวลาอันยาวนานนั้นแล้ว จึงขอขอบคุณสกว. เป็นอย่างยิ่งที่ได้กรุณาให้ความสนับสนุนการเขียนหนังสือนี้

อย่างไรก็ดี หากท่านผู้อ่านพบข้อบกพร่องในหนังสือนี้ ซึ่งคงจะเกิดจากข้อจำกัดทางสติปัญญาและประสบการณ์ หรือความพลั้งเผลอของผู้เขียน ก็ขอความกรุณาท่านได้โปรดช่วยแก้ไขหรือชี้ที่ผิดพลาดให้ทราบด้วยจะเป็นพระคุณอย่างยิ่ง เพื่อผู้เขียนจะได้นำไปพิจารณาปรับปรุงให้ถูกต้องสมบูรณ์ เพื่อประโยชน์ของผู้อ่านท่านอื่น ๆ ต่อไป

เนื้อหาของหนังสือนี้มี ๔ ส่วน คือ

#### ๑. ความนำ

เนื้อหาส่วนนี้คือ คำอธิบายเรื่องความเป็นมาของหนังสือ “จงคงคู่กล้า ยืนโยค...”

#### ๒. ภาคแรก : ประวัติผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ภาคนี้มีเนื้อหาแบ่งเป็นบท มี ๖ บท ว่าด้วยความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกวีนิพนธ์โบราณเรื่องนี้ ข้อมูลเบื้องต้น เรื่องราว บุคคล บทวิเคราะห์ เรื่องประวัติผู้แต่ง และข้อสรุปเรื่องผู้แต่ง เวลา และสถานที่อันเป็นฉากสำคัญ

#### ๓. ภาคหลัง : ประวัติผู้แต่งลิลิตพระลอ

เนื้อหาในภาคนี้แบ่งเป็นบทเช่นกัน แต่ยังไม่มีความชัดเจนพอจะกล่าวต่อไปในขณะที่เขียนรายงานครั้งที่ ๑ นี้

#### ๔. บทสรุป

ว่าด้วยข้อสังเกต และข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาการศึกษากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ลิลิตพระลอ และวรรณคดีโบราณร่วมสมัย ซึ่งได้แก่ มหาชาติคำหลวง ให้มีความหมายในสังคมปัจจุบันมากขึ้น

หนังสือนี้เขียนขึ้นด้วยความหวังว่าจะมีผู้ที่เห็นคุณค่าของอดีต เห็นคุณประโยชน์ของประสบการณ์ ภูมิปัญญา ค่านิยม และอุดมคติ รวมทั้งความรู้สึกรักชาติ อารมณ์ ปัญหา และวิธีการแก้ปัญหา ความทุกข์ และความสุขของบรรพชนที่เคยมีชีวิตอยู่บนแผ่นดินเดียวกับเราในวันนี้ ซึ่งจะได้บันทึกและสะท้อนให้เราได้เห็นในผลงานของท่าน

ผู้เขียนหวังว่าจะมีผู้ที่เห็นคุณค่าเหล่านี้แล้วหาทางช่วยเผยแพร่ให้ไปถึงผู้อ่านได้ในวงกว้าง ทั้งผู้อ่านที่เป็นคนไทยซึ่งเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมนี้ร่วมกัน และผู้อ่านในประชาคมของนักวิชาการนานาชาติที่สนใจใฝ่ศึกษาวัฒนธรรมทางวรรณกรรมของไทยด้วย

วิภา กงกะนันทน์

๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๒

บ้านบางซ่อน

## แหล่งข้อมูลที่อ้างอิง

\*พ.ณ. ประมวลุมารค, (รวบรวม). กำสรวลศรีปราชญ์-นิราศนรินทร์ (ประชุมวรรณคดี  
วิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องลิลิตพระลอ. น.๑๐๓, ๑๑๖, ๑๔๓ และ ๒๓๑ อ้างไว้ใน วิภา กงกะนันทน์.  
“ภูมิทัศน์ในลิลิตพระลอ” ในข้อมูล สมมุติฐาน และทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และ  
ลิลิตพระลอ. น.๒. และ \_\_\_\_\_. กำสรวลศรีปราชญ์ – นิราศนรินทร์. น.๓๑๕, ๓๔๕ และ ๓๖๒.

ภาคแรก

ประวัติผู้แต่งวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย



# สารบัญ

# หน้า

|                                                                                                                        |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ๑. บทนำ :                                                                                                              | ๓   |
| ๒. ข้อมูลเบื้องต้น :                                                                                                   | ๑๒  |
| ๓. เรื่องราว :                                                                                                         | ๒๒  |
| ตอนที่ ๑ : “พระมามลายโสภหัตถ์ เหลือสุข”                                                                                | ๒๓  |
| ตอนที่ ๒ : “บัดนี้ข้าขอยนากู                      นางเมือง ถาพ้อ<br>ปิตประคตเมืองลง                      เชื้อขนขว้าง” | ๓๕  |
| ตอนที่ ๓ : “ชยขันนะได้แก้ว                      กรอบครอง”                                                              | ๕๒  |
| ๔. บุคคล : ใครเป็นใคร                                                                                                  | ๗๕  |
| นำเรื่อง                                                                                                               | ๘๐  |
| ตอนที่ ๑ : บุคคลสำคัญ                                                                                                  | ๘๔  |
| ตอนที่ ๒ : บุคคลอื่น ๆ                                                                                                 | ๑๓๔ |
| ๕. ผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายคือใคร                                                                                 | ๑๕๑ |
| ๖. บทสรุป                                                                                                              | ๒๔๓ |
| ๗. บรรณานุกรม                                                                                                          | ๒๕๕ |
| ๘. รายนามผู้มีอุปการคุณ                                                                                                | ๒๖๐ |

๒. ข้อมูลเบื้องต้น : ๑๒

๓. เรื่องราว : ๒๒

ตอนที่ ๑ : “พระมามลายโสภหัลล่า เหลือสุข” ๒๓

ตอนที่ ๒ : “บัดนี้ข้าขอยนาคู                      นางเมือง ถาพ้อ                      ๓๕

ปิดประตูเมืองลง                      เชื้อนกวาง”

ตอนที่ ๓ : “श्यำนะได้แก้ว                      ครอบครอง”                      ๕๒

๔. บุคคล : ใครเป็นใคร ๗๕

นำเรื่อง ๙๐

ตอนที่ ๑ : บุคคลสำคัญ ๘๔

ตอนที่ ๒ : บุคคลอื่น ๆ ๑๓๔

๕. ผู้แต่งวินิพนธ์เรื่องยวนพ่ายคือใคร ๑๕๑

๖. บทสรุป ๒๔๓

๗. บรรณานุกรม ๒๕๕

๗. รายชื่อนามผู้มีอุปการคุณ ๒๖๐

บทที่ ๑

บทนำ

## กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

“เป็นสร้อยโสภณพัน อุปมา”

(๕๘)

เมื่อผู้เขียนเสนอผลการศึกษากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๖ แล้วสรุปว่า กวีเป็นเจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ผู้เขียนได้เห็นปฏิริยาตอบกลับจากผู้ฟังทั้งที่เป็นนักบวชและนักฆราวาส บางท่านก็กรุณาเขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์ข้อเสนอของผู้เขียน<sup>๑</sup> ทำให้ผู้เขียนต้องคิดหาแนวทางที่จะปรับปรุงวิธีการนำเสนอเสียใหม่ เพื่อให้ท่านผู้อ่านมองเห็นได้ง่ายขึ้นว่า ผู้เขียนพิจารณากวีนิพนธ์เรื่องนี้อย่างไร จึงทำให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับผู้แต่งดังกล่าว

เพื่อที่ผู้เขียนจะได้ข้อสรุปข้างบนนี้ ผู้เขียนจำเป็นต้องรู้เรื่องต่าง ๆ ของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายตั้งแต่องค์ประกอบ กลวิธีการประพันธ์ และกรรมวิธีเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ดังมีรายละเอียดตามที่ขอเสนอให้ท่านพิจารณาไปด้วยกันทั้งหมดตั้งแต่ต้นนี้ต่อไปจนจบ โดยเริ่มต้นที่บทกวีนี้ แล้วตามด้วยข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับตัวกวีนิพนธ์ เรื่องราวที่กวีบรรยายให้เราฟัง บุคคลต่าง ๆ ที่กวีรู้จักหรือกล่าวถึง รวมทั้งตัวกวีซึ่งกล่าวถึงตนเองด้วย

ทั้งนี้ โดยที่ผู้อ่านจำเป็นต้องเอาใจใส่เรื่องวิธีการใช้คำของกวี เช่น การใช้ภาษาเฉพาะตัว (idiolect) ซึ่งแสดงให้เห็นบุคลิกภาพเฉพาะตัวของกวี และการใช้โวหารเปรียบเทียบ<sup>๒</sup> เป็นพิเศษ

อนึ่ง ถ้าท่านเป็นนักอ่าน ประสบการณ์เดิมของท่านจะช่วยท่านได้มากในการพิจารณาตัดสินใจว่า วรรณคดีเรื่องใด ผู้แต่งเป็นพระภิกษุ เป็นชาย เป็นหญิง เป็นเด็กวัยรุ่น เป็นผู้ได้รับการศึกษาในระบบสากล หรือเป็นชาวบ้านผู้ดำเนินชีวิตอยู่ในชนบททางไกลอารยธรรมเมืองหลวง ฯลฯ

ประสบการณ์สูงของผู้ที่เป็นนักอ่านจะช่วยให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “ลีลา” หรือ “สำนวน” หรือ “สไตล” ของนักเขียนแต่ละท่าน ผู้ที่เป็นนักอ่านงานของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และ “บุญเหลือ” ย่อมจะเห็นความแตกต่างทาง “สไตล” ของนักเขียนทั้งสองท่าน เช่นเดียวกับความแตกต่างของ “กฤษณา อโศกสิน” และ “คำพูน บุญทวี” หรือ “ป.อินทรปาลิต” กับ “มนัสนยา” หรือ “ว.วชิรเมธี” กับ “มุกหอม วงษ์เทศ” ฯลฯ

ในขณะเดียวกันผู้ที่เป็นักอ่านก็จะทราบจากประสบการณ์ของตนว่า ผลงานชิ้นใดเป็นของนักเขียนท่านเดียวกัน แม้จะมีได้เห็นชื่อผู้แต่งก็ตาม

ผลการศึกษาของผู้เขียนทำให้สรุปได้ว่า ผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ เป็นกวีท่านเดียวกัน

แม้ในภาคแรกผู้เขียนจะกล่าวถึงกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย แต่ความรู้ในภาคนี้ก็เป็นพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจว่าอะไรคือองค์ประกอบ และกลวิธีการประพันธ์สำคัญที่ทำให้เราเชื่อว่าผู้แต่งวรรณคดีโบราณสองเรื่องนี้เป็นบุคคลเดียวกัน

ต่อจากนี้ไปขอเชิญท่านพิจารณารายละเอียดต่าง ๆ ของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเสียก่อน

บทประพันธ์เรื่องนี้เป็นกวีนิพนธ์ในรูปแบบบทสวดดี หรือบทสรรเสริญเกียรติคุณบุคคล ซึ่งนักวิชาการด้านวรรณคดีศึกษาชาวตะวันตกเรียกว่า “panegyric poem” หรือ “poem of eulogy” หรือ “encomiastic verse”

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นบทสวดดีบุคคลเรื่องแรกของไทย บุคคลที่กวีสวดดีในบทประพันธ์นี้คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งครองราชสมบัติอยู่ในกรุงศรีอยุธยา และพิษณุโลก รวมกันเป็นเวลา ๔๐ ปี โดยเสด็จขึ้นไปประทับ ณ เมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๐๖ จนถึง พ.ศ. ๒๐๓๑ ซึ่งเป็นปีที่สวรรคต นับเวลาที่พิษณุโลกเป็นราชธานีคือ เป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมืองและทางศิลปวัฒนธรรมนานถึง ๒๕ ปี

กวีใช้ร่าย ๒ บท และโคลงสี่กั๊ก ๒๕๓ บท ในการแต่งเรื่องยวนพ่าย เพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณ โดยแบ่งเนื้อหาเป็น ๓ ส่วนกว้าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันคือ

๑. พระราชประวัติ พระอัจฉริยภาพ พระเกียรติคุณ พระปรีชาสามารถ พระสิริโฉม และพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีต่อโลก ต่อบ้านเมืองของกวี และต่อตัวกวี

๒. วิกฤตการณ์ทางการเมืองในเชียงขึ้นหรือเซียงเมื่อ พ.ศ.๒๐๑๗

๓. ชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในการสงครามเพื่อปราบข้าศึกศัตรูของชาวเซียง ซึ่งมี “นางเมือง” เป็นผู้นำทั้งทหารและประชาชนในระยะแรก

ในการเล่าเรื่องทั้งสามส่วนนี้ กวีมักแทรกทัศนะ อารมณ์และความรู้สึกส่วนตัวที่มีต่อบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย บุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่ ทำให้กวีแต่งเรื่องยวนพ่ายนี้ขึ้น คือ

๑. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๒. พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่

๓. หมื่นนกร หรือหมื่นดั่ง

ผู้เขียนแบ่งเนื้อหาของภาคแรกนี้เป็น ๖ บท คือ

บทที่ ๑ บทนำ

เนื้อหาของบทนี้ว่าด้วยความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

## บทที่ ๒ ข้อมูลเบื้องต้น

บทนี้กล่าวถึงประวัติกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายโดยสรุป มีคำอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการอ่านภาษา “โบราณ” บางคำ รวมทั้งบอกวิธีการถ่ายทอดภาษา “โบราณ” นั้นลงมาในการเขียนหนังสือนี้ด้วย

## บทที่ ๓ เรื่องราว

ในบทนี้ผู้เขียนเล่าเรื่องราวโดยสังเขปตามพล็อตที่กวีกำหนดไว้ตั้งแต่ต้นจนจบ

## บทที่ ๔ บุคคล : ใครเป็นใคร

บุคคลที่ปรากฏในบทนี้มีสองประเภทคือ บุคคลสำคัญ และบุคคลอื่น ๆ ที่กวีกล่าวถึง

## บทที่ ๕ ผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายคือใคร

บทนี้คือหัวใจสองห้องของหนังสือนี้ เป็นบทวิเคราะห์ศิลปะการใช้ภาษา และกลวิธีการประพันธ์ของกวี ซึ่งนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า กวีคือใคร แต่งเรื่องยวนพ่ายที่ไหนและเมื่อใด

## บทที่ ๖ บทสรุป

ต่อจากนี้ผู้เขียนขอเสนอข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ซึ่งเป็นผลการศึกษาค้นคว้าของผู้เขียนในระยะเวลากว่า ๒๐ ปีที่ผ่านมา

## แหล่งข้อมูลอ้างอิง

<sup>๑</sup>น.ท.หญิง สุมาลี วีระวงศ์. “ช่องว่างระหว่างหลักฐานข้อมูล การตีความ และข้อสรุปเรื่อง ผู้ประพันธ์ลิลิตพระลอและขุนพ่าย” ในวารสารอักษรศาสตร์ (ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๓๓). น.๕๘-๑๐๕.

<sup>๒</sup>วิภา กงกะนันท์ “วัฒนธรรมทางภาษา” ในจากความคิดสู่ความอ่านผ่านภาษา. น.๕-๒๔ และ วรรณคดีศึกษา. น.๑๘ และ ๒๖.

บทที่ ๒  
ข้อมูลเบื้องต้น

“สารสยามพากย์พร้อม กลกานท์ นี่ฤฯ  
คือกลุ่มมาสวรรค์ ช่อช้อย...”

(๕๘)

|                       |                                                                                                                  |
|-----------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ชื่อเรื่อง            | ยวนพ่าย                                                                                                          |
| ประเภท                | กวีนิพนธ์                                                                                                        |
| รูปแบบ                | บทเห็ดพระเกียรติ                                                                                                 |
| ภาษา                  | สยาม (ไทยโบราณ)                                                                                                  |
| วิธีนำเสนอ            | ร้อย ๒ บท<br>โคลงสี่ ๒๕๓ บท                                                                                      |
| วัตถุดิบ              | ๑. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัยตอนปลาย – ยุทธยาตอนต้น<br>๒. ประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และจินตนาการของกวี |
| ผู้แต่ง               | เจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย ผู้เป็นพระประยูรญาติในสมเด็จพระ-<br>บรมไตรโลกนาถ                                  |
| ระยะเวลาที่แต่ง       | พ.ศ.๒๐๑๘ – ๒๐๒๔                                                                                                  |
| สถานที่แต่ง           | เมืองเชลียง (เชียงชื่น / ศรีลำด้าย) หรือพิษณุโลก                                                                 |
| ปีที่พิมพ์ครั้งแรก    | พ.ศ.๒๔๔๓<br>(๑ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๒)                                                                                 |
| ผู้พิมพ์เผยแพร่       | นิตยสารวชิรญาณ<br>(ตอนที่ ๕๖ เดือนตุลาคม ร.ศ.๑๒๑)                                                                |
| ปีที่พิมพ์ครั้งล่าสุด | พ.ศ.๒๕๕๐<br>(๑๓ สิงหาคม)                                                                                         |
| ผู้พิมพ์เผยแพร่       | คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์ ท่าเตียน)                                                             |



จำนวนพิมพ์

๒,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลข้างบนนี้บางส่วนอาจทำให้ผู้อ่านเกิดความสงสัย เช่น ชื่อเรื่อง และปีที่พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก ผู้เขียนจึงเพิ่มรายละเอียดในส่วนที่เกี่ยวข้องก่อนที่จะนำเสนอเนื้อหาส่วนอื่นต่อไป

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้มีชื่อเป็นที่รู้จักหลายชื่อ กล่าวคือ เมื่อคณะกรรมการบริหารหอพระสมุดวชิรญาณ ได้จัดพิมพ์กวีนิพนธ์เรื่องนี้เป็นครั้งแรกใน ร.ศ.๑๒๒ โดยนำลงตีพิมพ์ในนิตยสารของหอพระสมุด ตอนที่ ๘๗ ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ.๑๒๑ ซึ่งออกช้ากว่ากำหนดประมาณ ๘ เดือน นั้น กวีนิพนธ์นี้มีชื่อว่า

“โคลงยวนพ่าย ฤๅขอพระเกียรติ์ พระเจ้าช้างเผือก กรุงเก่า”<sup>๑</sup>

ถัดมาอีก ๑๘ ปี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์ โปรดให้พิมพ์กวีนิพนธ์เรื่องนี้เป็นเล่มเป็นครั้งแรก โดยพิมพ์พระนิพนธ์คำอธิบายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไว้ด้วย ในพระนิพนธ์นี้ บทประพันธ์นี้มีหลายชื่อคือ

“ลิลิตยวนพ่าย”

“ยวนพ่าย”

“หนังสือยวนพ่าย”

“หนังสือเรื่องยวนพ่าย”<sup>๒</sup>

ใน พ.ศ.๒๔๕๕ นายเปลื้อง ณ นคร ได้ตีพิมพ์หนังสือประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา ในหนังสือนี้ได้กล่าวถึงบทประพันธ์เรื่องนี้ในชื่อ

“ลิลิตยวนพ่าย”<sup>๓</sup>

เมื่อนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ทำคำอธิบายประกอบการถอดความ ดีความ และให้ข้อวินิจฉัยทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ฯลฯ ได้ให้ชื่อผลงานของท่านซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ.๒๕๑๓ ว่า “ยวนพ่ายโคลงฉันท์ ฤๅขอพระเกียรติ์ พระเจ้าช้างเผือกกรุงเก่า”

หลังจากนั้นอีกไม่นาน กรมศิลปากรได้อนุญาตให้สำนักพิมพ์บรรณาคาร และสำนักพิมพ์คลังวิทยา ตีพิมพ์บทประพันธ์นี้ในปี ๒๕๑๔ และ ๒๕๑๗ ตามลำดับ ทั้งสองสำนักพิมพ์ให้ชื่อหนังสือว่า

“ลิลิตยวนพ่าย”

ในเดือนกรกฎาคม ๒๕๒๐ มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ตีพิมพ์หนังสืออ่านนอกเวลาของภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก ผู้แต่งหนังสือนี้คือ รองศาสตราจารย์ถลลนา ศิริเจริญ ที่เรียกกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายว่า “ลิลิตยวนพ่าย”<sup>๔</sup> ในหนังสืออ่านนอกเวลานี้ รศ.ถลลนา ได้วิเคราะห์คุณค่าของ “ลิลิตยวนพ่าย” ไว้อย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะบทวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณศิลป์

ต่อมากรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑ เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งรวมวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาตอนต้น ๕ เรื่อง ในหนังสือนี้ กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ก็มีชื่อว่า “ลิลิตยวนพ่าย”<sup>๕</sup> อีก

เมื่อราชบัณฑิตยสถานตีพิมพ์พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา ใน พ.ศ.๒๕๔๔ โดยมีการถอดความจากร่ายและโคลงบทต่อบทออกมาเป็นร้อยแก้ว ก็เรียกชื่อกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ว่า “โคลงยวนพ่าย”

และล่าสุดเมื่อคณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ จัดพิมพ์บทประพันธ์นี้ประกอบคำแปลบทต่อบทของพระอุบาฬีคุณูปมาจารย์ (ปาน) ใน พ.ศ.๒๕๕๐ ก็เรียกชื่อว่า “ยวนพ่ายโคลงตัน” ฉบับแปล

ด้วยเหตุที่บทประพันธ์เรื่องนี้มีวิธีการนำเสนอโดยใช้ฉันทลักษณ์ ๒ แบบ คือ ร่ายกับโคลงสี่ แต่ใช้ร่ายเพียง ๒ บท เพื่อเปิดเรื่อง ๑ บท และอาจจะเพื่อปิดเรื่องอีก ๑ บท ส่วนโคลงนั้นก็ใช้แต่เพียงโคลง ๔ ในการดำเนินเรื่อง ผู้เขียนหนังสือนี้จึงขอเรียกชื่อบทประพันธ์เรื่องนี้ว่า

### “กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย”

ผู้เขียนใช้ชื่อนี้เป็นครั้งแรกในเอกสารประกอบการสัมมนาและวรรณคดีสัญจรเรื่อง “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และลิลิตยวนพ่าย” เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๓๖ ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ เอกสารนั้นมีชื่อว่า “ศึกษา กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายในด้านวรรณศิลป์” ต่อมาเอกสารนี้ได้รับการตีพิมพ์ร่วมกับเอกสารอื่น ๆ เป็นเล่มมีชื่อว่า

ข้อมูล สมมุติฐาน และทฤษฎีใหม่ เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘

ทั้งนี้ เพื่อป้องกันมิให้นักศึกษาและผู้สนใจเข้าใจผิดว่า กวีใช้ฉันทลักษณ์เฉพาะในรูปแบบของโคลงเท่านั้น ในกรณีนี้เรียกบทประพันธ์นี้ว่า “โคลงยวนพ่าย” หรือ “ยวนพ่ายโคลงตัน” ประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง ถ้าเรียกชื่อว่า “ลิลิตยวนพ่าย” ก็จะสร้างความสับสนให้แก่ผู้สนใจใฝ่รู้จริงเกี่ยวกับวรรณคดีไทยที่เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนในวิธีการนำเสนอ บทประพันธ์เรื่องนี้กับบทประพันธ์ที่เรียกว่า “ลิลิต” อื่น ๆ เช่น ลิลิตพระลอ และลิลิตเตล่งพ่าย ซึ่งถือได้ว่าเป็น “ลิลิต ชั้นครู” ซึ่งต่างก็ใช้โคลงทั้งสามแบบคือ โคลง ๒ โคลง ๓ และโคลง ๔ รวมกับร่ายอีกหลายบท ในขณะที่กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายใช้ฉันทลักษณ์ในรูปแบบร่ายเพียง ๒ บท นอกนั้นเป็นโคลงสี่ทั้งหมด ดังนี้

| ฉันทลักษณ์        | กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย | ลิลิตพระลอ | ลิลิตเตलगพ่าย |
|-------------------|------------------------|------------|---------------|
| ร่าย              | ๒                      | ๑๑๐        | ๔๘            |
| โคลง ๒ และ โคลง ๓ | -                      | ๒๕๖        | ๔๕            |
| โคลง ๔            | ๒๕๓                    | ๒๕๔        | ๓๓๔           |

ผู้เขียนเรียกชื่อบทประพันธ์นี้ว่า “กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย” เพื่อให้ข้อมูลเบื้องต้นว่า กวีนำเสนอเรื่องยวนพ่าย ด้วยการใช้นามประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ที่เรียกว่า “กวีนิพนธ์”<sup>๖</sup> ซึ่งผู้แต่งอาจใช้นามลักษณ์รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบก็ได้

ในกรณีของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ผู้แต่งเลือกใช้ร่ายเพียงสองบท และโคลงสี่อีก ๒๕๓ บท โดยไม่ใช้โคลงสองและโคลงสามเลย ดังที่ปรากฏในตารางข้างบนนี้

กล่าวโดยสรุปก็คือ กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้ มีผู้ที่รู้จักในชื่อต่าง ๆ หลายชื่อ เช่น

๑. “โคลงยวนพ่าย ฤทัยพระเกียรติ์พระเจ้า ช้างเผือกกรุงเก่า” (ร.ศ.๑๒๒)
๒. “ลิลิตยวนพ่าย” (พ.ศ.๒๔๖๕)
๓. “ยวนพ่าย” (พ.ศ.๒๔๖๕)
๔. “หนังสือเรื่องยวนพ่าย (พ.ศ.๒๔๖๕)
๕. “ยวนพ่ายโคลงคั่น ฤทัยพระเกียรติ์ พระเจ้าช้างเผือกกรุงเก่า” (พ.ศ.๒๕๑๓)
๖. “กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย” (พ.ศ.๒๕๓๖)
๗. “โคลงยวนพ่าย” (พ.ศ.๒๕๔๔)
๘. “ยวนพ่ายโคลงคั่น” (พ.ศ.๒๕๕๐)

ส่วนเรื่องการตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกที่มองคลุ้กลันในปีที่พิมพ์ และในปีที่นิตยสาร **วชิรญาณ** ระบุ นั้น ผู้เขียนขอชี้แจงเพิ่มเติมดังนี้คือ นิตยสารที่ลงพิมพ์กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นฉบับที่ออกประจำเดือนตุลาคม ร.ศ.๑๒๑ แต่เกิดความไม่สะดวกด้านการบริหารจัดการระยะหนึ่ง จนถึง ร.ศ.๑๒๒ จึงได้มีการตีพิมพ์นิตยสารฉบับดังกล่าวเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน

ในการเขียนหนังสือนี้ แม้ผู้เขียนใช้กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ฉบับที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือ **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑** เป็นหลักสำหรับอ้างอิง แต่ก็ได้สอบเทียบกับฉบับอื่น ๆ ทั้งที่เป็นฉบับพิมพ์และเป็นตัวเขียน ในกรณีที่มีข้อสงสัยโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับตัวสะกดที่คลาดเคลื่อนกัน ผู้เขียนได้เลือกตัวสะกดดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือนี้ ซึ่งอาจจะแตกต่างจากฉบับของกรมศิลปากร จากหนังสือ และจากเอกสารข้างล่างนี้โดยรวม คือ

๑. เอกสารตัวเขียนของหอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ๒๑๐

๒. “โคลงยวนพ่าย ฤๅขอพระเกียรติพระเจ้าช้างเผือก กรุงเก่า” วชิรญาณ ตอนที่ ๕๗ เดือน ตุลาคม ร.ศ.๑๒๑, หน้า ๒๗-๘๖

๓. ยวนพ่ายโคลงด้น ฤๅขอพระเกียรติ พระเจ้าช้างเผือกกรุงเก่า ของนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, ๒๕๑๓

๔. ลิลิตยวนพ่าย. สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๗

๕. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๔

๖. ยวนพ่ายโคลงด้นฉบับแปลและความเรียง เรื่องยวนพ่าย ฉบับพระอุปาพิคุณูปมาจารย์ (ปาน), ๒๕๕๐

จากการศึกษาเอกสารทั้ง ๗ รายการข้างบนนี้ ได้พบว่าพระเทพมุณี (ปาล) แห่งวัดมหรณพาราม ซึ่งต่อมามีสมณศักดิ์เป็นพระอุปาพิคุณูปมาจารย์ ได้ศึกษาวินิพนธ์เรื่องนี้อย่างละเอียด โดยถอดความเทียบบทตอบทั้งหมด หลังจากเรียบเรียงเป็นร้อยแก้วที่ละบททั้งหมดมาก่อนตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๐<sup>๖</sup>

พระเทพมุณี สันนิษฐานว่าผู้แต่งวินิพนธ์เรื่องยวนพ่ายคือ พระมหาราชครูในแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช<sup>๗</sup>

ได้มีการศึกษา การสันนิษฐาน และมีข้อเสนอเกี่ยวกับผู้แต่ง และระยะเวลาที่แต่งเรื่อยมานับจากนั้นเป็นต้นมา<sup>๘</sup>

ข้อเสนอที่น่าสนใจข้อหนึ่งคือ ข้อเสนอของพลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี ที่ว่า ผู้แต่งเป็นพระสงฆ์ในทินนามว่า “เบญญาพิศาล” หรือ “ปัญญาพิศาล”<sup>๙</sup>

ล่าสุด ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้ประมวลทัศนะเกี่ยวกับประวัติ การแต่ง ตีพิมพ์ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “๖๐๐ ปีติโลกราชกับมิติทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ล้านนาในยุคปัจจุบัน” เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๒ สรุปว่านักวิชาการหลายท่านเห็นด้วยกับข้อเสนอที่ว่า ผู้แต่งเป็นพระภิกษุ<sup>๑๐</sup> มีแต่ผู้เขียนคนเดียวที่มีความเห็นแปลกออกไป คือ “สันนิษฐานว่าผู้แต่งน่าจะเป็นสตรี...”<sup>๑๑</sup>

ส่วนระยะเวลาที่นักวิชาการหลายท่านมีความเห็นสอดคล้องกันคือ พ.ศ.๒๐๑๖ – ๒๐๒๕ ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานของหม่อมเจ้า จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนี้ ผู้ใช้นามปากกาว่า “พ. ณ ประมวล-มารค”<sup>๑๒</sup>

ผู้เขียนหนังสือนี้ขอนำเสนอ ข้อสังเกต เหตุผล และหลักฐานที่ทำให้เชื่อว่ากวีนิพนธ์เรื่อง  
ยวนพ่ายเป็นเจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งแต่งบทประพันธ์นี้ในระหว่าง พ.ศ.๒๐๑๘ –  
๒๐๒๔

การสะกดคำที่นำมาจากบทประพันธ์นี้ ผู้เขียนใช้ตัวสะกดตามอักขรวิธีที่ใช้กันอยู่ใน  
ปัจจุบัน เช่น

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย มีคำว่า “นั้” “ดง” “กลว” “ชง”

ผู้เขียนก็จะเขียนว่า “นั้” “ดง” “กลว” และ “ชง” ในบทบรรยายของผู้เขียนเอง

แต่ถ้าผู้เขียนยกคำประพันธ์ของกวีโดยตรงมาอ้าง ผู้เขียนจะสะกดตามต้นฉบับที่ผู้เขียน  
ตรวจสอบเทียบกับที่มีอยู่ในเอกสาร ๖ รายการ ข้างบนนี้ แล้วเลือกสำนวนที่เชื่อว่าควรจะเป็น เช่น

|          |             |          |         |         |
|----------|-------------|----------|---------|---------|
| “บัคั้”  | นั้         | นางใช้ทา | ทยมใจ   | หนึ่งแฮ |
| เอาดลั้  | ทองดล       |          | ควัน    | เต้า    |
| ถวายเป็น | สำคัญใน     |          | สารส่ง  | แสดงแฮ  |
| ขอชีพ    | เชิญพระเจ้า |          | เคลื่อน | ครยว”   |

(๑๑๒)

ข้อสังเกตเรื่องการสะกดคำในกวีนิพนธ์เรื่องนี้คือ มีความลักลั่นอยู่ในที่ต่าง ๆ ในเอกสาร  
ฉบับต่าง ๆ อยู่บ่อย ๆ จนทำให้คิดว่าน่าจะมีองค์กรใดที่เห็นความสำคัญของการ “ชำระ” วรรณคดี  
ไทยโบราณ จัดให้มีการประชุมเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง หรือความน่าจะเป็นของตัวสะกดแบบ  
“โบราณ” ซึ่งมีวิวัฒนาการผ่านยุคสมัยของอักขรวิธีต่าง ๆ มาถึง ๕๐๐ ปีเศษ และจัดทำกวีนิพนธ์  
เรื่องยวนพ่าย ฉบับร่วมสมัย โดยปริวรรตภาษา “โบราณ” มาเป็นภาษาปัจจุบันสำหรับผู้สนใจ  
โดยทั่วไปด้วย

ในที่นี้ผู้เขียนใคร่ขอตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมอีกว่า การสะกดคำในมาตรฐานปัจจุบันที่ใช้ “รร”  
ซึ่งออกเสียงว่า “ร. หัน” แทนเครื่องหมาย “อ-” นั้น คือการสะกดคำตามแบบโบราณที่ยังใช้อยู่ เช่น  
คำว่า “สรร”, “สรรค”, “สรรพ” ออกเสียงว่า “ฮัน”

|         |             |          |
|---------|-------------|----------|
| “กรรณ”  | “           | “กัน”    |
| “จรรยา” | “           | “จันยา”  |
| “ธรรม”  | ออกเสียงว่า | “ฮัม”    |
| “สวรค์” | “           | “สะหวัน” |

ส่วนผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ใช้คำที่สะกดดังนี้ด้วย

๑. “นน” ออกเสียงว่า “อัน”

เช่น เขียนคำว่า “พนน” ออกเสียงว่า “พัน”

|         |             |         |
|---------|-------------|---------|
| “หมันน” | ออกเสียงว่า | “หมั้น” |
| “จนน”   | “           | “จัน”   |
| “กน”    | “           | “กัน”   |

๒. “งง” ออกเสียงว่า “อ้ง”

เช่น คำว่า “ส่ง” ออกเสียงว่า “สัง”

|       |   |        |
|-------|---|--------|
| “พง”  | “ | “พัง”  |
| “ค้ง” | “ | “คั้ง” |
| “บง”  | “ | “บั้ง” |

๓. “ว” ออกเสียงว่า “อัว”

เช่น คำว่า “ตว” ออกเสียงว่า “ตัว”

|       |   |        |
|-------|---|--------|
| “รว”  | “ | “รัว”  |
| “กลว” | “ | “กลัว” |
| “หว”  | “ | “หัว”  |

ส่วนอักษร “ย” มีค่าเท่ากับสระ “เอีย” เช่น

คำว่า “สยง” ในขวนพ่ายคือ “เสียง” ในปัจจุบัน

|       |   |         |   |
|-------|---|---------|---|
| “บยด” | “ | “เบียด” | “ |
| “ทยม” | “ | “เทียม” | “ |
| “กยจ” | “ | “เกียจ” | “ |

ฯลฯ

เนื่องจากบทประพันธ์นี้สืบทอดต่อกันมาด้วยการคัดลายมือบนกระดาษข่อยที่ละคำตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.๒๐๑๘ ความวิปโลภคลาดเคลื่อนในเรื่องตัวสะกดจึงมีอยู่ แม้ในเวลาอีกประมาณ ๔๐๐ ปีถัดมา การสืบทอดได้เปลี่ยนวิธีเป็นการพิมพ์เผยแพร่ก็ตาม ความคลาดเคลื่อนเรื่องการสะกดคำก็ยังมีอยู่

ส่วนเสียงของคำคงจะไม่คลาดเคลื่อนมากเท่า เพราะระเบียบวิธีของฉันทลักษณ์บังคับไว้

แม้ในหนังสือนี้ก็ยังมีคำที่สะกดลักลั่นบ้าง เพราะผู้เขียนอาจเผลอสะกดคำโบราณด้วยอักษรวิธีที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันด้วยความเคยชิน โดยที่เสียงของคำยังคงเหมือนเดิม

ในส่วนของภาษาที่ใช้ในการดำเนินเรื่อง กวีจึงใจใช้ภาษาต่างระดับกันในโอกาสที่ต่างกัน คือ

๑. เมื่อกวีกล่าวสรรเสริญพระบรมเดชานุภาพ พระอัจฉริยภาพ พระปรีชาสามารถ และพระบุญญาบารมี ขององค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กวีใช้ภาษาระดับที่ผู้มีการศึกษาชั้นสูงเท่านั้นจึงจะเข้าใจได้ดี เป็นภาษาของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์ เป็นภาษาที่โดยทั่วไป ประกอบด้วยคำที่มีกำเนิดจากภาษาบาลีสันสกฤต กวีใช้ภาษาระดับนี้ในร่ายทั้งสองบท และในโคลงตั้งแต่บทที่ ๑ – ๔๐

๒. กวีใช้ภาษา “ธรรมดา” อย่างมีศิลปะในการบรรยายพระราชประวัติ และเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นในเมืองเชียงใหม่ เรื่องการสงครามเพื่อปกป้องเมืองนี้ รวมทั้งเหตุและผลของสงครามซึ่งได้แก่วัยชราอย่างเด็ดขาดของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ภาษา “ธรรมดา” ที่ว่านี้คือภาษาที่ประกอบด้วยคำที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน คำเหล่านั้นเป็นจำนวนมากยังมีผู้ใช้อยู่จนถึงวันนี้ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ เพียงแต่รูปของคำเป็นไปตามอักขรวิธีโบราณดังกล่าวแล้ว

๓. นอกจากภาษาสองระดับนี้แล้ว บางครั้งกวีก็ใช้ “ภาษาชาวบ้าน” แทรกบ้าง เช่น ใช้คำว่า “มึง”, “ตระหง่อง”, “จุ่มจุ่ม”, “โยโย่”

อย่างไรก็ตาม เมื่อกวีชมกองทัพช้างและกองทัพม้า กวีก็ยังใช้ภาษาบาลีสันสกฤตในการเรียกชื่อเฉพาะของช้างแต่ละเชือก และม้าแต่ละตัว

อันที่จริงช้างและม้าเหล่านั้น ไม่จำเป็นต้องมีชื่อเป็นภาษาบาลีสันสกฤตก็ได้ แต่กวีก็ยังเรียกชื่อด้วยภาษาชั้นสูงนั้นอยู่ ซึ่งย้าให้เห็นว่ากวีเป็นผู้ที่นิยมใช้ภาษาบาลีสันสกฤตเช่นเดียวกับนักวิชาการสมัยนี้ที่นิยมใช้ภาษาอังกฤษแทรกอยู่ในงานเขียนที่ใช้ภาษาไทย

ยกเว้นเสียแต่ว่า ช้างและม้าเหล่านั้นมีชื่อเป็นภาษาบาลีสันสกฤตเพราะมีผู้อื่นตั้งไว้ให้ชื่อก่อนแล้ว และกวีเพียงแค่เรียกชื่อตาม

ต่างจากชื่อนายทหารที่ติดตามนางเมืองออกมาจากเชียงใหม่ ซึ่งมีหลายชื่อ เป็นชื่อไทยแท้ ซึ่งท่านจะเห็นได้ในบทที่ว่าด้วยเรื่องของบุคคล

อนึ่ง เรื่องเลขกำกับโคลงแต่ละบทผู้เขียนใช้ตามนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ คือไม่รวมโคลงสองบทที่กรมศิลปากรพิมพ์แทรกไว้โดยมีคำอธิบายว่า “พระยาตรังแทรกเพราะฉบับเดิมขาดอยู่”<sup>๔๔</sup> แต่ก็มีได้รวมโคลงที่ผู้อื่นแต่งแทรกซึ่งนายฉันทิชย์นำมารวมพิมพ์ไว้ตอนจบ<sup>๔๕</sup>

ในบทต่อไปท่านจะได้อ่านเรื่องราวที่กวีตั้งใจเล่าให้ท่านฟังตั้งแต่เมื่อ ๕๐๐ ปีกว่ามาแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ทำให้กวีเทิดทูนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างสูงสุด

## แหล่งข้อมูลอ้างอิง (บทที่ ๒)

<sup>๑</sup>วชิรญาณ. น.๒๓-๘๖.

<sup>๒</sup>ลิลิตยวนพ่าย. น. ก-ข.

<sup>๓</sup>น.๖๘-๗๒.

<sup>๔</sup>น.๒๖-๑๐๒.

<sup>๕</sup>น.๓๓๑-๓๘๔.

<sup>๖</sup>วิภา กงกะนันทน์. วรรณคดีศึกษา. น.๖๔.

<sup>๗</sup>พระอุบาฬีคุณูปมาจารย์. น.๑๓๐ และ ๒๔๕.

<sup>๘</sup>เฟิ่งอ้าง, น.๒๔๕-๒๕๐.

<sup>๙</sup>ที่เดิม

<sup>๑๐</sup>พลตรี หม่อมราชวงศ์ สุภวัณย์ เกษมศรี. “คำอภิปรายยวนพ่าย โคลงฉันท์” ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเบรเฌมียส ฟาน ฟลีต และผลงานคัดสรร. น.๑๓๑.

<sup>๑๑</sup>น.๕-๙.

<sup>๑๒</sup>เฟิ่งอ้าง, น.๗.

<sup>๑๓</sup>เฟิ่งอ้าง, น.๖.

<sup>๑๔</sup>วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑. น.๓๕๖.

<sup>๑๕</sup>น.๓๔๕-๓๕๐



บทที่ ๓  
เรื่องราว

ตอนที่ ๑

“พระมามลายโศกหล้า เหลือสุข”

(๓)

## เกิดพระเกียรติ

กวีเปิดเรื่องด้วยร่ายถวายพระพรพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นเลิศในแผ่นดิน ซึ่งหมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แล้วจึงกล่าวนมัสการสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมกับสรรเสริญพระพุทธรูปอย่างละเอียด จากนั้นก็ให้พระธรรมและพระอริยสงฆ์ทั้งแปด (ประเภท)

ต่อไปกวีได้พูดถึงช่วงเวลาที่ความยากลำบาก ความเลวร้าย ความหายนะ ความวุ่นวาย ไร้สาระสาย และความเดือดร้อนแสนสาหัสได้เกิดขึ้นทั่วทั้งแผ่นดิน ราวกับโลกจะพลิกคว่ำและฟ้าจะกลับหาง

ในช่วงนี้กวีได้เกิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างสูงยิ่ง โดยกล่าวว่า เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ทั้ง ๓ แห่งศาสนาพราหมณ์ คือ พระพรหม พระพิฆ्ณ และพระอิศวร ได้เกิดความกรณาสงสารประชาราษฎร์ ด้วยเกรงว่าจะพินาศลงทั้งหมดและโลกก็จะสูญสิ้น จึงตั้งจิตรวบรวมมหาเทพอีก ๘ องค์ เข้าด้วยกัน แล้วจุติมาประสูติเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้สืบสายพระราชวงศ์อันยิ่งใหญ่สองพระราชวงศ์เพื่อช่วยระงับราชศัตรู เพื่อดับทุกข์ของแผ่นดินและแผ่นฟ้า เพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาให้มั่นคง เพื่อผู้ครองแผ่นดินจะดำรงอยู่ได้อย่างสันติ เพื่อราษฎรจะได้มีความสุขเพื่อโลกจะได้เป็นที่อยู่อาศัยอันเลิศ

กวีจบร่ายบทแรกนี้ด้วยคำสรรเสริญชัยชนะและพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้จรรขยายไปทั่วทั้งแผ่นดินและแผ่นฟ้า

ต่อจากนั้นกวีใช้โคลงสี่ ๕๓ บท กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นการขยายความที่ได้ระบุไว้โดยสรุปในรายนำเรื่องดังที่ได้กล่าวแล้ว โดยแทรกเจตนารมณ์และปณิธานของกวีในการแต่งคำประพันธ์เรื่องนี้ด้วยโคลงสี่ ๘ บท (ดูโคลงบทที่ ๑ – ๑๐๑)

โคลงบทแรกและบทที่ ๒ เป็นบทที่กวีกล่าวเกิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างสูงสุด โดยให้รายละเอียดว่า มหาเทพในศาสนาพราหมณ์ ๑๑ พระองค์ ที่รวมกันจุติมาประสูติเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น คือ

๑. พระพรหม
๒. พระพิฆ्ณ (หรือพระนารายณ์)
๓. พระอิศวร
๔. พระอินทร์
๕. พระขม
๖. พระพาย
๗. พระพิรุณ

๘. พระอัครนี้

๙. ท้าวฤๅณพนาสูร (ท้าวฤๅณ : เจ้าแห่งอสูร)

๑๐. พระอาทิตย์

๑๑. พระจันทร์

กวีเอ่ยถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในที่นี้ด้วย คำว่า “พระศรีสรรเพชญ์” ซึ่งเป็นคำที่คนไทยที่ศึกษาด้านพุทธศาสนาในปัจจุบันทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็นคำที่หมายถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

กวีกล่าวถึงพระมหากษัตริย์คุณ พระบุญญาธิการ พระปรีชาสามารถ และพระบรมเชษานุภาพแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในการที่เสด็จมา (สู่โลกนี้) โดยใช้โคลงอีก ๕ บท มีความสรุปได้ดังนี้

พระองค์เสด็จมาเพื่อสลายความโศกเศร้าของแผ่นดิน เหลือไว้แต่ความสุข

เสด็จมาสร้างสมพระบารมีเพื่อบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงแสดงให้เห็นคุณแห่งธรรมะในการปกครองโลก

ทรงก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทั้งด้านโภคสมบัติ ฐานะอาหาร และแร่ธาตุ คือมีเหมืองเงิน เหมืองทอง และเหมืองพลอย ทรงก่อให้เกิดความเกษมสุขไปทั่วโลก

ทรงพระปรีชาสามารถปราบปรามเจ้าเมืองต่าง ๆ ได้ทั่วทั้งแผ่นดิน ด้วยการชุลเลียงไว้

ยุคสมัยของพระองค์ราวกับยุคพระศรีอาริย์ เทวดาทั้งหลายพากันถวายพระพรเพิ่มขึ้นในการที่พระองค์เสด็จมา

พระองค์เสด็จมาเพื่อให้โลกนี้สะอาด

พระองค์เสด็จมาแสดงให้เห็นที่ประจักษ์ในศิลปะแห่งความสำเร็จอันเลิศ

ทรงมีฤๅษานุภาพเหนือเทพทั้ง ๑๑ องค์

ในการกล่าวถึงอันสงส์ของการเสด็จมาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยโคลง ๕ บทนี้ กวีเน้นคำว่า “พระมา” หรือ “พระเสด็จ” หรือ “มา” โดยจงใจใช้คำทั้ง ๓ นี้ซ้ำกันอย่างเห็นได้ชัดจนรวมกันถึง ๓๑ ครั้ง ในโคลง ๓๖ บรรทัด ผู้เขียนจึงขอเรียกชื่อโคลง ๕ บทนี้รวมกันว่า “โคลงชุดพระเสด็จมา”

ก่อนจะจบ “โคลงชุดพระเสด็จมา” ซึ่งเป็นชุดที่กวีสรรเสริญพระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถละเอียดขึ้นกว่าที่ได้เริ่มไว้ในร่ายนำเรื่อง กวีได้แทรกความรู้สึกสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณที่พระองค์ได้เสด็จมาช่วยสืบต่อชีวิตบ้านเมืองของกวี ด้วยการขจัดความทุกข์เข็ญให้หมดสิ้นไป ดังถ้อยคำของกวีเองดังนี้

“พระ...

มาสืบสีมาข้า ข่มเจ็ญ”

(๑๐)

กวีจบโคลงชุด “พระเสด็จมา” ด้วยการสรุปว่าในการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาสู่โลกนี้ ทำให้พระองค์มีพระเกียรติยศยิ่งกว่าพระพรหม พระองค์เสด็จมาเป็นยอดแห่งความสง่างามของมนุษย์ เทียบได้กับนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ในอดีต

พระองค์เสด็จมาช่วยให้โลกทั้ง ๓ สะอาด

กวีขึ้นต้นโคลงชุดนี้ด้วยการแสดงความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ โดยใช้ถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนโยน มีความหมายที่ “กินใจ” มาก ดังนี้

“พระมามลายโสภหัลล้า เหลือสุข”

(๓)

และจบลงด้วยการแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอีก ดังนี้

“มาทบบมาทบแผ้ว แผ่นไทร”

(๑๑)

ต่อจากนั้นกวีใช้โคลงอีกชุดหนึ่งมี ๒๐ บท (บทที่ ๑๒ – ๓๑) เพื่อเกิดพระเกียรติยศในรายละเอียด โดยใช้ภาษาและวิธีการนำเสนอที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาและอุปนิสัยเฉพาะตัวของกวีเพิ่มขึ้นว่า เป็นปราชญ์ชั้นเลิศทางด้านอักษรศาสตร์และพุทธศาสนาชั้นสูง เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีวิธีคิดอย่างเป็นระบบ

ในการนำเสนอเนื้อหาช่วงนี้ กวีใช้ระบบคณิตศาสตร์เบื้องต้นเรื่องจำนวนและลำดับของจำนวนเป็นหลัก เพื่อพรรณนาพระอัจฉริยภาพ พระบุญญาบารมี และพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่ทรงมีในจำนวนที่เป็นหนึ่ง เป็นสอง เป็นสาม เป็นสี่ เป็นห้า จนถึงเป็นสิบ ตามลำดับ ซึ่งผู้เขียนขอเรียกชื่อโคลงชุดนี้ว่า “โคลงชุดเอกถึงทศ” หรือ “ชุดหนึ่งถึงสิบ” เนื้อหาของโคลงชุดนี้เป็นส่วนที่อ่านแล้วเข้าใจได้ยากมากสำหรับผู้อ่านในยุคปัจจุบัน หรือแม้แต่ในยุคอื่นที่ไม่คุ้นเคยกับภาษาสันสกฤตและพุทธศาสนาชั้นพระอภิธรรม

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้นิพนธ์คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในกรณียกวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ และสำนักพิมพ์คลังวิทยาได้นำมาพิมพ์ซ้ำเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นคำนำตอนหนึ่งมีดังนี้

“...หนังสือเรื่องขุนพ่าย ถ้าจะกล่าวแล้วเป็นหนังสืออาภัพผิดกับกลอนตำราเรื่องอื่น เช่น ลิลิตพระลอและเพลงพ่าย เป็นต้น เพราะมิใคร่จะมีใครอ่าน เหตุด้วยในคำนำมัสการและคำขอพระเกียรติข้างตอนต้นหนังสือขุนพ่าย ผู้แต่งใช้ศัพท์และแสดงอรรถอันลึกซึ้งเข้าใจยาก ผู้อ่าน ๆ แต่ต้นไปไม่ได้เท่าใดก็มักจบนสนเท่ห์แล้วเลยเบื่อหน่ายปิดหนังสือทิ้งเสีย ไม่อ่านไปจนถึงตอนเรื่องพงศาวดาร เป็นดังนี้โดยมาก...”

อย่างไรก็ตาม ในวันนี้ผู้อ่านเรื่องขุนพ่ายก็ได้รับความกระจ่างขึ้น เพราะนอกจากจะมี “ผู้รู้” ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ นิพนธ์ต่อไปว่า “แต่จะเป็นผู้ใดหาทราบไม่ อุดส่าห์แปลอรรถในหนังสือขุนพ่าย เขียนบอกไว้ในต้นฉบับอันหนึ่ง” และสำนักพิมพ์คลังวิทยาก็นำคำแปลนั้นลงพิมพ์แทรกไว้ที่ละบรรทัด ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่วรรณกรรมสมัยอยุธยาเล่ม ๑ ใน พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งรวมกวีนิพนธ์เรื่องขุนพ่ายไว้ โดยใช้ชื่อว่า “ลิลิตขุนพ่าย” ก็นำคำแปลนั้นมาตีพิมพ์แทรกไว้ด้วย เช่น กวีแต่งว่า

“เอกัศวเอกาตมล้ำ เลอกษัตริ์ ท่านฤา”

(๑๒)

ผู้รู้ แปลว่า

“ประเสริฐยิ่งนัก แลมีฤทธยาคม หาสองบมิได้”

กวี : “ทวิคุณาธิกธรรม์ เลอศลัน”

(๑๓)

ผู้รู้ : “ประเสริฐด้วยธรรมอันยิ่งด้วยคุณสอง คือหิริโอตตปป”

กวี : “ไตรไตรปิฎกตรัส ไตรเพท”

(๑๔)

ผู้รู้ : “รู้พระไตรปิฎก อริฎเพท ยัชชูปเพท สามะเพท”

กวี : “จตุรทฤษฎีธรรมถ่องแจ้ง จตุรา”

(๑๕)

ผู้รู้ : “อคติ ๔ ฉันทา โทษา ภยา โมหา นิกาย ๔”

กวี : “เบญจศันนเรื่อง รอดพรหม”

(๒๐)

ผู้รู้ : “มีความสรรเสริญ ๕ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ คัมภีรพรหม”

กวี : “ทศบุญพระแต่งตั้ง แสงสวระ บาปแฮ”

(๓๑)

ผู้รู้ : “บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐”

นอกจากนั้นแล้ว นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ยังได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ ศึกษาและถอดความทุกบทพร้อมทั้งให้คำอธิบายเรื่องที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติม ตีพิมพ์ในนิตยสารสามทหาร รายเดือนไปได้เพียง ๑๘๑ บท นิตยสารนั้นก็หยุดดำเนินการ แต่ท่านก็ได้ยุติเพียงนั้น ในที่สุดยวนพ่ายฉบับที่นายฉันทิชย์ ถอดความและแปลศัพท์ก็สำเร็จเป็นเล่มหนังสือตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ มีชื่อว่า “ยวนพ่ายโคลงฉันท์ ถวายพระเกียรติ พระเจ้าช้างเผือกกรุงเก่า” เป็นหนังสือที่มีคุณค่าต่อนักศึกษาและผู้สนใจวรรณคดีเรื่องยวนพ่ายเป็นอย่างยิ่ง

ในหนังสือ “ยวนพ่ายโคลงฉันท์ฯ” นี้ นอกจากนายฉันทิชย์ จะได้ถอดความ แปลศัพท์ และให้คำอธิบายเพิ่มเติมดังกล่าวแล้ว ยังได้แสดงความคิดเห็นและให้ความรู้อันเป็นภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระเจ้าติโลกราช แห่งนครเชียงใหม่เป็นพื้นฐานที่ดียิ่งสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาค้นคว้าหารายละเอียดต่อไป

อย่างไรก็ดี นายฉันทิชย์ มิได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิท่านเดียวที่ได้ถอดความกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย จากภาษาไทยโบราณที่มีอิทธิพลของภาษาสันสกฤตแทรกอยู่มากโดยเฉพาะใน “โคลงชุดเอกถึงทศ” มาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน

เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๔ ราชบัณฑิตยสถาน ได้จัดพิมพ์พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา เรื่อง โคลงยวนพ่าย ขึ้น โดยมีคณะกรรมการร่วมจัดทำถึง ๑๕ คน และคณะกรรมการชุดนี้ก็ได้ใช้ผลงานของนายฉันทิชย์เล่มที่กล่าวถึงข้างบนนี้ประกอบในการตรวจสอบคำศัพท์และการกำหนดความหมาย ร่วมกับยวนพ่ายฉบับแปล ของพระเทพมุนี (ปาล) แห่งวัดมหารัชมงคลด้วย

เมื่อ พ.ศ.๒๕๕๐ คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามจัดพิมพ์ยวนพ่ายโคลงฉันท์ฉบับแปล และความเรียงเรื่องยวนพ่าย ที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปาน) อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม องค์ที่ ๗ แปลเมื่อเป็นพระเทพมุนีครองวัดมหารัชมงคล โดยแปลถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามพระราชประสงค์

อันที่จริงพระเทพมุนีท่านแปลเรื่องยวนพ่ายจบตั้งแต่วันจันทร์ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ จ.ศ.๑๒๕๐ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๓๑\* โดยเขียนด้วยลายมือดินสอสีขาวบนกระดาษ

ข่อยสี่คำ รวมเป็นสมุดข่อย ๓ เล่มจบ แต่ก่อนหน้านั้นท่านได้เล่าเรื่องยวนพ่ายในรูปแบบของความเรียงจบแล้วตั้งแต่วันพฤหัสบดี แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๑ จ.ศ.๑๒๔๕ ซึ่งตรงกับวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๔๓๐<sup>๒</sup>

พระเทพมุนี ซึ่งเขียนชื่อเดิมของตัวท่านว่า “ปาล” แต่ผู้อื่นเขียนว่า “ปาน” นั้นได้แปล “ยวนพ่าย” เป็นภาษาไทยทั้งหมดทุกบท โดยแปลศัพท์คำต่อคำบ้าง แปลโคลงที่ละบาทบ้าง มีคำอธิบายเพิ่มเติมบ้าง และแน่นอนที่สุดคำแปลเนื้อหาใน “โคลงชุดเอกถึงทศ” ของพระเทพมุนีย่อมจะน่าสนใจอย่างมากสำหรับผู้อ่านที่มีความใคร่รู้เรื่องพระอภิธรรม เช่น ในโคลงบทที่ ๒๐ ซึ่งขึ้นต้นว่า

“เบญเจนทริเยศบันน เบญจา”

พระเทพมุนี แปลว่า

“อินทริย ๕ สัทธินทริย วิริยินทริย สตินทริย สมาธิทริย ปัญญินทริย เป็นส่วนจะให้<sup>๓</sup>ได้ซึ่งวิมุตติ ๕ อรหัตตผลวิมุตติ ตถกวิมุตติ วิขัมภวิมุตติ ปัสสัททวิมุตติ นิสสรณวิมุตติ ...”<sup>๓</sup>

ในขณะที่นายฉันทิชย์ แปลโคลงบาทนี้ ดังนี้

“ทรงมีพลังในเบญจธรรมห้าประการ”

และอธิบายศัพท์ “เบญเจนทริเยศ” ว่า “พละ ๕ ประการ คือ สัทธา วิริย สติ สมาธิ ปัญญา (อินทริย ๕ ก็เรียก)”<sup>๔</sup>

ส่วนคณะกรรมการของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งใช้ข้อมูลจากหนังสือดังกล่าวข้างต้นประกอบการจัดทำพจนานุกรมฯ แปลว่า “(พระองค์) ทรงรู้แจ้งในอินทริย ๕”

และแปลความหมายของคำว่า “เบญเจนทริเยศ” ว่า “สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง อินทริย ๕ หรือพละ ๕ คือธรรมอันเป็นกำลัง ๕ ได้แก่ ๑. ศรัทธา ความเชื่อ ๒. วิริยะ ความเพียร ๓. สติ ความระลึกได้ ๔. สมาธิ ความตั้งจิตมั่น ๕. ปัญญา ความรู้ชัด ...”<sup>๕</sup>

อนึ่ง นอกจากคำแปลโคลงที่ละบทใน “ชุดเอกถึงทศ” ที่มีอยู่ดังได้กล่าวมาแล้ว ยังมีคำวิจารณ์เนื้อหาของโคลงชุดนี้อีก ผู้วิจารณ์คือ รองศาสตราจารย์ ถวัลลภ ศิริเจริญ แห่งมหาวิทยาลัยรามคำแหง อันที่จริง รศ.ถวัลลภ ได้วิเคราะห์และวิจารณ์กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายโดยรวมอย่างน่าสนใจ แต่ท่านมิได้แปลหรือถอดความทั้งหมดทุกโคลงเช่นเดียวกับพระเทพมุนี นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ และคณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมฯ แห่งราชบัณฑิตยสถาน



อย่างไรก็ตาม ผลงานของทุกท่านที่ได้กล่าวถึงข้างบนนี้ ก็มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้อ่านในปัจจุบัน เพื่อจะได้ผ่านพ้น “อุปสรรค” ทางด้านภาษาที่กวีเลือกสรรมาใช้ในการแต่ง “โคลงชุดเอกถึงทศ” ซึ่งผู้เขียนคิดว่ากวีตั้งใจสร้างสรรค์ขึ้นในลักษณะนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นภูมิปัญญาและความเชี่ยวชาญเป็นเลิศในด้านวรรณศิลป์ของท่าน และท่านได้ใช้ทั้งภาษาและธรรมชั้นสูงอย่างเต็มที่เพื่อเกิดพระเกียรติคุณสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ให้สูงสุดเท่าที่จะแสดงได้

ในขณะเดียวกัน “โคลงชุดเอกถึงทศ” นี้ ก็เป็นแบบทดสอบผู้อ่านว่าจะมีความสนใจใคร่รู้เรื่องที่ท้าทายสติปัญญา และความเพียรมากน้อยเพียงใด

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าผู้อ่านจะเข้าใจเนื้อหาของ “โคลงชุดเอกถึงทศ” นี้เพียงใด หากท่านอ่านกวีนิพนธ์เรื่องนี้ต่อไปจนจบอย่างละเอียดและอย่างพิถีพิถะระหัดด้วยหลักการแห่งวรรณคดีศึกษา ท่านก็จะสามารถเดินทางไปกับตัวอักษรสู่อดีตทวนแสงอาทิตย์กลับไปถึงพิษณุโลกและศรีสัชนาลัยเมื่อ ๕๓๕ ปีก่อน ได้เห็นภาพ แสง สี ได้ยินเสียงที่เกิดขึ้น และได้รู้จักกับบุคคลที่เคยมีชีวิตอยู่ที่นั่น รวมทั้งรู้จักกวีมากขึ้น

แต่ในขณะนี้ขอเชิญท่านกลับมาที่ “โคลงชุดเอกถึงทศ” ซึ่งผู้เขียนขอกล่าวถึงเนื้อหาโดยสรุปว่า กวีเกิดพระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงเป็นเอกเหนือบรรดากษัตริย์ทั้งปวง

ทรงสืบสายพระราชวงศ์ที่ยิ่งใหญ่สองพระราชวงศ์

ทรงคุณความรู้แจ่มแจ้งทั้งเรื่องพระรัตนตรัย เรื่องโลกทั้ง ๓ เรื่องพระไตรปิฎก ไตรเวท หรือไตรเพท อันเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์

ต่อจากนั้นกวีก็แจกแจงรายละเอียดที่มีอยู่ในพระคัมภีร์ทั้งสองโดยเน้นเรื่องพระอภิธรรม เช่นกล่าวว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงรอบรู้อย่างถ่องแท้ในเรื่องของ คุณ ๔ คือ สิด ภาวนา สุตตะ และทานะ ทรงรอบรู้เรื่อง เบญจขันธ์ คือ ขันธ์ ๕ ทรงละเว้นจาก นิเวศน์ ๖ คือ กามฉันท พยาบาท ถินมิทระ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิจิกิจฉา และอวิชชา ทรงถึงพร้อมด้วย วิสุทธิ ๗ คือ สิตะ จิตตะ ทิฐิ กังขาวิตะระณะ มัคคามัคคญาณ ปฏิปทาญาณ ญาณทัสนะ ทรงถึงพร้อมด้วยมงคล ๘ ไม่มีผู้ใดเทียบท่านได้ ทรงรอบรู้โลกุตตรธรรม ๘ ประการ และทรงไว้ซึ่งพระบารมีทั้ง ๑๐ รวากับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

อนึ่ง การบรรยายพระปรีชาสามารถที่ทรงมีในจำนวนห้า และอยู่ในลำดับที่ ๕ นั้น พระเทพมุนิได้แปลบางตอนไว้อย่างน่าสนใจ เช่น แปลคำประพันธ์ “เบญจอาวุธราชภูรบันน เบญจางค์” ซึ่งอยู่ในบทที่ ๑๙ ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธ ๕ ประการ คือ ศาสตราวุธ ศักดาอาวุธ ธรอาวุธ ขรรคอาวุธ และโคมอาวุธ อันเป็นอาวุธสำหรับราชภูรคือ เป็นอาวุธทางโลกย์ และยังทรงรอบรู้การใช้อาวุธอันมี ๕ องค์ อันเป็นอาวุธทางธรรม ต่อไปนี้ด้วยคือ

สตินทริยาฐ

วิริยันทริยาฐ

สมาธันทริยาฐ

อุเปกขันทริยาฐ

ปัญญันทริยาฐ<sup>๖</sup>

พระเกียรติคุณที่กล่าวมาข้างบนนี้เป็นเพียงตัวอย่างที่มีปริมาณไม่ถึง ๒๐% ที่กวีพรรณนาไว้ใน “โคลงชุดเอกถึงทศ” หรือ “ชุดหนึ่งถึงสิบ” เนื่องจากผู้เขียนเลือกกล่าวข้อความจากบาทเดียวของโคลงแต่ละบทซึ่งมี ๔ บาท นอกจากนั้นบางจำนวน เช่น ตั้งแต่สามถึงแปดและสิบ กวียังใช้โคลงมากกว่าหนึ่งบทพรรณนาพระเกียรติคุณ กล่าวคือ จำนวนที่เป็นสามใช้โคลงสองบท จำนวนสี่และห้าใช้โคลงสามบท เขียนเป็นสูตรความถี่ของ “โคลงชุดเอกถึงทศ” ได้ดังนี้ คือ ๑๑๒๓๓๒๒๒๑๑ และแต่ละโคลงมี ๔ บาท ท่านผู้อ่านที่ชอบคิดเลขก็อาจมีโจทย์ให้คิด และถอดรหัสย้อนพ่ายเล่นให้สนุก

การสรรเสริญพระเกียรติคุณแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในช่วงนี้ แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่ากวีได้ใช้สติปัญญาอย่างยิ่งใหญ่ไพศาลเพียงใด และคงมีผู้อ่านที่มีความรู้เป็นเลิศในภาษาสันสกฤต และพระพุทธศาสนาระดับพระอภิธรรมเท่านั้นที่จะเห็น “ชีวิตวิญญูณ” ของโคลงชุดนี้ได้มากกว่าผู้อื่น

ต่อจากนี้กวีใช้โคลงอีก ๒๑ บท (บทที่ ๓๒ – ๕๒) สรรเสริญพระบรมเดชาานุภาพ พระอัจฉริยภาพ พระปรีชาสามารถเพิ่มขึ้นอีก โดยใช้ภาษาที่ผู้อ่านจะเข้าใจได้ง่ายขึ้นหลังจากที่ได้ผ่าน “ชุดเอกถึงทศ” แล้ว ช่วงนี้กวีได้แสดงให้เห็นว่านอกจากความเชี่ยวชาญในพุทธธรรมแล้ว ท่านยังเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในวรรณคดีสันสกฤตชั้นเลิศคือ รามายณะ และมหาภารตะ พร้อมทั้งมีความรอบรู้ในด้านอื่น ๆ อีกมากมาย ซึ่งผู้อ่านจะเห็นได้จากการที่กวีสรรเสริญพระบารมีแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในตอนนี้ กวีมักใช้โวหาร อุปนัย (simile) และสมนัย (metaphor) เปรียบเทียบพระบรมเดชาานุภาพ พระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาสามารถ รวมทั้งพระสิริโฉมกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และตัวละครในวรรณคดีคลาสสิกของโลกสองเรื่องดังกล่าวแล้ว โดยใช้โคลง ๕ บท (บทที่ ๓๒ – ๔๐)

กวีเปรียบพระกฤษณะกนิหารแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับเทวานุภาพของพระพรหม พระพิฆณุ และพระอิศวร เปรียบพระเมตตากรุณาของพระองค์กับของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดผู้ใดก็ราวกับว่าพระพุทธเจ้าโปรดผู้นั้น

กวีสรรเสริญว่าพระปัญญาของพระองค์แจ่มกระจ่างราวกับแสงอาทิตย์ พระสุรเสียงคล้ายกับพระสุรเสียงของพระพรหม พระสิริโฉมงดงามราวกับพิมพ์มาจากพระลักษมี ทรงผ่องใสแจ่มจรัสราวกับพระอินทร์

ทรงเป็นผู้เสียดสราวกับพระกรรม มีน้ำพระราชหฤทัยราวกับสายน้ำที่เขียวและลึก ทรงมีความอดทนหนักแน่นราวกับแผ่นดินทั้ง ๔ ทวีป

พระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ครองฟ้าไว้ได้ ส่วนแผ่นดินก็เกรงกลัว ทรงมีอุทยานภาพราวกับพระราม ทรงสร้างและบำรุงโลกให้งดงามราวกับสรวงสวรรค์อันหลากหลาย

ในด้านศักดานุภาพนั้นเล่า กวีพรรณนาว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระปรีชาสามารถในการรบยิ่งนัก ทรงมีความเชี่ยวชาญในการใช้สรรพอาวุธ เช่น ทรงใช้ศาได้เป็นเลศราวกับพระกิมะ ส่วนการยิงอาวุธก็เป็นเลศราวกับพระราม ทรงรอบรู้เรื่องการช้างราวกับพระพิฆเนศ ทรงเชี่ยวชาญการรบบนหลังม้า ทรงเก่งกล้าสามารถในการสงครามยิ่งกว่าพระอรชุนเสียอีก

ส่วนเรื่องการวางแผนรบ ทรงมีกลยุทธ์ที่มีประสิทธิภาพราวกับพระกฤษณะ

ต่อจากนั้นกวีก็พรรณนารายละเอียดของพระปรีชาสามารถด้านการรบ และอื่น ๆ โดยใช้โคลงอีก ๑๒ บท (บทที่ ๔๑ – ๕๒) ซึ่งสรุปได้ว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีความกล้าหาญ มีพระปรีชาสามารถรอบด้านในเรื่องการสงคราม ทรงรอบรู้เรื่องกลยุทธ์เหนือกลยุทธ์ของผู้อื่น

ทรงรอบรู้ในสรรพศาสตร์และศิลปะต่าง ๆ เช่น โหราศาสตร์ และไสยศาสตร์ ในด้านพุทธศาสนานั้นเล่า ทรงรอบรู้ทั้งโลกียธรรมและ โลกุตตรธรรม

เมื่อทรงสวดมนตร์ หรืออ่านบทกวีนิพนธ์พระสุรเสียงก็ไพเราะ หวานราวกับน้ำผึ้ง

ทรงรอบรู้เรื่องตำนานโบราณคดี ทรงรอบรู้เรื่องระเบียบแบบแผน ประเพณี ระเบียบการปกครองยิ่งกว่าผู้ใด ทรงรอบรู้หลักวิทยาศาสตร์ ทรงรอบรู้อย่างแจ่มแจ้งทั้งหมด

ทรงรอบรู้เรื่องการบุญ การบาป ทรงรอบรู้ทุกการอย่างถ่องแท้ พระสติปัญญาของพระองค์สว่างราวแสงอาทิตย์และแสงจันทร์ ทรงมองเห็นอดีต อนาคต และปัจจุบันอย่างแจ่มแจ้ง ทรงรู้จักโลกอย่างดีโดยตลอดทั้งสามโลก

ทรงรู้จักคนเป็นอย่างดี รู้ว่าใครไม่ซื่อ ใครทำความชอบ ใครทำความผิด ใครคด ใครซื่อ ใครร้าย ใครดี ใครคิดร้าย คิดดีต่อพระองค์ แม้เก็บไว้ในใจ พระองค์ก็อาจล่วงรู้ได้โดยตลอด

เมื่อพรรณนาพระบรมเชษานุภาพ พระอัจฉริยภาพ และพระปรีชาสามารถมาถึงตอนนี้ กวีก็ออกตัวว่าตนมีความรู้่น้อย ยังอ่อนในเรื่องการใช้ถ้อยคำ ไม่มีคำและความรู้เพียงพอที่จะกล่าวสรรเสริญพระเกียรติคุณแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถออกมาให้หมดได้ แต่เป็นเพราะใจปรารถนาอย่างแรงกล้าจึงได้แสดงออกมาเช่นนั้น ผู้ที่รู้เรื่องอาจจะแอบหัวเราะเยาะก็ได้

ช่วงนี้กวีใช้โคลงอีก ๗ บท กล่าวถึง แรغبันดาลใจ วัตถุประสงค์ ปณิธาน และคำอธิษฐาน ในการแต่งกวีนิพนธ์เรื่องนี้โดยใช้ภาษาทิ้งดงาม กล่าวถึงสิ่งทิ้งดงาม ด้วยน้ำเสียงที่อ่อนโยน แต่หนักแน่น เนียบคม และกล้าหาญ แฝงนัยให้ผู้อ่านเริ่มคิดสงสัยว่ากวีคือใคร ทำไมจึงกล้าหาญอ่อนโยน และถ่อมตัวอย่างนั้น

ทั้งนี้อาจจะโดยที่ยังไม่ทันได้คิดย้อนหลังไปถึงความเป็นอัจฉริยะของกวีที่แสดงให้เห็นแล้วในถ้อยคำและเนื้อความที่มีอยู่ในรายนำเรื่องและในโคลงทั้ง ๕๒ บท ที่ผ่านมา

กวีกล่าวต่อไปว่าพระเกียรติคุณแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นยิ่งใหญ่มาดมายล้าลึก สูงส่ง กว้างไกล และหนักแน่น กล่าวถึงได้ไม่รู้จบ

กวีกล่าวซ้ำอีกว่า พระเกียรติยศของพระองค์ แจ่มกระจ่างราวกับพระอาทิตย์และพระจันทร์ ตัวกวีเองเพียงแต่พอมิปัญญาอยู่บ้าง จะหวังให้แสงอาทิตย์และแสงจันทร์ดิงโลกให้เผยอขึ้นคงไม่ได้ แต่เพราะได้พึ่งพระบารมีขององค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ทรงช่วยรับสั่งขจัดเกลียดคำให้ กวีจึงแต่งบทประพันธ์นี้ได้สำเร็จ

ขอเชิญท่านผู้อ่านพิจารณาถ้อยคำที่กวีแต่ง โดยพึ่งพระบารมีแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่รับสั่งขจัดเกล้าให้ ดังนี้

|                      |              |
|----------------------|--------------|
| “พระยศลโยคพัยัง      | สุรยจันทร์   |
| ตนพ่างพาเบญชาญ       | ไซ้ซ้ำ       |
| หวังเอาตรวันเดือน    | คลแผ่น เผยฤา |
| เพราะพึ่งพระเจ้าหล้า | กล่าวเกล้า”  |

(๕๕)

และไม่ว่าท่านผู้อ่านจะตีความหรือถอดความจากโคลงข้างบนนี้ตรงกับผู้เขียนหรือไม่ ก็ไม่ใช่ประเด็นสำคัญนัก เพราะนักปราชญ์ทั้งหลายก็ถอดความจากโคลงบทนี้ออกมาไม่มีใครตรงกันพอดีอยู่แล้ว โดยที่ท่านจะดูได้จากหนังสือที่ผู้เขียนได้อ้างถึงแล้วในหน้า ๒๘ - ๒๙ แม้แต่ตัวผู้เขียนเองก็ตีความและถอดความจากโคลงบทดังกล่าวได้มากกว่าหนึ่งนัย ซึ่งมีได้ตรงกันพอดีกับที่เขียนไว้ข้างต้นนี้ ส่วนที่ตรงกันและมีความหมายมาก ซึ่งจะขอให้ท่านผู้อ่านช่วยพิจารณามีเพียงว่า กวีกล่าวว่าตนพึ่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ได้ทรงขจัดเกลียดบทกวีนิพนธ์นี้ให้ด้วยพระวาทา

การที่กวีกล่าวเช่นนั้นได้ และผลงานชิ้นนี้ของท่านคือ กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย นี้ยังมีปรากฏอยู่จนวันนี้ แม้ประเทศไทยจะผ่านศึกสงครามบ้านแตก วัดพัง วังร้าง มาหลายครั้งก็ตาม ย่อมหมายความว่าสิ่งที่กวีกล่าวไว้มีความจริงทิ้งดงามแฝงอยู่ มีคุณค่าที่มั่นคงและยั่งยืน มีความหมายมากพอที่บุคคลที่เกี่ยวข้องหรือเห็นคุณค่าจะสืบทอดกันต่อมาจากวันที่กวีแต่งเรื่องนี้นั้นถึงนาทีนี้

การที่กวีกล่าวเช่นนั้นได้ย่อมมีความหมายว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และตัวกวีเป็นบุคคลร่วมสมัยกัน และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากพอที่เมื่อกวีแต่งคำประพันธ์นั้น กวีสามารถได้ฟังพระองค์ท่าน “กล่าวเถลา” คือ รับสั่งขัดเถลาถ้อยคำสำนวนให้ได้

และถ้าการตีความข้างบนนี้ถูกต้องตรงกับความเป็นจริง ก็ย่อมจะมีความหมายต่อไปอย่างถูกต้องอีกว่า กวีแต่งเรื่องยวนพ่ายในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และตัวกวีเองก็แต่งเรื่องนี้อยู่ในสถานที่ ๆ ไม่ห่างจากพระองค์เลย

ในโคลงบทถัดไป กวีก็ออกตัวและถ่อมตัวอีกว่า ไซ้ว่าตัวท่านจะมีกำลังความรู้ ความเชี่ยวชาญในการกล่าวแต่งบทร้อยกรองได้อย่างแยบยลก็หาไม่ เนื่องจากมีปัญญาน้อยและอายุก็เฒ่ากว่าผู้อื่น แล้วยังกล่าวคำสรรเสริญพระเกียรติคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้รำลือไปถึงคนทั้งหลาย ดังนั้น ถ้านักปราชญ์ท่านใดมีสติปัญญาความรู้ ความเชี่ยวชาญ พบสิ่งใดผิดในบทประพันธ์ของท่านก็ขอเชิญให้ช่วย “รื้อ รอนเสีย” คือให้รื้อและตัดออกไป แต่ถ้าพบสิ่งใดที่ดีที่ชอบ ก็ขอให้ช่วยขัดเถลา แล้วเผยแพร่บอกกล่าวออกไปอีกมาก ๆ กวีขอเพียงให้องค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเปรียบเสมือนดวงอาทิตย์ที่งดงามได้ประสบสิ่งประเสริฐ มีพระเกียรติยศยั่งยืนชั่วกาลอันยาวนาน

เมื่อจบโคลงสองบทที่มีใจความต่อเนื่องกันซึ่งแสดงให้เห็นวัตถุประสงค์ของการแต่งเรื่องยวนพ่าย และแสดงให้เห็นบุคลิกภาพส่วนหนึ่งของกวี คือ นอกจากจะเป็นผู้ที่อ่อนโยน และถ่อมตนแล้ว ยังเป็นผู้ที่กล้าหาญ และมีใจกว้าง กล่าวที่จะขอพึ่งพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินให้ช่วยขัดเถลา ถ้อยคำสำนวนในบทประพันธ์ของตน และใจกว้างพอที่จะให้ “ผู้ทรงคุณวุฒิ” แก้ไข ปรับปรุง และตัดทอนผลงานของตน ขอเพียงแต่ให้ผลงานนั้นคงใจความสำคัญไว้ คือ การเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ยั่งยืนชั่วกาลอันยาวนานนี้แล้ว ก็มาถึงโคลงอีกชุดหนึ่งซึ่งมี ๓ บท

โคลงชุดนี้เป็นชุดที่แสดงความเป็นเลิศสุดยอดของวรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ แสดงให้เห็นตัวตนของกวีได้ชัดเจนมากขึ้นว่า เป็นผู้มีจิตใจงดงาม มีความละเอียด ประณีต สว่างาม มี “วิสัยทัศน์” ที่ยาวไกล เป็นคนเฉลียวฉลาด มีสติปัญญาล้ำลึก มีความรู้ความสามารถในด้านอักษรศาสตร์เป็นเลิศ มีศิลปะในการใช้ภาษาให้เหมาะกับกาละ เทศะ เช่น ในตอนแรกอันเป็นตอนที่กวีเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กวีเลือกใช้ภาษาของผู้ทรงคุณวุฒิคือ ภาษาสันสกฤตเพื่อเทิดทูนพระเกียรติยศ พระปรีชาสามารถ พระบุญญาบารมี และพระมหากรุณาธิคุณ ด้วยความเคารพอย่างสูงสุด ดังที่ปรากฏในร่ายและโคลงชุด “จากเอกลงทิศ”

แต่เมื่อกวีกล่าวถึงปณิธานของท่านในการแต่งบทประพันธ์นี้ ท่านใช้ภาษาที่เรียกได้ว่าเป็นภาษา “ธรรมดา” ที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจได้ง่ายขึ้น กล่าวคือ ท่าน

บอกเราโดยนัยว่าท่านมีความรู้หลายภาษา แต่การแต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพายนี้น่าจะใช้ภาษา “สยาม”

กวีเปรียบเทียบหรือกรองเรื่องนี้เป็นมาลัยคู่ หรือมาลัยสองชาย ที่เรียงร้อยด้วยดอกไม้สวรรค์ อย่างประณีต โดยใช้สติปัญญาเต็มความสามารถเป็นเส้นไหมร้อยกลางดอกไม้เหล่านั้นเข้าด้วยกัน ให้เป็นสายสร้อยที่งามวิจิตรเกินกว่าจะเปรียบกับสิ่งใด เพื่อประดับหุสรวงสวรรค์และนักปราชญ์

กวีอธิษฐานขอให้กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายมีความยั่งยืน เป็นอมตะ อยู่คู่กาลเวลาอันเป็นนิรันดร์ แม้แผ่นดินแผ่นฟ้าจะมอดไหม้หายไปก็ขออย่าให้กวีนิพนธ์เรื่องนี้สูญหาย

คำอธิษฐานของกวีเกี่ยวกับคำประพันธ์เรื่องยวนพ่ายได้เป็นความจริงมากกว่า ๕๐๐ ปี แม้ว่าตัวท่านจะไม่มีโอกาสทราบก็ตาม

ส่วนคำอธิษฐานที่ท่านขอให้ตนเองจะประสบความสำเร็จน้อยกว่า ทั้ง ๆ ที่ท่านขออย่างถ่อมตัวมาก กล่าวคือ ท่านขอให้พลังแห่งการสรรเสริญพระเกียรติคุณขององค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วยความเบิกบานใจ ได้บันดาลให้ท่านปราศจากโรคภัยใด ๆ แม้แต่โรคเดียวก็ขออย่าให้เกิดขึ้นแก่ตัวท่าน

ท่านขอให้อุปสรรคศัตรูพินาศมอดม้วยหมดสิ้นไป

ท่านขอให้ได้ประสบแต่สิ่งที่เป็นสิริมงคล ประสบความสุข ความประเสริฐ

จากผลงานชิ้นต่อไปของกวีซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงในภาคหลังของหนังสือนี้ ผู้อ่านก็คงจะอนุมานได้ในตอนนั้นว่า ท่านคงจะกำจัดอุปสรรคศัตรูไปได้มาก และคงจะได้ประสบสิ่งที่เป็นสิริมงคลสมปรารถนา แต่ท่านก็ไม่อาจหลุดพ้นจากกฎของธรรมชาติที่ว่าด้วยการสิ้นสุดของชีวิตบนโลกนี้

หลังจากที่กวีกล่าวถึงวัตถุประสงค์ แรงบันดาลใจ ปณิธาน และกล่าวคำอธิษฐานโดยใช้โคลงรวม ๘ บท แล้ว (บทที่ ๕๓ – ๖๐) ก็ถึงตอนที่ท่านบรรยายพระราชประวัติขององค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยเริ่มต้นตั้งแต่เวลาและสถานที่ประสูติ

กวีเล่าว่าเมื่อสมเด็จพระราชบิดาเสด็จยกกองทัพไปยโสธรนั้น พระราชมารดาได้มีพระประสูติกาล ณ ตำบลพระอุทัย ซึ่งเป็นทุ่งกว้าง ทั้งนี้จะแปลว่าพระราชมารดาได้ตามไปส่งเสด็จด้วย มิฉะนั้นพระองค์ก็น่าจะประสูติในพระราชมณเฑียร การเสด็จยโสธรครั้งนั้นสมเด็จพระราชบิดาทรงได้รับชัยชนะ (ดูเรื่องเมืองยโสธร และทุ่งกว้างในตำบลพระอุทัยในหน้า ๑๔๓ – ๑๔๔ และ ๑๔๖)

หลังจากสมเด็จพระราชบิดาเสด็จสวรรคต พระองค์ก็ได้ทรงขึ้นครองราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา ซึ่งกวีเรียกว่า “พระนครอโยธยา” ทรงปกครองแผ่นดินด้วยธรรมะ ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองที่สุขสบายยิ่งกว่าเมืองสวรรค์

ต่อมาเชียงใหม่ได้ยกพลมาโจมตีชัยนาท และพระยทุทธิฐิธิได้ “อย่างยาว” คือเดินทางออกจากชัยนาทไปไกล (ดูเรื่องเมืองชัยนาทในหน้า ๑๕๓)

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทราบเรื่องนี้ จึงได้เสด็จขึ้นมาปราบปรามจนพระเจ้าเชียงใหม่พ่ายแพ้หนีไป แต่กองทัพไทยก็ไล่ตามไปทันที่แม่น้ำลพบุรี และได้รับชัยชนะอย่างงดงามที่นั่น

กวีเล่าเรื่องที่ทรงนำบุคคลที่กวีเรียกชื่อว่า “แสน” แล้วขยายความว่า “คนทรยศ” มา “เคঁน” จน “คางลาย” เหตุที่ “แปร” ไปเป็นศัตรู

บุคคลผู้นี้ นายฉันทิชย์ บอกว่า คือ ยทุทธิฐิธิ<sup>๕</sup> แต่คณะกรรมการแห่งราชบัณฑิตยสถานบอกว่า คือ “พระยาเชลียง”<sup>๖</sup> ส่วนพระเทพมุนี เรียกว่า “เจ้าแสนเชียงขึ้น”<sup>๗</sup> รองศาสตราจารย์ ถวิลนาทำให้เข้าใจว่าบุคคลผู้นี้คือ “หมื่นเทิงสามขาน”<sup>๘</sup>

ส่วนผู้เขียนจะขอกล่าวถึงบุคคลผู้ี้ในบทที่สี่ซึ่งว่าด้วยเรื่องของบุคคลในกวีนิพนธ์เรื่อง ยวนพ่าย

ตอนนี้จะขอเล่าเรื่องยวนพ่ายโดยสรุปตามลำดับที่กวีบรรยายต่อไป

กวีบรรยายต่อไปว่า ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้เสด็จไปประทับ ณ เมืองชัยนาท เพื่อป้องกันข้าศึกโดยมิได้เกรงกลัวเมืองใด ๆ เลย ที่นี้ได้ทรงบำเพ็ญทานบารมี

ต่อมาทรงแต่งตั้งนายทหารไปตีสุโขทัยได้อย่างงดงามโดยง่าย

กวีกล่าวถึงเมืองเชียงขึ้นว่า คนที่นั่นหวั่นวิตกเกรงกลัวพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนนีสวรรคต สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้บำเพ็ญพระราชกุศลอย่างยิ่งใหญ่ถวายแด่พระพุทธเจ้า

โคลงบทต่อไปกวีกล่าวถึงการที่พระราชโอรสเสด็จไปนิมนต์พระสงฆ์มาจากลังกา

จากนั้นก็กล่าวถึงการสละราชสมบัติออกทรงพระผนวช กวีบรรยายว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสง่างามราวกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาโปรด พสกนิกรมีแต่ความเกษมสุข ฟ้าและดินก็สรรเสริญพระบารมี แต่ศัตรูผู้เย่อหยิ่งทำอวดดี

ต่อมาเหล่านายทหารและพระราชโอรสได้พากันไปเฝ้าฯ นิมนต์ให้พระองค์ทรงลาพระผนวชเพื่อช่วยปกป้องแผ่นดิน เมื่อทรงลาพระผนวชกลับมาปกครองราษฎรแล้ว เจ้าเมืองต่าง ๆ ก็พากันถวายพระพร และถวายเครื่องราชบรรณาการมากมาย

กวีกล่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงสร้างวัดพุทธไสยาราย และสร้างกำแพงเมืองพิษณุโลกด้วย

แล้วกวีก็แทรกคำสรรเสริญพระองค์ด้วยโคลงอีก ๒ บท ความว่า พระเกียรติยศของพระองค์นั้นมีมากมายล้วนแต่เป็นเรื่องน่าชื่นชม ใครก็ไม่สามารถกล่าวถึงให้คงามอย่างครบถ้วนได้ ตัวกวีเองนั้นจึงขอบันทึกสาระให้ได้เห็นกันแต่โดยสังเขปด้วยการขัดเกลาคำอย่างมีความสุข

กวีกล่าวต่อไปอีกว่า อย่างว่าแต่คนเดียว แม้เทพผู้มีความเชี่ยวชาญในการสรรเสริญ หรือเหล่านักปราชญ์ผู้มีปัญญาเชี่ยวชาญพันคน และแต่ละคนมีพณฺ์น ทุกน้้นล้วนกล่าวสรรเสริญพระเกียรติยศของพระองค์ก็ยังได้ไม่ละเอียดครบถ้วน

จากนั้นกวีก็บอกว่านับแต่นี้ไปท่านจะแต่งบทร้อยกรองต่อ โดยเล่าเรื่องย้อนหลังเมื่อครั้งที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้แสดงอุทยานาพอย่างกล้าหาญ เสด็จมาปราบกองทัพลาวที่ร่วมมือกับยทุธิษฐิ์ผู้แปรพักตร์ไปอยู่กับฝ่ายศัตรูคือ พระเจ้าเชียงใหม่

กวีประณามพระยาทุธิษฐิ์ว่า เป็นคนใจร้ายที่ไปเข้ากับพวกข้าศึก และยังอวดดีชักศึกเข้าบ้าน แต่พอพระเจ้าเชียงใหม่ทราบข่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จนำทัพช้าง ทัพม้า มา ก็เกรงกลัวพากันยกพลหนี แต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ไล่ตามตีจนข้าศึกแตกทัพพ่ายแพ้ยับเยิน

เมื่อปราบปรามข้าศึกเสร็จสิ้นแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็พระราชทานรางวัลแก่ทหารทั้งหลาย พระองค์ทรงทราบดีว่าใครเป็นคนซื่อ ใครเป็นคนโกง จากนั้นก็ทรงแต่งตั้งขุนนางในพระองค์ขึ้นครองเมืองแทนยทุธิษฐิ์ แล้วก็เสด็จกับคินสู่พระนครโยทยา

กวีเล่าว่า ในเวลาต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระราชดำริจะเสด็จไปประทับที่เมืองเหนือ รับสั่งให้ใช้เรือเร็วนำเสด็จคู่ประหนึ่งว่าจะแปรพระราชฐาน เพื่อพักผ่อนพระราชอิริยาบถให้สบายพระราชหฤทัยโดยมิได้รับสั่งให้ทราบเหตุผลที่แฝงอยู่

ต่อเมื่อเสด็จถึงแล้วจึงได้มีรับสั่งว่า คนชั่วใจคดถูกลงโทษแล้ว

โคลงบทที่ ๕๔ – ๕๕ นี้ มีใจความที่กำกวม ผู้อ่านที่ไม่ทราบภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายยากจะแปลความให้ถูกต้องได้อย่างสบายใจ ผู้เขียนขอเชิญท่านอ่านประวัติเหตุการณ์ทางการเมืองระหว่างรัฐไทยตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๕๐ – ๒๐๑๗ ในหนังสือที่พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ แต่งเรื่องศาสนาและการเมือง ในประวัติศาสตร์สุโขทัย – อยุธยา ซึ่งกล่าวถึงบรรยากาศทางการเมืองในพิษณุโลก สุโขทัย เซลียงหรือเชียงขึ้น และเชียงใหม่ ซึ่งอาจจะช่วยให้เกิดความเข้าใจได้บ้าง

กวีกล่าวถึงการรบระหว่างกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับกองทัพของพระเจ้าเชียงใหม่อีก และว่าพระองค์ก็ประสบชัยชนะอีก

ต่อมาก็ทรงส่งกองทัพไปตีสุโขทัยได้โดยง่าย (โคลงบทที่ ๕๕)

กวีเล่าเรื่องการตีสุโขทัยได้โดยง่ายซ้ำสองครั้ง ครั้งแรกกล่าวถึงในโคลงบทที่ ๗๓



กวีเล่าว่าตอนนี้พระเจ้าเชียงใหม่เสด็จพระทัยมาก เพราะเกรงกลัวพระบรมเดชานุภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงคิดว่าไม่ควรสู้รบกับพระองค์อีกต่อไป กวีวิพากษ์วิจารณ์พระเจ้าเชียงใหม่ว่า ทรงทำได้เพียง “ลัก” บ้านเมืองของผู้อื่น แต่ไม่ทรงสามารถปกป้องได้ยั่งยืน

จากนั้นถึงโคลงบทที่ ๑๐๑ ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของตอนแรกอันเป็นตอนที่กวีอุทิศถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเกือบทั้งหมด ยกเว้นบทแทรกที่กล่าวถึงปณิธานของกวี ๘ บท ดังที่ท่านได้เห็นแล้ว

เนื้อหาในโคลงบทสุดท้ายนี้คือ บทสรุปของคำสรรเสริญพระเกียรติยศ และพระบรมเดชานุภาพแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ก่อนจะถึงเนื้อหาในตอนที่สอง ซึ่งว่าด้วยวิฤตการณ์ในเชียงใหม่ กวีรำพึงถึงบุคคลที่กวีเรียกชื่อว่า “แสน” อีกครั้งหนึ่ง หลังจากกล่าวถึงเป็นครั้งแรกในโคลงบทที่ ๖๕ ว่า บุคคลผู้นี้เป็นคนทรยศ ผู้อ่านจะได้ทราบเรื่องเกี่ยวกับบุคคลผู้นี้อีกในหนังสือตอนนี้ว่าด้วยเรื่องของบุคคลในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ต่อจากนี้ไปขอเชิญท่านเดินทางไปกับตัวอักษรย้อนแสงกลับไปสู่อดีตที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยเมื่อประมาณ ๕๐๐ ปีมาแล้ว

ตอนที่ ๒

“บัดนี้ข้าขอยนาฏ  
ปิดประตูเมืองลง

นางเมือง ฤาพ่อ  
เขื่อนขว้าง...”

(๑๓๒)

## วิกฤตการณ์ในเชียงใหม่

กวีเริ่มเรื่องในโคลงบทที่ ๑๐๓ ด้วยการกล่าวถึงเมื่อครั้งที่พระเจ้าเชียงใหม่ให้นำหมื่นนครมาแต่งตั้งให้ครองเมืองเชียงใหม่ โดยมีได้เล่าว่าผู้ครองเมืองนี้คนเดิมไปอยู่เสียที่ไหน และพระเจ้าเชียงใหม่ได้เมืองเชียงใหม่ไปด้วยวิธีใด ส่วนดินแดนรอบเมืองก็ทรงแต่งตั้งผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถให้รักษาไว้เพื่อกันมิให้เชียงใหม่กลับคืนสู่อำนาจการปกครองของกรุงศรีอยุธยา เสร็จแล้วก็ทรงยกทัพกลับไปเพราะเกรงว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะนำกองทัพขึ้นมา

นับจากนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ก็ประชวรพระโรคหว่าดระแวง และทรงเจ็บในพระหทัยเรื่อยมา รวากับว่ามีหนามเหน็บอยู่กลางพระหทัย ทรงทำสิ่งที่เกินกว่าจะบรรยายได้ จึงเกิดเรื่องร้ายแรงนับร้อยเรื่อง เช่น พระราชโอรสคู่พระบารมีที่มีพระนามว่า “ขุนเรือง” ถูกจับไปประหารชีวิต เพราะทรงหว่าดระแวงว่าจะแย่งชิงราชบัลลังก์

แล้วกวีก็เล่าเรื่องย้อนหลังไปถึงเมื่อครั้งที่พระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งกวีเรียกว่าเป็นผู้มีอำนาจที่มีน้ำใจเป็นโจร เคยอวดรู้แย่งชิงราชบัลลังก์มาจากสมเด็จพระราชบิดาของพระองค์เอง กวีเล่าว่าพระเจ้าเชียงใหม่ทรงคิดทำลายคนดี

กวีรำพึงว่าพระองค์ไม่น่าจะฆ่าคนที่มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ (แต่ก็ทรงกระทำ)

พระเจ้าเชียงใหม่มุ่งหมายมาที่หมื่นนครซึ่งเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์และจงรักภักดี ทรงเห็นว่าเป็นผู้ที่กล้าหาญ มีความสามารถ ฉลาดหลักแหลมเหนือกว่าพระองค์ เป็นที่เคารพยำเกรงของทุกคน แต่ก็ทรงกลับเห็นว่าเป็นคนใจคด ทรงรังเกียจเพราะเกรงว่าจะแบ่งแยกดินแดน หมื่นนครมิได้ทำความผิดใด ๆ เลย ก็ทรงกริ้ว คิดจะฆ่าข้าราชการที่ดีและเก่ง

เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่รับสั่งให้คิดหาถ้อยคำหลอกลวงเพื่อส่งถึงหมื่นนครนั้น เจ้าน่านและเจ้าแพร์ก็พลอยผสมด้วยเพราะแรงอิทธิพลประสงคร้ายต่อหมื่นนคร จึงช่วยกันเสกสรรปั้นแต่ง ข้อมลิตความที่ไม่มีให้มิด้วนคนขึ้นมา

กวีใช้คำ ๕ คำ เพื่อพูดสิ่งที่มีผู้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ เป็น ๕ คำ ที่มีความหมายเป็นสัจธรรมที่คนควรระวังว่าตนจะเป็นผู้เสียเอง หรือถูกผู้อื่นกล่าวถึง คำ ๕ คำ นั้นคือ

“ความบมิเขาย่อม      กล่าวให้เป็นตว”

(๑๑๐)

คำว่า “ตวร” ในขุนพ่ายคือคำว่า “ตัว” ในปัจจุบัน

กวีเล่าว่า เจ้าเมืองน่านและเจ้าเมืองแพร่ กราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า หมื่นนครซึ่งเจ้าทั้งสองเรียกว่า “อ้ายตั้ง” (“อ้าย” คือ “พี่ชาย”) วางแผนจะแยกตัวออกไปจากแผ่นดินของพระองค์ ขอพระองค์อย่าทรงรำพึงถึงความหลังหรือสงสัยอะไรเลย อย่าได้ทรงรอช้าอยู่ ขอให้รีบลงมือ

เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ทรงทราบกลอุบายของเจ้าเมืองทั้งสองแล้วก็รับสั่งชมเพราะทรงเห็นด้วย แต่ปรามว่าอย่าเพิ่งแพร่ความออกไป รอให้หมื่นนครมาถึงจึงค่อยทำให้ตายให้สมใจ

แล้วก็มีรับสั่งให้หาผู้ชำนาญการทำอุบายหลอกลวงคิดหาถ้อยคำอันน่ารังเกียจต่าง ๆ มาแต่งเป็นพระราชสาร แล้วให้รีบเดินทางไปหาหมื่นนครที่เมืองเชียงชื่น เร่งให้มาเฝ้าฯ พระองค์โดยเร็ว

ผู้เชี่ยวชาญการวางแผนหลอกลวงของพระเจ้าเชียงใหม่มองเห็นอุบายชัดเจน ไม่ว่าพระองค์จะรับสั่งประการใดก็จดจำไว้ได้ครบถ้วน แล้วก็รีบเดินทางไปยังเชียงชื่นโดยเร็ว เมื่อพบหมื่นนครก็เลือกพูดสิ่งที่ตนเห็นชอบ คือบอกว่า (หมื่น) ด้ามพร้าทำท่าจะก่อการร้ายแรงขึ้นที่เชียงใหม่ ทั้งน่านและแพร่กลับร่วมกันแข็งเมือง แข่งอำนาจกับพระเจ้าเชียงใหม่ พระองค์จึงแอบมีพระราชสารส่งข่าวด่วนมาหาขอให้หมื่นนครผู้กล้าหาญขึ้นไปช่วยโดยเร็ว ผู้เชี่ยวชาญการวางแผนหลอกลวงกล่าวตามคำที่พระเจ้าเชียงใหม่รับสั่งลงมาในพระราชสารว่า ทรงเห็นว่าหมื่นนครผู้เดียวคือ ลูกชายคนโต จึงขอเชิญไปอย่าได้ช้าเพื่อช่วยฆ่าผู้ร้ายทั้งหมดให้ทัน และกล่าวว่าพระเจ้าเชียงใหม่ทรงรอคอยคนมาช่วยอยู่ด้วยความร้อนพระราชหฤทัย

เมื่อหมื่นนครฟังเรื่องจบก็เข้าใจแจ่มแจ้ง เพราะพบเงื่อนไข คำลวงที่แฝงอยู่ทุกประการ จึงพูดกับผู้นำพระราชสารมาว่า อย่าป่วยการมาพูดจาหลอกลวงอยู่เลย เมื่อมีข่าวด่วนมาก็สมควรจะขึ้นไปอยู่แล้ว ความดีความชอบนั้นไม่มีวันร่วงโรย

หมื่นนครกล่าวต่อไปว่า ขุนนางและข้าราชการผู้ใดก็ตามถ้าตายเพราะความจงรักภักดี และซื่อสัตย์สุจริตต่อพระมหากษัตริย์ ผู้นั้นคือคนที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ส่วนในโลกหน้าก็จะมีนางฟ้าล้อมรอบมากกว่าพระอินทร์

หมื่นนครยังกล่าวอีกว่า บุคคลเหล่าใดก็ตามที่พระมหากษัตริย์ทรงเกื้อกูลให้ยังมี เมื่อไม่คิดจงรักภักดีต่อพระองค์ แม้มีชื่อยั่งยืนอยู่ถึงแสนปีก็เท่ากับว่าตายแล้ว และเมื่อตายก็จะเวียนว่ายอยู่ในห้วงน่านรก

หมื่นนครพูดกับคนของพระเจ้าเชียงใหม่ดังนั้นแล้ว ก็กล่าวต่อไปว่าไม่ควรมัวแต่คิด แต่ควรรีบไปเข้าเฝ้าฯ กราบถวายบังคมพระเจ้าเชียงใหม่โดยเร็ว แม้พระเจ้าองค์จะทรงให้จับกุมตัวไปประหารชีวิตก็ต้องไป

เมื่อคิดดังนั้นแล้ว หมื่นนครก็รีบเร่งเดินทางไปเข้าเฝ้าฯ พระเจ้าเชียงใหม่ กราบทูลถาม พระองค์อย่างนอบน้อมและไม่กลัวว่า ตนทำความผิดอะไรให้ใครเกลียดชัง และรุมกันเป็นโจทย์ ฟ้องกล่าวโทษ

พระเจ้าเชียงใหม่ทรงกริ้วโกรธอย่างรุนแรงราวกับไฟลุกลามไปตามทางวัง ทรงควาคล้าย เกรี้ยวกราดลงมาทันทีว่า ไม่ต้องมาถามความอะไรอีก เพราะเรื่องชัดเจนอยู่แล้วว่าหมื่นนครมีความผิดร้ายแรงทุกประการ พุดได้ไม่จบ จึงให้คุมตัวมา พระเจ้าเชียงใหม่รับสั่งบริภาษว่า หมื่นนคร คือเถาวัลย์ที่อิงแอบแฝงพันตัวไว้กับไม้ใหญ่ ทรงจับพิรุณได้หลายครั้ง จนเหลือที่จะอดทนแล้วจึง ต้องทำ

กวีมิได้เล่าว่าพระเจ้าเชียงใหม่ทรงทำอะไรหมื่นนคร แต่ปฏิกิริยาของคนที่ถูกบรรยายก็คง ทำให้ผู้อ่านเดาได้อย่างถูกต้องว่า หมื่นนครได้เสียชีวิตแล้วที่เชียงใหม่ในครั้งนั้นเอง

กวีเล่าว่า เมื่อทราบข่าว เชียงขึ้นก็โศกเศร้ากันทั้งเมือง ภรรยาหมื่นนครเจ็บปวดอย่างรุนแรง ราวกับถูกทำร้ายอย่างทารุณ พลเมืองเชียงขึ้นและชาวเชียงใหม่ก็เจ็บปวดราวกับหัวใจขาด

กวีเล่าว่าสตรีผู้เป็นใหญ่ในเมืองซึ่งกวีเรียกว่า “นางเมือง” คิดปรึกษากับชาวเมืองเชียงขึ้นว่า ไม่ปรารถนาจะมีความสัมพันธ์กับเชียงใหม่อีกแล้ว และคิดว่าควรจะมีไปพึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งมีพระบรมเดชานุภาพเหนือกว่า คิดกันเช่นนั้นแล้ว “นางเมือง” ก็พุดออกมาอย่างชัดเจนซึ่งถอดความออกมาเป็นภาษา “ธรรมดา” ได้ดังนี้

ผู้ที่มีคนคืออยู่ด้วย แต่กลับหาว่าเป็นคนร้ายมีมาก เมื่อเข้าไปหาที่ถูกป้ายความผิดให้  
คนไม่ดีแม้ทำดีด้วยก็กลายเป็นร้ายได้ คนอย่างนี้สมควรเร่งหนีไปให้ห่าง

(๑๒๗)

“นางเมือง” กล่าวต่อไปอีกว่า สิ่งที่เกิดขึ้นกับหมื่นนครมิใช่เป็นครั้งแรกที่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงกระทำ พระองค์เคยทำลายคนดีมาก่อนแล้ว พระราชบิดาของพระองค์แท้ ๆ พระองค์ยังทรงเบียดเบียนทำร้ายอย่างรุนแรง แล้วยังทรงให้ประหารชีวิตพระราชโอรสผู้เป็นที่รัก นับประสาอะไรกับข้าแผ่นดิน ถ้าไม่ทรงฆ่าเสีย ก็ทรงข่มเหงบังคับเอาจนได้

“นางเมือง” สรุปว่าเจ้าเมืองพระองค์นี้มีจิตใจโหดเหี้ยม เป็นทรชนอย่างแท้จริง ตัวท่านและชาวเชียงขึ้นคงจะอยู่ด้วยไม่ได้ ท่านคิดว่าควรถวายแผ่นดินเชียงขึ้นคืนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้เป็นแผ่นดินเดียวกันกับเมืองของบรรพชนดังที่เคยเป็นอยู่ในอดีต

แล้วสตรีผู้ซึ่งถูกสถานการณ์บังคับให้ต้องทำหน้าที่นางพญาแห่งเมืองเชียงขึ้น ก็บัญชาการอย่างกล้าหาญให้ปิดประตูเมือง และสร้างเขื่อนเป็นแนวกีดขวางอย่างแข็งแรงกันไว้อีก รอคอยกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยความหวัง

นางพญาสั่งนายทหารลาวให้พาครอบครัว หนีไปเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพื่อกราบบังคมทูลถวายรายงานเรื่องราวสำคัญที่เกิดขึ้น และให้ถวายสารที่บรรจงเขียนอย่างอ่อนน้อมกราบบังคมทูลพระกรุณาโดยตรง และระบุความคาดหวังอย่างชัดเจนว่า พระองค์จะเสด็จยกกองทัพมาช่วย

แต่นางพญาแห่งเชียงขึ้นซึ่งเรียกตนเองในสารว่า “นาฏนางเมือง” ก็ให้คนรับใช้ที่ไวใจได้เท่าใจตนเองเป็นผู้นำกลับทองที่ใส่สารนั้นหนีไปทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ด้วยชีวิตเชิญพระองค์เสด็จยกกองทัพมา

แต่ยังไม่ทันที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยกพลมาถึง กองทัพของน่านและแพร่ก็เข้ามาประชิดกำแพงเมือง กวีเล่าว่านางพญาแห่งเชียงขึ้นไม่ยอมให้เปิดประตูเมือง เพราะใจจดจ่ออยู่ที่พระองค์ ท่านแข็งเมืองอยู่รอคอยความช่วยเหลือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

นางพญาแห่งเชียงขึ้นเฝ้าร้องดูหนทางที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะยกกองทัพมา และท่านก็แข็งเมืองอยู่ได้นานจนเกือบจะทันเวลาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยกกองทัพมาถึง แต่เรื่องก็แปรไปเป็นร้ายเพราะพันมนโรราชไขประตูเปิดให้ข้าศึกเข้ามาในเมืองเสียก่อน

กวีเล่าว่าพลเมืองเชียงขึ้นพร้อมใจกันต่อสู้อย่างกล้าหาญ ทหารช้าง ทหารม้า ยกกำลังเข้าปะทะเพื่อดันทานข้าศึกซึ่งเคลื่อนตัวเข้ามาราวกับคลื่น ทพน่านและแพร่ทำเป็นเก้งยกพลเข้ามาเต็มไปหมด แฉมมีช้างรุกแซงเพิ่มเข้ามาอีกมากมาย เหลือกำลังที่ชาวเซียงจะทนทานได้ จึงทิ้งช้างพากันไปเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังที่ตั้งกองทัพ

กวีบรรยายความโกลาหลอลหม่านของผู้คนในเมืองเชียงขึ้น ซึ่งตอนนี้กวีใช้คำใหม่เรียกอีกคำหนึ่งคือคำว่า “ชาวเซียง”

กวีเล่าว่า บ้างก็ขี่ม้าเร่งมาถึงก่อน

บ้างก็หลงทาง ทำให้ช้าอยู่

บ้างก็ทันพาครอบครัวของตนไปด้วยกัน

ทุกคนทุกกลุ่มพากันเร่งรีบเดินทางมาเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างล้นหลาม

จากนั้นกวีก็บอกว่าตอนนี้ขอกราบบังคมทูลรายชื่อนายทหารที่ติดตามเดินทางออกมาด้วยกันเพื่อเฝ้าฯ พระองค์

ชื่อนายทหารเหล่านี้ซึ่งผู้เขียนนับได้มีทั้งหมด ๓๒ หรือ ๓๓ ชื่อ บางชื่อก็คุ้นหู คุ้นตาผู้อ่านในปัจจุบัน บางชื่อก็พอจะเดาได้ว่าถ้าสะกดตามหลักภาษาไทยมาตรฐานสมัยนี้ควรสะกด

อย่างไร บางชื่อก็แปลกตา แปลกหู และบางชื่อผู้เขียนก็ไม่แน่ใจว่าจะแบ่งพยางค์ได้ถูกต้อง นอกจากนั้นผู้ที่ศึกษาเรื่องยวนพ่ายมาก่อน ดังที่ผู้เขียนได้อ้างถึงแล้วในตอนต้นก็เขียนชื่อนายทหารเหล่านี้ไม่ใคร่ตรงกัน เช่นเดียวกับตัวบทวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ฉบับต่าง ๆ ทั้งฉบับตัวเขียนและตัวพิมพ์ ซึ่งเกิดความคลาดเคลื่อนได้เพราะพิมพ์ผิด เขียนผิด หรือเขียนตามเสียงที่ได้ยิน หรือสะกดตามอรรถาธิบาย เช่น ตัวสะกดใน “แม่กน” อาจใช้ “น, ณ, ญ, ร, ล” ตัวใดตัวหนึ่งก็ได้ ดังนั้น ในตอนที่กล่าวถึงชื่อนายทหาร ผู้เขียนจะขอสะกดตามฉบับที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๐ และจะใส่ชื่อที่ผู้เขียนคิดว่าถ้าจะสะกดตามหลักภาษาไทย มาตรฐานปัจจุบันจะมีรูปอย่างไรไว้ในวงเล็บ

กวีกราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ผู้ที่มาถึงก่อนใครคือ

พานคำว (พันดาว)

และพานร้อน (พันรอน)

ส่วนพันชย (ชัย) ซึ่งกวีเอ่ยถึงเป็นคนสุดท้ายนั้น กวีชมว่าเป็นผู้ที่ยิงหน้าไม้ได้แม่น

ขอเชิญท่านดูรายชื่อ นายทหารคนอื่น ๆ ในบทที่ ๔ ซึ่งว่าด้วยเรื่องของบุคคลในวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

กวีกล่าวต่อไปว่า นับจำนวนนายทหารและไพร่พลที่มีฝีมือเชี่ยวชาญที่ตามกันออกมาได้ ๘๐๐ คน

ส่วนม้ามี ๓๐๐ ตัว พร้อมเครื่องประดับงดงาม

แล้วกวีก็กราบบังคมทูลรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองเชียงขึ้นช่วงเวลาที่ปิดประตูเมืองไว้ แล้วพันมโนราชได้เปิดให้ข้าศึกเข้าไปจนต้องเผชิญหน้ากันทั้งทัพช้าง ทัพม้า ได้จู่โจมเข้าพาดฟันกันเป็นโกลาหล ในตัวเมืองมีเสียงกึกก้องอีกทีก็กรีโครม สนั่นหวั่นไหวดังไปทั่วทุกแห่ง ยิ่งเร่งรบก็ยิ่งเห็นข้าศึกจมอยู่โดยรอบ กวีสรุปว่า

“สู้บได้คู่ข้า จิ้งหนี

วางมานบนอบเจ้า จอมปราณ โปรดแฮ

เชอญ่ปิ่นกษัตริย์ยก อย่างรี...”

(๑๔๖ – ๑๔๗)

เนื่องจากการเล่าเรื่องตอนนี้มีลักษณะเป็นคำพูด อย่างที่ไวยากรณ์อังกฤษเรียกว่า “direct speech” ผู้เขียนจึงขอแปลไทยในยวนพ่ายเป็นไทยปัจจุบันดังนี้

“รับผู้เขาไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้า จึงหนี รีบมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพระองค์ผู้เป็นเจ้าชีวิต ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกกองทัพเสด็จไปช่วยด้วย”

กวีเล่าต่อว่าเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงฟังจบแล้ว ก็มีพระราชดำริประเมินสถานการณ์ว่า จะมีผลได้ผลเสีย จะควรหรือไม่ควรไปช่วย

แล้วพระองค์ก็รีบเสด็จไปโดยด่วน จึงทำให้ทหารลาวที่นำข่าวสารลงมากราบบังคมทูลพระกรุณาแต่ตื่นพอใจ และมีกำลังใจยกกองกำลังกลับไปเชียงใหม่ เมื่อไปถึงก็เข้าโจมตีพร้อมกันเป็นการใหญ่ จนทำลายกำแพงเมืองตอนบนได้\* (โปรดดูคำอธิบายท้ายตอน)

ตอนนี้ขอเชิญท่านพิจารณาสถานการณ์ตอนที่กวีเล่าว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เข้าโจมตีเมืองเชียงใหม่พร้อมกองทัพทหารลาวที่นางพญาแห่งเชียงใหม่ส่งไปกราบบังคมทูลรายงานข่าวสงครามในระยะแรก ในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็จะต้องมีนายทหารฝีมือดี ๘๐๐ นาย ม้าพร้อมเครื่องประดับงาม ๓๐๐ ตัว รวมทั้งตัวนางพญาและกวีเพิ่มเข้ามาด้วย ถ้านางพญาและกวีมิใช่บุคคลคนเดียวกัน

ศึกษาราวนี้แปลกประหลาดมาก ขอให้ท่านผู้อ่านนึกภาพย้อนหลังไปที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยเมื่อ ๕๑๕ ปีมาแล้ว เมื่อนางพญาสุทศิณีได้จึงหนีไปเฝ้าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังที่ตั้งกองทัพระหว่างทางมาเชียงใหม่ ท่านคิดว่าในตัวเมืองที่กวีเรียกว่า “นคร” นั้นน่าจะมีผู้ใดครอบครองอยู่ ผู้เขียนขอตอบตามที่คิดว่าน่าจะเป็นว่า ผู้ที่อยู่ใน “นคร” ล้อมรอบด้วยกำแพงแลง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ ๕๔๐ ไร่<sup>๑๒</sup> นั่นคือ

๑. กลุ่มของพันมโนราช ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามกับนางพญา

๒. กลุ่มพลเมืองเชียงใหม่ที่หนีไม่ทันหรือไม่หนี

๓. กลุ่มครอบครัวชาวเชียงใหม่และชาวลำปาง ที่เป็นคนที่ติดตามหมื่นนครมาแต่แรก และตั้งรกรากอยู่ที่เชียงใหม่มานานกว่า ๑๐ ปี (ดูหน้า ๑๑๓ – ๑๒๑)

๔. กลุ่มน่านและแพร่ ซึ่งมีประวัติว่าไม่มีใครขึ้นชมพระเจ้าเชียงใหม่ (ดูหน้า ๑๓๘) และเป็นผู้ที่อธิบายหาหมื่นนครอย่างรุนแรง

คน ๔ กลุ่มนี้ ครอบครองเมืองเชียงใหม่อยู่ในระหว่างที่นางพญาและกวีพร้อมทหารกลุ่มหนึ่งเดินทางไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยมีกองทหารลาวล่วงหน้าไปส่งข่าวก่อนแล้ว

เนื่องจากระยะนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประทับอยู่ที่พิษณุโลก การเดินทางมาศรีสัชนาลัยซึ่งอยู่ห่างกันเพียงประมาณ ๑๓๐ ก.ม. จากวัดพระพุทธชินราช – กำแพงเมือง



ศรีธัญญาลัยด้านริมแม่น้ำยม คงใช้เวลาเดินทางเท่าไม่เกิน ๔๐ ชั่วโมง และจุดที่ทรงพบกับนางพญาและผู้ติดตามก็คงจะเป็นบนทางที่ใกล้จะถึงเชียงขึ้นแล้วตามที่กวีหรือนางพญากล่าวว่า

“แจ้งเมืองจักไกรล่อด พระทัณฑ์ แลนา”

(๑๓๓)

ดังนั้น ภายในเวลาไม่กี่วันคน ๔ กลุ่มดังกล่าว คงยังจัดตั้งไม่เสร็จว่าใครจะเป็นพวกใคร ใครจะรบกับกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งมีนางพญาและทหารเชียงขึ้นพร้อมทั้งทหารลาวรวมอยู่ด้วยเพื่อประโยชน์อะไร

คำที่กวีบรรยายในร่ายนำเรื่องที่ว่า

“...อาทิยุคบุกเบิก เป็นกรลือรล่ำพร ธรณิดล จลพิจลต่าง ๆ...” ซึ่งพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ แปลว่า “ในยุคเริ่มแรก (โลกก็เกิด) ความลำบากทั่วพื้นแผ่นดิน เต็มไปด้วยความชั่วร้าย ความหายนะมีแต่ความวุ่นวายหวั่นไหวต่าง ๆ...” นั้น กวีคงจะหมายถึงสถานการณ์ในเมืองเชียงขึ้นช่วงนี้มากกว่าหมายถึงโลกมนุษย์อันกว้างใหญ่

เมื่อกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทำลายกำแพงเมืองส่วนบนได้แล้ว ก็ดูเหมือนคนในนครทั้ง ๔ กลุ่ม จะอยู่ในความสงบ เพราะพระองค์ทรงสามารถจัดระเบียบภายในให้ราบรื่นได้ และทุกหมู่เหล่าคงจะมีความพอใจกันถ้วนหน้า กวีบรรยายว่า

เมื่อจัดระเบียบภายในพระนครเชียงขึ้นโดยให้ลาว (แพร์และน่าน) และขวนคือ ลาวล้านนา (ลำปางและเชียงใหม่) รวมทั้งชาวเมืองเชียงขึ้น ได้มีตำแหน่งและทรัพย์สินสมบัติทั้ง “เมียลูกช้างม้าได้คู่คู่ฝัน” กันเป็นที่พอใจแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็เสด็จกลับพิชฌุโลกโดยมีความมั่นพระทัยว่า เชียงขึ้นจะไม่เป็นอื่น

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่เมื่อทรงทราบข่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จยกกองทัพมาจัดระเบียบป้องกันเมืองเชียงขึ้นด้วยพระองค์เอง และยกกองทัพเสด็จกลับไปแล้ว จึงเลือกเจ้าเมืองแช่มหมื่น ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่า มีความเก่งกล้าสามารถมาแต่งตั้งให้ไปครองไพร่พลแทนหมื่นนคร แล้วก็เสด็จกลับเชียงใหม่ เมื่อถึงเชียงใหม่แล้วก็ทรงทราบข่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเร่งจัดกองทัพ

การมาครองไพร่พลแทนหมื่นนครของเจ้าเมืองแช่มหมื่น ก็คือ การมีกองกำลัง ที่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงจัดมาเพิ่มเติมให้รักษาพื้นที่และผู้คนที่อยู่รอบแคว้นนอกกำแพงเมืองเชียงขึ้นเท่านั้น เพราะภายในกำแพงเมืองที่กวีเรียกว่า “นคร” ในระยะนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงจัดระเบียบไว้อย่างเรียบร้อยดังกล่าวแล้ว นอกจากนั้น “ผู้นำ” คนใหม่ยังเตรียมผู้ศึกครั้งใหม่อีก

ด้วย ทั้งนี้เพราะทราบดีว่าการจัดระเบียบภายในเมืองเชียงขึ้นก่อนที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะเสด็จกลับพิษณุโลกนั่นคือ กลยุทธ์ของพระองค์

กวีบรรยายว่า ผู้นำของเมืองคนใหม่ซึ่งกวีมิได้ระบุชื่อว่าเป็นใคร เข้าใจกลยุทธ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงมิได้มีความครั่นคร้ามเกรงกลัวกองกำลังของแซ่ห่ม ซึ่งล้อมอยู่รอบแดนเมืองเลย กลับให้ช่วยกันซ่อมกำแพงที่พังลงเมื่อครั้งที่กองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทำลายเพื่อเข้ามาจัดระเบียบภายใน

การเตรียมเมืองเพื่อสู้ศึกครั้งใหม่นี้ กวีบรรยายละเอียดกว่าเมื่อครั้งที่หมิ่นนครจากไปใหม่ ๆ และนางพญาจำเป็นต้องทำหน้าที่บัญชาการรบโดยกะทันหัน

กวีใช้โคลง ๑๖ บท บรรยายภูมิศาสตร์ของเมือง ทั้งภูมิศาสตร์ทางกายภาพและภูมิศาสตร์วัฒนธรรม การก่อสร้าง และการจัดวางอาวุธยุทธโปกรณ์เพื่อให้มีความพร้อมสมบูรณ์และทันกาล เพราะเจ้าเมืองแซ่ห่มและกองกำลังก็มาแสดงอาการคุกคามให้เห็นอยู่ที่หน้าประตูเมือง

การเตรียมเมืองของผู้นำเชียงขึ้นคนใหม่เพื่อให้พร้อมรับศึกใหญ่โดยสรุปมีดังนี้คือ

เตรียมทหารที่มีฝีมือให้อยู่ประจำทุกป้อม ลดขนาดของเขื่อนและสะพาน ช่วยกันยกหินมาใช้เป็นอาวุธ ทำห้วยและแควสำหรับดักคนหรือสัตว์ ตามประตูต่าง ๆ หอรบและที่กำแพงเมือง มีทหารกล้าประจำการอยู่อย่างหนาแน่น

เหล่าทหารม้าและทหารช้างคอยรักษาการณ์อยู่รอบตัวท่านผู้นำคนใหม่ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งตั้งไว้ นายทหารคนสำคัญ ๆ ในนครก็อยู่โดยรอบเช่นกัน มองเห็นอาวุธต่าง ๆ อยู่ชวักไขว่ ทั้งเสโล ดาบ เขน แขน หลาว ร้างสำหรับก่อไฟก็มีมากมาย

ไพร่พลต่าง ๆ ห้อมล้อมประตูและหอรบ ถือหอกและฟาลื้อนกันอย่างตึกถัก พร้อมพรังทั้งนายทหารและพลทหาร ทุกแห่งหนมีความพร้อมเต็มที่

ส่วนอาวุธสำหรับยิงระยะไกลก็มีพร้อม ทั้งหน้าไม้อาบยาพิษชนิดต่าง ๆ รวมทั้งปืนไฟประจำช่องสำหรับยิงอยู่เต็มทุกช่องเป็นดับบนกำแพงเมือง

กวีย้ำเรื่องการป้องกันประตูเมืองอย่างแน่นหนาหลายครั้ง คงเป็นเพราะบทเรียนที่พันมโนราชเคยให้ไว้

จากการบรรยายเรื่องการเตรียมรบของกวีครั้งนี้ ผู้อ่านจะเห็นได้ว่า คนในเมืองเชียงขึ้นมีความสามัคคีและมีความพร้อมในการรับศึกครั้งใหม่มากขึ้นกว่าคราวแรกมาก เนื่องจากครั้งนั้นหมิ่นนครเพิ่งจะจากไป และคนในเมืองก็กำลังโศกเศร้ากันอยู่ สตรีผู้หนึ่งถูกเหตุการณ์บังคับให้ต้องทำหน้าที่ผู้นำบัญชาการเตรียมพร้อม และลงสู่สนามรบอย่างกะทันหันโดยไม่มีความช่วยเหลือจากกองกำลังภายนอกแหล่งใดเลย

การจัดระเบียบภายในเมืองเชียงขึ้นของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทำให้มีผู้นำที่เชี่ยวชาญการรบ บัญชาการเตรียมพร้อมอย่างมีระบบ เช่น การจัดวางกองกำลังทหารประจำจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ที่ป้อม ที่หอรบ ที่กำแพงเมือง ที่ประตูเมือง การลดขนาดของเมืองโดยการลดขนาดความยาวของเขื่อนหรือกำแพง การลดจำนวนสะพาน หรือลดช่องที่ช้างจะเข้าออก การปักขวาก วางบ่วงและแร้ว การถมประตูทุกแห่งเพื่อใช้เป็นที่ยางเหลนหลาว การมีปืนไฟประจำทุกช่อง ปืนบนกำแพงเมืองตอนบน มีพานะสำหรับเคลื่อนย้ายอาวุธ มีสนามเพลาะ รวมทั้งการมีจำนวนทหารเพิ่มขึ้นทั้งทหารเชียงขึ้น ทหารลาว แพร่ น่าน ลำปาง และเชียงใหม่ส่วนที่เป็นคนของหมื่นนคร ทำให้เชียงขึ้นมีความพร้อมเต็มที่ ไม่ตื่นตระหนกแม้เจ้าเมืองแขกห่มจะชี้ช้างมาตะโกนทำรบอยู่หน้าประตูเมือง พร้อมกองทหารช้าง ทหารม้า มากมาย

กวีบรรยายว่า เมืองเชียงขึ้นนี้มีใช้เมืองที่ใครมีกำลังแขนก็จะดีให้แตกได้ง่าย ๆ หากแต่เป็นเมืองที่เข้าถึงได้ยาก เพราะมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคถึงห้าประการ คือ เส้นทางบกทุกที่เต็มไปด้วยทหารช้างและทหารม้า ส่วนทางด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมนั้นแล้ว เมืองนี้ก็มีคลองบางเมงทำหน้าที่เป็นข้อขวางหน้าอยู่ มีแม่น้ำยมขนานยาวตลอดเมืองเสมือนเป็นแป แล้วยังมีแก่งกันไว้อีก นอกจากนั้นยังมีภูเขากันอีก ๓ ลูก ล้อมไว้เกือบจะโดยรอบ และมีคูอีก ๓ ชั้น ล้อมไว้ ในคูก็มีขวากปักไว้ทั่วทุกทาง

เมืองนี้มีความแข็งแกร่งมั่นคงยิ่งกว่าเมืองที่ทำด้วยเหล็ก เพราะมีกำแพงทำด้วยศิลาแลงที่ต่อส่วนบนขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งล้อมตัวเมืองโดยรอบอีกด้วย (โปรดดูคำอธิบายท้ายตอน)

กวีบรรยายว่า ผู้นำซึ่งบัญชาการรบได้กล่าวคำปราศรัยให้กำลังใจผู้อยู่ได้บังคับบัญชาทั้งชายทั้งขวาทูมหมู่เหล่าว่า อย่าเป็นกังวลอะไรเลย พวกเราก็มีเหลือหลาย เมืองก็มั่นคง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็เสด็จมาทางนี้ ถึงมีแม่น้ำก็ใช่ว่าแนวน้ำจะกันข่าวสารทางไกลได้

ผู้บัญชาการรบกล่าวสร้างขวัญและกำลังใจต่อไปว่า เมืองนี้พ่อแม่ของเราคุ้มครองมาโดยตลอด เราควรจะต้องใจสู้ศึกให้ชนะ อย่าว่าแต่ทหารจำนวนหมื่นแสนจะยกมารุม พวกเราก็มีอยู่เต็มบ้านเต็มเมืองก็กันไว้ได้

ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างบนนี้คือสถานการณ์และบรรยากาศในเมืองเชียงขึ้น และบริเวณโดยรอบ ซึ่งอาจจะเรียกว่า “ปริมณฑล” ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จกลับไปเตรียมทัพใหญ่ที่พิษณุโลก หลังจากจัดระเบียบภายในเมืองเชียงขึ้นไว้เรียบร้อยแล้ว

เนื้อหาในตอนที่สองจบลงที่นี้

ต่อจากนี้ไปท่านจะได้พบพระราชกรณียกิจในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในการเตรียมกองทัพ การเดินทัพ การจัดกระบวนทัพ การรบ และชัยชนะของพระองค์ท่านในศึกเสลียง ซึ่งเป็นตอนจบของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

## คำอธิบายท้ายตอนที่ ๒

คำว่า “กำแพงเมืองคอนบน” นี้ ผู้เขียนแปลมาจากคำว่า “ด้าย” ซึ่งแปลต่างจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยฯ พ.ศ.๒๕๔๒ พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา และนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ที่แปลว่า “เสาเขื่อน” แต่ในบางปริบท นายฉันทิชย์ ก็แปล “ด้าย” ว่า “กำแพงเมือง”<sup>๑๓</sup> และตามที่วิกิกล่าวถึงในโคลงบทต่าง ๆ คำว่า “ด้าย” ไม่น่าจะแปลว่า “เสาเขื่อนได้เลย” เพราะคำว่า “เขื่อน” นายฉันทิชย์ แปลว่า “ไม้ท่อนใหญ่และยาวใช้ปักซ้อน ๆ กันที่หน้าประตูเมืองเป็นแนวยาวกันข้าศึก”<sup>๑๔</sup>

ส่วนพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา แปลคำว่า “เขื่อน” ว่า “เครื่องกีดขวาง”<sup>๑๕</sup>

ในขณะที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยฯ พ.ศ.๒๕๔๒ แปลคำว่า “เขื่อน” ว่า “เครื่องป้องกันมิให้ดินริมตลิ่งพัง... (โป) รั้ว, กำแพง, คันดินกันตลิ่งพัง...”<sup>๑๖</sup>

จากการสำรวจเมืองเซียงหรือเชียงขึ้นซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ ๑๕ – ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๒ ผู้เขียนพบซาก “เขื่อน” กันตลิ่งพังจากประตูเตาหม้อซึ่งอยู่ริมแม่น้ำยมทางทิศเหนือของเมือง ยาวเป็นแนวนานแม่น้ำยมไปทางทิศใต้จนถึงข้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

“เขื่อน” นี้สร้างด้วยศิลาแลงตัดเป็นแผ่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคล้ายอิฐบล็อกจากที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน แต่มีความหนาใหญ่และยาวกว่าอิฐบล็อกจาก (ดูภาพ ๑) ไม่มีเสาไผ่ล่อออกมาอย่างโดดเด่นเห็นได้ชัด จนตัดทอน โคน หรือผลักให้ล้มลงได้ เช่น เสาบ้าน เสาสะพาน ฯลฯ

จากประตูเตาหม้อไปทางทิศตะวันตกด้านหลังเขาพนมเพลิงและเขาสุวรรณคีรีก็มีซาก “เขื่อน” ที่ทำด้วยศิลาแลงเช่นเดียวกับเขื่อนริมตลิ่งชายฝั่งแม่น้ำยม ยาวเป็นแนวไปจดเนินเชิงเขาสุวรรณคีรี แล้วเขื่อนนี้ก็วกขึ้นไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ยาวตลอดแนวนินเชิงเขาตลอดสู่ที่ราบมาจนเกือบถึงประตูมณเฑียรแล้ว “เขื่อน” ก็วกมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านประตูมณเฑียร ผ่านหน้าวัดนางพญามาจดประตูคอนแหลมที่อยู่ชิดแม่น้ำยมด้านทิศใต้ ปล่อยซากเขื่อนริมแม่น้ำที่เหลือยาวไปถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วเขื่อนก็หายไปที่นั้นโดยไม่เห็นด้านสกัด ทำให้พื้นที่ภายในบริเวณ “เขื่อน” มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านไม่เท่า วัดระยะทางโดยรอบพบว่า “เขื่อน” มีความยาวรวมกันประมาณ ๕.๑ กิโลเมตร ซึ่งแปลว่า “เขื่อน” ของเมืองเชียงขึ้นนี้ มิใช่สร้างขึ้นเพื่อกันตลิ่งพังเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นกำแพงเมืองด้วย เพราะบนพื้นที่ราบและแม่น้ำบนเนินเขาก็ยังมี “เขื่อน” แบบเดียวกับที่อยู่ริมแม่น้ำล้อมตัวเมืองอยู่โดยรอบ ในลักษณะที่เป็นเมืองย่อส่วนด้านยาวลงเพราะด้านกว้างถูกจำกัดด้วยแม่น้ำและเนินเขา (ดูภาพ ๒)

การย่อส่วนคือการลดความยาวของเขื่อนลงด้วยการสร้างกำแพงด้วยศิลาแลง กันพื้นที่ของเมืองด้านใต้ไว้เพียงแค่ประตูคอนแหลม ปล่อยพื้นที่ที่เหลือไว้เป็นเขตนอกกำแพงเมือง

เรื่องการย่อส่วนของเมืองหรือการลดเขื่อนตามที่วิศวกรแต่งยวนพ่ายบรรยายนั้น อาจจะช่วยให้ผู้อ่านเรื่อง**เที่ยวเมืองพระร่วง** พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เข้าใจตอนที่ทรงตั้งคำถาม และพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการย่อกำแพงเมือง<sup>๓๗</sup> ได้ดีขึ้น และในทางกลับกัน พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ก็จะช่วยให้เข้าใจวินิพนธ์เรื่องยวนพ่ายตอนนี้ได้ดีขึ้นด้วย

ในขณะเดียวกันก็มีหนังสือที่น่าอ่านอีกเล่มหนึ่งที่จะช่วยให้เข้าใจภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ ช่วงที่มีการเตรียมเมืองให้พร้อมผู้ศึกที่ยากจะระบุให้ชัดเจนว่าใครรบกับใครบ้าง เพื่ออะไร ดังกล่าวแล้ว ตอนนี้ขอแนะนำหนังสือที่ควรอ่านประกอบอย่างยิ่งอีกเล่มหนึ่งคือ **รายงานทางวิชาการเพื่อพิจารณาประกอบการจัดทำแผนแม่บท โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย** ที่กองโบราณคดี กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๓ โดยเฉพาะรายงานเรื่องการศึกษาและสำรวจโบราณสถานภายในเขตกำแพงเมือง ว่าด้วยประตู ป้อม กำแพงเมือง<sup>๓๘</sup> ฯลฯ

เมื่อประมวลความคิดที่ได้จากการศึกษาพระบรมราชวินิจฉัยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ พระราชทานไว้ใน**เที่ยวเมืองพระร่วง** เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๑ จากรายงานทางวิชาการของกองโบราณคดี เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๓ ดังกล่าวแล้ว จากการศึกษาวินิพนธ์เรื่องยวนพ่ายมาเป็นเวลานาน และจากการตรวจสอบข้อมูลภาคสนามของผู้เขียนครั้งล่าสุดระหว่างวันที่ ๑๕ – ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๒ นี้ โดยได้ปักค้างคืนที่เรือนรับรองริมฝั่งแม่น้ำยมใกล้แก่งหลวงในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ซึ่งตั้งอยู่หน้าแนวเขื่อนที่ทำด้วยศิลาแลง ผู้เขียนเชื่อว่ากำแพงที่ทำด้วยศิลาแลงล้อมรอบพื้นที่รูปคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยในปัจจุบัน คือ “เขื่อน” หรือ “กำแพงแลง” ที่กวีกล่าวถึง

และที่ซาก “เขื่อน” หรือซาก “กำแพงแลง” นี้ ไม่มีร่องรอยหรือซากของเสาที่จะถูกผู้ใดโค่นล้มลงได้เลย

หากแต่กำแพงหรือเขื่อนนี้มีลักษณะแปลกคือ เป็นกำแพงที่มีความหนาไม่เท่ากันเมื่อวัดจากฐานถึงยอด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้วัดกำแพงซึ่งก่อด้วยศิลาแลงด้านตะวันออกเฉียงใต้ พบว่าสูง ๓ วา ที่เชิงหนา ๔ ศอก ยอดหนา ๓ ศอก

สิ่งที่น่าสังเกตคือ กำแพงนี้มีความหนาต่างกันเป็นสองระดับ ระดับล่างซึ่งสูงจากพื้นดินประมาณ ๔ เมตร มีความหนาประมาณ ๒ เมตร แต่ส่วนบนซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงรับสั่งเรียกว่า “ส่วนยอด”<sup>๓๙</sup> นั้น มีความหนาเพียงประมาณ ๘๐ ซม. และสูงขึ้นไปจากกำแพง

ระดับล่างประมาณ ๒ เมตร ทำให้ความสูงของกำแพงทั้งสองระดับรวมกันได้ประมาณ ๖ เมตร คือ ๓ วา

บนกำแพงตอนล่างซึ่งสูงจากพื้นดินประมาณ ๔ เมตร ก่อนจะต่อส่วนที่เป็น “ยอด” นั้น มีพื้นที่เหลือจากการต่อส่วนยอดกว้างประมาณ ๑.๒ เมตร เป็นที่สำหรับเดินได้อย่างสบาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเรียกพื้นที่ส่วนนั้นว่า “เชิงเทิน” สำหรับทหารขึ้นไปรักษาหน้าที่ (ดูภาพ ๓)

ความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับตัวเลขต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญคือ จุดที่ทำการวัด อุปกรณ์ที่ใช้ในการวัด และระยะเวลาที่ห่างกัน เพราะใน พ.ศ.๒๕๕๒ เมืองเซียงหรือเชียงขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๑๗ ได้รับการบูรณะและอนุรักษ์เป็นที่ตั้งของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัตนาขลย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของมรดกโลก มิใช่เมืองร้างที่บางส่วนปกคลุมด้วยป่าไฟ ดินแก็ว และเถาวัลย์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตรเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๑

ข้อจำกัดของผู้เขียนมีหลายประการ เช่น ไม่สามารถปีนกำแพงเมืองทั้งตอนล่างและตอนบนเพื่อวัดขนาดต่าง ๆ จึงประมาณสัดส่วนด้วยสายตาบ้าง ด้วยเข็มบอกระยะทางในรถบ้าง

อย่างไรก็ตาม ขณะนี้สรุปได้ว่า กำแพงศิลาแลงรอบพื้นที่ ๆ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัตนาขลย ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าเป็นที่ตั้งเมืองเชียงขึ้นหรือเซียง เมื่อ พ.ศ.๒๐๑๗ อันเป็นปีที่เกิดศึกซึ่งกวีได้บันทึกไว้เป็นหนังสือที่เรียกว่า “กวีนิพนธ์เรื่องขุนพ่าย” นั้น เป็นกำแพงที่มีความหนาเป็นสองระดับ และผู้เขียนเชื่อว่ากำแพงตอนบนหรือที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเรียกว่า “ยอด” นั้น คือส่วนที่กวีเรียกว่า “ด้าย” ดังที่กวีเล่าว่าได้มีการ “ต่อด้าย” บนกำแพงแลงทำให้เมืองเชียงขึ้นมีความมั่นคงแข็งแรงยิ่งกว่า “เวียงเหล็ก” ดังนี้

“เร่งหมั่นเหลื่อหมั่นยิ่ง เวียงเหล็ก

มีกำแพงแลงเลื่อน ต่อด้าย”

(๑๓๐)

ถ้า “ด้าย” แปลว่า “เสาเขื่อน” การต่อด้ายซึ่งได้แก่ การต่อเสาลงบนกำแพงแลงก็ไม่น่าจะทำให้เมืองเชียงขึ้นมีความมั่นคงราวกับเวียงเหล็ก

กวีได้กล่าวถึง “ด้าย” รวม ๓ ครั้ง ในระยะที่เตรียมเมืองให้พร้อมผู้ศึกครั้งใหม่ เพราะครั้งแรกด้ายถูกกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และนางเมืองกับนายทหารที่หนีออกไปย้อนกลับมาทำลายล้มลงดังกล่าวแล้ว

ตอนที่ ๓

“ช่วยกันจะได้แก้ว ครอบครอง”

(๒๘๓)

## ศึกเขลียง

กวีใช้โคลง ๕๓ บท นับจากบทที่ ๑๗๓ เพื่อบรรยายแผนการรบ การจัดกระบวนทัพ และการยกกองทัพไปเชียงขึ้นครั้งที่ ๒ และใช้โคลงอีก ๒๐ บท (บทที่ ๒๖๖ – ๒๘๕) บรรยายจากการสู้รบ โดยมีโคลงอีก ๘ บท (บทที่ ๒๘๖ – ๒๙๓) ที่กวีใช้กล่าวสรรเสริญชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ส่วนร่าย ๑ บท ที่คั่นระหว่างโคลงบทที่ ๒๖๔ และบทที่ ๒๖๕ ซึ่งปรากฏอยู่ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ทุกฉบับ ทั้งฉบับที่เป็นตัวพิมพ์และฉบับตัวเขียนที่มีให้ค้นคว้าในหอสมุดแห่งชาตินั้น ผู้เขียนคิดว่าอาจมีการต่อหน้าสมุดไทยที่ทำด้วยกระดาษข่อยพับไปมาเกิดมีการพับคลาดเคลื่อนตั้งแต่ฉบับแรกที่ตกทอดมาแต่ต้น เพราะใจความในร่ายบทนี้ขัดกับใจความในโคลง ๒ บท ดังกล่าวโดยสิ้นเชิง ไม่น่าที่กวีซึ่งมีฝีมือระดับนี้จะวางร่ายบทนั้นซึ่งมีเนื้อหาไม่เกี่ยวกับโคลงทั้งสองบทมาแทรกขัดไว้ระหว่างโคลงสองบทที่มีเนื้อหาต่อเนื่องกัน

ถ้าร่ายบทนี้ซึ่งเป็นบทที่ ๒ และบทสุดท้ายในกวีนิพนธ์เรื่องนี้อยู่ปิดท้ายโคลงบทที่ ๒๘๓ ซึ่งเป็นโคลงบทสุดท้าย ก็จะทำให้บทประพันธ์นี้มีการเรียงลำดับเหตุการณ์ที่สมบูรณ์และสวยงามกว่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

กล่าวคือ เปิดเรื่องด้วยร่าย ๑ บท ที่สรรเสริญพระเกียรติยศ พระมหากรุณาธิคุณ และพระบรมเดชานุภาพ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยสังเขป แล้วขยายความโดยละเอียดด้วยโคลง ๒๘๓ บท และปิดท้ายเรื่องด้วยร่ายอีก ๑ บท เพื่อสรุปภาพรวมของพระองค์อย่างเป็นรูปธรรมที่สง่างาม

ผู้เขียนจึงขออนุญาตเสนอความคิดนี้ให้เป็นรูปธรรม ด้วยการนำร่ายบทที่ ๒ นี้ไปไว้ที่ท้ายเรื่องของเนื้อหาส่วนที่ ๓ ในหน้า ๖๕

ตอนนี้ขอย้อนกลับไปทีโคลงบทที่ ๑๗๓ – ๒๖๕

กวีเล่าว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทราบเรื่องการเตรียมพร้อมที่เชียงขึ้น และการคุมเชิงของกองกำลังแห่มรอบตัวเมือง จึงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะยกทัพกลับไปทีเชียงขึ้นได้อีกแล้ว ทรงรับสั่งแก่ทหารทั้งฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาทุกคนเพื่อเตรียมรบ

ทรงอธิบายเรื่องกลยุทธ์อย่างถี่ย้นแก่ผู้คนจำนวนนับแสนที่มาเฝ้าฯ ซึ่งมีวิธีการลู่ วิธีการนั่ง วิธีการปืน วิธีการโจมตี วิธีการเข้า การออก การอ้อมเพื่อเอาชนะข้าศึก รวมทั้งชั้นเชิงของลูกผู้ชาย และเรื่องการเตรียมการอื่น ๆ ทุกประเภท เช่น การเตรียมช้างที่ใช้เป็นพาหนะในการขนอาวุธ เช่น ฝ่าเลื่อน ดินปืน ขอ หอก แหวน หลาว เครื่องกำบังร่างกาย



ทรงประชุมกองพลทุกหมู่เหล่าที่มาพร้อมกันเต็มพื้นที่ มีการตรวจตราช้างและม้า ทหารบก ทหารเรือ นับแสนนาย อยู่ทางด้านซ้าย ด้านขวา ด้านหน้า และด้านหลังเนืองแน่น

ส่วนกองพลของสมเด็จพระราชโอรสนั้นเล่า ไม่ว่าพระองค์จะมีพระราชดำรัสอย่างไรก็ สอนองตามทุกประการ

ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็คล้ายกับข้าราชการฝ่ายทหาร กล่าวคือ เข้าใจสาระที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรับสั่งทั้งหมด

ทรงจัดทำกำหนดการอย่างละเอียดเป็น “ปรดิทิน” บอกทุกหมู่เหล่าให้ทราบทั่วกันอย่างถี่ ถ้วน

ก็แสดงความคิดเห็นว่า พระบรมราชวินิจฉัยในการเตรียมคน เตรียมงาน และกลยุทธ์ ของ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นล้าลึกแม้พันเท่าของน้ำในมหาสมุทรก็ลึกไม่เท่า

ทรงแต่งกองพลน้อยให้ล่วงหน้าไปยังดินแดนเชียงขึ้น เพื่อสำรวจเส้นทาง แล้วให้พระมหาพิชัยยกพลไปอย่างเอิกเกริกให้ชาวแปรไปถึงฝ่ายข้าศึก

ทรงให้พระศรีราชเดโช นำกองทัพช้างไปเพิ่มเติมที่ดอนด่านปามะม่วง โดยมีหมื่นพ้าน ผู้ชำนาญการเดินทางบกไปด้วย

ฝ่ายพระยาสุโขทัยนั้นทรงให้คุมกองทัพช้างและม้าไปเพิ่มเติม มีทหารในกองทัพแปดพัน คน พร้อมอาวุธครบมือ เครื่องประดับยศพระยาสุโขทัยงดงามแพรวพราว

ส่วนพระยากำแพงเพชร คุมกองทัpm้าและช้าง พร้อมทหารอีกแปดพันเช่นกัน ช้างที่พระยา กำแพงเพชรจับไปมีอุปทำด้วยเงิน

ทรงสั่งให้กองทัพของสองเมืองนี้ยกไปถึงพร้อมกัน แล้วรวมเป็นหมู่เดียวกัน

ฝ่ายข้าราชการในพระองค์ที่ชื่อขุนอินทร์นั้น ทรงให้คุมกองเรือเดินทางเป็นกองหน้าไป จัดทำสะพานและแพเทียบเรือ พร้อมเลื่อนปรับดินที่ตลิ่งให้เรียบเสมอกัน เพื่อความสะดวกในการ เสด็จโดยชลมารค

ทรงให้ขุนอินทร์ไปหยุดกองกำลังไว้ก่อนในบริเวณซึ่งเป็นชุมชนอยู่อาศัยของนก<sup>1</sup> สวยาม นานาชนิดในท่าชัยเพื่อเอาฤกษ์แห่งชัยชนะ [ดู (ก). ในหมายเหตุท้ายตอนที่ ๓]

แล้วก็ทรงให้ตรวจพลกองทัพหลวงซึ่งเป็นทัพเรือ

เมื่อทุกสิ่งพร้อมสรรพ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็เสด็จประทับเรือพระที่นั่งในยามที่ เป็นชัยฤกษ์ เรือที่อยู่ในขบวนเสด็จมีมากมาย

หมู่ทหารพายทองพริ้งพร้อมอยู่ทางด้านขวา หมู่ทหารพายเงินก็ตามไป เรือหลังคาทอง แคร่ทองนานาชนิดมากมายเคลื่อนตัวตามกัน

เรือรายเรียงเป็นคู่ตามกันมาเป็นแถวค้ำคั่ง เรือโยงลากเรือต่อกันเป็นดับ ก่อน หลัง ซ้าย ขวา เหลือคณานับ

ก็ออกซื้อเรือประเภทต่าง ๆ เช่น เรือหุ้ม เรือห่อ เรือแห่ เรือแห่น เรือแซ เรือซา และกล่าวว่ามิเรืออยู่ทุกท่าทุกที่แน่นเต็มแควน่าน

นอกจากเรือที่ใช้ในการรบและการเดินทางแล้ว ยังมีเรือสำหรับทำเครื่องเสวย และเรือครัว สำหรับทำอาหารให้ทหารและผู้คนงานอื่น ๆ มากมายหลายลำ ดูคลาคล่ำ แน่นไปหมดทุกท่อน้ำ จนทำให้การจราจรในแม่น้ำนั้นช่วงนั้นติดขัด เรือเคลื่อนที่ยาก จึงต้องมีผู้มาจัดการให้เรือบางลำหยุด ก่อนแล้วค่อยระบายกันไป เรือจึงเคลื่อนตัวตามเสด็จโดยชลมารคได้อย่างมากมายมีดฟ้ามีดิน ส่วนบนบกก็มีหมู่ช้างม้าเดินขนานกันไป [ดู (ข). ในหมายเหตุท้ายตอนที่ ๓]

เสียงดนตรีพิณพาทย์ เสียงสโพน ดังกึกก้อง มีเสียงสังข์ เสียงปี่ เสียงขลุ่ย ดังเจื้อยแจ้ว เสียงจิ่ง ฉาบ เสียงคนร้องเพลง เสียงทหารโห่ร้องครึกครื้น

เบื้องบนมีธงหลากสี รูปร่างต่าง ๆ มีกลด มีร่ม มีแพนทำด้วยหางนกยูง งามราวกับจะยั่วให้ฟ้ามอง ธงก็โบยไหวระจ่างเหมือนจะขับสีขาอื่นให้แพ้อย่างราบคาบ เครื่องประดับกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเหล่านี้บดบังเมฆและคลุมแผ่นดินให้ครึ้มแดด

ทหารทุกหมู่เหล่ามีความร่าเริงในขณะที่ตามเสด็จโดยชลมารคครั้งนี้

ส่วนสมเด็จพระราชโอรสนั้นเสด็จมาเป็นกองทัพหลัง คุมกำลังมากมาย เครื่องสูงทำด้วยทองคำ ประดับพระราชอิสริยยศ กลด และธงชนิดต่าง ๆ โบกโบยอยู่ในอากาศ เครื่องดุริยางค์ เช่น กลอง ฆ้อง แตร คลี่เสียงดังก้อง

เมื่อถึงท่าสนายพรวน [ดู (ค). ในหมายเหตุท้ายตอนที่ ๓] สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ทรงให้หยุดการเดินทางน้ำเพื่อยกพลขึ้นบก แล้วตั้งกองทัพอย่างสง่ามอยู่บนท้องทุ่ง [ดู (ง). ในหมายเหตุท้ายตอนที่ ๓]

แล้วก็ให้ชมกองทัพช้าง กองทัพม้า ว่ามีอยู่เคียงค้ำทั้งทางซ้าย ทางขวา ด้านหน้า และหลัง แน่นขนัด อาวุธทั้งหลายเป็นประกายงามเพริศพราย

ส่วนทหารนั้นเล่า กวีชมว่ามีฝีมือเป็นเลิศ ทหารสามหมื่นคนมีความเก่งกล้าสามารถ เชี่ยวชาญยุทธยุทธสามแสนคนที่กล้าหาญ เคยมีประสบการณ์การรบมาแล้วหลายแบบ ฝ่าฝืนมือไว้เป็นที่ขึ้นชื่อลือชา

ทหารในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทุกหมู่เหล่า มีเครื่องสรรพาวุธชั้นเลิศ เสือเกราะบุนวมทำด้วยสำลี อาวุธประกอบด้วย ทวน ธนู หน้าไม้ ดาบเงิน ดาบทอง เขน แพนทอง หอก กับดัก ดั่ง ของ้าว แหวน หลาว สามง่าม (ส้อม) หรือตรี

ส่วนด้ามและปลายของอาวุธผูกแพรสำหรับสะพาย

กวีอธิบายภาพของกองทัพว่า ทหารตั้งแถวเป็นแนวนใน แนวนอก แนวซ้าย แนวขวา แน่นขนัด ดาหน้ากันรายล้อมข้างทรง

แถวทหารด้านขวาเป็นปีศาจน่ากลัว ด้านซ้ายเป็นยักษ์ มือหนึ่งจับเขน อีกมือหนึ่งยกของ้าวเตรียมฟัน แสงศาสตราวุธเป็นประกายวาววับราวกับพลุเมฆ

ทั่วทั้งแดนป่าเต็มไปด้วยทหารหาญแน่นเพียบพร้อมเข้าสู่การรบทันที

ส่วนช้างหลวงนั้นเล่า นับเฉพาะที่เก่งกล้าสามารถมี ๑,๐๐๐ เชือก กวีชมช้างที่ชื่อ “แก้วจักรรัตน” ว่า ช้างเชือกนี้ทนทั้งปืนและหอก ผ่านศึกมามากแล้ว ต่อจากนั้นกวีก็ระบุชื่อช้าง ระบุลักษณะ ประสพการณ์ หรือความสามารถพิเศษ เช่น ช้างที่ชื่อ “มัธยมเทศ” กวีพรรณนาว่า มีลักษณะคล้ายคชสิงห์ (ซึ่งเป็นสัตว์สมมุติ อยู่ในป่าหิมพานต์) งวงยาวราวกับจะจดแผ่นดินขึ้นมาได้ ส่วนงาถึงอนประดุจจะจดแผ่นดินฟ้า ช้างหนุ่มเชือกนี้งามสง่าเสมอช้างเอราวัณซึ่งเป็นช้างทรงของพระอินทร์ สามารถจู่โจมปราบทั้งข้าศึกบนดินและในจักรวาลได้อย่างกล้าหาญ

รายชื่อช้างที่กวีระบุไว้ประมาณารย่นับจำนวนได้ไม่เท่ากัน เช่น รองศาสตราจารย์ ลลลนา ศิริเจริญ นับได้ ๖๒ ชื่อ<sup>๒๐</sup> พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ นับได้ ๕๖ ชื่อ<sup>๒๑</sup>

ผู้เขียนจึงขอเชิญท่านผู้อ่านลองนับดูเองจากกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย แล้วท่านจะได้รับความสนุก ตื่นเต้นจากการค้นพบความสามารถในการแบ่งพยางค์ คำ ในภาษาไทย เพราะชื่อเหล่านี้ส่วนมากสะกดด้วยคำที่เราพอจะเดาได้ถูกต้องหรือคำที่เรายังใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เช่น ช้างชื่อ

|                                     |              |            |                |              |
|-------------------------------------|--------------|------------|----------------|--------------|
| มารพิชย                             | ศิพาทิศย์    | พิศณุจักร  | เมิลมนตรศักดิ์ | เมิลมณีฉัตร  |
| จรัสจักรพาพ                         | โชติพระพิศณุ | ชยพระพิเศษ | เชษฐพระพิศาล   | ทานพระพิสุทธ |
| พิศณุพระกร                          | พรพระกรรม    | พรณพระเกตุ | เพศพระกาล      | รณพระชยสิทธิ |
| ฤทธิพระชยศักดิ์ และรักษพระชยศรี ฯลฯ |              |            |                |              |

ช้างศึกในกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีทั้งช้างพัง และช้างพลาย กวีชมความงามของตัวช้าง และชมเครื่องประดับช้างด้วย เช่น ชมช้างบางเชือกว่า งามราวกับปั้นบ้าง ราวกับเกลา และเหล่าให้เนียนบ้าง บางเชือกมีผิว (หรืองา) สีดำเป็นมันเหมือนสีเมลงกุ้ ช้างทุกเชือกวิ่งเร็วและรู้ชั้นเชิงในการเข้าชน ทุกเชือกมีแต่ลักษณะดี ไม่มีช้างลักษณะร้ายสักเชือกเดียว ทั้งตัวช้าง และเครื่องประดับ งดงามราวกับภาพเขียน

กวีชมเครื่องคชาภรณ์ซึ่งประดับด้วยทองคำและอัญมณีอย่างละเอียด เช่น ชมว่าสายรัดอุบบนหลังช้าง หุ้มทอง สอดร้อยเป็นแถว เครื่องผูกที่นั่งบนหลังช้างทำด้วยทอง มีพู่ห้อย สายชนกก้ามไว้ที่คอโยงเป็นคู่ไปถึงโคนหาง ร้อยด้วยเส้นไหมทอง ที่นั่งบนหลังช้างเป็นเบาะหุ้มผ้ามองดู

เลื่อมพราย เครื่องประดับวงกิ้งกามแพรวพราว เครื่องสูงประดับพระอิสริยยศงดงามละลานตา  
เครื่องรองนั่งบนหลังช้างมีหลากหลาย เช่น อาน แก้ว และอาสน์ที่เป็นทอง

กวีบรรยายว่าช้างซึ่งมีลักษณะดี กล้าหาญ มีความสามารถในการศึก สง่างามทั้งโดย  
ธรรมชาติและโดยมีเครื่องประดับที่งดงาม แวววาวเหล่านี้อยู่ในอาการพร้อมรบทุกเชือก

กวีใช้โคลง ๓๗ บท ในการชมกองทัพช้างและอีก ๗ บท ในการชมกองทัพม้า

กองพลม้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ความเป็นเลิศราวกับกองทัพม้าใน  
สงครามรบ นับได้ ๕๐๐ ตัว กวีระบุชื่อม้า คุณสมบัติ เครื่องประดับ ฯลฯ เช่นเดียวกับตอนที่ชม  
กองทัพช้าง ชื่อม้ามี่ดังนี้ เช่น

|                |                |            |
|----------------|----------------|------------|
| สยามกรรม       | สุพรรณหงษ์     | สีหราช     |
| วิลาศหงษ์      | วรเวศ          | อินทสร     |
| นิลเสวตร       | เมอลมุขเมฆมาลา | เมอลมหาสงฆ |
| จักรลักษณ์ ฯลฯ |                |            |

ม้าที่ชื่อ “สยามกรรม” และ “สุพรรณหงษ์” นั้น งามเหมือนเขียนแข่งความงามกัน ส่วนม้า  
ที่ชื่อ “สีหเบญจราชา” นั้นเล่า ภาพเขียนกิ้งกามสู้ไม่ได้ ม้าที่ชื่อ “วรเวศ” ปราดเปรียวว่องไวมาก  
ดวงตาทั้งคู่ดำเป็นมันขลิบล้ำน้ำนวล เป็นม้าที่งามราวกับเยื้องกรายลงมาจากเมืองฟ้า

ส่วนม้าที่ชื่อ “อินทสร” กิ่งกามราวกับเทวดามาแต่ง ม้าที่ชื่อ “สีหาสน” นั้นงามกว่า  
ภาพเขียน เป็นม้าที่วิ่งเร็ว กวีพรรณนาความสง่างามของม้าที่ชื่อ “จักรลักษณ์” ซึ่งมีทรวดทรงราวกับ  
เทวดาสรางขึ้นว่า เป็นม้าที่แข็งแรง วิ่งได้รวดเร็วราวกับเหาะ เครื่องประดับกิ้งกามมาก ขอเชิญท่าน  
อ่านคำพรรณนาของกวีเองเพื่อจะให้เห็น “ภาพลักษณ์” ของม้า “จักรลักษณ์” ได้ชัดเจนขึ้น  
ดังต่อไปนี้ โดยผู้เขียนได้ “ปริวรรต” การเขียนคำ “สรวบ” และ “ครวบ” เป็น “เสียบ” และ “เตรียบ”  
เพื่อให้อ่านได้ง่ายขึ้น ส่วนคำอื่น ๆ นอกจากนั้นสะกดตามฉบับวรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑ ของ  
กรมศิลปากร ดังนี้

|                      |              |
|----------------------|--------------|
| “หางฝั่งหลังแดงเสียบ | คอกาง        |
| ลิ่วเล่นพลันหนักชัก  | ง่ายล้ำ      |
| ภีสองน้องกางหาง      | ชันชอบ กลดเส |
| ดินเตรียบข้อคองำ     | ง่องงาม”     |

คำว่า “ง่อง” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยฯ พ.ศ.๒๕๔๒ แปลว่า “สายโยงคางม้าไม่ให้  
งอย”

ส่วนเครื่องประดับม้า กวีชมไม่ละเอียดยกแต่ชมเครื่องประดับข้าง คือ ชมเพียงอาน และสาย  
ง่อง แล้วก็ชมภาพรวมว่าเป็นอาภรณ์ประดับด้วยอัญมณีมากมาย

เมื่อชมความยิ่งใหญ่ของกองทัพ ทั้งกองทัพเรือ กองทัพบก ซึ่งประกอบด้วยทหารราบ  
ทหารช้าง และทหารม้า พร้อมทั้งชมเครื่องสูงประดับพระอิสริยยศ ชมสรรพาวุธ เครื่องแต่งกาย  
ทหาร เครื่องประดับช้างและม้า เสร็จแล้วกวีก็บรรยายว่า เมื่อทหารทุกหมู่เหล่าซึ่งมีเป็นจำนวนมาก  
ลั่นหลาม ดารดาเต็มท้องทุ่งพร้อมแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ทรงเคลื่อนทัพ

กวีบรรยายว่า ธงรูปร่างและสีสรรพหลาหลาย พร้อมทั้งกลด ทั้งแพนจำนวนมากมาย  
มหาศาลที่ทหารถือในขณะที่เดิน “แห่จุ่มจุ่ม” ไปบดบังแสงแดด ทำให้อากาศครึ้ม มีดฟ้ามัวดิน

เสียงฆ้อง กลองไชย เสียงท่มพ่าง เสียงแตร เสียงสังข์ขวา เสียงปี่หื้อ เสียงตะโพน เสียงปี่ใน  
เสียงซอสุรราช เสียงดั่งเดือด เสียงม้าพ้อ ดังสนั่นอีกทีกกึกก้อง

นอกจากนั้นก็มีเสียงที่ฟังเหมือนจะอีกทีกน้อยกว่า นั่นคือ เสียงพิณ เสียงเครื่องประโคม  
ประสานเสียงเป็นคู่ เสียงร้องเพลงดังเจื้อยแจ้ว เสียงกลองดังลั่นระฆังประชันกัน เสียงเหล่านี้  
เกือบจะเหมือนเสียงของคนกล้าที่โห่ร้องอย่างร่าเริง

ฝ่ายกองทัพของสมเด็จพระราชโอรส ทั้งกองทัพช้างและกองทัพม้าก็เคลื่อนกำลังตามเสด็จ  
ขุนนางจากเมืองต่าง ๆ และนายทหารทุกระดับนำทหารทุกหมู่เหล่า ทั้งหมู่ซ้าย หมู่ขวา  
หมู่หน้า หมู่หลัง ถืออาวุธและเครื่องประดับอาวุธเคลื่อนตัวตามไปอย่างเนืองแน่น อย่างสง่างาม  
และอย่างกล้าหาญ ทหารที่สวมเสื้อเกราะเดินออกไปก่อนม้า ธง ฉัตร กลด ร่ม ทวน ธนู หน้าไม้  
แทรกอยู่ในอากาศหนาแน่นเกือบจะบังท้องฟ้า เสียงแตรสังข์ ดังก้องไปไกล

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงนำแสนยากรเคลื่อนที่ไปอย่างสง่างามราวกับเหาะไป  
ปราบข้าศึก

ต่อจากโคลงบทที่กล่าวถึงการยกทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งผู้เขียนได้สรุป  
ใจความไว้ในย่อหน้าข้างบนนี้ ซึ่งเป็นโคลงบทที่ ๒๖๔ ก็เป็นรายปรีศนาที่ขจัดจิงหวะการเดินทัพบน  
ท้องทุ่งที่กำลังเคลื่อนที่อยู่

ใจความของรายบทนี้คือ กวีบรรยายว่า นับแต่นั้นไป สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้เป็น  
เจ้าเหนือแผ่นดินทั้งชมพูทวีป ก็ทรงฉลองพระองค์ด้วยพัสดราภรณ์ ทรงมงกุฎแก้วเสร็จแล้วก็เสด็จ  
ประทับช้างทรง งามสง่าราวกับองค์อัมรินทร์ประทับบนพระคชาธารเฮอร์วัน เสด็จพระราชดำเนิน  
ยังนครคู่ฟ้า เพื่อเถลิงถวัลยราชสมบัติครองแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งแห่งบุญญาธิการของพระองค์

คำถามมีอยู่ว่า คำว่า “นับแต่นั้นไป” หมายถึง นับจากไหนในจุดต่อไปนี้

๑. จุดที่กำลังเสด็จนำทัพไปรบ แต่ยังมีทันจะได้รับ (ซึ่งเป็นใจความของโคลงบทที่ ๒๖๔ ก่อนจะถึงรายนี้)

๒. จุดที่สงครามยุติแล้ว และทรงได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาด บรรดาศัตรูก็หลีกหนีไป โลกอยู่เย็นเป็นสุข เจ้าเมืองต่าง ๆ นับร้อย ธิบพากันเข้ามาเฝ้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการ ส่วนยวนนั้น พ่ายแพ้ไป ซึ่งเป็นใจความโดยสรุปของโคลง ๒ บทสุดท้าย คือ บทที่ ๒๕๒ และ ๒๕๓ และนับจากนั้นไปก็เสด็จยัง “นครคูฟ้า”

ต่อจากรายปริศนาบทนี้ ก็เป็นโคลงบทที่ ๒๖๕ ซึ่งกล่าวถึงบุคคลชื่อ “พระยาลาวพิง” แล้ว กวีก็กล่าวว่า พระคุณของออกนางซึ่ง “ครองรักษาราช” นั้น มีความมั่งคั่งมั่งนั้ก แม้นดินและฟ้าก็งามแทนมิได้

“ออกนาง” ผู้นี้คือ สตรีผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินเชียงขึ้น ซึ่งได้แก่ “นางเมือง” หรือมิใช่

“ราช” คือผู้ใด ถ้ามิใช่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

กวีหมายความว่าอย่างไรที่แต่งบทประพันธ์บทนี้

ขอเชิญท่านอ่านกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเองเถิด แล้วท่านจะได้รับคำตอบเป็นที่พอใจมากกว่าคำตอบที่ผู้เขียนยังมิได้ตอบ

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อสงสัยของนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ที่ว่า ต้นฉบับช่วงนี้คงจะหายไป<sup>๒๒</sup>

แต่ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ส่วนที่หายไปคงจะมีไม่น้อย เพราะไม่มีตอนใดที่กล่าวถึงเจ้าเมืองแซ่หม่มที่ล้อมอยู่นอกกำแพงเมืองเชียงขึ้นอีกเลยจนจบกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ส่วนพระยาลาวพิงผู้นี้เป็นใคร มาจากไหน มีความเกี่ยวข้องกับ “ออกนาง” สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าเชียงใหม่ หมื่นนคร หรือเจ้าเมืองแซ่หม่มอย่างไร พระยาลาวพิงเป็นแม่ทัพที่นำกำลังทหารลาวมาต่อสู้กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในศึกที่กวีบรรยายในโคลงบทที่ ๒๖๖ – ๒๘๕ หรือ มาช่วยเสริมกำลังรบ พระยาลาวคนนี้มีชื่อว่า “พิง” หรือ

คำตอบไม่มีเลยในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย นอกจากจะเดาซึ่งผู้อ่านทุกท่านมีสิทธิ์

ผู้เขียนอ่านมาถึงรายซึ่งคั่นอยู่ระหว่างโคลงบทที่ ๒๖๔ และ ๒๖๕ แล้วอ่านโคลงบทต่อไปจนจบ มีความรู้สึกเหมือนชมภาพยนตร์ที่มีการตัดต่อภาพฉิลลำดับ และเป็นภาพยนตร์เก่าที่มีความชำรุด ทำให้เนื้อหาบางส่วนขาดหายไป ส่วนที่เหลืออยู่ก็ไม่มีใครต่อเนื่องกัน ทำให้เดาไม่ได้ว่าใครคือตัวแม่ทัพที่คุมทหารลาวมาต่อสู้กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และการรบที่กวีบรรยายตั้งแต่โคลงบทที่ ๒๖๖ – ๒๘๓ นั้น เกิดขึ้นที่ตำบลใด ซึ่งกวีน่าจะระบุไว้ดังที่เลขระบุสถานที่สำคัญต่าง ๆ มาแล้ว และระบุอีกในตอนอื่น

สิ่งที่ผู้เขียนทำได้ในตอนนี้ก็คือ สรุปใจความสำคัญในโคลงบทที่ ๒๖๖ – ๒๘๓ อันเป็นเนื้อหาตอนสุดท้ายของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

เนื้อหาในโคลงบทที่ ๒๖๖ – ๒๘๕ คือภาพการสงครามระหว่างกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับกองทัพลาว

กวีบรรยายภาพการรบของทหารช้างว่า ทหารไล่ช้างเข้าประสานงากัน แล้วช้างก็ใช้งาวิดกัน จักคู่ต่อสู้ขึ้นแขวนเพื่อให้เสียหลักแล้วล้มลง พวกที่สู้ไม่ได้ก็พากันหนี

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จนำทหารรุกไล่ตามอย่างรีบเร่ง เมื่อทันกันก็รุมเชือดแทงม้าทุกตัวแล้วหันหัวด้วย

เนื้อหาในโคลงบทที่ ๒๖๘ ให้ภาพที่มีความเคลื่อนไหวสับสนมาก ทั้งทหาร ทั้งช้าง ทั้งม้าต่อสู้กันฉวัดเฉวียน รุกไล่แทงกัน

ต่อจากนั้นกวีกล่าวถึงวีรกรรมของช้างชื่อ “ทรงบุญ” และเล่าพฤติกรรมของช้างใจเสาะชื่อ “ฟองสมุทร” แล้วก็บรรยายภาพน่าเสียใจของทหารลาวที่หัวขาดห้อยติดอยู่ที่คอช้าง มีเลือดเป็นฟองไหลอาบจนหยุดไปเอง

แม้ในขณะที่การรบกำลังดำเนินอยู่อย่างดุเดือด กวีก็ได้ลึบบันทึกเรื่องเสียงดนตรีว่า เสียงแตรดังตลบกึกก้องไปทั่วทั้งแผ่นดิน

เสียงการสู้รบดังอีกทีก็สนั่นหวั่นไหว น่ากลัวยิ่งกว่าฟ้าผ่า แผ่นดินถล่ม ถ้าไม่ผูกยึดไว้ แผ่นดินคงจะเอียงลงไปใ้ไม่ช้า

แล้วหลวงศรีราชบุตรก็ชี้ช้างนำกำลังพลบุกเข้ามาอย่างกล้าหาญ

กวีชมทหารม้าของกองพลหลวงศรีราชบุตรว่า เก่งกล้าสามารถยิ่งกว่าทหารเสือ

และในขณะที่บรรยายการรบซึ่งกำลังติดพันกันอยู่ ทั้งเสียงทหาร เสียงอาวุธ เสียงช้างและม้า ดังอึงมีสนั่นราวกับ “ฟ้าผ่าดไฟ” กวีก็พรรณนาความสง่างามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ด้วยว่า พระพักตร์ของพระองค์งามพริ้มพราย และพระโฉมก็สง่างามเช่นพระนารายณ์ พระองค์ทรงรบได้รวดเร็วราวกับมี ๔ พระกร กวีให้ความเห็นว่า เห็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็เหมือนเห็นพระเจ้ารามคำแหง และพระเจ้าลิไทย

กวีบรรยายภาพการต่อสู้และอุปนิสัยของทหารบางเหล่า เช่น ทหารที่ใช้ทวนและหอกเป็นอาวุธ ส่วนทหารที่สวมหมวกทองนั้นมีความเชี่ยวชาญในการรบ ขบเขี้ยวเกี้ยวพินเข้าปะทะศัตรูได้รวดเร็วราวกับคิดนิ้ว ทหารของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสืบทอดสู้กับทหารลาวนับพัน ยังสามารถหันเห็ดหัวหัวนำมาถวายได้ครั้งแล้วครั้งเล่าไม่ขาดระยะ

ทหารที่ถือทวนและดั่งว้าง “โยโย่” เข้าไปต่อสู้กับทหารลาวตัวต่อตัว หลังจากที่ได้ “ตกแทน” กันก่อนแล้ว ลาวตายลงมาก ส่วนที่เหลือก็ตื่นกลัว ทหารลาวลี้ลั่นนพ่ายแพ้แตกทัพลงลาน

ถอยกลับเข้าค่ายไปด้วยความบอบช้ำ ถ้าไม่ถูกศาสตราวุธก็ถูกภัยธรรมชาติ เช่น ทหารที่อยู่บนหลังช้างที่กำลังวิ่งหนีกระเซอะกระเซิงไม่มีโอกาสพิจารณาสิ่งแวดล้อมว่า วิ่งผ่านป่ามะขามก็ถูกกิ่งมะขามที่มีอยู่มากจนรกรุดควาตกกลงมากองอยู่ที่เท้าช้าง แล้วก็ถูกจับล่ามไว้ในความโกลาหลนี้ ทหารลาวถูกฟันล้มตายอย่างมากมาย ยิ่งกว่าต้นกล้วยถูกฟันล้มลงทับกันเกลื่อนกลาด

ส่วนทหารที่กั้นกลดพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะเป็นคนมีจิตใจอ่อนไหว ไม่เข้มแข็ง เช่น ทหารที่กั้นกลดสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งกั้นกลดได้งดงามเข้าจังหวะกับการรบของพระองค์ (ดูโคลงบทที่ ๒๗๖) ทหารกั้นกลดถวายพระราชโอรสนั้นเห็นทหารลาวล้มตายลงเฉียดตายยิ่งกว่าต้นกล้วยถูกฟันล้มลงทับกันระเนระนาดก็ขวัญหนีเข้าป่า หน้าซีด ตกตะลึง ตะลึงตะลึงหุดหือหือหือในลำตัว

ฝ่ายทหารล้านนานั้นวิ่งหนีวุ่นซุลมุนไปทั่วทั้งป่า

สงครามครั้งนี้ยากยิ่งกว่าฟ้าร้อนจัดจนเผาโลกให้หมอดไหม้ เสียงอึกทึกอื้ออึงสนั่นหวั่นไหวไปทั่วทั้งแผ่นดิน

เหล่าพราหมณ์เร่งทำพิธีบูชาเทพเจ้า

ส่วนผีบ้านผีเมืองจำนวนมากนั้นตระหนกตกใจแตกตื่นหนีไป

และแล้วสงครามอันน่าสะพรึงกลัวนี้ก็ยุติลงได้ด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

สงครามยุติลงแล้ว

ใครเสีย ใครได้อะไรจากสงครามนี้

กวีบอกว่าเสียสาวงามและเสียอาวุธไปไม่น้อย เสียเด็กวัยรุ่นและเสียทองแท่งเป็นจำนวนมาก เสียช้างและเครื่องประดับที่ทำด้วยทองอย่างงดงามอีกนับร้อย

นี่คือความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยที่กวีมิได้ระบุว่าฝ่ายล้านนา ฝ่ายเชียงขึ้น ฝ่ายประชาชน นอกกำแพงเมือง หรือฝ่ายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ เป็นผู้เสียหาย

ดูเหมือนกวีจะให้ความสำคัญอย่างมากแก่สิ่งที่เสียหายไป ซึ่งเป็นผลของวิกฤตการณ์ในเชียงขึ้น ที่สืบเนื่องมาจากมรณกรรมของหมื่นนคร นับจากวันที่พมโนราชเปิดประตูเมืองรับข้าศึก จนถึงวันที่สงครามระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับฝ่ายล้านนายุติลง โดยที่ชัยชนะเป็นของฝ่ายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ณ บริเวณที่กวีเรียกว่า “ย่านไท” (โคลงบทที่ ๒๗๒)

และดูเหมือนกวีจะยอมรับได้ว่าในการสงคราม การเสียชีวิตทหารในสนามรบเป็นการสูญเสียที่จะต้องเกิดขึ้นแน่นอน แต่การสูญเสียชีวิตของสตรีและเด็กซึ่งมิได้อยู่ในสนามรบ รวมทั้งทรัพย์สินเงินทองเป็นการสูญเสียที่ควรจะต้องระบุนไว้ มิฉะนั้นผู้ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงอาจจะไม่ได้คิด หรือลืมความสำคัญ



กวีมิได้ให้ความสำคัญแก่คู่สงครามว่าใครเป็นผู้สูญเสีย เท่ากับให้ความสำคัญแก่ชีวิตของสตรีและเด็กที่ต้องสูญเสียไป ไม่ว่าจะเป็นสตรีและเด็กของคู่สงครามฝ่ายใดก็ตาม เช่นเดียวกับทรัพย์สินเงินทองของมีค่าต่าง ๆ ที่ต้องเสียหายไปโดยไร้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินของฝ่ายใดก็ตาม

โคลงบทถัดไปกวีบรรยายคล้ายกับว่าตัวกวีได้อยู่ในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และได้ติดตามไล่กวาดล้างข้าศึกที่หนีผ่านเข้าไปในเขตบ้านเมืองที่อยู่รายทางจากเชียงชั้นถึงแช่ม และได้เห็นว่าชาวบ้านซึ่งมิได้ทำตัวเป็นศัตรูเมื่อเห็นทหารก็พากันห้อมล้อมติดตามไปเป็นกำลังเสริมโดยปริยาย ช่วยกันโหมโจมตีเมืองของฝ่ายศัตรูเป็นการใหญ่ เพื่อกวาดล้างข้าศึก กวีบันทึกเหตุการณ์ตอนนั้นไว้ดังนี้

“เห็นเราทุกแห่งห้อม      ติดตาม  
โหมประณงเมืองโถม      จวบล้าง...”

(๒๘๔)

และในการกวาดล้างข้าศึกครั้งนี้ ทหารทุกหมู่เหล่าได้สังหารเป็นเงินทองมากมายเหลือจะหาบหามได้หมด นอกจากนี้ยังได้ “นางมิ่งเมือง” และช้างม้าอีกมาก ทหารได้นำสินสงครามเหล่านี้ขึ้นถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครั้งแล้วครั้งเล่าอย่างต่อเนื่อง

ส่วนเหล่าเชลยนั้นถูกมัดมือ และถูกลากมาตามทางที่มัวว้าง เชลยคงจะมีมากและระยะทางที่ลากเชลยมาคงจะไกล ผู้ที่ขี่ม้าลากเชลยมาจึงเมื่อยมาก จึงจำใจต้องจูงเชลยไปขายโดยรับค่าซื้อเป็นเหล่า

กวีบรรยายชะตากรรมของเหล่าเชลยซึ่งย่อมจะต้องเมื่อยยิ่งกว่าคนลากมากมายหลายเท่า นอกจากนั้นยังคงจะต้องเจ็บป่วย ทุกข์ทรมานแสนสาหัส ดังนี้

“เชลยลากกลุ่ม้า      มืดมิด  
เขาเมื่อยจำจูงขาย      แลกเหล่า...”

(๒๘๕)

กวีพูดถึงเชลยและผู้รับผิดชอบชีวิตของเชลยเพียงเท่านี้ แต่ผู้อ่านคงจะจินตนาการภาพเหตุการณ์หลังสงครามที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นผู้ชนะได้บ้าง เช่น ทหารที่เหนื่อยอ่อนล้าจากสงครามต้องรับภาระลากเชลยที่คงจะต้องเหน็ดเหนื่อยอ่อนล้ากว่ามาด้วย และแทนที่จะทำลายชีวิตเชลยเพื่อลดภาระ ทหารก็แก้ปัญหาเฉพาะหน้าของคนด้วยการจูงเชลยไปขายแก่ชาวบ้านที่อยู่รายทาง และเหล่าคงจะเป็นของหาไม่ยาก และหลังจากนั้นครอบครัวของชาวบ้านที่ซื้อคนด้วย

เหล่านี้มีสมาชิกเพิ่มขึ้นเป็นลาวเชียงใหม่บ้าง แจ่มบ้าง ส่วนทหารก็คงจะรื่นเริงขึ้นจากเหล่าที่ได้มาด้วยการจูงเชลยไปแลก

ต่อจากเรื่องของเชลย กวีใช้โคลงอีก ๘ บท กับ ๒ บาท เพื่อสดุดีชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในเรื่องต่าง ๆ บางครั้งกล่าวถึงเหตุหรือผลของชัยชนะนั้น ๆ ด้วย

กวีสดุดีพระเกียรติยศของพระองค์ซึ่งเป็นผลของชัยชนะในการศึกครั้งนี้ว่ายิ่งใหญ่จนสามารถบังคับบัญชาโลกทั้งสาม ซึ่งได้แก่ มนุษย์โลก บาตาล และสรวงสวรรค์ พระเกียรติยศนี้หอมหวานจรจายไปอย่างรวดเร็วจนอบอวลไปทั่วทั้งแผ่นดินและแผ่นฟ้า

กวีเปรียบชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครั้งนี้กับชัยชนะของพระนารายณ์ผู้ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งเกษียรสมุทร กวีกล่าวว่าพระองค์มีชัยชนะอย่างยิ่งใหญ่เกินกว่าที่ฟ้าประทานเพิ่มให้เมื่อได้เพิ่มสิริมงคลให้แก่สตรีผู้เป็นใหญ่ [ดู (จ). ในหมายเหตุท้ายตอนที่ ๓]

กวีเปรียบเทียบต่อไปอีกว่า ชัยชนะครั้งนี้ทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระราชอำนาจเท่าพระราม ซึ่งได้แก่ พระนารายณ์ที่อวดารลงมาปราบมารร้าย ทำให้แผ่นดินเมืองลงกาสะอาดและสวยงาม ด้วยการติดตามอย่างแน่วแน่ว่าไปตลอดหนทางแห่งมารจนประสบชัยชนะและได้ “แก้ว” มาครอบครอง [ดู (ฉ). ในหมายเหตุท้ายตอนที่ ๓]

กวียังกล่าวถึงสิ่งที่เป็น “ชาติแก้ว” ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงเชชมอีกคือ ช้างแก้ว ม้าแก้ว และเมืองแก้ว คือเมืองที่เป็นสิริมงคล อุดมสมบูรณ์ และปลอดภัย นอกจากนี้บรรดาภคินีต่างแดนยังพากันมุงมาถวายบังคม ชัยชนะของพระองค์ในครั้งนี้ทำให้พระเกียรติยศของพระองค์เป็นที่เลื่องลือ ดังก้องไปถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระบุญญาธิการของพระองค์ทำให้ทรงได้ครอบครองเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทอง และทรัพย์สมบัติที่ทรงได้รับจากชัยชนะครั้งนี้ก็เป็นลาภที่เลื่องลือ คนทั้งหลายเป็นจำนวนมากพากันกราบถวายบังคมขอยุ้ได้ร่วมพระบารมี

กวีสรรเสริญพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต่อไปอีกว่า

พระบรมเดชานุภาพของพระองค์เทียบได้กับดวงอาทิตย์ เทวดา และคนธรรพ์ยังอยู่ในโอวาทของพระองค์ ชัยชนะในครั้งนี้ทำให้พระองค์มีพระบรมเดชานุภาพเสมอนิทานุภาพ คืออานุภาพของพระอินทร์ บรรดาเมืองที่อยู่โดยรอบนับร้อยต่างพากันถวายเครื่องราชบรรณาการ

กวีกล่าวถึงชัยชนะเมื่อครั้งที่ปราบเมืองรอบ ๆ เมืองกำแพงเพชรได้ว่า เป็นการขยายขอบเขตพระราชอาณาจักรออกไปได้อย่างกว้างขวาง

และในอีก ๒ โคลงสุดท้าย กวีสรรเสริญพระเกียรติคุณว่า ทรงเป็นภคินีผู้กล้าหาญและทรงรอบรู้ในรสแห่งธรรมะ ทรงสถาปนายศให้แก่ชนที่พ่ายแพ้แก่พระองค์ ทรงดับร้อน ดับทุกข์ปราบยุคเข็ญในทุกแผ่นดิน บ้านเมืองนับร้อยอยู่เย็นเป็นสุข เจ้าเมืองทั้งหลายนับร้อยรวมตัวกันรับเข้ามาเฝ้าฯ ถวายดอกบัวทอง ถวายอำนาจในการปกครองแก่พระองค์ให้เป็นเจ้าเหนือหัว

ก็กล่าวว่ พระบุญญาธิการของพระองค์คงมารวกับดวงอาทิตย์ ส่วนพวกมอญและยวน  
นั้นพ่ายแพ้ไป

เนื้อหาในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย จบลงห้วน ๆ ที่โคลงบทที่ ๒๕๓ ซึ่งผู้เขียนขอคัดมาลง  
ทั้งบท ดังนี้

|                     |              |
|---------------------|--------------|
| “ร้อยท้าวรวมริบเข้า | มาทูล ท่านนา |
| ถวายประทุมทองเป็น   | ปิ่นเกล้า    |
| สมภารพ่อเพียงสุริย  | โสภิต        |
| มอญแลยวนพ่ายเข้า    | ข่ายबर”      |

(๒๕๓)

จากการติดตามลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง ผู้เขียนเข้าใจว่าเมื่อกลับจากการรบไล่ลาวล้านนา  
(ยวน) และลาวแซ่ห่มพ่ายแพ้ไม่เป็นกระบวน และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ปราบปราม  
เมืองอื่น ๆ ในปริมณฑลของเชียงชั้นแล้ว คงจะเสด็จกลับมาประทับอยู่ที่เชียงชั้นระยะหนึ่งเพื่อ  
พักผ่อนพระอิริยาบถ

ในช่วงเวลานี้น่าจะเป็นระยะที่เจ้าเมืองต่าง ๆ รอบเมืองเชียงชั้นและรอบเมืองกำแพงเพชร  
ที่กวีเรียกรวมกันว่า “ร้อยพิภพ” และ “ร้อยท้าว” ริบเข้ามาเฝ้าฯ เพื่อ

“ถวายประทุมทองเป็น ปิ่นเกล้า”

เมื่อเสร็จการศึก ทรงพักผ่อนพระอิริยาบถแล้ว รับเครื่องราชบรรณาการของเมืองขึ้นต่าง ๆ  
แล้ว ก็คงจะถึงเวลาที่จะเสด็จกลับพิษณุโลก ผู้เขียนจึงมีความเชื่อว่า ร่ายที่คั่นอยู่ในระหว่างโคลง  
บทที่ ๒๖๔ กับโคลงบทที่ ๒๖๕ นั้น อยู่ผิดที่ รายนี้น่าจะเป็นบทปิดท้ายเรื่องคือ ต่อจากโคลง  
บทที่ ๒๕๓ ดังนี้

### ร่าย

© แต่นั่นบนนฤเบนทรนฤเบศ นเรศนรินทราธิบดีศรีสรรเพชญ์  
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนายก คิลกผู้เป็นเจ้าเกล้าภูมณฑล  
 สกลขุพิฐเบศ คือพระเดชเกษกระษัตริย์รพิพงศ์ ทรงมกุฎรัตนพัสดราภรณ์  
 วิภูติคเสร็จ เสด็จเหนือปฤษฎางคกุญชร จุจอมรสติย์เอราวรรณ ครรไลายยัง  
 นครคูฟ้า ถวัลยวิฑูผ่านหล้าแหล่งเพ็ญฝักบุญท่านนา ฯ

นับแต่นั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้เป็นพระราชาธิบดีแห่งชมพูทวีป ผู้ทรงไว้ซึ่งพระ  
 บรมเดชาภาพแห่งราชวงศ์สุโขทัยก็ทรงมกุฎแก้ว และฉลองพระองค์อย่างงดงามด้วยพัสดรา  
 ภรณ์ เสด็จประทับบนหลังช้างทรง ส่างามประดุจองค์อัมรินทร์ทรงช้างเอราวัณเสด็จพระราช  
 ดำเนินไปยังนครที่งามเท่าเมืองฟ้า เพื่อเถลิงถวัลยราชสมบัติบนแผ่นดินอันเป็นสถานที่สร้างสมพระ  
 บุญญาบารมีแห่งพระองค์

เรื่องราวโดยย่อของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย มีดังที่ได้กล่าวมาข้างบนนี้

หากท่านผู้อ่านต้องการทราบเรื่องราวโดยละเอียด โปรดอ่านหนังสือที่ได้แนะนำไว้ในหน้า  
 ๒๘ และหน้า ๒๙ ของหนังสือนี้

ในบทต่อไปท่านจะได้รู้จักบุคคลที่กวีกล่าวถึง ซึ่งมีทั้งบุคคลที่มีบทบาทสำคัญมากบ้าง  
 น้อยบ้าง และผู้ที่กวีเพียงอ้างถึงเท่านั้น

### หมายเหตุท้ายตอนที่ ๓

(ก.) สถานที่นี้อยู่ในตำบลท่าชัย อำเภอศรีสัชนาลัย เป็นบึงบัวขนาดใหญ่อยู่ที่ทุ่งกว้าง ปัจจุบันมีชื่อว่า “ทุ่งแม่ระวิง” อยู่หลังเทือกเขาพระศรี เคยเป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด ก่อนที่จะมีการ “พัฒนา” ที่อยู่อาศัยของนกจำนวนมากไปเป็น “สวนสนุก” ของนักท่องเที่ยว [ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในข้อ (ก.) และ (ง.)]

(ข.) ทางเดินที่พบก้นนี้จะเริ่มต้นในบริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในปัจจุบัน โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในข้อ ก.

(ค.) ด้วยความสนับสนุนของกองทุนสนับสนุนการวิจัย ผู้เขียนและคณะผู้ร่วมทางรวม ๗ คน (ดูหมายเหตุท้ายบทที่ ๖) ได้เดินทางจากกรุงเทพฯ ไปพิษณุโลก ศรีสัชนาลัย และสุโขทัย ระหว่างวันที่ ๑๔ – ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๒ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญดังนี้

๑. ตรวจสอบข้อมูลเดิมที่เคยเก็บไว้ระหว่าง พ.ศ.๒๕๓๑ – ๒๕๔๔

๒. เก็บรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มเติม

๓. สำรวจเส้นทางเดินที่พบก้นจากพิษณุโลกถึงศรีสัชนาลัยของกองทัพคุ้มกันกองทัพเรือหลวงในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๔. เพื่อสืบหา “ทำสนายพรวน” อันเป็นสถานที่ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกพลขึ้นบก

๕. เพื่อสืบหาท้องทุ่งที่ตั้งกองทัพ เตรียมรบ

ก่อนออกเดินทางผู้เขียนได้สอบถาม รศ.ทิวา ศุภจรรยา เรื่องเมืองโบราณในบริเวณลุ่มแม่น้ำน่านและแม่น้ำยม ที่ท่านศึกษาจากภาพถ่ายทางอากาศ รวมทั้งเรื่อง “ถนนพระร่วง” ซึ่งเชื่อมสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชรในอดีต นอกจากนี้ รศ.ทิวา ยังได้ให้ความรู้เพิ่มเติมเรื่องธรณีสัณฐานของเมืองโบราณทั้งสาม ซึ่งทำให้ผู้เขียนสามารถจินตนาการเรื่องระดับน้ำในบริเวณที่ตั้งเมืองศรีสัชนาลัยในอดีตก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อนสมัยใหม่ขึ้นในจังหวัดทางภาคกลางตอนบน

นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้ศึกษาภาพถ่ายทางอากาศจาก Google ด้วยความอนุเคราะห์ของคุณธนุ วิชะรังสรรค์ ผู้คุ้นเคยกับภูมิประเทศบริเวณลำปางซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงงานในสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรม คุณธนุเป็นวิศวกร ซึ่งต้องเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปตรวจงานที่ลำปางเป็นครั้งคราว และด้วยเหตุที่คุณธนุชอบถ่ายภาพทางอากาศและขับเครื่องบินเล็กเป็นงานอดิเรก คุณธนุจึงมี “ตา” ที่มองแผ่นดินไทยจากที่สูงด้วยความเข้าใจมากกว่าผู้เขียนซึ่งมองเห็นแผ่นดินในแนวราบเป็นส่วนใหญ่

ผู้เขียนได้ศึกษาภาพแม่น้ำน่านจากหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่พิษณุโลก ผ่านบริเวณที่เคยเป็นพระราชวังที่ประทับของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตามลำน้ำอันคดเคี้ยว ยอกย้อนไปจนถึงอำเภอพิชัย ซึ่งผู้เขียนมีสมมุติฐานว่า “ทำสนายพรวน” น่าจะอยู่ในเขตอำเภอพิชัย เพราะ “ทำน้ำ” ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะทรงยกพลขึ้นบก ไม่ควรอยู่เหนือตำบลทำชัยที่ศรีสังขาลย์ ซึ่งรับสั่งให้ขุนอินทร์ผู้เป็นแม่ทัพหน้าไปหยุดทัพรออยู่ในบริเวณอันเป็น “สองศรีสุคนธ์” ซึ่งได้แก่ที่ชุมนุมช่องสุมอยู่อาศัยของนก “สวयงาม”

นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้ศึกษาภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่ราบใกล้อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสังขาลย์ และภาพตัวเมืองศรีสังขาลย์ หรือเซียง หรือเชียงชื่น ซึ่งแสดงให้เห็นทั้งภาพตัวเมืองที่สมบูรณ์ ขาวตลอดแนวฝั่งแม่น้ำยมอันคดเคี้ยวยิ่งนัก และภาพของเมืองเชียงชื่นเมื่อ “ลดเขื่อน” ลงแล้วตามที่กวีบรรยายไว้

คุณธนุได้ download ภาพเหล่านี้หลายภาพหลายมุมส่งให้ผู้เขียนทาง e-mail เมื่อได้เห็นแล้วว่ามีคนที่ไหนแม่น้ำน่านไปถึงพิชัย แต่ไม่ใช่ถนนที่ผ่านได้ตลอด เพราะดูเหมือนจะมีบ้านเรือนราษฎร ไร่ริมตลิ่ง ป่าละเมาะ คั่นอยู่เป็นระยะ อีกทั้งบางช่วงแม่น้ำก็มีการเดินยอกย้อน ผู้เขียนกับคุณธนุก็ศึกษาภาพจาก Google เปรียบเทียบกับแผนที่ทางหลวง จนแน่ใจว่าเราสามารถเดินทางบกขนานกับแม่น้ำน่านจากพิษณุโลกถึงพิชัยได้ เพียงแต่บางครั้งถนนก็อยู่ใกล้แม่น้ำจนมองเห็นบางครั้งก็ไกลมาก บางครั้งต้องข้ามสะพาน

อย่างไรก็ตาม ก่อนออกเดินทางเรายังไม่ทราบว่พระราชวังที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประทับอยู่ที่ไหน ข้อมูลของผู้เขียนแต่เดิมมีอยู่ว่า ซากโบราณสถานที่ถูกพบได้สนามฟุตบอลโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม คือพระราชวังที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เราจึงต้องหาข้อมูลเพิ่มเติม

ด้วยความอนุเคราะห์และการประสานงานของ ดร.พรธรรม ธรรมวิมล แห่งกรมศิลปากร ในกรุงเทพฯ นายอนันต์ ชูโชติ ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๖ จังหวัดสุโขทัย ได้กรุณาส่งนักโบราณคดีชื่อ รัตติยา ไชยวงศ์ เดินทางจากสุโขทัยลงไปพบคณะของผู้เขียนที่พิษณุโลก พร้อมกับข้อมูลใหม่เกี่ยวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระราชวังที่ประทับซึ่งขณะนี้เรียกกันว่า “พระราชวังจันทน์”

คุณรัตติยาพาเราข้ามฟากจากวัดพระศรีมหาธาตุหรือวัดพระพุทธชินราชไปฝั่งตรงข้าม รถของเราวิ่งเลียบชายฝั่งแม่น้ำน่านขึ้นไปทางเหนือ ประมาณ ๑ กิโลเมตร ก็ถึงสถานที่ที่ครั้งหนึ่งเมื่อไม่ถึง ๑๐ ปีมานี้เคยเป็นที่ตั้งโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม และเมื่อกว่า ๕๐๐ ปีมาแล้ว เคยเป็นที่ตั้งพระราชวังจันทน์<sup>๒๓</sup>

ขณะนี้ไม่มีกลุ่มอาคารเรียนให้เห็นอีกแล้ว คุณรัตติยาได้พาเราเข้าไปชมผลการขุดแต่งซากปรักหักพังของพระราชวังฯ มองเห็นแนวอิฐสีแดงเข้มที่เป็นฐานรากของกำแพงพระราชวังฯ ซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวางมาก (ดูภาพ ๔) ไม่น่าจะน้อยกว่า ๓๐ ไร่<sup>๒๔</sup>

จากการศึกษาเอกสารของกรมศิลปากร เรื่องการดำเนินงานด้านโบราณคดีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕ – ปัจจุบัน เปรียบเทียบกับซากฐานของกำแพงวังที่ขุดแต่งแล้วที่ได้เห็นกับตา เชื่อได้ว่าพระราชวังจันทน์ในสมัยที่ ๒ คือ สมัยที่พระราชวังนี้มีขนาดกว้างใหญ่มากที่สุด<sup>๒๕</sup> เป็นพระราชวังที่ประทับแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตลอดระยะเวลา ๒๕ ปีนับจาก พ.ศ. ๒๐๐๖ – ๒๐๓๑ ซึ่งเป็นสมัยที่เมืองพิษณุโลกเป็นราชธานี และกรุงศรีอยุธยาเป็นเพียงเมืองลูกหลวง

และในปี พ.ศ. ๒๐๑๗ เมื่อทรงยกกองทัพเรือขึ้นไปเมืองเขลียงหรือเชียงขึ้นตามลำแม่น้ำน่านนั้น ก็คงจะเตรียมผู้คนกันในบริเวณหน้าพระราชวัง ซึ่งขณะนี้ถนนเลียบริมฝั่งแม่น้ำน่าน (ดูภาพ ๕) ชื่อ “ถนนวังจันทร์”

เรือที่คลาลล่า “เต็มแควน่าน” ก็คงจะต้อง “หยุดรบายนนไป จึงได้” (บทที่ ๑๕๓) ในบริเวณหน้าหน้าพระราชวังนี้ (ดูภาพ ๖)

ถนนเลียบริมฝั่งแม่น้ำน่านซึ่งกองทหารช้างและม้าใช้เดินทางขนากองเรือขึ้นไปจนถึง “ท่าสนายพรวน” ที่ทรงยกพลขึ้นบกนั้น ในปัจจุบันนี้เราไม่สามารถเดินทางผ่านได้โดยตลอด แม้จะได้พยายาม เพราะพอพื้นเขตพระราชวังก็เป็นที่ตั้งค่ายทหาร เราจึงต้องถอยรถกลับ แล้วขับไปบนทางหลวงตามคำแนะนำของนายประพันธ์ ภักตร์เขียว ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระพุทธชินราช และเจ้าหน้าที่

เรามุ่งหน้าสู่พรหมพิราม และเมื่อออกนอกตัวเมืองแล้วเราสามารถมาบนถนนที่เห็นจาก Google ซึ่งเป็นถนนที่ขนานแม่น้ำน่านได้เป็นครั้งคราว ภูมิประเทศโดยทั่วไปสองข้างทางเป็นที่ราบทุ่งนา ป่าละเมาะ เมื่อเวลาที่รถต้องข้ามสะพานจะเห็นบ้านเรือนอยู่ชายฝั่ง มีไร่พืชผัก ก่อนถึงอำเภอพิชัยเราผ่านบ้านท่าช้างและบ้านกองโค

ผู้เขียนค่อนข้างมั่นใจว่า กองทัพบกซึ่งได้แก่ กองทัพช้าง และกองทัพม้าที่กวีบรรยายว่าเดินทางขนานไปกับกองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นคงจะจัดกระบวนทัพ ณ สถานที่ซึ่งเป็นที่ตั้งค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในปัจจุบัน สถานที่นี้อยู่ติดกับกำแพงพระราชวังทางทิศเหนือบริเวณค่ายด้านตะวันออกอยู่ติดแม่น้ำน่าน

จึงเป็นไปได้ที่กองทัพช้างและม้าจะเดินเลียบริมชายฝั่ง ขนานกองทัพเรือไปได้โดยตลอดจนถึงอำเภอพิชัย ซึ่งคณะของผู้เขียนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า “ท่าสนายพรวน” ควรจะอยู่ไม่ห่างจากบริเวณนี้คือ อยู่ก่อนถึงทางแยกไปท่าชัย เพราะทัพหลวงไม่น่าจะขึ้นไปตั้งอยู่เหนือที่ตั้งทัพหน้าของขุนอินทร์ที่ท่าชัยดังกล่าวแล้ว

และเพื่อจะได้เดินทางถึงเชียงขึ้น ซึ่งได้แก่ ศรีสัชนาลัยในปัจจุบันก่อนมืด เราจึงคิดว่าควรหาข้อมูลจากชาวบ้านที่อำเภอพิชัยเพิ่มเติม จากข้อมูลที่ได้จากนายปูลาณ หอมมา อดีตเจ้าหน้าที่เผยแพร่ประจำอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

เราถึงอำเภอพิชัยเวลา ๑๔.๓๐ ใช้เวลาเดินทางประมาณ ๑ ชั่วโมงครึ่ง จากสถานที่ที่น่าจะเป็นท่าเรือหลวงในอดีตนฝั่งแม่น้ำน่านหน้าพระราชวังจันทน์เป็นระยะทางประมาณ ๗๐ กิโลเมตร พยายามให้คนขับรถใช้ถนนขนานแม่น้ำตามที่ศึกษาภาพถ่ายทางอากาศจาก Google ให้มากที่สุด คณะของเราสังเกตภูมิประเทศตลอดเส้นทาง และผู้เขียนมั่นใจว่าคณะของเรากำลังเดินทางตามรอยทางเดินทัพเมื่อ ๕๐๐ ปีกว่ามาแล้ว

ทันทีที่เราพ้นสะพานข้ามแม่น้ำน่านเข้าสู่ตัวอำเภอ เราได้พบนายสังวร มีชัย เจ้าของร้านขายกระเจก

เมื่อถามถึง “ท่าสนายพรวน” นายสังวรไม่รู้จัก เขารู้จักแต่ “หาดสองแคว” ซึ่งอยู่เหนือขึ้นไป และ “หาดสายบัว” ซึ่งอยู่ทางใต้

เนื่องจากผู้เขียนเชื่อว่า “ท่าสนายพรวน” จะต้องไม่อยู่เหนือจุดที่จะแยกไปท่าชัย จึงตัดสินใจให้รถย้อนกลับไปที่ทางใต้เพราะนายสังวรบอกเราว่า ใต้ตัวอำเภอลงไปประมาณ ๑๕ กิโลเมตร มีหมู่บ้านชื่อ “บ้านหาดสายบัว” และมีวัดชื่อ “วัดบ้านโคก” มีพื้นที่ที่ชาวบ้านเรียกว่า “หาดสายบัว” ฝั่งขวาสนใจ

คราวนี้รถของเราวิ่งไปบนถนนซึ่งอยู่คนละฝั่งของแม่น้ำน่าน ถนนผ่านทุ่งนา ไม่มีป่าละเมาะ และมองไม่เห็นแม่น้ำ เราผ่านวัดโรงม้าและบ้านกองโคอีกแห่งหนึ่ง

คณะของเราพยายามช่วยกันคิดว่าเป็นไปได้หรือไม่ที่คำว่า “ท่าสนายพรวน” เมื่อ ๕๓๐ ปีกว่ามานี้ จะแปรเปลี่ยนเสียงไป เพราะอาจจะถูกถ่ายทอดด้วยปากและเสียงเพี้ยนแปรเป็น “หาดสายบัว” ในปัจจุบัน จึงเดินทางไปดูแล้วก็พบว่า เป็นแผ่นดินที่มีลักษณะคล้ายเกาะ คือ น้ำยังล้อมไม่รอบ (ดูภาพ ๗) เราเดินลงจากตลิ่งซึ่งสูงมากไปสำรวจพื้นที่ซึ่งไม่มีบ้านเรือนผู้คนให้เห็นเลย มีแต่บัวหลวงแน่นชนิด เห็นดอกอยู่ประปรายทั้งสองฟากของทางเดิน ไกลจากดงบัวออกไปคือส่วนของแม่น้ำน่านที่วกเข้ามา (ดูภาพ ๘) ในทิศตรงข้ามกับทิศที่แม่น้ำหักวกเข้ามา มองเห็นส่วนบนของพระพุทธรูปขนาดใหญ่แทรกอยู่ท่ามกลางแมกไม้ (ดูภาพ ๙) ทำให้เกิดจินตนาการว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอาจจะพักกองทัพเรือของพระองค์ที่หาดสายบัวระยะหนึ่งก่อนจะออกเดินทางต่อไป เพราะก่อนจะถึงหาดนี้ไม่มาก บนถนนสาย ๑๐๔ ซึ่งอยู่คนละฝั่งแม่น้ำ คณะของเราก็ได้ผ่านหมู่บ้านท่าช้าง และบ้านกองโค มาแล้ว



อีกประการหนึ่งที่ “บ้านโคก” นี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเคยเสด็จไปตั้งทัพหลวงเพื่อเป็นทัพหนุนสำหรับกองทัพที่ไปตี “เมืองลิสบทิน” เมื่อ พ.ศ.๑๕๕๕ ซึ่งเป็นเวลาก่อนศึกเซลิ้งประมาณ ๑๘ ปี<sup>๒๖</sup>

ลักษณะภูมิประเทศของหาดสายบัวที่บ้านโคกนี้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์และอยู่ล้นตา คนในพื้นที่เท่านั้นที่รู้ว่าภูมิประเทศเช่นนี้ตั้งอยู่ชายฝั่งแม่น้ำน่าน แต่เป็นแม่น้ำที่วกแยกออกมาเป็นแควกุด

ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าทำสหายพรวนจะอยู่บนฝั่งแม่น้ำน่าน เมื่อพบว่ามีคลองที่เชื่อมแม่น้ำยมที่บริเวณบ้านปากกุมเกาะใกล้ทำซัยกับแม่น้ำน่านที่พิชัย คลองนี้ในปัจจุบันมีชื่อว่า “คลองหกบาท”

ถ้ากองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะเดินทางต่อไปโดยใช้คลองนี้ แล้วยกพลขึ้นบกใกล้ทำซัย ก็แปลว่า “ทำสหายพรวน” จะอยู่บนฝั่งคลองหกบาท

แต่ถ้าพระองค์ไม่เสด็จทางเรือต่อไป ผู้เขียนเชื่อว่าตนคงจะผิดไม่มากที่เชื่อว่า พระองค์จะยุติการเสด็จโดยชลมารคแล้วยกพลขึ้นบกที่บริเวณก่อนถึงตัวเมืองพิชัยนี้เอง และ “ทำสหายพรวน” ในวันนั้นถ้าไม่ใช่ “หาดสายบัว” ในวันนี้ก็คงจะอยู่ไม่ไกล

และหากว่า “ทำสหายพรวน” อยู่บนฝั่งคลองหกบาท ผู้เขียนก็สนใจจะหารายละเอียดมาให้ว่าน่าจะอยู่บริเวณใด เพราะไม่มีทางให้รถวิ่งขนานได้ตลอด เช่น แม่น้ำน่าน และขณะนี้เรือก็แล่นผ่านไม่ได้ เพราะบางช่วงของคลองนี้ตื้นเขินจนกลายเป็นแผ่นดิน มีวัชพืชขึ้นอยู่เต็ม บางต้นก็มีดอกสวยงาม (ดูภาพ ๑๐)

ระยะทางจากอำเภอพิชัยถึงทำซัยที่อำเภอศรีสัชนาลัย ๔๘ กิโลเมตร โดยทางรถยนต์ แต่เราไม่ทราบระยะทางโดยทางเรือถ้าแล่นมาตามคลองหกบาท ซึ่งคาดเดามากกว่าถนน

คณะของเราบรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่สามและคิดว่าข้อที่สี่ก็บรรลุแล้ว ข้อที่ห้าก็คือ สืบหาสถานที่ที่น่าจะเป็นที่ตั้งทัพบนท้องทุ่ง

เราออกจากหาดสายบัวที่บ้านโคกเวลาประมาณ ๑๕.๓๐ น. ถึงอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อันเป็นที่ตั้งเมืองเชียงชื่นหรือเซลิ้งเมื่อเวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น.

เราเข้าเมืองทางประตูคอนแหม่ม รถวิ่งมาบนถนนเล็ก ๆ เลียบฝั่งแม่น้ำยม มองเห็นเขื่อนเป็นช่วง ๆ รถมาจอดที่เรือนรับรองของอุทยานฯ ซึ่งตั้งอยู่หน้าเขื่อนริมฝั่งแม่น้ำใกล้แก่งหลวง จนได้ยินเสียงน้ำเซาะหินในเวลาอีกสัปดาห์

คืนนั้น คณะของเราส่วนหนึ่งพักอยู่ในบริเวณที่ครั้งหนึ่งเมื่อ ๕๓๐ ปีที่ผ่านมาแล้วเคยมีเหตุการณ์ตามที่กวีบรรยายไว้ในเรื่องขุนพ่ายเกิดขึ้น แต่คณะของเราหลับสบาย

ทั้งนี้ด้วยความอนุเคราะห์ของคุณนงคราญ สุขสม ผู้อำนวยการสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

รุ่งเช้าพระอาทิตย์ขึ้นแทรกหมอกไม่เห็นน้ำเขาพระบาทฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยม (ดูภาพ ๑๑)  
พวกเราเตรียมตัวพร้อมปฏิบัติการกิจตามวัตถุประสงค์ข้อที่ห้า

(ง.) จากการนำทางของนักโบราณคดีประจำอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ชื่อ นายบัณฑิต ทองอร่าม โดยมีข้อมูลเบื้องต้นจากนายปูลาน หอมมา และจากภาพถ่ายที่ download มาจาก Google คณะของเราได้ไปที่ห้องทุ่งกว้างใหญ่ในบริเวณหลังเขาพระศรี ซึ่งมีเทือกเขาเป็นแนวยาวโอบล้อมเมืองเชียงขึ้นด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ (ดูภาพ ๑๒)

ห้องทุ่งหลังเทือกเขาพระศรีนี้เคยมีบึงบัวขนาดใหญ่เป็นที่อาศัยของเหล่านกนานาชนิด ดังกล่าวแล้ว

ห้องทุ่งนี้คือ “ทุ่งแม่ระวิง” อยู่ห่างจากปากคลองหกบาทที่ทำห้วยประมาณ ๘ กิโลเมตร โดยทางรถยนต์

ปัจจุบันนี้ส่วนหนึ่งของทุ่งแม่ระวิงกลายสภาพเป็นทะเลสาบ มีเกาะกลางน้ำ (ดูภาพ ๑๓) เป็นสวนสนุก ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ สำหรับสวนสาธารณะ เช่น มีภูเขาจำลอง และน้ำตก แต่ก็ยังมีกอบัวและนกให้เห็นอยู่บ้าง

นักโบราณคดีบัณฑิตเล่าว่า ก่อนที่จะมีการปรับเปลี่ยนสภาพของห้องทุ่งแม่ระวิง ที่นี้คือสถานที่สำหรับนักดูนก เรียกได้ว่าเป็นสวรรค์ของนักปักษีวิทยา หรือสกุณวิทยา

ดังนั้น การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรับสั่งให้ขุนอินทร์ไปหยุดกองพลเรือรายที่ “สองศรีสุทนต์” ในทำห้วยก่อนที่พระองค์จะเสด็จมาถึงนั้น ก็น่าจะแปลว่าให้ขุนอินทร์ยกพลขึ้นบกที่ทุ่งแม่ระวิงนี้ซึ่งเป็น “สอง” คือเป็นที่อยู่อาศัย หรือสถานที่ชุมนุมของนกสวยงามนานาชนิดจำนวนมาก

ห้องทุ่งนี้เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นชัยภูมิที่ตั้งทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ กว้างใหญ่ มีเทือกเขาบังอยู่ มีน้ำใช้ตลอดเวลา และที่สำคัญคืออยู่ไม่ห่างจากกองทัพของแซ่หม่มที่ล้อมเมืองเชียงขึ้นอยู่

อย่างไรก็ดี เมื่อมีโอกาสกลับมาศึกษาอาณาบริเวณจากหาดสายบัวที่บ้านโคน อำเภอพิชัย ถึงทุ่งแม่ระวิงในทำห้วย จาก Tele Atlas ใน Google Earth อีกหลายครั้งโดยติดตามเส้นทางเดินของคลองที่เชื่อมแม่น้ำน่านที่อำเภอพิชัยเหนือหาดสายบัวเล็กน้อย กับแม่น้ำยมที่บ้านปากกุมเกาะในทำห้วย โดยปากคลองอยู่ตรงข้ามกับทุ่งแม่ระวิงได้บริเวณที่เคยเป็นบึงบัวขนาดใหญ่อันเป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด เปรียบเทียบกับการเดินทางบกจากฝั่งตรงข้ามของหาดสายบัวที่อำเภอพิชัย ถึงทุ่งแม่ระวิง ผู้เขียนค่อนข้างมั่นใจว่าช่วงนี้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเลือกเดินทางบกไม่ทรงเลือกเดินทางเรืออีกต่อไป เพราะคลองเชื่อมแม่น้ำสองสายที่ปัจจุบันนี้เรียกว่า “คลองหก

บาท” นั้น แคมกว่าแม่น้ำทั้งสองสายมาก และคดเคี้ยวกว่ามาก การเดินทางของกองทัพเรือหลวง ไม่มีความสะดวก และระยะทางก็ไกลกว่าการเดินทางบก เพราะคลองนั้นคดเคี้ยวมากดังที่ได้เห็นบางตอนด้วยตาตนเองมาแล้ว (ดูภาพ ๑๐)

หาดสาขบั่วที่บ้านโคกห่างจากทุ่งแม่ระวิงที่บ้านป่ากุมเกาะในท่าชัยเพียงประมาณ ๑๑ ลิปดา ทางทิศเหนือ และ ๑๓ ลิปดา ทางทิศตะวันออก คิระยะทางตรงในแนวราบเพียงประมาณ ๔๔ กิโลเมตร แต่คณะของผู้เขียนเดินทางบนทางหลวงด้วยรถยนต์เป็นระยะทางประมาณ ๔๘ กิโลเมตร ดังกล่าวแล้ว (ดูภาพ ๑๔)

ผู้เขียนเชื่อว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะทรงยกพลขึ้นบก บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ณ ที่ใดที่หนึ่งระหว่างบริเวณฝั่งตรงข้ามกับหาดสาขบั่ว ถึงฝั่งตรงข้ามอำเภอพิชัยในปัจจุบัน และท่า “สนายพรวน” ก็ควรจะอยู่ ณ ที่นั่นคือ บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านใกล้ตัวอำเภอพิชัยนั่นเอง จากที่นี้กองทัพก็เดินทางบกไปยังชัยภูมิอันเป็นท้องทุ่งกว้างใหญ่ใกล้เมืองเชียงชันเพื่อตั้งกองทัพเตรียมรบ

ไม่ว่าข้อสันนิษฐานทั้งหมดข้างบนนี้จะผิดถูกมากน้อยเพียงใด ผู้เขียนคิดว่าไม่ใช่สิ่งที่สำคัญเท่ากับการที่ได้มีโอกาสศึกษาอดีตในบริบทของปัจจุบันด้วยเครื่องมือและวิธีการบรรดามีที่สามารถนำมาใช้ให้ศึกษาได้ เพราะในกระบวนการการศึกษาแบบพหุวิทยาการดังที่ผู้เขียนใช้ในการศึกษาวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกคนเกิดความรู้สึกที่ดีร่วมกัน เป็นความรู้สึกที่สร้างสรรค์

คณะของเราได้มิตรเพิ่มขึ้นในทุกที่ที่เราหยุดรถเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ไม่เฉพาะเพื่อขอข้อมูล ถ้อยคำมิตรเหล่านี้หลายท่านมีชื่ออยู่ในหนังสือนี้ด้วย ไม่ว่าท่านหรือเขาเหล่านั้นจะได้มีโอกาสเห็นชื่อของตนหรือไม่ ส่วนท่านที่ไม่มีชื่อปรากฏอยู่เป็นเพราะโอกาสไม่ช่วยให้เรารู้จักชื่อได้ ซึ่งอาจถือเป็นข้อควรปรับปรุงให้สมบูรณ์ขึ้นได้ในการปฏิบัติงานครั้งต่อไป

บทสรุปสำหรับตอนนี้ก็คือ เราได้บรรลุวัตถุประสงค์สำคัญในการปฏิบัติงานภาคสนามครั้งนี้ ๓ ข้อ สุดท้ายแล้ว ส่วนข้อ ๑ และข้อ ๒ เรายังดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง นั่นคือ

๑. เราได้พบเส้นทางที่เชื่อได้ว่าเป็นทางเดินทัพบกจากพิษณุโลกที่กวีบรรยายว่า เดินขนานไปกับกองทัพเรือ ดังนี้

“เรือคฤหเรือแคร่เต้า      เต็มแคว น่านนา  
ขนัดหมู่ขนานช้างม้า      คล่าไคล”

(๑๕๒)

๒. “ทำสนายพรวน” นั้นถ้าไม่อยู่บนฝั่งแม่น้ำนานในบริเวณตรงข้ามกับ “หาดสายบัว” ที่หมู่บ้านโคกในอำเภอพิชัย ก็เป็นที่ใดที่หนึ่งบนฝั่งแม่น้ำนานฝั่งตะวันตกที่อำเภอพิชัย จังหวัดอุตรดิตถ์นั่นเอง

กองทัพเรือที่เดินทางในแควนานย่อมเป็นขบวนเรือที่มีความยาวมากกว่าความกว้าง ถ้าเรือพระที่นั่งยกพลขึ้นบกที่ฝั่งตรงข้ามกับหาดสายบัว หัวขบวนก็อาจจะอยู่ปากคลองหกบาทที่อำเภอพิชัย และท้ายขบวนก็อาจจะอยู่บริเวณบ้านท่าช้าง ส่วนวัดโรงม้า และบ้านกองโคที่มีอยู่สองฝั่งแม่น้ำนานก็อาจจะเป็นบริเวณที่ตั้งค่ายชั่วคราวก่อนจะยกพลขึ้นบกไปตั้งกองทัพเตรียมรบที่ท้องทุ่งอันกว้างใหญ่

๓. ท้องทุ่งอันกว้างใหญ่นั้น น่าจะเป็นสถานที่ที่ปัจจุบันมีชื่อว่า “ทุ่งแม่ระวิง” ในตำบลท่าชัย เพราะเป็นชัยภูมิที่สอดคล้องกับการบรรยายของกวีโดยรวมตั้งแต่โคลงบทที่ ๑๘๖ – ๑๘๘ ที่สำคัญคือ ท้องทุ่งนี้เป็นที่ราบกว้างใหญ่อยู่หลังเขาเทือกเขาพระศรีที่โอบล้อมเมืองเชียงขึ้นอยู่ไม่ไกล และที่สำคัญไม่น้อยกว่านั้นก็คือ ที่นั่นเคยมีบึงบัวขนาดใหญ่เป็น “ส้อง” ของนกนานาชนิด คือเป็นที่ชุมนุมอยู่อาศัยของนกเป็นจำนวนมาก ตรงตามที่กวีบรรยายว่าขุนอินทร์ได้รับพระบรมราชโองการฯ ให้ไปหยุดกองทัพ (หน้า) รอในบริเวณที่มีนกอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่ท่าชัย กวีบรรยายความตอนนั้น ดังนี้

|                   |                 |
|-------------------|-----------------|
| “ข้าไทยธิดาเรื่อง | ขุนอินทร์       |
| กูปวกพลเรือราย    | แต่งตั้ง...     |
| “ไปยอยบาตรส้อง    | ศรีสุทนต์ ก่อนฤ |
| ในท่าชยเอาชย      | ขึ้นแล้ว...”    |

(๑๘๗ – ๑๘๘)

“ขอ” แปลว่า หยุด “ยบาตร” อาจจะเป็นคำกร่อน คำเต็มน่าจะเป็น “พยุหบาตร”

ที่ท้องทุ่งนี้มีแหล่งน้ำและอาหารอุดมสมบูรณ์ เพราะเมื่อมีบัวก็ต้องมีน้ำ เมื่อมีน้ำก็ย่อมจะมีปลา และที่นี่ยังมีนกอีกมากมายด้วย

ในบริเวณท้องทุ่งนี้มีหนองน้ำที่ชื่อ “หนองช้าง” ซึ่งย้าให้เชื่อว่า ณ ท้องทุ่งแม่ระวิงซึ่งอยู่ห่างจากคลองหกบาท แม่น้ำยม และที่ตั้งเมืองเชียงขึ้น ประมาณในรัศมี ๑๐ กิโลเมตร หลังเทือกเขาพระศรีนี้คือ ท้องทุ่งที่กวีบรรยายว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกพลขึ้นตั้งทัพ ดังนี้

“...ยกย่ำพลย้ายตั้ง      ท่งทงรรฯ”

(๑๘๘)

(จ.) คำว่า “สตรีผู้เป็นใหญ่” นี้ ผู้เขียนแปลมาจากคำว่า “นางนาฏ” ของกวีที่เขียนว่า

“ชยชยเมื่อพูนศรี                      นางนาฏ”

(๒๘๖)

คำเดียวกันนี้มีผู้แปลต่าง ๆ กันคือ พระอุบาฬีคุณูปมาจารย์ แปลว่า “อนงค์นางกษัตริย์” โดยแปลคำประพันธ์ข้างบนนี้ว่า

“เมื่อพระองค์มีชัยชนะแก่เมืองเชลียง ได้อนงค์นางกษัตริย์มาเพิ่มพูนพระบารมี”<sup>๒๖</sup>

นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ แปลว่า “ความมีชัยชนะเมื่อเกิดศรีนางนาฏ”

นายฉันทิชย์ แปลคำ “นางนาฏ” ว่า “นางงาม นางพื่อนรำ”<sup>๒๗</sup>

พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า “ชัยชนะของพระองค์ ทำให้พระองค์ได้นางสนมที่สวยงามเพิ่มขึ้นอีกมาก”<sup>๒๘</sup>

ในที่นี้พจนานุกรมฯ แปลคำ “ศรีนางนาฏ” ว่า “นางสนมที่สวยงาม”

และ “นาฏ” แปลว่า “นางละคร, นางพื่อนรำ”

แต่พจนานุกรมฯ ฉบับนี้เคยแปลคำ “นาฏ” ว่า “หญิงสาวสวย ในที่นี้หมายถึงนางพญาหมื่นดงนคร”<sup>๒๙</sup>

คำประพันธ์บาทเดียวกันนี้มีผู้ “ตีความ” แตกต่างกันในรายละเอียด ดังที่ปรากฏอยู่ข้างบนนี้ แต่ใจความพื้นฐานตรงกันคือ ชัยชนะครั้งนี้มีผลให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้พระชายาเพิ่มขึ้น ส่วนสตรีผู้เป็นพระชายานี้จะเป็นเพียงหญิงงามหนึ่งคน หรือหลายคน หรือเป็นนางกษัตริย์แห่งเชียงชั้น หรือเป็นนางพื่อนรำ ผู้อ่านคงจะต้องติดตามอ่านกวีนิพนธ์นี้ต่อไป เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมสำหรับใช้วิเคราะห์และหาคำตอบ

(ฉ.) ความเปรียบตอนนี้ทำให้ต้องมีการ “ตีความ” ว่า “แก้ว” ในโคลงบทนี้หมายถึงอะไร

พระอุบาฬีฯ แปลว่า “รัตนเทวีศรีสุดา”<sup>๓๐</sup>

นายฉันทิชย์ แปลว่า “นางแก้ว (คือสีดา)”<sup>๓๑</sup>

พจนานุกรมฯ แปลว่า

๑. นางสีดา

๒. เมืองเชียงชั้น<sup>๓๒</sup>

ส่วนผู้เขียนจะตีความคำนี้ในแนวนานกับเรื่องของพระราม คือพระรามเสียนางสีดาไปอยู่ในมือมารเป็นเวลาถึงเกือบ ๑๔ ปี ชัยชนะของพระรามนอกจากจะมีผลให้มารร้ายหมดสิ้นไปจากแผ่นดินลงกาแล้ว และความสงบสุขกลับมาสู่โลกแล้ว พระองค์ยังได้นางสีดากลับคืน

ดังนั้น คำว่า “แก้ว” สำหรับพระรามคือ “สีดา” ส่วนสำหรับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นั้น คำว่า “แก้ว” ก็คงจะต้องหมายถึงสตรี หรือเจ้าหญิง หรือ “นางกษัตริย์” ผู้เคยเป็นที่สนิทยสนหา แต่ต้องจากกันมาอยู่ที่เชียงขึ้นเป็นเวลานานประมาณเกือบ ๑๔ ปี เช่นกัน และชัยชนะครั้งนี้ก็มีผลให้พระองค์ได้ “แก้ว” ดวงนั้นมาครอบครอง

ถ้าพิจารณาจากพระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ หมื่นนครนํ้าจะมาครองเชียงขึ้นระหว่าง พ.ศ.๒๐๐๓ – ๒๐๐๘ คือหลังศึกที่มีการชนช้างกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระอินทราชา ถูกยิงที่พระพักตร์ใน พ.ศ.๒๐๐๖ และก่อนที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะทรงพระผนวชใน พ.ศ.๒๐๐๘ เพราะหมื่นนครได้มาอยู่ที่เชลียงแล้ว และยังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการแต่งตั้งราชทูตไปเชียงใหม่ และพระเจ้าเชียงใหม่ได้แต่งตั้งเครื่องสมณบริวารมาถวายกับแต่งพระสงฆ์อรัญญวาสี ๑๒ องค์ มาร่วมพระราชพิธีทรงพระผนวชด้วย (ดูหน้า ๑๑๖ – ๑๑๗)

แต่ถ้าพิจารณาจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และตำนานสิบห้าราชวงศ์

หมื่นนครได้รับแต่งตั้งจากพระเจ้าเชียงใหม่ให้ไปกินเมืองชะเลียงประมาณ พ.ศ.๒๐๐๔

อย่างไรก็ดี เรื่องตัวเลข พ.ศ. นี้ มีความคลาดเคลื่อนอยู่เสมอแม้แต่ตำนานสิบห้าราชวงศ์และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ก็ระบุ พ.ศ. ไม่ตรงกันเมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกัน เช่น

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ระบุว่า หมื่นนครตายในปี ๘๓๖ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๐๑๗<sup>๓๔</sup>

ส่วนตำนานสิบห้าราชวงศ์ ระบุว่า หมื่นนครตายในปี ๘๓๔ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๐๑๕<sup>๓๕</sup>

พระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ไม่ระบุปีที่หมื่นนครตาย แต่ระบุว่าในปี ๘๓๖ ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๐๑๗ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปเอาเมืองเชลียง<sup>๓๖</sup>

เมื่อพิจารณาข้อมูลเหล่านี้เปรียบเทียบกับเหตุการณ์ที่กวีบันทึกไว้ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ผู้เขียนสรุปว่าหมื่นนครมาครองเมืองเชียงขึ้นหรือชะเลียงในระหว่าง พ.ศ.๒๐๐๔ – ๒๐๐๗ และอยู่ที่นั่นจนถึง พ.ศ.๒๐๑๗ ซึ่งนับเป็นเวลาประมาณ ๑๐ – ๑๓ ปี

“แก้ว” ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตกไปอยู่ในเมืองเชียงขึ้นของหมื่นนครเป็นเวลาประมาณ ๑๐ – ๑๓ ปี ในขณะที่ “แก้ว” ของพระรามซึ่งได้แก่ นางสีดา ตกอยู่ในเมืองลงกาของทศกัณฐ์ ประมาณ ๑๓ ปี

พระรามได้นางสีดาคืน ดังที่กวีเขียนอย่างคลุมเครือให้ผู้อ่านต้องตีความ (โคลงบทที่ ๒๘๗)

ส่วนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ใคร่ครวญ กวีเว้นช่องว่างให้ผู้อ่านเติมเอง โดยมีโคลงนำมาก่อนว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มีชัยชนะอย่างยิ่งใหญ่เมื่อพระองค์ได้ “พุนศรีนางนาฏ” (โคลงบทที่ ๒๘๖)

และในโคลงบทที่ ๒๘๗ กวีก็กล่าวถึง “แก้ว” ที่พระรามและสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มาครอบครอง หลังจากทีประสพชัยชนะจากการกวาดล้างมารร้ายให้หมดไปจากแผ่นดินลงกา และกวาดล้างลาวล้านนาที่เป็น “มารร้าย” ให้พ้นไปจากแผ่นดินชะเลียง

ขอเชิญท่านผู้อ่านเลือกหรือเติมคำตอบที่ถูกต้องด้วยตัวท่านเองว่า

เมื่อ “แก้ว” ที่พระรามได้มาครอบครองหลังจากเสร็จศึกลงกา คือ นางสีดา “แก้ว” ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้มาครอบครองหลังจากเสร็จศึกชะเลียง คือใคร ดังต่อไปนี้

๑. นางพญาแห่งเชียงขึ้น

๒. สาวงาม / นางละคร / นางพื่อนรำหลายคน

๓. อื่น ๆ โปรดระบุ .....

## แหล่งข้อมูลอ้างอิง (บทที่ ๓)

<sup>๑</sup>น.๓๒, ๑๓๐.

<sup>๒</sup>น.๑๓๔.

<sup>๓</sup>น.๔๓.

<sup>๔</sup>น.๖๔.

<sup>๕</sup>น.๓๓.

<sup>๖</sup>น.๔๓.

<sup>๗</sup>ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. ยวนพ่ายโคลงฉันท์ ฤๅยพระเกียรติพระเจ้าช้างเผือกกรุงเก่า. น.

(จ).

<sup>๘</sup>เพ็งอ้าง, น.๑๒๔.

<sup>๙</sup>น.๕๔.

<sup>๑๐</sup>น.๓๕.

<sup>๑๑</sup>น.๕๕.

<sup>๑๒</sup>นายบัณฑิต ทองอร่าม. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย.

<sup>๑๓</sup>น.๑๕๕.

<sup>๑๔</sup>น.๑๕๑.

<sup>๑๕</sup>น.๑๔๖.

<sup>๑๖</sup>น.๒๐๕.

<sup>๑๗</sup>น.๑๐๓ – ๑๐๗.

<sup>๑๘</sup>น.๕๘ – ๑๑๐.

<sup>๑๙</sup>น.๑๐๕.

<sup>๒๐</sup>น.๖๓.

<sup>๒๑</sup>น.๒๓๓.

<sup>๒๒</sup>น.๓๒๒ – ๓๒๓.

<sup>๒๓</sup>ห้างหุ้นส่วนจำกัดเหมลัทธิก่อสร้าง. โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพระราชวังจันทร์. น.

ก และ น.๑๓ – ๑๘.

<sup>๒๔</sup>เพ็งอ้าง, น.๑๖๖ และ ๑๘๒.

<sup>๒๕</sup>ที่เดิม

<sup>๒๖</sup>พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๔๘.



မက  
န.၈၆၃.

မက  
န.၈၆၀ - ၈၆၁.

မက  
န.၈၆၁ - ၈၆၂.

မက  
န.၈၆၃.

မက  
န.၈၆၆.

မက  
န.၈၆၈.

မက  
န.၈၆၉.

မက  
န.၈၇၀.

မက  
န.၈၇၁.

မက  
န.၈၇၂.

บทที่ ๔

บุคคล : ใครเป็นใคร

## นำเรื่อง

เมื่อผู้อ่านพยายามตอบคำถามว่า “แก้ว” ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือใคร ผู้อ่านอาจต้องการทราบเพิ่มขึ้นว่าในกวีนิพนธ์เรื่องนี้กวีกล่าวถึงใครบ้าง

ในบทนี้ท่านจะได้รู้จักบุคคลทั้งหลายที่กวีกล่าวถึง ทั้งผู้ที่มีบทบาทโดยตรงในเรื่องและผู้ที่มีบทบาททางอ้อม คือ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องแต่อย่างถึงเท่านั้น เช่น สมเด็จพระราชบิดาและพระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

บุคคลที่มีบทบาทโดยตรงมากที่สุดเรียงตามลำดับความถี่ของชื่อที่กวีใช้เอ่ยถึงมี ๔ คน ดังนี้

|                          |           |
|--------------------------|-----------|
| ๑. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ | ๑๑๔ ครั้ง |
| ๒. พระเจ้าเชียงใหม่      | ๒๐ ครั้ง  |
| ๓. หมื่นนคร              | ๖ ครั้ง   |
| ๔. นางเมือง              | ๖ ครั้ง   |

นอกจากนี้กวียังเอ่ยถึงตนเองโดยใช้คำสรรพนามแทนตัวว่า “ข้า” ๔ ครั้ง “ตน” ๑ ครั้ง และ “ดูข้า” ๑ ครั้ง

เอ่ยถึงโดยนัยแฝงอยู่ในบริบทของรายบทแรกและของโคลงบทที่ ๕๓, ๕๘, ๖๑, ๘๑, ๘๓, ๑๔๑, ๒๓๗

และเอ่ยถึงในลักษณะที่เป็นพหูพจน์ คือใช้คำว่า “เรา” ในโคลงบทที่ ๒๘๔ รวมความถี่ของการเอ่ยถึงตัวกวีเองทั้งโดยตรงและโดยนัย ๑๕ ครั้ง

บุคคลอื่นนอกจากนี้แทบทั้งหมดกวีเอ่ยถึงเพียงครั้งเดียว มีเพียงบางคนที่กวีเอ่ยถึงมากกว่า ๑ ครั้ง ผู้เขียนจะระบุจำนวนครั้งไว้หลังชื่อ ซึ่งจะปรากฏในหนังสือเรียงตามลำดับตัวอักษร ได้แก่

|              | ความถี่ |
|--------------|---------|
| ๑. ขุนอินทร์ | ๑       |
| ๒. เจ้าน่าน  | ๔       |
| ๓. เจ้าแพร่  | ๔       |
| ๔. ค้ามพริ้ว | ๑       |
| ๕. นางนาฏ    | ๑       |
| ๖. นางหมื่น  | ๑       |
| ๗. บิดุราษ   | ๒       |
| ๘. บุนเรือง  | ๒       |

|                       |       |
|-----------------------|-------|
| ๙. พระमारคร           | ๒     |
| ๑๐. พระยาลาวพึ่ง      | ๑     |
| ๑๑. พระยาสุโขไทย      | ๑     |
| ๑๒. พระยาศุขยง        | ๓     |
| ๑๓. พระศรีราชเคโษ     | ๑     |
| ๑๔. พันมโนราช         | ๒     |
| ๑๕. มหาพิชัย          | ๑     |
| ๑๖. รามราช            | ๑     |
| ๑๗. ฤๅไทย             | ๑     |
| ๑๘. แสน               | ๒     |
| ๑๙. หมื่นพ้าน         | ๑     |
| ๒๐. หลวงศรีราชบุตร    | ๑     |
| ๒๑. หัวเมือง          | ๓     |
| ๒๒. หัวเมืองกำแพงเพชร | ๑     |
| ๒๓. หัวเมืองแซ่หม่ม   | ๒     |
| ๒๔. ออกนาง            | ๑     |
| ๒๕. เอรสท่าน          | ๕ (๖) |

นอกจากบุคคลที่มีชื่อหรือมีตำแหน่งปรากฏอยู่ข้างบนนี้แล้ว ยังมีนายทหารเชียงขึ้นที่หนีเข้าสีกตามนางเมืองไปเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกจำนวนหนึ่งดังรายชื่อต่อไปนี้ ซึ่งเรียงลำดับตามที่ปรากฏอยู่ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เพื่อความสะดวกในการตรวจสอบ

๑. พันปราบขยง (ปราบเชียง)
๒. พัน ชื่น (ชมชื่น)
๓. มหามงคล
๔. พันรดนดาบ (พันรด พันดาบ?) [ดู (ก.) ในหมายเหตุท้ายบท]
๕. พันไกร
๖. พันปราบ
๗. พันบาง
๘. หมื่นช้าง
๙. หมื่นม้า

๑๐. พันหงษ์ (หงส์)
๑๑. หมื่นขี้ (ขม)
๑๒. พันจง
๑๓. หมื่นลูก
๑๔. หมื่นดั้น (หมื่นตาล)
๑๕. หมื่นโกลจุล
๑๖. พันแจ่ม
๑๗. พันโถม
๑๘. พันจำบ้าน (คำว่า “จำบ้าน” อาจเป็นชื่อตำแหน่ง)
๑๙. พันชรสุน (ชรสุรย์)
๒๐. พันอยาด (หยาด, หยัด)
๒๑. พันย้าน (หย้าน, ย่าน)
๒๒. พันอินท (อินท์)
๒๓. พันอ้าย
๒๔. พันไต้ (ไต่)
๒๕. พันสาม
๒๖. พันจอมปราบ
๒๗. พันจู
๒๘. พันเทพ
๒๙. พันท้าว

เมื่อรวมพันดาว พันรอน ผู้มาถึงก่อนใคร ๆ และพันชัย ผู้เชี่ยวชาญเรื่องการยิงหน้าไม้ ด้วยก็จะมีรายชื่อนายทหารในกองทัพของนางเมืองจากเชียงขึ้น ๓๒ หรือ ๓๓ คน กวีเอ่ยถึงเพียงคนละครั้งเดียว

ในบรรดาชื่อนายทหารที่ติดตามนางพญาแห่งเชียงขึ้นออกมาเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นมีอยู่ชื่อนหนึ่งที่สะดุดใจผู้เขียนเป็นพิเศษ ชื่อนั้นคือชื่อ “พันชมชื่น”

กวีเอ่ยชื่อนายทหารผู้นี้ครั้งเดียว และมีได้ให้รายละเอียดมากกว่าผู้อื่น แต่ที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัตนาลัยอันเคยเป็นเมืองเขลียงหรือเชียงขึ้น ด้านทิศใต้ไม่ห่างจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ มีซากวัดเก่าแก่ซึ่งได้รับการขุดแต่งบูรณะแล้ววัดหนึ่งในกลุ่มโบราณสถานนอกกำแพงเมืองชื่อวัด “ชมชื่น”

วัดนี้ตั้งอยู่ติดกับหลุมขุดค้นทางโบราณคดีซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมตอนที่อ้อมปลายแหลมมาทางด้านตะวันตก หลุมขุดค้นนี้มีชื่อว่า “หลุมขุดค้นทางโบราณคดีวัดชมชื่น” (ภาพ ๑๕) และเมื่อนักท่องเที่ยวซื้อบัตรเข้าชมแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ เจ้าหน้าที่จะประทับตรา “โบราณสถานวัดชมชื่น” บนบัตรนั้น [ดูหมายเหตุท้ายบท ข้อ (ข.)]

ขณะนี้ยังไม่มีข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับวัดนี้ จึงใคร่ขอฝากท่านที่สนใจให้ช่วยศึกษาต่อไปว่า วัดนี้เป็นวัดที่พนมชนสร้าง หรือลูกหลานญาติพี่น้องสร้างขึ้นเป็นที่ระลึกถึงพนมชนชั้น หรือว่าชื่อวัดและชื่อพนมชนชั้นนี้พ้องกันโดยบังเอิญ

ตอนนี้ขอกลับมาที่เรื่องของบุคคลในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ผู้เขียนแบ่งเนื้อหาในบทนี้เป็น ๒ ตอน

ตอนแรกว่าด้วยเรื่องของบุคคลที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่

๑. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๒. พระเจ้าเชียงใหม่

๓. หมื่นนกร

๔. นางเมือง

ส่วนเรื่องของกวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอีกผู้หนึ่งนั้น ผู้เขียนได้กล่าวถึงโดยเฉพาะในบทที่ ๕

ตอนที่สองของบทที่ ๔ นี้ ว่าด้วยเรื่องของบุคคลอื่น ๆ ที่มีบทบาทร่วมอยู่ด้วยทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อม ซึ่งมีชื่อเฉพาะหรือมีตำแหน่งรวม ๒๕ ชื่อ ทั้งนี้ได้รวมรายชื่อนายทหาร ๓๒ นาย ที่กวีเอ่ยถึงท่านละครึ่งเดียวคงได้กล่าวถึงแล้ว

ต่อจากนี้ไปขอเชิญท่านพบบุคคลสำคัญที่เคยมีชีวิตอยู่บนแผ่นดินเดียวกับเรานี้เมื่อประมาณ ๕๓๕ ปีมาแล้ว เพื่อท่านจะได้ทราบว่าใครเป็นใคร

ตอนที่ ๑  
บุคคลสำคัญ

## สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

“พระคุณพระครอบฟ้า

ดินขาม”

(๓๖)

ในบรรดาบุคคลที่มีชื่อปรากฏอยู่ทั้งหมดในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ผู้ที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ กวีกล่าวถึงบ่อยที่สุดและมากที่สุดโดยกล่าวถึงเป็นบุคคลแรก และสุดท้ายของเรื่องคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งกวีใช้คำต่าง ๆ เยอะถึงพระองค์ท่านถึง ๓๗ คำ และใช้คำเหล่านี้ด้วยความถี่รวมกันสูงสุดคือ ๑๑๔ ครั้ง ดังได้กล่าวมาแล้ว

ในการกล่าวถึงพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ช่วงนี้จะได้กล่าวถึงพระราชบิดาและพระราชมารดา ซึ่งกวีกล่าวถึงพระองค์ละ ๒ ครั้งเท่ากันไปพร้อมกันด้วยบ้าง

ในร่ายนำเรื่อง กวีถวายพระพรพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง โดยมีได้เอ่ยพระนาม แต่ใช้คำว่า “เอกภุชร” แทน เมื่ออ่านกวีนิพนธ์เรื่องนี้ต่อไปไม่นาน ผู้อ่านก็สรุปได้กว่า คำว่า “เอกภุชร” ในบริบทนั้น กวีหมายถึงองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

นอกจากนั้น ตั้งแต่ต้นจนจบ กวีเอ่ยถึงพระองค์โดยใช้โวหารแบบนามนัย (metonymy) กล่าวคือ ใช้คำที่ในภาษาธรรมดามีความหมายอย่างหนึ่ง ให้มีความหมายเป็นอีกอย่างหนึ่งในลักษณะคล้ายสัญลักษณ์ เช่น ใช้คำว่า “พระ”, “ท่าน”, “พ่อ” ให้หมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

หรือใช้คำประเภทสามัญนามให้มีความหมายเป็นวิสามัญนาม เช่น ใช้คำว่า “ภูวนารถ”, “กษัตริย์”, “ราช” ให้มีความหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเท่านั้น

ดังนั้น เมื่อท่านอ่านพบคำต่อไปนี้ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ท่านคงจะต้องใช้วิจารณญาณตัดสินใจว่า คำนั้น ๆ ในบริบทใด กวีหมายถึงองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเท่านั้น คำข้างล่างนี้เรียงตามลำดับความถี่

| คำ                        | ความถี่/ครั้ง |
|---------------------------|---------------|
| ๑. พระ                    | ๓๒            |
| ๒. พระศรีสรรเพชญ, สรรเพชญ | ๘             |
| ๓. ท่าน                   | ๗             |
| ๔. พระเจ้า                | ๗             |
| ๕. จอมปราณ                | ๕             |
| ๖. ไท้, ท้าวไท้, ไท้ท้าว  | ๕             |
| ๗. ปิ่นเกล้าฯ ปิ่นหล้า    | ๕             |



|                                |   |
|--------------------------------|---|
| ๘. สมเด็จพระเจ้าไท้, เหนง้าไท้ | ๕ |
| ๙. กษัตริย์, กษัตริย์          | ๔ |
| ๑๐. จอมเลื่อง, จอมเมเลื่อง     | ๔ |
| ๑๑. จอมราช                     | ๓ |
| ๑๒. บพิตร                      | ๓ |
| ๑๓. พ่อ                        | ๓ |
| ๑๔. ภูวนารถ                    | ๓ |
| ๑๕. จอมนารถ                    | ๒ |
| ๑๖. เจ้าหล้า                   | ๒ |
| ๑๗. ท้าว                       | ๒ |
| ๑๘. พระเจ้าหล้า                | ๒ |
| ๑๙. กรุง                       | ๑ |
| ๒๐. จอมโลก                     | ๑ |
| ๒๑. เจ้าราช                    | ๑ |
| ๒๒. บัวบาท                     | ๑ |
| ๒๓. ปิ่นเออรส                  | ๑ |
| ๒๔. พระเจ้าจอมโลกย             | ๑ |
| ๒๕. พระเจ้าช้างเผือก           | ๑ |
| ๒๖. พระบาท                     | ๑ |
| ๒๗. ราช                        | ๑ |
| ๒๘. สมเด็จพระไตรภพนารถ         | ๑ |
| ๒๙. สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ     | ๑ |
| ๓๐. เอกภุธร                    | ๑ |

เมื่อพิจารณาคำข้างบนนี้ทั้งหมด จะพบว่าพระนาม “สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ” นั้น กวีเอ่ยถึงเพียงครั้งเดียว คำนี้ปรากฏอยู่ในรายบทที่ ๒ ซึ่งผู้เขียนเชื่อว่าเป็นรายปิดท้ายเรื่อง คือเป็น บทที่กวีสรุปพระเกียรติคุณ เกียรติยศ พระบารมี และพระมหากรุณาธิคุณของพระผู้เป็น “เอกภุธร” ว่า ทรงเป็นที่พึ่ง ผู้ยิ่งใหญ่ของโลกทั้งสาม

พระนามนี้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ซึ่งแต่งขึ้นในระหว่างที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถยังมีพระชนม์ชีพอยู่ประมาณ พ.ศ.๒๐๑๘ – ๒๐๒๔ ดังกล่าวแล้ว

และพระนามนี้ปรากฏอีกครั้งในจารึกบนแผ่นศิลาหน้ามณฑปในวัดจุฬามณี อ.เมือง พิชณุโลก ซึ่งจารึกขึ้นในระหว่าง พ.ศ.๒๒๒๒ – ๒๒๒๓ เป็นเวลาหลังจากที่กวีแต่งเรื่องขุนฟ่าย แล้วประมาณ ๒๐๐ ปี และจารึกนั้นยังอยู่ที่หน้ามณฑปในวัดจุฬามณีจนถึงวันนี้ คือ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๒ (ภาพ ๑๖) แม้รอยจารึกจะชำรุด แต่เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ ก็ยังพออ่านพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ โดยจารึกสะกดพระนามพระองค์ไม่เหมือนกัน เช่นเดียวกับชื่อวัดจุฬามณี ซึ่งบางครั้งเขียนว่า

“พระบรมไตรโลกนาถ” และ “พระบรมไตรโลกยนาถ”

“จุฬามณี” และ “จุลามณี”

พระนามนี้ปรากฏในลักษณะที่ต่างไปเล็กน้อยในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวง ประเสริฐฯ ซึ่งบันทึกขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๒๒๓ คือ ปรากฏสั้นลงเป็น “พระบรมไตรโลกเจ้า” และ “พระบรมไตรโลก”<sup>๑</sup>

การสะกดพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรือวัดจุฬามณี ที่เปลี่ยนแปลงไปดังที่ยกมาให้เห็นนี้เป็นเรื่องเตือนสติอย่างดีในการ “ตีความ” และอ่านคำต่าง ๆ ในกวีนิพนธ์เรื่องขุนฟ่าย เช่นว่า คำบางคำอาจสะกดเป็นอย่างอื่นเมื่อกวีบอกให้เขียนขึ้นในครั้งแรก แต่ผู้ที่คัดลอกต่อ ๆ กันมา ในระยะเวลาประมาณ ๕๓๐ ปี อาจสะกดตามอรรถาธิบาย หรือมีการจัดระบบการสะกดคำแบบใหม่ ขึ้นมา เช่นที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม หรือแม้แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยฯ ที่กำหนดวิธีการสะกดคำให้เป็นมาตรฐานเดียว ก็อาจทำให้คำเดิมที่สะกดต่างจากพจนานุกรมฯ หายไปจากงานเขียนเพราะไม่มีปรากฏในพจนานุกรมฯ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม คำจำนวน ๓๗ คำ ที่กวีใช้เมื่อประมาณ ๕๓๐ ปีมาแล้ว และตกทอดมาถึงเรา ในวันนี้ก็ยังเป็นคำที่มีผู้ใช้อยู่และเข้าใจได้ในปัจจุบัน

จากความหมายตามตัวอักษรของคำทั้ง ๓๗ คำ ที่กวีใช้ ผู้อ่านก็จะเห็นว่ากวีเกิดทุนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างสูงสุด

คำว่า “สรรเพชญ์” และ “ศรีสรรเพชญ์” คือคำที่คนไทยใช้มานานอย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒<sup>๒</sup> เมื่อหมายถึง “สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” แต่กวีใช้ให้หมายถึง “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” และคำว่า “พระบรมไตรโลกนาถ” เอง ความหมายตามตัวอักษรก็ แปลว่า “พระผู้เป็นที่พึ่งยิ่งใหญ่ของโลกทั้งสาม” ดังกล่าวแล้ว

จากเรื่องย่อในบทที่ ๓ ท่านผู้อ่านก็คงจะจำได้ว่ากวีกล่าวถึงพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในความหมายโดยรวมว่า พระองค์เป็นที่พึ่งผู้ยิ่งใหญ่แห่งโลกทั้งสามอยู่แล้ว ดังนั้น พระนามนี้น่าจะเป็นพระนามที่กวีเป็นคนแรกที่คิดขึ้นเพื่อถวายแด่พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ แล้วมี ผู้อื่นใช้ตามต่อ ๆ กันมา เช่นที่ปรากฏในศิลาจารึกและพระราชพงศาวดารดังกล่าวแล้ว แม้แต่ใน

เอกสารของชาวต่างชาติที่บันทึกพงสาวดารไทยสมัยอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๒๑๘๓ เช่น Jeremias Van Vliet ซึ่งคนไทยเรียกว่า “วันวลิต” ก็ยังเอ่ยถึงพระองค์ว่า “Prae Boromma Thraeijlock Chanaet”

ท่านที่สนใจโปรดอ่านพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับเยเรมียัส ฟาน ฟลิต ฯลฯ ที่พลตรี หม่อมราชวงศ์ สุกวฒน์ เกษมศรี แปล และวิวัฒน์ งามสันติกุล เป็นบรรณาธิการ ตีพิมพ์ในปี ๒๕๕๒ โดยสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หน้า ๓๑ และ ๘๗

และเมื่อพิจารณาคำอื่น ๆ ที่กวีใช้เมื่อหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว จะพบว่าหลายคำเป็นคำที่ดูเหมือนกวีจะจงใจคัดสรรขึ้นใช้เป็นพิเศษเพื่อให้หมายถึงพระองค์ผู้ซึ่งกวีมีความรู้สึกเทิดทูนเป็นพิเศษ เช่น

คำว่า “จอมปราณ” นั้นแปลว่า เจ้าแห่งลมหายใจ คือ เจ้าชีวิต

ส่วนคำว่า “พระเจ้าหล้า” ย่อมแปลได้ว่า “พระเจ้าแผ่นดิน”

คำว่า “ปิ่นเกล้า” ก็คงจะต้องแปลว่า “เครื่องประดับสูงค่าเหนือศีรษะ”

และคำ “สมเด็จพระเจ้าไท้” เมื่อแปลตามตัวอักษรก็น่าจะแปลว่า “สมเด็จพระญาติผู้เป็นใหญ่” เพราะคำว่า “เหง้า” แปลว่า “ราก” หรือถ้าเป็นเรื่องของบุคคลก็อาจจะเรียกว่า “ต้นตระกูล”

คำ “สมเด็จพระเจ้าไท้” และ “เหง้าไท้” นี้ กวีใช้ซ้ำเป็นลำดับที่ ๕ คือใช้ ๕ ครั้ง ในเหตุการณ์ที่สำคัญ ดังนี้

ครั้งแรกใช้เมื่อเปรียบเทียบพระปรีชาสามารถและพระบารมีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งกวีเอ่ยถึงอย่างห่างเหินว่า “กรุงลาว” แต่กวีใช้คำว่า “สมเด็จพระญาติผู้เป็นใหญ่” เมื่อหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ดูโคลงบทที่ ๘๕)

ครั้งที่ ๒ ใช้เมื่อ “นางเมือง” เปรียบเทียบพระบุคลิกภาพกับพระเจ้าเชียงใหม่ กล่าวคือ กวีใช้คำ “ทูลชน” เมื่อหมายถึงพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งกวีเห็นว่าเป็นผู้ใหญ่ที่มีจิตใจโอบอ้อมโดยแท้ ในขณะที่เอ่ยถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยคำว่า “บัวบาท” ผู้อยู่ไกล ซึ่งเป็น “ญาติผู้เป็นใหญ่” (ดูโคลงบทที่ ๑๒๕)

ตอนนี้เป็นตอนที่นางเมืองพบกับประชาชนเมื่อตัดสินใจจะถวายแผ่นดินเชียงขึ้นคืนให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หลังจากที่หมิ่นนครเสียชีวิตแล้ว

ครั้งที่ ๓ ใช้เมื่อตอนที่ “นางเมือง” แดกทัพหนีจากเชียงขึ้นมาเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถบนทางที่กำลังเสด็จมา กวีใช้คำนี้อย่างคลุมเครือ คือไม่แน่ว่าผู้ที่เอ่ยถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “สมเด็จพระเจ้าไท้” ในบริบทนี้คือ “นางเมือง” หรือตัวกวีเอง (โคลงบทที่ ๑๓๗)

ครั้งที่ ๔ เป็นคำที่กวีใช้อย่างชัดเจนเมื่อบรรยายสภาพการจราจรทางน้ำในช่วงที่กองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกำลังจะเคลื่อนกำลังพลมาตามลำแควน่าน (โคลงบทที่ ๑๕๓) เพื่อขึ้นไปช่วยขับไล่ข้าศึกจากเชียงใหม่และแซ่หม่ที่กำลังล้อมเมืองเชียงใหม่อยู่

กวีใช้คำ “เหง้าไ้” อีกเป็นครั้งสุดท้ายในบทที่ ๒๑๗ เมื่อชมกองทัพช้างของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการกวาดล้างศัตรูออกไปให้พื้นแผ่นดินเป็นผลสำเร็จ ทำให้กวีสามารถบรรยายความรู้สึกออกมาเป็นถ้อยคำเหล่านี้ได้ เช่น

“พระมามลายโสกล้ำ เหลือสุข” ...

“พระมาบรรเทาทุกข์ ทุกสิ่ง เสบอยแฮ” ...

(บทที่ ๓)

“มาสำแดงฤทธิ์แผ้ว แผ่นดิน” ...

(บทที่ ๘)

“มาสืบสีมาข้า ข่มเขญ” ...

(บทที่ ๑๐)

ด้วยเหตุที่พระองค์เสด็จมาสืบต่อชีวิตให้บ้านเมืองของกวี โดยการ “ข่มเขญ” ออกไปจนความทุกข์โศกของแผ่นดินสลายลงสิ้นเหลือไว้แต่ความสุข และ “ทุกสิ่ง” สบาย ทรงทำให้แผ่นดินสะอาดเช่นนี้ ผลที่ตามมาคือ วรรณคดีอมตะ ซึ่งผู้แต่งเจตนาจะฝากไว้ให้

“...คงคู่กล้า ยืนโยก

หายแผ่นดินฟ้าใหม่ อย่าหายฯ”

(บทที่ ๕๕)

เพื่อให้พระเกียรติยศของพระผู้เป็นที่พึ่งยิ่งใหญ่ของโลกทั้งสามยังยืนชั่วนิรันดร์ และจากการตีความคำ “สมเด็จพระเหง้าไ้” ข้างต้นนี้ เราก็น่าจะสรุปได้ว่า กวีและนางเมือง (ถ้าไม่ใช่บุคคลเดียวกัน) เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

แม้ว่าวัตถุประสงค์สำคัญของกวีในการแต่งเรื่องขุนพ่ายคือ เพื่อเทิดพระเกียรติและแสดงความรู้สึกรับสั่งในพระมหากรุณาธิคุณที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีต่อบ้านเมืองของกวี แต่เนื้อหาของเรื่องกลับมีประโยชน์อย่างอื่นเพิ่มขึ้นมาอีกไม่น้อย โดยเฉพาะประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์ทั้งประวัติบุคคลและประวัติเหตุการณ์

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นเอกสารร่วมสมัยชิ้นแรกและชิ้นเดียวที่บันทึกพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในรายละเอียดที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการบันทึกพระราชกรณียกิจในการพระราชสงครามเพื่อปกป้องเมืองเชียงขึ้นให้พ้นจากการยึดครองของพระเจ้าเชียงใหม่ นั่น กวีบรรยายความเป็นมาอันเป็นเหตุแห่งพระราชสงคราม การเตรียมการรบ การดำเนินการรบ วีรกรรมของกองทัพซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นผู้บัญชาการ และผลของการรบครั้งนั้นโดยใช้โคลงสี่ถึง ๑๘๑ บท ดังมีเนื้อหาโดยสรุปดังที่ท่านได้เห็นแล้วในบทที่ ๓

การพระราชสงครามครั้งนี้ พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ บันทึกไว้เพียงประโยคเดียว ดังนี้

“ศักราช ๘๓๖ มะเมียศก (พ.ศ.๒๐๑๓) เสด็จไปเอาเมืองเชียง”<sup>๓</sup>

ส่วนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกไว้ดังนี้

“ศักราช ๘๓๖ ตัวหมื่นดังผู้กินเชียงขึ้นตาย เอาหมื่นแคว้นผู้กินแซ่หมไปกินเชียงจีน\* ...ปีนั้นพระยาหลวงสุโขทัย เอาพลศึกมาปล้นเอาเมืองเชียงจีน\* ได้ มาหมื่นแคว้นผู้กินเมืองเชียงจีน\* ตาย ลวคได้เชียงจีน\* คั่นดังเก่า...”<sup>๔</sup>

คำว่า “เชียงจีน”<sup>\*</sup> คือ “เชียงขึ้น”<sup>๕</sup> เมื่อดูตำนานสิบห้าราชวงศ์ ซึ่งเขียนศักราช ๘๓๔ ต่างจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ไป ๒ ปี

ทำไมกวีจึงบรรยายรายละเอียดของสงครามครั้งนี้ถึงเพียงนั้น แม้พระราชพงศาวดารที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดเกล้าฯ “ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว” ที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบันซึ่งเรียกว่า “พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ” ก็ยังมีได้ให้รายละเอียดมากกว่าที่ได้คัดมาไว้ข้างบนนี้

นอกจากบรรยายรายละเอียดของสงครามและพระราชประวัติแล้ว กวียังก้าวถึงพระสิริโฉม บุคลิกลักษณะ และพระราชดำริ ในระหว่างที่สดุดีวีรกรรม พระปรีชาสามารถ พระบารมี พระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อตัวกวี และต่อบ้านเมืองของกวี ดังที่ท่านได้เห็นแล้วในบทที่ ๓

อาจกล่าวได้ว่ากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ได้บันทึกพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระปรีชาสามารถ พระเกียรติยศ พระบารมี พระสิริโฉมแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตามที่กวีผู้ซึ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น รู้สึก และเห็น และปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้ร่วมรู้สึกและเห็นด้วย

ภาพลักษณ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในสายตาของกวี คือ พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงความเป็นเลิศในทุกด้าน ถึงให้นักปราชญ์พันคน แต่ละคนมีพินล้น กล่าวสดุดีพระองค์ก็ยังคงกล่าวได้ไม่ครบ และแม้แต่เทพดาที่สรรเสริญพระองค์ได้ไม่ครบเช่นกัน

ในขณะที่ในสายพระเนตรของพระเจ้าเชียงใหม่ และในทัศนะของขุนนางพร้อมทั้งคณะสงฆ์และพระมหาเถระแห่งล้านนาตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งตำนานนี้เอ่ยถึงพระองค์ว่า “พระยาบรมไตรโลก” บ้าง “พระยาไต้บรมไตรโลกราช” บ้าง “พระยาหลวงใต้” บ้าง “พระยาหลวงสุโขทัย” บ้าง และ “ราชนักบวช” บ้างนั้น เป็นคนโลก กล่าวคือ เมื่ออยู่ในสมณเพศควรจะ “ละราชสมบัติ” แต่กลับ “มาขอเมืองชะเลียงหือเป็นค่าเข้าบิณฑบาตร”

การขอบิณฑบาตเมืองชะเลียงหรือเชียงขึ้นของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกไว้ไม่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายโดยตรง แต่คำบริภาษหมิ่นนกรของพระเจ้าเชียงใหม่ เมื่อหมิ่นนกรเดินทางจากเชียงขึ้นขึ้นไปฝ่ายๆ ที่ว่า หมิ่นนกรเป็นเถาวัลย์ที่พันตัวอยู่กับไม้ใหญ่ ทำให้ผู้อ่านอนุมานได้ว่า ไม้ใหญ่ หรือคำว่า “มิ่งไม้” ในโคลงบทที่ ๑๒๔ นั้น ย่อมหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระเจ้าเชียงใหม่มองเห็นว่าหมิ่นนกร “เปรפקตร์” ไปเข้าอยู่กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสียแล้ว

ความสัมพันธ์เดิมระหว่างหมิ่นนกรกับพระเจ้าเชียงใหม่มีรายละเอียดอย่างไร กวีมิได้ระบุไว้ แต่จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เราจะได้รายละเอียดที่ขาดหายไป ซึ่งขอให้ผู้อ่านอดใจรอเมื่อผู้เขียนกล่าวถึงหมิ่นนกรในตอนต่อไป หรือถ้ารอไม่ได้ก็ขอเชิญอ่านตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตั้งแต่หน้า ๕๑ ถึงหน้า ๕๕ และ ๖๕

ตอนนี้จะกล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้จบเสียก่อน

ในยวนพ่ายเราทราบว่าพระองค์เป็นพระราชโอรสที่ประสูติจากสมเด็จพระราชบิดาและพระราชมารดาในสองพระราชวงศ์และพระราชวงศ์หนึ่งคือ พระราชวงศ์สุโขทัย ดังคำบรรยายของกวีดังนี้

“...รก็เสด็จมาอุปบัติในกษัตริย์ ทวีดิวงษอภิชาติ”  
(ร้อยบทที่ ๑)

“สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนายก ...คือ พระเดชเกษกระษัตริย์รพิพงศ์...”  
(ร้อยบทที่ ๒ ซึ่งเป็นบทสุดท้าย)

คำว่า “รพิพงศ์” จะแปลเป็นอื่นไม่น่าจะมีความหมายเท่ากับแปลว่า “รวังศ์” หรือ “สุริยวงศ์” คือวงศ์พระอาทิตย์ หรือพระราชวงศ์สุโขทัย และคำว่า “สุโขทัย” ก็มาจากการสนธิคำว่า “สุข” กับ “อุทัย” ซึ่งแปลว่า การขึ้นอย่างเป็นสุขของพระอาทิตย์อยู่แล้ว ท่านผู้อ่านคงจำได้ว่า

พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพระปฐมบรมราชวงศ์สุโขทัยคือ พ่อขุน “ศรีอินทราทิตย์” คำ “อินทราทิตย์” ก็มาจากการสนธิคำ “อินทร” กับ “อาทิตย์” นั่นเอง

กวีบรรยายว่าพระองค์ประสูตินอกกำแพงพระนคร คือประสูติที่ตำบลพระอุทัย ซึ่งเป็นทุ่งกว้างในวาระที่สมเด็จพระราชบิดายกกองทัพไปตีเขมรและได้รับชัยชนะ กวีบรรยายพระราชประวัติตั้งแต่ประสูติ ดังนี้

“...แถลงปางปีนภูบาล บิดุราช  
ยงยโสธรคล้อย คลีพลฯ  
(บทที่ ๖๑)

แถลงปางพระมาครไท่ ลักพ ท่านนา  
แดนตำบลพระอุทัย ทุ่งกว้าง...”  
(บทที่ ๖๒)

คำว่า “ยโสธร” นี้ พระเทพมุนี แปลว่า “นครหลวงเขมร”<sup>๗</sup> นายฉันทิชย์ อธิบายว่า “ประเทศกัมพูชา ครั้งนั้นเรียกกันว่า กรุงยโสธร หรือพระนครหลวง”<sup>๘</sup>

พจนานุกรมฯ อธิบายว่า “เมืองยโสธร คือเมืองหลวงของเขมรในเวลานั้น”<sup>๙</sup> พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ บันทึกว่า “ศักราช ๗๕๓ ฤศก (พ.ศ.๑๕๗๔) สมเด็จพระบรมราชเจ้าเสด็จไปเอาเมือง (นครหลวง) ได้...”<sup>๑๐</sup>

จากเอกสารเพิ่มเติมเหล่านี้ ภาพที่ขาดหายไปจากยวนพ่ายก็สมบูรณ์ขึ้น กล่าวคือ เราสามารถสรุปได้ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จพระราชสมภพเมื่อ พ.ศ.๑๕๗๔ และในช่วงเวลาแห่งศึกเชียงขึ้น พระองค์มีพระชนมายุได้ ๔๓ พรรษา

ในขณะที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ บันทึกไว้ว่าพระเจ้าเชียงใหม่ประสูติในปี ๗๗๑ คือ พ.ศ.๑๕๕๒ ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๔ พรรษา ในปี ๘๐๔ คือ พ.ศ.๑๕๔๕<sup>๑๑</sup>

แล้วเราก็ได้ทราบว่าพระเจ้าเชียงใหม่มีพระชนมายุแก่กว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึง ๒๒ ปี

เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่ของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นเรื่องของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้านต่าง ๆ ซึ่งกวีบันทึกไว้ละเอียดกว่าเอกสารชิ้นใด ๆ ที่กล่าวถึงพระองค์ ยิ่งกว่านั้นการบันทึกครั้งนี้ก็ได้บันทึกขณะที่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพ กวีรู้จักและมีความใกล้ชิดพระองค์ ในขณะที่ผู้ที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอื่น ๆ ไม่มีใครได้รู้จัก

พระองค์จริงเท่ากวี ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับพระองค์มากกว่าผู้อื่น ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเชิญท่านกลับไปอ่านบทที่ ๓ อีกครั้งหนึ่ง เมื่อท่านต้องการรู้จักสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมากกว่าที่มีอยู่ในบทที่ ๔ นี้ ซึ่งผู้เขียนจะเลื่อกกล่าวถึงเฉพาะส่วนที่เห็นสมควร เพื่อมิให้เนื้อหาในบทนี้ซ้ำซ้อนกับในบทที่ ๓ โดยไม่จำเป็น

ในบทประพันธ์เรื่องนี้กวีกล่าวถึงสมเด็จพระราชบิดา มารดา และพระเชษฐา ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยคือ ตอนที่กวีเล่าว่าเมื่อสมเด็จพระราชบิดาทรงดีได้เมืองยโสธรแล้ว “เทนครศรีอ ยงกรุง” (บทที่ ๖๒) ก็กวาดต้อนผู้คนจากเมืองเขมรเอามาไว้ที่พระนครศรีอยุธยา นั้น พระองค์ทรงสถาปนาพระราชโอรสพระองค์หนึ่งให้เสวยราชสมบัติ ณ เมืองนครหลวง ในขณะที่นั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพิ่งจะประสูติ พงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ บันทึกไว้ว่าพระราชโอรสท่านนี้คือ “ท่านพระนครอินทร์เจ้า”<sup>๑๒</sup>

กวีมิได้เล่ารายละเอียดอื่นใดเกี่ยวกับพระเชษฐาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์นี้อีก และในพระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ก็ไม่มีข้อมูลเพิ่มเติม

ส่วนสมเด็จพระราชบิดาของพระองค์ท่านคือ เจ้าสามพระยา ซึ่งเป็นพระอนุชาของเจ้าอ้ายพระยา และเจ้ายี่พระยา พระราชโอรสในสมเด็จพระอินทราชาเจ้า หรือเจ้านครอินทร์ แห่งพระราชวงศ์สุพรรณภูมิ<sup>๑๓</sup>

เจ้าสามพระยาได้ขึ้นเสวยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา ต่อจากสมเด็จพระราชบิดา ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า”<sup>๑๔</sup> เนื่องจากพระเชษฐาทรงชนช้างกันและสิ้นพระชนม์ทั้งสองพระองค์

สมเด็จพระบรมราชาธิราชพระองค์นี้นับเป็นพระองค์ที่ ๔ ในพระราชวงศ์สุพรรณภูมิที่ครองกรุงศรีอยุธยา ในประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑ เอ่ยถึงพระองค์ว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒”<sup>๑๕</sup>

เนื่องจากเมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็น “ลูกหลวง” อยู่ ณ นั้น เจ้าสามพระยาได้ครองเมืองชัยนาท ซึ่งได้กล่าวมาแล้วว่าในระยนั้น ชัยนาท สองแคว และพิษณุโลก คือเมืองเดียวกัน<sup>๑๖</sup> จึงมีการสันนิษฐานว่า พระองค์น่าจะได้เจ้าหญิงในพระราชวงศ์สุโขทัยมาเป็น พระชายาหรือพระมเหสี ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เชื่อว่า พระธิดาองค์หนึ่งของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ แห่งพระราชวงศ์สุโขทัย หรือพระราชวงศ์พระร่วง เป็นพระราชเทวีของเจ้าสามพระยา เจ้าหญิงพระองค์นี้เป็นพี่สาวหรือน้องสาวของพระยาบาลเมือง หรือพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระยุทธิษฐิร และเจ้าหญิงพระองค์นี้คือ พระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังกล่าวแล้ว<sup>๑๗</sup>



ตามข้อสันนิษฐานข้างบนนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็นหลานตาของพระมหาธรรมราชาที่ ๒ ซึ่งครองสุโขทัยระหว่าง พ.ศ.๑๕๑๑ – ๑๕๑๗ ถึง พ.ศ.๑๕๔๒<sup>๔๔</sup> ซึ่งแปลว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประสูติภายหลังที่สมเด็จพระตาของพระองค์สวรรคตแล้วถึง ๓๒ ปี ตัวเลขนี้ทำให้เห็นว่าพระราชมารดาของพระองค์ต้องมีพระชนมายุไม่น้อยกว่า ๓๒ พรรษา เมื่อประสูติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

เรื่องพระราชประวัติส่วนนี้ นักโบราณคดีก็มีข้อมูลที่ทำให้เชื่อว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีเชื้อสายจากพระราชวงศ์สุโขทัยอย่างน้อยตั้งแต่สมเด็จย่าของท่านคือ พระราชมารดาของเจ้าสามพระยา<sup>๔๕</sup>

ถ้าคำว่า “พระบรมราชาธิบดีศรีมหาจักรพรรดิราช” ในจารึกวัดสุทัศน์ที่ทำขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๖๐ และกล่าวถึงเหตุการณ์ในระหว่าง พ.ศ.๑๕๕๕ – ๑๕๖๒ คือ เจ้าสามพระยาซึ่งครองพิษณุโลก (ชัยนาท) อยู่ในฐานะลูกหลวง และเสด็จขึ้นมาสวโขทัยพร้อมกับพระราชมารดาและพระมาตุจฉาเจ้าเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล เราก็อาจสันนิษฐานตามนักโบราณคดีว่า พระราชมารดาของเจ้าสามพระยาเป็นเจ้าหญิงเชื้อพระวงศ์สุโขทัย<sup>๔๖</sup>

แต่ถ้าคำว่า “พระบรมราชาธิบดีศรีมหาจักรพรรดิราช” นี้คือ “สมเด็จพระนพิต (มหาราชบุตร) ...ราชศรีบรมจักรพรรดิราช...” คือ เจ้านครอินทร์ ซึ่งเมื่อขึ้นเสวยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา ในระหว่าง พ.ศ.๑๕๕๒ – ๑๕๖๗ ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระนครินทราชาธิราช”<sup>๔๗</sup> หรือสมเด็จพระอินทราชาเจ้า<sup>๔๘</sup> เราก็ต้องแปลว่า สมเด็จย่าของเจ้าสามพระยาเป็นเจ้าหญิงเชื้อพระวงศ์สุโขทัย นั่นคือ สมเด็จพระท้าวผู้หญิงของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นเจ้าหญิงเชื้อพระวงศ์สุโขทัย

อย่างไรก็ตาม นักโบราณคดีมีข้อมูลที่ทำให้สรุปได้ว่า

“เป็นที่ทราบกันดีทางประวัติศาสตร์ว่า กษัตริย์อยุธยาตอนต้นตั้งแต่สมเด็จพระนครินทราชาธิราช ผู้เสวยราชสมบัติพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๑๕๕๒ นั้น ล้วนสืบเชื้อสายทางพระราชบิดาจากราชวงศ์สุพรรณภูมิ โดยมีพระราชมารดาเป็นเชื้อสายของราชวงศ์สุโขทัย...”<sup>๔๙</sup>

ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย กวีได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนในร่ายทั้ง ๒ บท ดังกล่าวแล้วว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประสูติในสองพระราชวงศ์ที่ยิ่งใหญ่ และพระราชวงศ์หนึ่งคือพระราชวงศ์สุโขทัย

เมื่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า เจ้าสามพระยาซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระองค์เป็นพระราชโอรสของเจ้านครอินทร์ หรือสมเด็จพระอินทราชาเจ้า หรือสมเด็จพระอินทราชาธิราช หรือสมเด็จพระนครินทราชาธิราชแห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิ<sup>๕๐</sup> ก็แปลว่า พระราชวงศ์สุโขทัยคือพระราชวงศ์ของพระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ส่วนเจ้าหญิงพระองค์นี้คือผู้ใด ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ได้สันนิษฐานไว้แล้วว่าคือ พระพี่นางหรือพระน้องนางของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมบาล) แห่งพระราชวงศ์สุโขทัย เป็นพระมาตุจฉาของพระยงยุทธิธิริ (คูหน้า ๑๔๗) ส่วนตำนานสิบห้าราชวงศ์ระบุว่า เมื่อ พ.ศ.๒๐๐๒ พระองค์เคยถูกกองทัพของพระเจ้าเชียงใหม่ล้อมไว้พร้อมกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในเมืองสองแควเป็นเวลานาน<sup>๒๕</sup> แต่ข้อมูลนี้ไม่ปรากฏในเอกสารอื่นแม้แต่ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับพระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็คือ พระองค์คงจะต้องเป็นเจ้าหญิงที่ได้รับการยอมรับนับถืออย่างสูงยิ่งในราชสำนักทั้งที่พิษณุโลกและที่กรุงศรีอยุธยา เพราะการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อจากเจ้าสามพระยาพระราชบิดา ทั้ง ๆ ที่พระองค์มิใช่พระราชโอรสพระองค์แรก และไม่มีข้อมูลว่าพระเชษฐาสืบพระชนม์ชีพก่อน เช่น เจ้าอ้ายและเจ้ายี่ แสดงว่าเมื่อพระราชบิดาสวรรคตใน พ.ศ.๑๕๕๑ และพระองค์มีพระชนมายุเพียง ๑๗ พรรษา นั้น พระองค์จะต้องได้รับความสนับสนุนอย่างแข็งแกร่งมาก จึงสามารถสืบสันตติวงศ์ต่อจากพระราชบิดา ณ กรุงศรีอยุธยาได้ ทั้ง ๆ ที่เมื่อพระราชบิดาสวรรคตนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งอยู่ในวัยรุ่นประทับอยู่ที่พิษณุโลก

กวีบันทึกว่าเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงจัดการพระบรมศพและให้สร้างพระสถูป (เพื่อเก็บพระอัฐิ)

พระราชกรณียกิจทั้งสองนี้น่าจะทรงบำเพ็ญด้วยความสนับสนุนหรือคำแนะนำของพระราชมารดาเป็นเบื้องต้นมากกว่าด้วยความเป็นผู้คิดดำเนินการด้วยพระองค์เอง เพราะทรงทราบเรื่องที่พระราชบิดาทรงให้ก่อพระเจดีย์สององค์ไว้ ณ สถานที่ที่สมเด็จพระเจ้าอ้ายและเจ้ายี่พระยา ได้ทรงชนช้างกัน ทั้งยังให้สร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่บรรจุ “พระราชสมบัติ” ที่เป็นวัตถุอันเป็นเหตุแห่งการแย่งชิงจนถึงกับเสียชีวิตไว้ในบริเวณเดียวกัน แล้วทรงสถาปนาวัดราชบูรณะขึ้น ณ ที่นั้น

ท่านผู้อ่านที่สนใจจะทราบว่า “พระราชสมบัติ” นั้นมีอะไรบ้าง ขอเชิญท่านเข้าชมได้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดราชบูรณะนั้นเลย

ตามลำดับเหตุการณ์ที่กล่าวไว้ในโคลงบทต่าง ๆ พระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคตหลังจากที่พระยงยุทธิธิริ “ข่างยาว” ขึ้นไปอยู่กับพระเจ้าเชียงใหม่แล้ว หลังจากที่ทรงนำเจ้าแสนมาลงโทษจน “คางลาย” แล้ว และหลังจากที่ทรงแต่งตั้งแม่ทัพให้ไปตีสุโขทัยได้แล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลครั้งใหญ่ในพระพุทธศาสนา คือ ได้

“...ไปปล่เมืองบน ทิศมาศ  
ถวายเป็นสรพรพชญแล้ว เลอศคุณฯ”  
(บทที่ ๓๕)

พระเทพมูนิ แปลว่า ทรง

๓๑/๑

“มละเมืองบน ยกทัพกลับมาพนมพระศพ แล้วอุทิศสร้างรูปโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติด้วย  
ทองคำถวายพระราชกุศลแด่สรพรพชญคือ พระชนนีมีพระคุณอันเลิศแล้ว”<sup>๒๖</sup>

ส่วนนายฉันทิษย์ สันนิษฐานว่า

“ตรงนี้อาจหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสร้างวัดจุฬามณีถวายก็ได้”<sup>๒๗</sup>

พจนานุกรมฯ ฉบับราชบัณฑิตยฯ แปลคำ “ทิศมาศ” ว่า

๑. ทิศใต้

๒. ในที่นี้สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงเมืองทิพย์

๓. ทิศเหนือ

และแปลคำประพันธ์ข้างบนนี้ได้ ๓ ความหมาย เช่น

“ทรงสละเมืองทางทิศห้วนอนคือ ทิศใต้ ถวายแด่พระพุทธเจ้า”<sup>๒๘</sup>

เมื่อพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย เรื่อง “โคลงยวนพ่าย” ของราชบัณฑิตยฯ แปลคำ  
“ทิศมาศ” ว่า ทิศใต้ก็ได้ ทิศเหนือก็ได้ เช่นนี้ ผู้เขียนก็ขออนุญาตค้างการตีความว่า สมเด็จพระบรม  
ไตรโลกนาถทรงถวายอะไรแด่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นการถวายที่มีคุณเป็นเลิศเอาไว้  
ก่อน แต่จะขอเล่าตามกวีต่อไปว่า หลังจากการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระราชชนนีแล้ว ทรง  
บำเพ็ญพระราชกุศลในพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง ดังนี้

๑. ทรงทำนุบำรุงและพัฒนาพระพุทธศาสนาในประเทศเป็นการใหญ่ โดยทรงให้พระราช  
โอรสพระองค์หนึ่งเสด็จไปยังลังกา เพื่อนิมนต์พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิมาเป็นผู้ให้คำแนะนำและให้  
ความรู้แก่พระสงฆ์ไทย

๒. ทรงพระผนวช เรื่องพระราชกรณียกิจนี้ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช  
สกลมหาสังฆปริณายก องค์ที่ ๑๕ ทรงกล่าวว่า “ในฝ่ายศีลแล้ว การที่ได้อุปสมบทเป็นพระใน  
พระพุทธศาสนาได้นุญบารมีมากที่สุด เพราะเป็นเนกขัมมบารมี ในบารมี ๑๐ ซึ่งเป็นการออกจาก

กาม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติธรรมขั้นสูง ๆ ...ผลของการรักษาศีลมีมาก ซึ่งจะยังประโยชน์สุขให้แก่คนผู้นั้น ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า<sup>๒๕</sup>

๑. ทรงสร้างวัดพุทไธสวรรย์ แต่พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ บันทึกว่า ทรงสร้างพระวิหารวัดจุฬามณี เมื่อ พ.ศ.๒๐๐๗ และทรงพระผนวชที่วัดนี้ในปีต่อมาโดยทรงอยู่ในสมณเพศถึง ๘ เดือน<sup>๒๖</sup> แต่จารึกที่แผ่นศิลาหน้ามณฑปพระพุทธบาทจำลองที่วัดจุฬามณีบันทึกว่า ทรงพระผนวชอยู่ถึงแปดเดือนกับสิบห้าวัน มีพระสงฆ์บวชโดยเสด็จ ๒๓๔๘ พระองค์<sup>๒๗</sup>

พระราชกรณียกิจอันเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ๓ เรื่องนี้ มีคุณประโยชน์เป็นเลิศทั้งประโยชน์แก่พระองค์เอง แก่พุทธบริษัท และแก่พระพุทธศาสนาโดยรวม นับว่าเป็นการบำเพ็ญพระราชกุศลอันมีคุณเป็นเลิศ ถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่ออานิสงส์แห่งผลบุญนั้นจะได้บังเกิดแก่สมเด็จพระราชมารดา

เมื่อพิจารณาพระราชกรณียกิจข้างบนนี้แล้ว ผู้เขียนคิดว่า คำว่า “เมืองบน ทิศมาศ” นี้ น่าจะเป็นคำที่ใช้ในลักษณะที่เป็นนามนัยมากกว่าจะเป็นคำที่ให้ความหมายโดยตรง กล่าวคือ “เมืองบน” น่าจะหมายถึง สถานที่ที่อยู่เหนือ “พิมานสวรรค์แขง ช่อแก้ว” (บทที่ ๑๕) และคำว่า “ทิศมาศ” ถ้ามิใช่เป็นคำที่คัดลอกคลาดเคลื่อน ก็น่าจะหมายถึงทิศทางที่มีค่าสูงและถาวร เช่น ทางแห่ง “พระนิพพาน” หรือทางไปสู่พระนิพพาน

คำว่า “ไปถ่เมืองบน ทิศมาศ” จึงน่าจะหมายความว่า ทรงเผยทางไปสู่พระนิพพานเพื่ออุทิศส่วนกุศลถวายสมเด็จพระราชมารดา

หลังจากที่ทรงลาพระผนวชแล้ว ได้ทรงออกศึกอีกครั้งหนึ่งประมาณ ๘ ปีต่อมา คือ ศักยเชลียง เมื่อ พ.ศ.๒๐๑๗ และหลังจากศึกครั้งนี้แล้วไม่มีบันทึกใด ๆ ที่ระบุว่าทรงเข้าสู่พระราชสงครามอีกเลย

จึงอาจสรุปได้ว่า การสวรรคตของสมเด็จพระราชชนนี มีผลกระทบอย่างแรงต่อโลกทัศน์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และกวีคงจะประทับใจในผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงบันทึกไว้ดังที่ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ เมื่ออ่านกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ส่วนเอกสารอื่นที่บันทึกเรื่องการสวรรคตของสมเด็จพระราชชนนีขณะนี้ยังไม่มีปรากฏ

เมื่อพิจารณาพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่กวีบันทึกไว้เปรียบเทียบกับข้อมูลในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ทำให้เราทราบว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีบทบาทเป็น “นักวิจารณ์วรรณคดี” และเป็น “พระอาจารย์” สอนวิชาการประพันธ์ให้แก่กวี ก่อนที่จะทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์ใน พ.ศ.๒๐๒๕ เมื่อมีพระชนมายุ ๕๑ พรรษา ในโอกาสที่ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ และโปรดเกล้าฯ ให้เล่นการมหรสพ ๑๕ วัน<sup>๒๘</sup> ด้วย

ถ้ากวีแต่งเรื่องยวนพ่ายภายหลังที่ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์ กวีจะต้องบันทึกพระราชกรณียกิจอันสำคัญนี้ไว้ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายด้วยอย่างแน่นอน

ได้กล่าวแล้วว่าหลังจากเสร็จศึกเสด็จแล้วไม่ปรากฏหลักฐานว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปในการพระราชสงครามที่ใดอีกเลย หากแต่มีหลักฐานว่า ในระหว่างที่ประทับอยู่ที่พิษณุโลกนั้น ได้ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา และศิลปวัฒนธรรมสาขาต่าง ๆ ที่สำคัญคือ เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๕ ทรง

“พระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์”

มหาชาติคำหลวงเป็นกวีนิพนธ์ขนาดยาว มีเนื้อหาวาดด้วยเรื่องพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระราชนิพนธ์ในรูปแบบบันทึกคติหลายรส ทรงใช้นันทลักษณ์หลากหลาย มีการเล่นคำโดยวิธีซ้ำคำ เช่น

|                  |                  |                            |
|------------------|------------------|----------------------------|
| ป่านันมืนกนามอิน | ทรีทรานหัดดินทร  | คาบคันไลยเวหา              |
| พนคณนกหกลาษา     | ร่อนร้องโดยกา    | ละเข้าชรเสียงเที่ยงคืน ... |
| พนคณนกहनาวีไล    | ต่างต่างกันไกว   | ดูรจํารยสงหวาน             |
| พนคณนกหคุดระการ  | ร้องก้องเสียงสาร | สรเสนาะสุรโนคเอาใจคน       |
| พนคณนกหคดาชดล    | สองข้างสระสล     | อเนกเชื่อมุจลินทร์         |
| พนคณนกหคโอบบิน   | ไปมาหากิน        | คในชลามพุชชดล ...          |
| พนคณนกหกลาษา     | กรวิกกาภา        | พิจิตรปึกปานขน             |

(กัณท์มหาพน. หน้า ๑๑๒)

แม้วรรณคดีโบราณเรื่องนี้มีเนื้อหามีประวัติว่าไม่สมบูรณ์ เพราะความขาดหายหลายบท แต่บทที่เหลืออยู่ที่มีประวัติว่าเป็นของเก่าจำนวน ๑ บท หรือที่เรียกว่า ๑ กัณท์ นั้น ก็พอเป็นหลักฐานที่นอกจากจะยืนยันพระอัจฉริยภาพด้านวรรณศิลป์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้วยังบอกผู้อ่านหรือผู้ฟังด้วยว่า พระองค์เป็นนักรบที่มีอารมณ์ขัน

ทรงเล่าเรื่องของชุก ผู้เป็น “พราหมณ์จรในบ้านพราหมณ์ทงหลาย... แลพราหมณ์นั้นได้ทองร้อยกรสาปน เป็นลาภด้วยเดชของท่าน...” ได้ภรรยาสาวชื่ออมิตดา เพราะบิดามารดาซึ่งรับฝากทองร้อยกรสาปนของชุก เอาทองไปขายหมด และไม่สามารถหามาคืนได้ จึง “จะให้ลูกสาวศรีมีนามอมิตดาแก่พราหมณ์ชรา นั้นเป็นเมีย”<sup>๓๓</sup>

อมิตดานั้นเล่าก็อยู่ในโอวาทปรนนิบัติสามีชราอย่างดีเลิศ จนนำไปสู่ความหมั่นไส้ของบรรดาภรรยาของพราหมณ์อื่น ๆ ที่ตกลงกันว่าหาทางขับไล่ให้อมิตดาหนีสามีชราไปมีสามีใหม่ที่เป็นหนุ่ม จึงพากันมาดักบริภายนางต่าง ๆ นานา เช่น

“แม่มีงบนมึงฤๅ ฦ เจ้า ฤๅว่ายายย่าเฒ่ามึงซง แข่งฤๅ ... ฤๅว่า พ่อมีงบหวงงปลุกให้เป็น  
คน ทงตาดนมีงก็ไสเสีย...พงยามึงเยียบาบ... บาบหลงแรงฤๅ ฦ เจ้า ยวปู่เป่ามึงทำ  
โทษฤๅ ... บนานเขาจับจูให้มึงเอาเฒ่าปู่เป็นผว ... แม่มามีผวปู่เฒ่า คืออยู่เฝ้าผีสา<sup>๔</sup>”

ในที่สุดอมิตดาก็ทนถ้อยคำพรูสวาทไม่ได้ จึงหันไปหาทางออกที่ซุกก บทสนทนาของสาม  
ชรา และภรรยาสาวที่กำลังโกรธจัด นอกจากจะเร้าอารมณ์ขึ้นแล้ว ยังสะท้อนค่านิยมทางการทหาร  
ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้ทรงพระราชนิพนธ์ด้วย เช่น

“เรือนมึงเป็นแก้วกู่กับมิปอง เรือนมึงเป็นทองกู่กับมิไป”

“เจ้าอย่ากริ้วอย่าโกรธ แม่อย่าโรธอย่าร้อน ทำเยื่ออ่อนอ่อนแก่พี่พราหมณ์”

“เวอยพราหมณ์มึงอย่าได้มาต่อแยไว้ แม่มีงจะเห็นให้แก่มึง...”

“อย่าเจ็บใจเลอยน้อง...”

“มีงนี้ด้งเลวบั้นดาลเนา แล ฦ มิเอาไปยงงานพระราชสงคราม ... ฦนี้คืออ้ายพรอยพัน  
หัก...”

(กัณฑ์ชุกกบรพพ หน้า ๑๒๕ – ๑๒๖)

การปรึกษาว่า เลวเสียจนพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงให้ไปเป็นทหารร่วมรบด้วย จะเป็นการ  
ปรึกษาที่รุนแรงมาก ซึ่งแปลว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงมีหลักการในการคัดเลือกผู้ที่จะ  
เป็นทหารในกองทัพของพระองค์ คนอย่างชุกกนี้ไม่ทรงรับไว้

ส่วนคนอย่างชุกกในมหาชาติคำหลวงมีคุณสมบัติหรือโทษสมบัติอย่างไร ขอเชิญท่านอ่าน  
ได้ตามอัธยาศัย

พระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทางวรรณศิลป์นั้นยังมีให้เห็นอีก  
นอกจากที่ทรงมีศิลปะในการใช้ภาษาให้เหมาะกับฐานะ และอารมณ์ของตัวละคร เช่น นักเขียน  
นวนิยายสมัยนี้ดังที่ท่านได้เห็นจากตัวอย่างข้างบนนี้แล้ว พระองค์ยังทรงกรองถ้อยคำที่ทรงคัดเลือก  
มาเรียงร้อยไว้อย่างไพเราะด้วยจังหวะที่สนุก สร้างภาพที่อบอุ่นและงดงาม ดังนี้เช่น

ลพัชรขวยขึ้น คู่จั่น จรรยา

ที่ใดที่แคนอา สรรราช ฦ ทรงธรรม์

เสด็จด้วยลูกรักษราช อิกนางนารถเมียขวัญ...”

และ

|                     |                           |
|---------------------|---------------------------|
| ป่าหน่นาศรยสัศว์    | ฤคิ์คัด้วยอาหาร           |
| ใจจงกำหนดนาน        | หวานป่าซ้อยจำเรอญใจ       |
| มีน้ำผ่องแผ้ว       | คุดคงแก้วพิทุไร           |
| เต่าปลาเปลี่ยนชมไคล | พืงไบไม้ผงแผงหัว          |
| น้ำใสไหลคล้ายคล้าย  | ครันปลาห้วยห้วนเห็นตัว... |

(กัณทัมหาพนหน้า ๑๖๐ – ๑๖๑)

นอกจากฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ข้างต้นนี้ ยังทรงใช้โคลงสี่ เช่น ให้ชุกกพุดกับอรรจุตฤยิ์ ดังนี้

|                    |                   |
|--------------------|-------------------|
| โกนุโต ข้าซ้อยแต่  | ฤยิ์              |
| ยัทินัน ไคคิ       | แก่ล่แก่ล่ง       |
| อาหารเครื่องกินมี  | เอมโอช            |
| อนิโกชนหวานแจ้งข้า | ขอบไหว้เหนือหว    |
| ไ้ท้าวณฤโทษข้า     | ขับหนี            |
| ลูกราชสีพิกลัว     | ไพร่ฟ้า           |
| พลเมืองบคูคิ       | คาลคยค            |
| กรลยคลับลิ้นน้ำ    | อยู่สร้าง แสงวบุญ |

(กัณทัมหาพน หน้า ๑๕๕)

นำเสียดายที่มรดกทางวรรณศิลป์เรื่องนี้มีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ ไม่เช่นนั้นเราจะมีหลักฐานเพิ่มขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้าน “กลาภาพย” ได้มากกว่านี้

อย่างไรก็ตาม แม้เนื้อหาจะขาดหายไปหลายกัณทั์ แต่ส่วนที่เหลืออยู่ก็มีคุณค่าอย่างยิ่งในตัวเองอยู่แล้ว เพราะหนังสือนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็นบทคือ เป็นกัณทั์ รวมทั้งสิ้น ๑๓ กัณทั์ เนื้อหาในแต่ละกัณทั์เรียกได้ว่าจบในตัวเองเกือบจะคล้ายเรื่องสั้น ๑๓ เรื่อง ในโครงเรื่องใหญ่ ดังนั้น เมื่ออ่านบทที่เหลืออยู่ ผู้อ่านก็จะได้เห็นพระอัจฉริยภาพส่วนหนึ่งของผู้ทรงพระราชนิพนธ์อยู่แล้ว

ส่วนเรื่องราวของมหาชาติคำหลวง พุทธศาสนิกชนทุกคนคงจะได้คุ้นเคยมาบ้างเพราะเป็นเรื่องชีวิตของพระเวสสันดร

การอ่านพระราชนิพนธ์เท่าที่เหลืออยู่ ผู้อ่านก็จะได้เห็นพระอัจฉริยภาพด้านศิลปะในการประพันธ์บทร้อยกรองที่เป็นบันเทิงคติทางพุทธศาสนาที่มีรสชาดและสี่สรรพหลากหลาย มีคุณค่าทั้งทางใจและ ทางปัญญา น่าศึกษาให้ละเอียดเป็นอย่างยิ่ง

ถ้าท่านผู้อ่านจะมีคำถามว่า กวีผู้แต่งยวนพ่ายมีบทบาทในการร่วมแต่งมหาดิคำหลวงบ้างหรือไม่

เมื่อพิจารณาเรื่องราวทั้งหมดของกวีและความสัมพันธ์ที่มีต่อองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตามที่ปรากฏในหนังสือนี้ ก็น่าจะตอบว่ามีความเป็นไปได้อย่างสูง

แต่ถ้านักศึกษาวิชาอักษรศาสตร์จะศึกษาเปรียบเทียบกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายกับมหาดิคำหลวง เพื่อทำวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโท หรืออาจารย์ผู้สอนวิชาภาษาและวรรณคดีไทยจะทำวิจัยเพื่อขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการ เราก็จะได้คำตอบที่ชัดเจนกว่าคำตอบที่ได้จากการอนุมานดังที่กล่าวไว้ข้างบนนี้

การที่เมื่อเสร็จศึกเซลิียงแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงหันมาเอาพระทัยใส่ในเรื่องพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมสาขาอื่น ๆ เช่น วรรณศิลป์ ดังกล่าวแล้ว ไม่น่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่มีแรงบันดาลใจ

ความสำเร็จของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายที่พระองค์มีส่วนร่วม น่าจะเป็นพลังแฝงบันดาลพระราชหฤทัยให้ทรงเห็นคุณค่าของงานศิลปะ เห็นความงามของถ้อยคำที่กลั่นกรองออกมา เรียงร้อยให้เกิดจังหวะที่ไพเราะ สร้างภาพอันสุนทรีย์เร้าอารมณ์หลากหลาย ทำให้เห็นคุณค่าของชีวิตมากขึ้น และเมื่อทรงเห็นเช่นนี้แล้ว จะทรงทำสงครามอีกทำไม

ด้วยเหตุนี้ประการหนึ่งที่มีส่วนทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไม่ทรงสร้างสงครามอีกเลย แม้พระยาล้านช้างถึงแก่กรรมก็ไม่ทรงส่งกองทัพไปยึดเมือง กลับพระราชทานให้อภิเษกพระยาซ้ายขาวเป็นพระยาล้านช้างแทน<sup>๓๕</sup> ส่วนพระองค์ท่านหันมาสนพระราชหฤทัยในศิลปะการแสดง โดยให้มีการเล่นมหรสพติดต่อกันถึง ๑๕ วัน เพื่อฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุที่วัดพระพุทธชินราช พิชณุโลก เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๕ ซึ่งเป็นปีที่ทรงพระราชนิพนธ์มหาดิคำหลวงจบบริบูรณ์ดังกล่าวแล้ว

อย่างไรก็ดี กวีมิได้บันทึกพระราชกรณียกิจข้างบนนี้ไว้ในยวนพ่าย ซึ่งเป็นการยืนยันว่ากวีแต่งเรื่องยวนพ่ายเสร็จก่อนปี ๒๐๒๕ แน่แน่นอน ไมเช่นนั้นกวีจะต้องสรรเสริญพระอัจฉริยภาพของพระองค์ด้านวรรณศิลป์มากกว่าการบรรยายเพียงด้วยโคลง ๒ บาท ว่า

“รบนรภิการย เกลาภาพย ก็ดี

รเบอครบัคฐ์

รอบสรรพ”

(บทที่ ๔๘)



กล่าวคือ ทรงรอบรู้ระเบียบวิธีการประพันธ์ทร้อยกรองเป็นอย่างดี เรียกว่าทรงรอบรู้กวีศาสตร์ในภาคปฏิบัติด้วย เนื่องจากทรง “รู้รอบสรรพ” และมหาชาติคำหลวงก็เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่า ทรงรอบรู้จริงดังที่กวีกล่าวเทิดพระเกียรติ

ใจความในโคลงบทที่ ๕๕ ประกอบกับข้อมูลจากพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ดังได้อ้างถึงแล้ว ทำให้คิดได้ว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระชนมพรรษาอยู่ในระหว่าง ๔๔ – ๕๐ พรรษา เมื่อทรงช่วย “เกลา” บทกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายพระราชทานกวี

ส่วนสถานที่ที่ทรง “เกลา” นั้น ถ้าไม่ใช่ที่เชียงชั้น หรือเชลียง หรือศรีสัชนาลัย ซึ่งก็คือเมืองเดียวกันดังกล่าวแล้ว ก็ที่พิษณุโลก แต่มีใช่ที่กรุงศรีอยุธยาแน่นอน

ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นมาประทับที่พิษณุโลก โดยมีพิษณุโลกเป็นราชธานี เป็นศูนย์กลางของอำนาจทางการเมือง โดยมีกรุงศรีอยุธยาเป็นเพียงเมือง “ลูกหลวง” ตั้งแต่หมื่นนครลงมา “กิน” เมืองเชียงชั้นได้ประมาณ ๒ ปี (ดูหน้า ๑๑๗) คือ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๐๖ และประทับอยู่ที่พิษณุโลกติดต่อกันตลอดมาอีก ๒๕ ปี โดยมีได้เสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาอีกเลย จนเสด็จสวรรคตที่พิษณุโลก เมื่อ พ.ศ.๒๐๓๑<sup>๖</sup> รวมเวลาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประทับที่พิษณุโลกทั้งสิ้น ๓๕ ปี คือ ประทับที่นั่นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๑๙๙๑ ในฐานะพระมหาอุปราชเป็นเวลา ๑๐ ปี และเสด็จกลับมาครองราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยา เมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๙๘๑ พระองค์ประทับที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อพระชนมายุ ๑ – ๗ พรรษา และ ๑๗ – ๓๒ เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าพระองค์มีชีวิตวัยเด็ก วัยแรกเริ่ม จนถึงวัยรุ่น อยู่ที่พิษณุโลก และจากวัยกลางคนจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ก็ประทับอยู่ที่พิษณุโลกโดยตลอด ทั้ง ๆ ที่ศึกสงครามกับล้านนายุติลงแล้วตั้งแต่ พ.ศ.๒๐๑๘ โดยที่พระเจ้าเชียงใหม่ “ขอมาเป็นไมตรี”<sup>๗</sup> และกวีก็ได้บันทึกเรื่องสันติภาพระหว่างสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระเจ้าเชียงใหม่ไว้ในยวนพ่ายตอนใกล้จบด้วย แต่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้บันทึกไว้

ได้กล่าวแล้วว่า นับจากศึกเชลียงเป็นต้นมา ไม่ปรากฏว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จออกทำศึกสงครามอีกเลย เมื่อปะติดปะต่อเหตุการณ์ที่กวีบันทึกไว้ในยวนพ่ายกับเหตุการณ์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ เราจะได้เรื่องราวดังนี้เกี่ยวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

- เสรีจิกเชลียง ทรงทำขวัญและอภิเษก “นางเมือง” เป็นนางนาฏ : นางพญาแห่งเชลียง
- นางพญาถวายเมืองเชลียงแด่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตามปณิธานเดิม (ดูโคลงบทที่ ๑๒๕ และ ๒๘๖)
- ทรงได้เจ้าหญิงผู้เป็นที่เสน่หากลับคืน (ดูโคลงบทที่ ๒๘๗)

- เจ้าเมืองต่าง ๆ พากันมาอ่อนน้อม แม้แต่พระเจ้าเชียงใหม่ที่เป็นคู่สงครามเรื้อรังก็มาขอเป็นมิตร

- พระราชอาณาจักรมีพรมแดนกว้างขวางมากขึ้น

- ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา วรรณคดี และศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ

- พ.ศ.๒๐๒๙ โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระราชโอรสที่ประสูติที่พิษณุโลกทรงผนวชเป็นสามเณรพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า<sup>๓๘</sup>

- เสด็จสวรรคต ณ เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ.๒๐๓๑ พระชนมพรรษา ๕๙ พรรษา

ทำไมสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงไม่เสด็จกลับไปประทับในพระนครศรีอยุธยาอีกเลย ตลอดเวลา ๑๔ ปี หลังจากเสด็จเสด็จเสียแล้ว ทำไมจึงประทับอยู่ที่พิษณุโลกจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ คำตอบที่ถูกต้องคงจะต้องมาจากผู้รู้จริง มิใช่มาจากผู้เขียนซึ่งใช้ข้อมูลเท่าที่มีอยู่ในขณะนี้ผสมกับจินตนาการ

พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ จบลงหลังจากเสด็จเสด็จเสียประมาณ ๑ – ๓ ปี เท่านั้น โดยกวีกล่าวถึงผลของชัยชนะครั้งนี้ว่า ทำให้พระองค์มีพระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาลครอบคลุมพระราชอาณาจักรที่กว้างใหญ่มากขึ้นกว่าเดิม พระบุญญาธิการของพระองค์ทำให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข

แต่กวีกล่าวด้วยว่า ชัยชนะที่ยิ่งใหญ่กว่าฟ้าประทานเพิ่มขึ้นมาก็คือ ชัยชนะที่ทรงได้รับเมื่อทรงเพิ่มสิริมงคลให้แก่ “นางนาฏ” แล้วพระองค์ก็ทรงได้ “แก้ว” มาครอบครองหลังจากเสด็จเสด็จเสีย เช่นเดียวกับที่พระรามได้นางสีดากลับคืนหลังจากเสด็จเสด็จลงกา

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายจบลงที่ชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยที่มีมอญและยวน (ล้านนา) เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มพระบารมี เช่นเดียวกับเจ้าเมืองน้อยใหญ่อีกนับร้อยที่รวมกันรีบเข้ามาเฝ้าฯ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเครื่องราชบรรณาการ

ถึงตอนนี้ผู้เขียนก็มองเห็นภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตามคำบรรยายของกวีในร่ายบทที่ ๒ ซึ่งเป็นบทสุดท้าย และควรจะเป็นรายปิดท้ายเรื่อง เพื่อให้ตอนอวสานมีความสมบูรณ์ คือพระองค์ได้เสด็จกลับพิษณุโลกซึ่งมีความหมายว่าเป็นโลกที่พระพิษณุหรือวิษณุสร้างขึ้น และซึ่งกวีเรียกว่า “นครคู่ฟ้า” ด้วยชัยชนะอันยิ่งใหญ่ (ดูหน้า ๖๕)

พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายยุติลงที่นี่ จากนั้นไปก็ถึงเวลาที่ท่านจะได้เข้าเฝ้าฯ พระเจ้าเชียงใหม่

## พระเจ้าเชียงใหม่

“กลางแดดจухนามเหน็บ หนีบอยู่”

(๑๐๕)

พระเจ้าเชียงใหม่เป็นบุคคลสำคัญผู้ซึ่งเป็นเหตุให้กวีมีเรื่องราวที่ต้องบันทึกในอารมณ์และบรรยากาศที่ปรากฏเป็นกวีนิพนธ์อมตะเรื่องยวนพ่าย

ถ้าไม่มีพระเจ้าเชียงใหม่ ก็ไม่น่าจะมีผู้ครองเมืองเชียงขึ้นชื่อหมื่นนคร ถ้าไม่มีหมื่นนครก็ไม่ว่าจะมี “นางเมือง” และถ้าไม่มีนางเมือง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็อาจจะไม่ได้เสด็จไปเมืองเชียงขึ้นในลักษณะที่จะมีผู้รู้ถึงการเสด็จมาสู่โลกนี้ของพระองค์คือ เพื่อ

“มลายโสกล้ำ เหลือสุข”

และมีผู้รู้ลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างล้นพ้นที่ทรงขับไล่ศัตรูของเชียงขึ้นออกไปจนหมดสิ้น ทำให้บุคคลผู้นั้น ซึ่งเป็นกวีต้องบรรยายความรู้สึกส่วนตัวออกมาเป็นถ้อยคำเช่นว่า พระองค์เสด็จ

“มาสืบสีมา” ของท่านด้วยการข่มเข็ญ คือ ขับไล่ศัตรูให้พ้นไปจากบ้านเมือง อันได้แก่ “สีมา” ของท่าน

ศัตรูของชาวเชียงขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๑๗ ก็คือ พระเจ้าเชียงใหม่

กวีเทิดทูนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพียงใด กวีก็รังเกียจพระเจ้าเชียงใหม่เพียงนั้น คำที่กวีใช้ขยำนามนัยต่าง ๆ หรือใช้ในการบรรยายเรื่องราวของพระเจ้าเชียงใหม่เป็นคำที่มีความหมายในด้านลบแทบทั้งหมด ไม่มีคำใดเลยที่เป็นคำแสดงความเคารพ นับถือ หรือชื่นชม

กวีเอ่ยถึงพระเจ้าเชียงใหม่ ๒๐ ครั้ง ตลอดเรื่อง โดยใช้คำที่เป็นนามนัยต่าง ๆ กัน ๑๑ คำ รวมแล้วมีความถี่เป็นอันดับ ๒ รองจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่มีระยะห่างของความถี่ถึง ๕๒ ครั้ง ถ้าความถี่ของการกล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มี ๑๑๔ ครั้ง คิดเป็น ๑๐๐% ความถี่ที่กวีกล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่มีเพียง ๑๗% เท่านั้น

คำที่กวีใช้เป็นนามนัยให้หมายถึงพระเจ้าเชียงใหม่ มีดังนี้

|            |         |
|------------|---------|
| ๑. กรุงลาว | ๘ ครั้ง |
| ๒. ท้าว    | ๒ ครั้ง |
| ๓. ลาว     | ๒ ครั้ง |

|              |         |
|--------------|---------|
| ๔. ขุนลาว    | ๑ ครั้ง |
| ๕. เชียงใหม่ | ๑ ครั้ง |
| ๖. บพิตร     | ๑ ครั้ง |
| ๗. ปิ่นลาว   | ๑ ครั้ง |
| ๘. พระ       | ๑ ครั้ง |
| ๙. ภูธร      | ๑ ครั้ง |
| ๑๐. ภูบาล    | ๑ ครั้ง |
| ๑๑. มหาราช   | ๑ ครั้ง |

กวีกล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่อย่างชัดเจนครั้งแรกในโคลงบทที่ ๖๗ คือ เมื่อตอนที่เล่าเรื่องพระยพริษฐ “ย่างยาว” ขึ้นไปอยู่กับพระเจ้าเชียงใหม่ แล้วพากองทัพพระเจ้าเชียงใหม่มาตีชัณนาท (สองแคว / พิชณุโลก) กวีเล่าว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เสด็จขึ้นมาหมายจะจับตัว “กรุงลาว” แต่ “ปิ่นลาว” ทรงกลัวจนประหลาดใจ แล้วถอยทัพพากันหนีไป

ต่อมา กวีกล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่ในกรณีที่พระยพริษฐ “ชักศึกเข้าบ้าน” อีก โดยกล่าวว่า พระองค์คือ “ลาวลักโลก” (บทที่ ๘๓) แอบเข้ามาในบ้านเมืองผู้อื่นในยามที่เจ้าของไม่อยู่ ครั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จนำกองทัพขึ้นมา “กรุงลาว” ก็กลัวจน “หน้า ตาตายศรอก...” (บทที่ ๘๕) แล้วก็พากันพ่ายพองหนีไป

กวีกล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่อีกครั้งในโคลงบทที่ ๑๐๓ เมื่อเล่าว่าพระองค์ได้ทรงแต่งตั้งหมื่นนครให้มาครองเชียงชื่น หลังจากที่ถูกกล่าวอย่างคลุมเครือถึงเรื่องที่เจ้าแสนซึ่งเป็นพระยาเชลียงทำความผิด จนเป็นเหตุให้พระเจ้าเชียงใหม่ได้โอกาสส่งนักรบคนสำคัญผู้อาจมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องซึ่งครองเมืองลำปางอยู่ให้มาครองเชียงชื่น หรือเชลียงอีกเมืองหนึ่งเพื่อป้องกันมิให้เมืองนี้กลับไปเป็นของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีก

จากนั้น กวีก็เอ่ยถึงพระองค์ด้วยคำที่สั้น ให้ความรู้สึกห่างเหินและปราศจากความนับถือคือคำว่า “ลาว” ในโคลงบทที่ ๑๐๕ ดังนี้

“แต่นั่นลาวบ่าบอบ      ใจเจ็บ แลนา...  
กลางแดดจุนนามเหน็บ      หนีบอยู่...”

แล้ว กวีก็พรรณนาเรื่อง “ความร้ายร้ายสิ่ง” ที่พระเจ้าเชียงใหม่ได้แสดงออกมาให้เห็น โดยเริ่มที่เรื่องการหาตระแวงว่าพระราชโอรสคู่ทุกข์คู่ยากทรงพระนามว่า “ขุนเรือง” จะแย่งชิงราชสมบัติ จึงให้จับกุมลูกไปประหารชีวิต

กวีเล่าว่า “กรุงลาว” นี้มีน้ำพระทัยเป็นโจรมาก่อนคือ แย่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดา แล้วก็เป็นผู้ที่คิดทำลายความดีของคนที่มีเผ่าพงษ์ดี

กวีให้ความเห็นว่าพระเจ้าเชียงใหม่ไม่ควรฆ่าผู้ที่มีความจงรักภักดี พระองค์ต้องการจะทำลายหมื่นนครผู้ซื่อสัตย์ เพราะทรงเห็นว่ากล้าหาญกว่า ฉลาดหลักแหลมกว่า และมีชื่อเสียงเกรียงไกร เป็นที่เคารพยำเกรงของทุกคนทั้ง “ไท” และ “เทศ” มากกว่าพระองค์

กวีเล่าว่าพระเจ้าเชียงใหม่รับสั่งให้หาข้าราชการบริพารผู้เชี่ยวชาญทำกลอุบายมาเฝ้าฯ ทรงเล่าเรื่องให้ฟังแล้วให้รับไปตามตัวหมื่นนครขึ้นมา

เมื่อหมื่นนครขึ้นมาเฝ้า และทูลถามถึงความผิดของตน พระเจ้าเชียงใหม่ก็กริ้วโกรธเป็นไฟ ลามลูกไหม้ตรงมาที่หมื่นนคร ทรงคำรามกราดกริ้วลงมาอย่างรุนแรงว่า หมื่นนครไม่ต้องถามอะไรทั้งนั้น พระองค์ทรงจับพิรุณมาได้หลายครั้งแล้ว หมื่นนครนี้คือเถาวัลย์ที่แผ่ตัวอยู่กับไม้ใหญ่ ทรงรู้สึก

“เหลือที่อดไว้แท้      จึงทำ”

(๑๒๔)

กวีมิได้เล่าว่าพระเจ้าเชียงใหม่ทรงทำอะไรแก่หมื่นนคร แต่กวีเล่าปฏิกิริยาของชาวเชียงขึ้นต่อจากโคลงบทนี้ว่า

|                        |              |
|------------------------|--------------|
| “บัดนั้นเชียงขึ้นเศร้า | ศรีสาว แลนา  |
| นางหมื่นนลเมืองสวน     | ตอกคั่น      |
| พลเมืองทงเมืองชาว      | ชยใหม่ นันนา |
| ประจากเจบพยงหวิน       | หว่าแด       |

(๑๒๕)

กวีเล่าว่า “นางเมือง” ผู้ทำหน้าที่ผู้นำแทนหมื่นนครได้ปรารภกับชาวเมืองว่า พระเจ้าเชียงใหม่ซึ่ง “นางเมือง” ใช้คำว่า “ท้าว” แทนนั้นเป็นผู้ที่มีจิตใจโหดเหี้ยอย่างแท้จริง พระองค์เป็นทรชน

กวีกล่าวถึงพระเจ้าเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่งในโคลงบทที่ ๑๕๑ คือ กล่าวว่า เมื่อพระองค์ทรงทราบข่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จออกจากเชียงขึ้นไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จลงมาเพื่อจะยึดเมืองนี้ไว้ โดยทรงเห็นว่าเจ้าเมืองแซ่หมื่นเป็นผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถ จึงทรงเลือกมาแต่งตั้งให้ไปครอบครองผู้คนแทนหมื่นนคร ซึ่งตอนนี้กวีใช้คำแทนว่า “หมื่นดั่ง” ทรงเพิ่มกำลังพลไว้ให้อีกจนสามารถตรึงได้รอบเขตแดนเชียงขึ้น เมื่อทรงจัดการแต่งตั้งแล้วก็เสด็จกลับ กวีเล่าว่าพระเจ้า

เชียงใหม่ไม่ทรงกล้าอยู่นานเพราะว่าพระองค์ทรงกลัวสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่พอเสด็จกลับถึงเชียงใหม่ก็ทรงได้ข่าวว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกำลังรีบเตรียมกองทัพขึ้นมาอีก

บทบาทของพระเจ้าเชียงใหม่หายไปจากวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย นับตั้งแต่โคลงบทนี้คือ บทที่ ๑๕๓

ภาพของพระเจ้าเชียงใหม่ที่เหลืออยู่ในใจผู้อ่านวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นภาพที่ไม่มี ความสว่างมลาย ภาพนั้นสะท้อนให้เห็นความรู้สึกด้านลบของผู้แต่งซึ่งเป็นฝ่ายคู่สงครามที่มีต่อ พระองค์มากกว่าสะท้อนภาพรวมที่สมบูรณ์ของพระราชภาพพระองค์นี้

พระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งกวีมักเอ่ยถึงโดยใช้คำว่า “กรุงลาว” พระองค์นี้มีพระราชประวัติอยู่ใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และในชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเป็นเอกสารชั้นต้นที่นักศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณคดีไทยในสมัยสุโขทัยตอนปลาย และอยุธยาตอนต้นควรอ่านเป็นอย่างยิ่ง

จากเอกสารสองฉบับนี้ เราได้ทราบว่า “กรุงลาว” คู่สงครามของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์นี้คือ “เจ้าพระยาดีโลกราชเจ้า” หรือ “พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิลกราชาธิราช” ซึ่งมีพระนามเดิมก่อนขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ.๑๕๔๕ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๔ ปี ว่า “ท้าวลก”

“ท้าวลก” หรือเจ้าพระยาดีโลกราชเจ้า เป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๖ ของเจ้าพระยาสามผญา แห่งนพบุรีศรีพิงค์ไชยเชียงใหม่ ซึ่งมีพระราชโอรส ๑๐ องค์ แต่ต่างพระราชมารดา

เมื่อเยาว์วัยพระราชบิดาได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปครองเมืองพร้าว ในขณะที่พระราชโอรสองค์อื่น ๆ ก็ได้ครองเมืองต่าง ๆ กันบ้างและไป “ตามกรรม” บ้าง ยกเว้นท้าวอ้ายซึ่งเป็นพระราชโอรสลำดับที่ ๑ นั้น พระราชบิดาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นรัชทายาท จึงมี “บ้านอยู่ที่ข้างเวียงเจ็ดลิน” ซึ่งอยู่ในเชียงใหม่ตนเอง แต่ท้าวอ้ายผู้เป็นรัชทายาทตั้งแต่มีพระชนม์ได้ ๕ พรรษา ก็สิ้นพระชนม์ในเวลาอีก ๔ ปีต่อมา<sup>๓๕</sup>

ในปีใดไม่ปรากฏ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกว่า ท้าวลก (ผิอาชญา) พระราชบิดาจึงให้เนรเทศไปอยู่ที่ขวมได้ แต่จากนั้นท้าวลกก็ได้รับการ “คำชู” จากขุนนางคนหนึ่งที่พระราชบิดายกย่องให้เกียรติให้แย่งราชบัลลังก์เป็นผลสำเร็จ เมื่อปี ๑๕๔๕ มีพระนามใหม่ว่า “มหาศรีสุธรรมดีโลกราช” แต่แล้วอีกไม่นานขุนนางผู้นั้นซึ่งพระเจ้าดีโลกราชได้แต่งตั้งให้ “เป็นเจ้าเป็นขุน” ชื่อ “เจ้าแสนขาน” “ก็ยังบังเกิดใจบ่ซื่อ ยังจักชิงเจ้าตนกินเมืองเชียงใหม่”<sup>๓๖</sup>

พระเจ้าเชียงใหม่ดีโลกราชจึงให้ไปเชิญหมื่นโลกผู้ครองนครลำปาง ผู้ซึ่งพระองค์เรียกว่า “อาว” ให้มาช่วยกำจัดเจ้าแสนขานออกไปจาก “โรงคำ” แต่ขออย่าให้ฆ่าเพราะขุนนางทรยศผู้นี้เคยมีบุญคุณ เจ้าแสนขานจึงถูกเนรเทศไปอยู่เมืองไคลคือ ไปกินเชียงแสน

หมื่นโลกนครได้รับการขอร้องให้ไปปราบปรามการประจําที่เชียงใหม่ โดยที่พระเจ้าดีโลกราชเสนอว่า “แม่นเมืองนครมีเท่าใด ภูจักหื้อแก่อาวแล”<sup>๓๗</sup> นอกจากนั้นยังทรงรับเงื่อนไขทั้ง ๔ ข้อ ของ

หมื่นโลกนครโดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทรงแต่งตั้งหมื่นโลกนครให้เป็นหมื่นสามล้านรับราชการอยู่กับพระองค์ที่เชียงใหม่ แล้วให้หมื่นแก้วลูกชายของหมื่นโลกสามล้านกินเมืองนครแทนบิดา

ด้วยความสนับสนุนของหมื่นโลกสามล้าน และหมื่นแก้วนครผู้เป็นลูกชาย พระเจ้าติโลกราช ได้ทรงทำศึกหลายครั้ง เพื่อรักษา ป้องกัน และขยายพรมแดนของล้านนา

ในบรรดาศึกทั้งหลายนั้นก็มีศึกกับเจ้าสามพระยา และกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วย

พระเจ้าติโลกราชเคยได้ขยายพรมแดนมาครอบคลุมเมืองเชลียงของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอยู่ระยะหนึ่ง โดยให้หมื่นนครซึ่งเป็นลูกชายหมื่นโลกสามล้านมาปกครอง แต่ก็เสียไปในเวลาอีกประมาณ ๑๐ ปีเศษ ต่อมาคือใน พ.ศ.๒๐๑๗ เมื่อหมื่นนครเสียชีวิต

รายละเอียดเรื่องเชียงใหม่เสียเมืองเชลียงครั้งนี้ คือเนื้อหาส่วนสำคัญของกวีนิพนธ์เรื่อง **ยวนพ่าย**

**พงศาวดารฯ** ฉบับหลวงประเสริฐ บันทึกไว้ว่า “ศักราช ๘๓๗ มะแมศก (พ.ศ.๒๐๑๘) มหาราชมาขอเป็นไมตรี”

“ศักราช ๘๔๕ มะแมศก (พ.ศ.๒๐๓๐) ทำวมหาราชลูกพริาลัย”<sup>๔๒</sup>

“มหาราช” และ “มหาราชท้าวลูก” คือ พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ หรือ “กรุงลาว” ใน **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** นั่นเอง

พระเจ้าเชียงใหม่จากโลกนี้ไปมิใช่ในฐานะศัตรูของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หากแต่เสด็จจากไปในฐานะมิตร

เนื่องจากเสด็จพระราชสมภพในปีฉลู พ.ศ.๑๕๕๒ ปีนี้จึงนับเป็นวาระครบรอบ ๖๐๐ ปีแห่งพระชาตกาลของพระองค์

ได้มีการเฉลิมฉลองวาระอันสำคัญนี้ที่เชียงใหม่ เช่น สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดสัมมนาเพื่อเฉลิมฉลองวาระครบรอบ ๖๐๐ ปีแห่งชาตกาลของพระองค์ในปีนี้

และในวาระแห่งการเฉลิมฉลองนี้ ได้มีการจัดพิมพ์เอกสารเพื่อเผยแพร่หลายรูปแบบ ซึ่งล้วนให้ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองอาณาจักรล้านนา ซึ่งประกอบด้วยเมืองต่าง ๆ อย่างน้อยถึง ๕๗ เมือง<sup>๔๓</sup> พระองค์นี้

อย่างไรก็ตาม เอกสารเหล่านี้ก็ได้วัตถุชิ้นส่วนใหญ่มาจากเอกสารโบราณ เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และชินกาลมาลีปกรณ์

สิ่งที่น่าพิจารณาคือ ทักษะของผู้เขียนเอกสารที่เป็นชาวเชียงใหม่และป็นนักวิชาการในสมัยปัจจุบันคือ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชินโรศ ซึ่งเขียนหนังสือ ๒ เล่มต่อไปนี้เป็น

๑. พระญาติโลกราช ซึ่งเป็นหนังสือรวมบทความเกี่ยวกับพระองค์ท่าน

๒. พระญาติโลกราช พระเป็นเจ้าแห่งสามโลกเล่มนี้มีเนื้อหาว่าด้วยพระราชประวัติตั้งแต่ประสูติจนสวรรคต

ภาพลักษณ์ของพระเจ้าเชียงใหม่ที่ปรากฏในหนังสือ ๒ เล่ม นี้ แตกต่างจากภาพลักษณ์ของพระองค์ที่ผู้อ่านมองเห็นในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ความแตกต่างนี้ขึ้นอยู่กับทักษะของผู้แต่งทั้ง ๓ ท่าน ที่มองพระราชกรณียกิจ และพระบุคลิกภาพของพระองค์ด้วยความรู้สึที่ต่างกัน เช่น พระราชกรณียกิจในการได้มาซึ่งพระราชสมบัติ ตามที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับที่คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ตีพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ บันทึกไว้แม้ด้วยน้ำเสียงที่เป็นกลาง แต่ผู้อ่านก็รู้สึกได้อย่างชัดเจนว่าทรง “แย่ง” มาจากพระราชบิดา และพระราชบิดาของพระองค์ก็ทรงยินยอมพระราชทานให้ด้วยน้ำพระทัยอันประเสริฐของผู้เป็นพ่อที่มีต่อลูกชาย

ศ. ดร.อุดม และเกริก มีความเห็นต่างออกไปคือ เห็นเพียง

“ภาพของการที่พระบิดาส่งมอบราชบัลลังก์แก่พระโอรสอย่างที่ไม่เต็มพระทัย”<sup>๔๔</sup>

ส่วนกวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่าย เห็นว่าการกระทำของพระเจ้าเชียงใหม่ครั้งนี้ เป็นการกระทำของผู้ที่มี

“...อำนาจน้ำใจโจร...”

(บทที่ ๑๐๓)

และเป็นผู้ที่ออกตัญญูต่อพระราชบิดาผู้ซึ่งมีความจงรักภักดี ด้วยการเบียดเบียนและลงโทษอย่างรุนแรง คือ

“...บยดบีทาทำ โทษกล้า...”

(บทที่ ๑๒๘)

เรื่องเล่าที่พระเจ้าเชียงใหม่ให้ประหารชีวิตพระราชโอรส ศ. ดร.อุดม และเกริก บันทึกโดยมิได้แสดงความคิดเห็นใด ๆ ว่า



“พระญาเจ้าติโลกราช มีพระโอรสองค์เดียวคือ พ่อท้าวสรีบุญเรือง ที่โปรดให้ครองเมือง เชียงราย ต่อมาพระบิดาเห็นว่ามีความผิดจึงให้เนรเทศไป...อยู่ในเขตไทใหญ่ ภายหลังก็ปลง พระชนม์เสีย...”<sup>๔๕</sup>

ในขณะที่กวีเห็นว่าพฤติกรรมนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งของ “ความร้ายร้อยสิ่ง” ที่พระเจ้า เชียงใหม่แสดง เนื่องจากทรง “บ้ายอบ ใจเจ็บ” (บทที่ ๑๐๕) เพราะความที่ทรงหวาดระแวงว่า พระราชโอรสจะแย่งชิงพระราชสมบัติจากพระองค์ (บทที่ ๑๐๖) กวีเล่าเรื่องนี้ด้วยความรู้สึกที่เป็น ลบถึงขนาดที่บรรยายว่า “นางเมือง” ได้กล่าวกับชาวเมืองเชียงขึ้นตอนหนึ่งของคำปราศรัยว่า

“ท้าวนี้ใจทรุกแท่                      ทูรชน ชื่นแฮ”  
(บทที่ ๑๒๕)

“ทรุก” เป็นภาษาเขมร แปลว่า โง่งเงา โฉดเขลา<sup>๔๖</sup>

ตัวอย่างที่ยกมาเปรียบเทียบกับข้างบนนี้คงจะเพียงพอให้ท่านผู้อ่านเห็นได้ว่า ในขณะที่ นักวิชาการชาวเชียงใหม่ในปัจจุบันเสนอภาพลักษณ์ของพระเจ้าติโลกราช ด้วยน้ำเสียงที่ทำให้เรื่อง ร้ายดูไม่รุนแรงเท่าไรนัก กวีผู้แต่งเรื่องขุนพ่ายมีความเห็นตรงกันข้าม และเมื่ออ่านหนังสือเรื่อง **พระญาติโลกราช : พระเป็นเจ้าแห่งสามโลก และพระญาติโลกราช จบ** ผู้อ่านก็จะเห็นภาพของ พระองค์ในฐานะ “พระราชเจ้าแห่งสามโลกผู้ดำรงอยู่ในธรรมอันดี”<sup>๔๗</sup> และในฐานะพระมหากษัตริย์ ที่ทรงงานหนัก โดยเฉพาะงานพระราชสงครามซึ่งมีถึง ๑๗ ครั้ง ในระยะเวลา ๔๓ ปี ที่ทรง ครองราชบัลลังก์<sup>๔๘</sup> ในขณะเดียวกันก็ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เช่น ทรงพระ ผนวชเมื่อ พ.ศ.๑๕๘๕<sup>๔๙</sup> ซึ่งก่อนที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะทรงพระผนวชถึง ๑๕ ปี ทรงให้ สร้างพระอารามที่ปัจจุบันนี้เรียกว่า “วัดเจ็ดยอด” เมื่อ พ.ศ.๑๕๕๕<sup>๕๐</sup> โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะพระเจดีย์ หลวงหลังศึกเชียงเพียง ๑ ปี และให้มีการฉลองพระเจดีย์นั้นเมื่อ พ.ศ.๒๐๒๔<sup>๕๑</sup> ก่อนที่สมเด็จพระ บรมไตรโลกนาถจะโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะและฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ รวมทั้งทรงพระราช นิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบ

พระราชกรณียกิจที่สำคัญในฐานะที่ทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภกของพระเจ้า เชียงใหม่ อีกประการหนึ่งคือ การที่โปรดเกล้าฯ ให้ “กระทำให้สังคายนายชำระคัมภีร์พระไตรปิฎก... ปีหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์”<sup>๕๒</sup> เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๐ นับเป็นอัฐมสังคายนายลำดับที่แปด และในการนี้ได้มี การเฉลิมพระปรมาภิไธยพระองค์ว่า “พระเจ้าศรีธรรมจักรวดีโลกราชมหาธรรมมิกราช พระเจ้า นครพิงค์เชียงใหม่”<sup>๕๓</sup>

การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้ถือเป็นครั้งที่ ๑ ในประเทศไทย<sup>๕๔</sup>

กวีมิได้ระบุพระราชกรณียกิจเหล่านี้ของพระเจ้าเชียงใหม่เลย และไม่เคยเอ่ยถึงพระองค์ ด้วยความเคารพเช่นที่ ศ. ดร.อุดม และเกริก เอ่ยถึง ในทางตรงกันข้าม กวีบรรยายเรื่องราวของพระเจ้าเชียงใหม่ด้วยน้ำเสียงที่แสดงความเกลียดชังอย่างที่สุดได้ไม่ยาก และด้วยถ้อยคำที่แสดงความไม่พอใจอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้เพราะพระเจ้าเชียงใหม่คือ ผู้ที่สร้างความเดือดร้อนแสนสาหัสให้แก่ชาวเชียงขึ้น ซึ่งรวมทั้งตัวกวีด้วยดังได้กล่าวมาแล้วหลายครั้ง

ความรู้สึกด้านลบทั้งหลายที่กวีมีต่อพระเจ้าเชียงใหม่ จึงบดบังภาพรวมของพระองค์ท่าน ซึ่งผู้อ่านสามารถประกอบขึ้นได้จากข้อมูลที่มีปรากฏอยู่ในเอกสารอื่น ๆ ดังกล่าวแล้ว ภาพลักษณ์ของพระเจ้าเชียงใหม่ที่กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายสะท้อนออกมาให้เราเห็นก็คือ ภาพลักษณ์ส่วนที่กวีมองเห็นหรือส่วนที่กวีต้องการให้เราเห็นเท่านั้น และภาพนี้เป็นภาพ “portrait” ของพระราชาสู่โหดร้าย ขลาดเขลา พระกรรมเบา จี้อัจฉา และอกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ เป็นบุคคลที่ไม่น่าอยู่ร่วมแผ่นดิน

ส่วนเอกสารจีนที่ชื่อ **หมิงสี่อู่** ได้ยกย่องพระเจ้าเชียงใหม่ไว้ในรายงานการบรรพชาว่า ล้วนน่ากับเวียดนาม เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๑<sup>๕๕</sup> ซึ่งเกิดขึ้นหลังศึกเซลิ้ง ๖ ปี ตามข้อมูลเท่าที่มีอยู่ในที่นี้ ผู้อ่านก็คงได้แต่สร้างภาพอันเลือนรางของพระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นในจินตนาการ แต่ก็น่าจะเป็นภาพร่างที่มีเค้าของความสง่างามอยู่บ้างอย่างแน่นอน

อย่างไรก็ตาม ภาพสะท้อนของพระเจ้าเชียงใหม่จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งผู้บันทึกบรรยายไว้ด้วยน้ำเสียงที่เป็นกลาง เป็นภาพของมหाराชที่ทรงมีทั้งข้อดีเด่น และข้อบกพร่องซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นมนุษย์ที่มีความเข้มแข็งในบางด้าน และมีความอ่อนแอในบางส่วน เป็น “พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิลกราชาธิราช”<sup>๕๖</sup> เป็นพระเป็นเจ้าแห่งสามโลกของชาวเชียงใหม่ เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่แห่งอาณาจักรล้านนา<sup>๕๗</sup>

พระเจ้าเชียงใหม่เสด็จสวรรคตเมื่อมีพระชนมายุได้ ๘๘ พรรษา ใน พ.ศ.๒๐๓๐ ก่อนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ๑ ปี พระอัฐิของพระองค์ท่านบรรจุอยู่ในสถูปที่วัดมหาโพธาราม ซึ่งเป็นพระอารามหลวง หรือที่คนทั่วไปรู้จักในชื่อ วัดเจ็ดยอด ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วัดนี้คือสถานที่กระทำการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ ๘ ในโลก และเป็นครั้งที่ ๑ ในราชอาณาจักรไทย<sup>๕๘</sup>

การทำสังคายนาครั้งสำคัญในประวัติของพุทธศาสนาในประเทศไทยครั้งนี้ กวีมิได้เอ่ยถึงแม้ว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการเพียง ๓ ปี หลังจากเสร็จศึกยวนพ่ายก็ตาม ทั้ง ๆ ที่ตัวกวีเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในพระพุทธศาสนา

เราอาจสันนิษฐานว่า กวีไม่สนใจจะกล่าวถึงเพราะไม่ชื่นชมพระเจ้าเชียงใหม่อยู่แล้ว หรือไม่ก็กวีแต่งเรื่องยวนพ่ายจบก่อนการทำสังคายนาครั้งนี้

อย่างไรก็ตาม การเฉลิมฉลองวาระ ๖๐๐ ปีแห่งพระชาตกาลของพระเจ้าติโลกราชในปีนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านที่ได้รับเชิญเข้าร่วมสัมมนาต่างกล่าวถึงกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายด้วย<sup>๕๕</sup> ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากวีนิพนธ์เรื่องนี้มีมีความสำคัญต่อพระราชประวัติบางส่วนของมหाराชแห่งเชียงใหม่ พระองค์นี้

## หมื่นนคร

“คือคนอยู่เปนใน อิธโลกย”

(๑๑๕)

บุคคลที่กวีกล่าวถึงบ่อยเป็นลำดับต่อจากตัวกวีเองมี ๒ คน คือ ผู้ที่กวีเรียกว่า “นางเมือง” และหมื่นนคร กวีเอ่ยถึงชื่อทั้งสองนี้ชื่อละ ๖ ครั้ง

ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงหมื่นนครก่อน เนื่องจากกวีกล่าวถึงท่านผู้นี้ก่อนที่จะกล่าวถึง “นางเมือง”

ชื่อหมื่นนครปรากฏเป็นครั้งแรกในโคลงบทที่ ๑๐๓ หลังจากกวีบรรยายพระราชประวัติ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถช่วงแรกจบแล้ว ซึ่งนับได้ว่าช่วงนี้คือตอนที่สองของเนื้อเรื่อง

ตอนนี้เป็นตอนที่ว่าด้วยวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในเมืองเชียงขึ้นซึ่งนำไปสู่สงครามขับไล่อิทธิพลของเชียงใหม่ให้พ้นไปจากแผ่นดินเชียงขึ้นเป็นผลสำเร็จยั่งยืนมาจนทุกวันนี้ เพราะหลังจากสงครามครั้งนั้นแล้ว ไม่ปรากฏว่าเชียงใหม่ได้แย่งกราบเข้ามาแสดงอำนาจเหนือเมืองเล็ก ๆ ที่สวยามนี้อีกเลย

อาจกล่าวได้ว่าการเสียชีวิตของหมื่นนครคือชนวนที่ก่อให้เกิดสงครามอันนำไปสู่ชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และการเสียชีวิตของหมื่นนครที่เชียงใหม่เป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างทัศนคติด้านลบของกวีที่มีต่อพระเจ้าเชียงใหม่

กวีบรรยายว่า หลังการเสียชีวิตของเจ้าแสน ซึ่งได้แก่ พระยาเชลียงคนเดิม พระเจ้าเชียงใหม่ ผู้ซึ่งกวีเอ่ยถึงท่านว่า “มหाराช” ก็ทรง

“เอาหมื่นนครมา แต่งตั้ง”

(๑๐๓)

ให้ครองเมืองเชียงขึ้นแทน เพื่อป้องกันมิให้เมืองนี้กลับคืนสู่ร่มพระบารมีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีก

แต่ต่อมาพระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงมีพระอาการหวาดระแวงว่า หมื่นนครจะแบ่งแยกดินแดน

ในทัศนะของกวี หมิ่นนครคือผู้ที่ “ก่อการกัคดี” ต่อพระเจ้าเชียงใหม่ เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ ฉลาดหลักแหลม และมีความสามารถเหนือพระเจ้าเชียงใหม่ คนทั้งหลายทั้ง “ไทเทศทุกผู้น้อย นอบกลว”

(๑๐๘)

คำว่า “กลว” คือ “กลัว”

คนเก่ง คนดี คนน่าเข้าใกล้ เช่น หมิ่นนครในสายตาของกวีคนนี้ ถูกอิจฉาจากเพื่อนบ้าน ใกล้และไกล เช่น เจ้าเมืองแพร่ และเจ้าเมืองน่าน คนทั้งคู่ช่วยกัน ปั่นความว่างเปล่าแล้วข้อมสื พุดให้เป็นเรื่อง แล้วกราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ (ดูหน้า ๔๐ – ๔๑)

พระเจ้าเชียงใหม่ทรงมีความหวาดระแวงหมิ่นนครอยู่แล้ว เมื่อได้ยินเจ้าเมืองทั้งสองกราบทูลเรื่องที่ปั่นขึ้นจากความว่างเปล่าว่า หมิ่นนครหวังจะตีตนออกจากแผ่นดินเชียงใหม่ ก็เหมือนได้รับเชื้อเพลิงมาเพิ่มไฟในพระราชหฤทัย จึงทรงให้ดำเนินการหลอกลวงหมิ่นนครให้ขึ้นมาเฝ้าเพื่อ “เอาใจให้ม้วย เมื่อบใจ” (๑๑๒)

แต่ความที่เป็นคนฉลาด หมิ่นนครจึงรู้เท่าทันกลอุบายของ “ผู้สืข่าว” ที่เจจากพระเจ้าเชียงใหม่ กวีเล่าว่า หมิ่นนครพุดกับ “ผู้สืข่าว” โดยตรงว่า

“นายเออยาป่วยก็ยว กลพราง พรอกเลย”

(๑๑๘)

ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาปัจจุบันได้ ดังนี้

“นายเอย อย่าป่วยการพุดอ้อมค้อมหลอกลวงอยู่เลย”

หมิ่นนครพุดกับผู้สืข่าวต่อไปอีกว่า เมื่อมีข่าวความมาจากเชียงใหม่ ตนก็จะต้องรีบขึ้นไปอยู่แล้ว เพราะเป็นเจตนาของตนเช่นนั้น

ต่อจากนั้นหมิ่นนครก็พุดถึงค่านิยมทางจริยธรรมส่วนหนึ่งของตนว่า ความดีความชอบนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีวันร่วงโรย

กวีบันทึกคำพุดของหมิ่นนครต่อไปอีก คำพุดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นปรัชญาชีวิตของหมิ่นนครซึ่งกวีประทับใจ และถ่ายทอดลงมาเป็นบทกวีนิพนธ์ที่มีพลังกระทบไปถึงลิลิตพระลอ อันเป็นบทประพันธ์อีกเรื่องหนึ่งของกวีท่านนี้ ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงต่อไปในบทที่ว่าด้วยลิลิตพระลอ

หมิ่นนครมีทัศนะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และข้าแผ่นดินดังที่กวีเรียงร้อยเป็นถ้อยคำ ดังนี้

ข้าไทธเบศผู้ ไคไค กี้ดี  
 ตายเพื่อภักดีโดย ชื่อชรัอม  
 คือคนอยู่เป็นใน อิธโลกย  
 บรโลกยนางฟ้าล้อม เลอศอินทร ฯ

ทวยไคเจ้าเกือโภค ภูถมี ม่งงนา  
 ครั้นบถวิลภักดี แต่เจ้า  
 ชื่อยืนอยู่แสนปี เปนคู่ ตายนา  
 ตายก็ดีได้เข้า ช่วงน้านรگانต์

(๑๑๕ – ๑๒๐)

นั่นคือ หมื่นนครเห็นว่าข้าแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ ผู้ใดก็ตามถ้าเสียชีวิตเพื่อแสดง ความซื่อสัตย์และจงรักภักดี ข้าแผ่นดินผู้นั้นคือคนที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ กล่าวคือ แม้ตัวจะตายไป แต่ก็ยังมีคนกล่าวขวัญถึง เท่ากับว่ายังมีชีวิตอยู่เป็นคน

ส่วนในโลกหน้าคือ โลกใหม่ของผู้ที่ตายแล้ว บุคคลผู้นั้นก็อยู่ในสรวงสวรรค์ มีนางฟ้า ห้อมล้อม มีความเป็นอยู่เลิศกว่าพระอินทร์เสียอีก

หมื่นนครยังแสดงปรัชญาชีวิตต่อไปด้วยการใช้ความเปรียบอีกว่า บุคคลใดที่พระเจ้า แผ่นดินอุปถัมภ์ค้ำชูให้มั่งมีศรีสุข เมื่อไม่คิดจงรักภักดี แม้มีชื่อว่าอายุยืนอยู่ถึงแสนปี ก็เท่ากับคนที่ ตายแล้ว และเมื่อตายก็เข้าสู่ห้วงน้านรก

หมื่นนครกล่าวต่อไปว่า “ไม่ควรเพียงแต่คิดอยู่เช่นนี้ แต่ควรรีบไป “นบนอบ” พระเจ้า เชียงใหม่ ซึ่งหมื่นนครเอ่ยถึงพระองค์ด้วยความเคารพว่า “พระเจ้าแผ่นดินผู้มีบุญ” แม้ว่าพระองค์จะ ทรงจับกุมตนไปประหารชีวิตก็ยอม เพื่อ “ไว้ชื่อ” ถวายพระองค์ให้เป็น “ข่าว” ขจรขจายตลอดไป

กวีบรรยายว่า ครั้นหมื่นนครคิดดังนั้นแล้ว ก็รีบเดินทางไป “นบนอบ” พระเจ้าเชียงใหม่ แล้วก็กราบทูลถามโดยไม่มีความหวาดกลัวเลยว่า ตนทำความผิดประการใด ใครเกลียดชัง จึงรุมกัน มาเป็นโจทก์เช่นนี้ ขอพระองค์ได้โปรดมีพระบรมราชวินิจฉัยและรับสั่งชี้แจง

คำถามนี้คล้ายไฟที่จุดตรงปลายข้างหนึ่งของฝักแฉ ซึ่ง เป็น “ลู่” วังของไฟที่ลุกลามตรงไปที่ ปลายอีกข้างหนึ่ง เพื่อเผาสิ่งที่อยู่ปลายข้างนี้ให้หมดไหม้ และปลายข้างนี้คือหมื่นนคร ส่วนปลายอีก ข้างหนึ่งซึ่งเป็นต้นทางคือ พระเจ้าเชียงใหม่

การกราบทูลถามครั้งนี้เป็นพฤติกรรมครั้งสุดท้ายของหมื่นนคร และเป็นพฤติกรรมที่ปิด ฉากเรื่องของหมื่นนครในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายก็จริง แต่ผลกระทบจากการที่พระเจ้าเชียงใหม่

ทรงพระพิโรธอย่างรุนแรง แล้วรับสั่งบริภาษหมื่นนคร ดังที่กวีบรรยายไว้ และปฏิกิริยาของชาวเชียงชั้นดังได้กล่าวแล้ว บอกเราโดยปริยายว่าหมื่นนครเหลือเพียงชีวิตที่ถือว่าเป็นคนอยู่ในโลกนี้เท่านั้น จริง ๆ แล้วเขาได้จากทุกคนไปมีชีวิตใหม่ที่แวดล้อมด้วยนางฟ้า และเสวยสุขอยู่ในสรวงสวรรค์ มีความเป็นอยู่ที่เลิศกว่าพระอินทร์เสียแล้ว

กวีมิได้บันทึกมรณกรรมของหมื่นนครไว้อย่างชัดเจน และผู้บันทึกตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งบันทึกเรื่องราวค่อนข้างละเอียดของหมื่นนครก่อนที่พระเจ้าเชียงใหม่จะทรงแต่งตั้งให้มาครองเชียงชั้นก็บันทึกไว้เพียงประโยคเดียวว่า

“ศักราช ๘๓๖ ตัวหมื่นดังผู้กินเชียงชั้นตาย”<sup>๖๐</sup>

กวีมิได้เล่าประวัติของหมื่นนคร แต่ถ้อยคำและน้ำเสียงที่กวีกล่าวถึงหมื่นนคร แสดงความชื่นชม และนับถือ นอกจากนั้นจากการที่กวีเล่าปฏิกิริยาของชาวเชียงชั้น ซึ่งมีชาวเชียงใหม่รวมอยู่ด้วย เมื่อข่าวมรณกรรมของหมื่นนครมาถึง และระบุว่า “ศรีสาว” ล้วน “เสร์รา” ภรรยาหมื่นนครรู้สึก ว่าถูก “ตอก” จน “คื่น” และคนทั้งเมือง “เจ็บพยงหวัน หว่าแด” (๑๒๕) นั้น บอกเราโดยปริยายอีกว่า หมื่นนครนี้เป็นที่รักอย่างยิ่งของชาวเชียงชั้น ไม่เฉพาะบรรดาเหล่าสตรี แม้เขาจะเคยเป็นแม่ทัพคนสำคัญของเชียงใหม่ก็ตาม

อันที่จริงเมื่อเราตามไปสืบประวัติของหมื่นนคร หรือหมื่นดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เราจะพบข้อมูลไม่น้อยเลย

หมื่นนครนี้มีชื่อที่ผู้เขียนตำนานฯ เรียกหลายชื่อ ถ้าไม่พิจารณาให้รอบคอบก็อาจจะเผลอคิดว่าเป็นชื่อของคนต่าง ๆ กัน ผู้เขียนหนังสือนี้ได้สอบเทียบประวัติของหมื่นนครที่มีอยู่ในตำนานเล่มนี้ ในตำนานสิบห้าราชวงศ์ และในพงศาวดารโยนก ซึ่งต่างก็เรียกชื่อหมื่นนครต่างกันบ้าง และซ้ำกันบ้าง จนสรุปได้ว่า ผู้ที่กวีเอ่ยชื่อว่า “หมื่นนคร” ผู้นี้ มีคนอื่นที่กล่าวถึงเขาด้วยชื่ออื่น ๆ อีกดังนี้

๑. หมื่นแก้ว ๒. หมื่นหาญแต่ท้อง ๓. หมื่นนคร ๔. หมื่นกานดัง ๕. หมื่นแก้วนคร  
๖. หมื่นดัง ๗. หมื่นดังนคร ๘. หมื่นดง ๙. หมื่นดงนคร ๑๐. หมื่นหาญนคร

ไม่ว่าผู้บันทึกเอกสารฉบับใดจะเรียกชื่อบุคคลผู้นี้ว่าอย่างไรใน ๑๐ ชื่อนี้ก็ตาม ทุกท่านเล่าประวัติของท่านผู้นี้เหมือนกันในเรื่องสำคัญ ๆ ทั้งสิ้น กล่าวคือ ท่านเป็นบุตรของหมื่นโลกผู้ครองนครลำปาง หมื่นโลกนี้พระเจ้าเชียงใหม่ทรงเรียกว่า “อาว” คือ “อา” และผู้บันทึกตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เรียกชื่อท่านว่า “หมื่นโลกนคร” ด้วย เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ทรงขอให้หมื่นโลกนครมาช่วยปราบกบฏและช่วยราชการประจำที่เชียงใหม่เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๔๘๕ โดยมีตำแหน่งเป็น “หมื่น

สามล้าน” นั้น ได้มอบให้ “หมื่นแก้วผู้ลูกกินเมืองนครแทน” ให้ชื่อ “หมื่นกียหาญแต่ท้อง กินเมืองกีย”<sup>๖๑</sup>

ตามบริบทนี้ เมืองกียก็น่าจะหมายถึงเมืองในเขตการปกครองของลำปางทั้งหมด

หมื่นแก้ว หรือหมื่นกียหาญแต่ท้องผู้นี้ได้มีโอกาสดอกศึกตั้งแต่อายุน้อย แม่ทัพผู้ใหญ่เรียกเขาว่า “ลูกอ่อน” เมื่อครั้งที่หมื่นแก้วยกกำลังไปสมทบกับทัพอื่น ๆ ที่ลำพูนเพื่อมาช่วยบิดาซึ่งเป็นผู้บัญชาการรบป้องกันเมืองเชียงใหม่จากการรุกรานของ “พระยาไค้ชื่อพระยาบรม”<sup>๖๒</sup> ซึ่งได้แก่เจ้าสามพระยา พระราชบิดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ในระยะนี้ผู้บันทึกตำนานฯ เรียกเขาว่า “หมื่นแก้วนคร”

หมื่นแก้วนครได้แสดงวีรกรรมครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ.๒๐๐๐<sup>๖๓</sup> ในสงครามที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและพระราชโอรสทรงพระนาม พระอินทราชา เสด็จยกกองทัพขึ้นไปทางลำปาง เพราะหลงกลพระเจ้าเชียงใหม่ที่ทรงซ่อนกลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกรณีจารบุรุษชื่อ หาญพรหมสะท้าน ถูกซ่อนกล

พระเจ้าเชียงใหม่ได้รวบรวมกำลังพลจากหลายเมือง มีแม่ทัพเข้าร่วมรบหลายคน นอกจากหมื่นแก้วนครแล้วก็มียุทธวิธือคิดเจ้าเมืองสองแควคอยรออยู่

หมื่นแก้วนครซึ่งตอนนี้อยู่ที่ลำปางฯ เรียกชื่อว่า “หมื่นดั่งนคร” บ้าง “หมื่นดั่ง” บ้าง ได้ “จีช้างไชยสงคราม รุดใหญ่ไล่หมู่อินทราชา หื้อลุมยิงกอง ยิงหน้าไม้ถูกชาวใต้ตายมากนัก พระอินทราชาถูกปืนกองที่หน้าผาก ... หมื่นดั่งไล่ไปตัดหมู่ชาวใต้ขาดกลาง ... พระยาหลวงได้ลวดเล็กหักหนี นับเสี่ยง หมื่นดั่งไล่ข้ามเขาพลึง ... ชาวไถ่นายช้าง นายม้าตายมากนัก...”<sup>๖๔</sup>

วีรกรรมครั้งนี้สร้างชื่อเสียงให้หมื่นแก้วนครมาก แม้พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ยังบันทึกไว้แต่มีรายละเอียดต่างออกไปคือ บันทึกว่า

“ครั้งนั้นมหาราชท้าวลูกยกพลมาเอาเมืองสุโขทัย จึงสมเด็จพระบรมไตรโลกเจ้า และสมเด็จพระอินทราชา เสด็จไปกันเมือง ... ทัพท่านมาประทัพหมื่นนคร และท่านได้ชนช้างด้วยหมื่นนคร...”<sup>๖๕</sup>

คำว่า “ท่าน” ในที่นี้หมายถึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

อย่างไรก็ดี กวีผู้แต่งเรื่องขุนพ่ายมิได้กล่าวถึงวีรกรรมครั้งนี้

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๐๐๒ เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถูกล้อมอยู่ในเมืองพิษณุโลกเป็นเวลานาน แต่ในที่สุดก็ล่องเรือหนีออกไปได้นั้น หมื่นดั่งนครเป็นหัวหน้าผู้รักษาการควบคุมดูแลอยู่ เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่รับสั่งให้หาตัวมาถามว่าเขาแต่งตั้งนายทหารผู้ใดให้รักษาการควบคุมดูแล ให้พาตัวมาพระองค์ท่านจะให้คำกล่าวออกในฐานะที่มีแต่แก้ไขประโยชน์ไม่ได้

หมื่นด้กราบถวายบังคมทูลรายชื่อหมื่นต่าง ๆ ที่เขาแต่งตั้งให้อยู่เฝ้า แต่เนื่องจากคิन्नนั้นมิดมากทหารยามจึงมองไม่เห็น หมื่นด้กราบทูลต่อไปว่าถ้าพระเจ้าเชียงใหม่จะควักตานายทหารเหล่านั้นก็ขอให้ “ควักตาข้าเฒะ”<sup>๖๖</sup>

น้ำใจของหมื่นด้ในฐานะ “หัวหน้า” ที่มีความรักและเข้าใจผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และกล้าที่จะเสี่ยงภัยอันตรายเพื่อปกป้องลูกน้องที่กระทำความผิดอันเกิดจากเหตุสุดวิสัยทางธรรมชาติเช่นนี้เป็นคุณธรรม ที่ผู้บันทึกตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จะต้องเห็นคุณค่าอย่างมากจนถึงกับบันทึกไว้ในเอกสารที่บันทึกประวัติศาสตร์ของอาณาจักร ซึ่งเน้นพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของผู้ครองแผ่นดิน

หมื่นนครนี้คงจะมีชื่อ “จ้าว” แม้พระเจ้าเชียงใหม่จะเรียกบิดาของเขาว่า “อาว” บิดาของเขาก็เป็นขุนนางระดับหมื่นเช่นกัน แม้เมื่อครั้งปกครองเมืองลำปางก็มีชื่อว่า “หมื่นโลกนคร” คือคำว่า “โลก” เป็นชื่อตัว ส่วนคำว่า “นคร” คือชื่อเมืองที่ปกครอง ต่อมาเมื่อย้ายไปบริหารการประจำในราชสำนักพระเจ้าเชียงใหม่ในตำแหน่ง “หมื่นสามล้าน” ผู้บันทึกตำนานฯ ก็เรียกเขาว่า “หมื่นโลกสามล้าน”

ส่วนหมื่นนครนั้นชื่อตัวคือ “แก้ว” เมื่อได้ปกครองเมืองนครลำปางแทนบิดา ผู้บันทึกตำนานฯ ก็เรียกเขาว่า “หมื่นแก้วนคร” และต่อมาเขาก็มีชื่ออื่น ๆ อีกดังได้กล่าวแล้ว

แม้จะเป็นขุนนางระดับ “หมื่น” แต่ความที่เป็นผู้มีคุณธรรมน่าประทับใจ และมีวีรกรรมที่ควรแก่การเขียนถึง ชื่อของหมื่นนครจึงปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ถี่มาก นับจากที่ได้ตำแหน่ง “หมื่นนคร” เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๕๘๖ หลังจากที่พระเจ้าเชียงใหม่ได้ตัวบิดาของเขามาช่วยราชการในฐานะผู้ค้าบัลลังก์ เสริมอำนาจทางการเมืองของพระเจ้าเชียงใหม่ให้มั่นคง

เรียกได้ว่าหมื่นนครเป็นผู้อยู่ในตระกูลสูง สอดคล้องกับที่ก็ถือว่าเขาเป็นผู้ที่มี “เผ่าดี”

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เอ่ยชื่อหมื่นนครและชื่ออื่น ๆ ของเขา ๔๗ ครั้ง ในบันทึกตั้งแต่น้ำ ๕๐ – ๕๕

ท่าทีของหมื่นนครเปลี่ยนไปอย่างมากหลังจากที่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงแต่งตั้ง

“หื้อหมื่นด้กินเมืองชะเลียงปีนั้น”<sup>๖๗</sup>

“ปีนั้น” คือ ปีฉลูวได้ ตรงกับ พ.ศ.๒๐๐๔<sup>๖๘</sup>

“ปีนั้น” คือปีที่หมื่นนครนำพระยาชะเลียงคนเก่าพร้อมครอบครัวมาถวายพระเจ้าเชียงใหม่ หลังจากที่เขานำพรรคพวก ๕๐๐๐ คน เข้าไปจับตัวบังคับให้ทั้งเมืองขึ้นมาเป็นข้า พระเจ้า



เชียงใหม่ แล้วพระยาพะเยียงก็ถูกเนรเทศไปไว้ที่เมืองหาง<sup>๖๕</sup> ส่วนหมื่นนครก็ได้รับแต่งตั้งให้เข้ามาครอบครองเมืองพะเยียงแทน

ชื่อหมื่นนครหายไปจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นเวลานาน หลังจากที่มีข้อพิพาทกับกรณีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถส่งราชทูตมากราบบังคมทูลขอเครื่องบริวารสำหรับการทรงพระผนวช ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงแต่งเครื่องสมณบริวารพร้อมพระสงฆ์ ๑๒ องค์ ไปร่วมพระราชพิธีนี้ด้วย

เวลาผ่านไปประมาณ ๑๐ ปี ชื่อหมื่นนครปรากฏในตำนานนี้อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย ผู้บันทึกเขียนว่า “ศักราช ๘๓๖ ตัวหมื่นดั่ง ผู้กินเชียงขึ้นตาย...” ดังกล่าวแล้ว

การที่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงให้หมื่นแคว้นผู้กินเมืองแซ่หมไปกินเมืองเชียงขึ้นแทน และเอาหมื่นกองผู้กินเชียงเลื้อไปกินนครลำปาง<sup>๖๖</sup> ย่อมแปลว่า หมื่นดั่งผู้นี้คือบุคคลเดียวกับหมื่นแก้วลูกชายหมื่นโลกสามล้านผู้ได้ “กินเมืองนคร” แทนบิดา เมื่อประมาณ ๓๑ ปีมาแล้ว และได้กินเมืองเชียงขึ้นอีกเมืองหนึ่งเมื่อประมาณ ๑๐ หรือ ๑๑ ปีมาแล้วนั่นเอง

ในระยะเวลา ๑๐ – ๑๑ ปี ที่หมื่นนครมา “กิน” เชียงขึ้นเช่นนี้ มีเหตุการณ์สำคัญที่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกไว้ แต่พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ และกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายมิได้เอ่ยถึงคือ เหตุการณ์ที่พระภิกษุสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงให้พระมหาเถรโพธิสัมภาระ

“เป็นราชทูตหื้อมาขอเอาเมืองพะเยียงหื้อเป็นเจ้าปิตุบาตร”<sup>๖๗</sup>

นอกจากพระภิกษุสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะล้มเหลวในการขอขบิณฑบาตครั้งนี้แล้ว ทางเชียงใหม่ยังฝากความมาถวายเป็นนัยยะเหยียดหรือเตือนพระสดีว่า

“แต่ก่อนท้าวพระยาทั้งหลายละราชสมบัติเสียแล้ว ออกบวชในศาสนาที่ดี บวชเป็นฤทธิก็ดี จักปลื้มบริโภคด้วยราชศรีสมบัติบ้านเมืองบ่ห่อนมีแลฯ ที่นั่นพระยาออกบวชแล้วป้อยหื้อมาขอเอาบ้านเมืองจันนี้บ่ควรแลฯ”<sup>๖๘</sup>

เนื่องจากเมืองพะเยียงหรือเชียงขึ้นในตอนนั้นมีผู้ครองอยู่คือ หมื่นนคร พระเจ้าเชียงใหม่คงจะต้องทรงสงสัยบ้างว่า ทำไมหมื่นนครจึงนิ่งเฉย ยอมให้พระภิกษุสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงให้พระผู้ใหญ่เดินทางไปถึงเชียงใหม่เพื่อขอขบิณฑบาตเมืองที่เขาครอบครองอยู่

ถ้ามองย้อนหลังไปเมื่อครั้งที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพระผนวช หมื่นนครก็มีข้อพิพาทอย่างคลุมเครือเกี่ยวกับการขอเครื่องบริวาร

และถ้ามองย้อนไปไกลกว่านั้นถึงคืนเดือนมืดที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงล่องเรือตามลำน้ำแควน่านซึ่งมิได้มีความกว้างใหญ่อะไรนัก หนีออกจากพิษณุโลกได้ยามรุ่งเช้า โดยที่มิใช่นายทหารได้บังคับบัญชาของหมื่นนครถึง ๕ คน เป็นยามรักษาการ และหมื่นนครออกมารับผิดแทนลูกน้อง เสนอให้พระเจ้าเชียงใหม่ลงโทษคนแทนลงโทษลูกน้องด้วยการ “ควักตา” ออก แต่มิได้ทรงกระทำโทษผู้ใดเลยนั้นมิได้หมายความว่า พระเจ้าเชียงใหม่มิได้ทรงคิดอะไรอยู่

นอกจากนั้นในระหว่างที่หมื่นนครได้ลงมา “กิน” เมืองเชียงชื่น ไม่ปรากฏว่าเขาเคยขึ้นไปช่วยพระเจ้าเชียงใหม่ออกรบที่ใดเลยสักครั้งเดียว ผิดจากแต่ก่อนที่เขาเคยร่วมออกรบ หรือมีส่วนช่วยพระองค์ในการรบแทบทุกครั้งในระยะเวลา ๑๕ ปี ที่เขาได้ดำรงตำแหน่ง “หมื่นนคร” ตำแหน่งเดียว

ความแปลกแยกแตกต่างจากความเป็นของหมื่นนครเช่นนี้ อาจเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้พระเจ้าเชียงใหม่ทรงแคลงพระทัยจนบริภาษเขาว่า

“เคยกุพิรุณมึง หลายเทื่อ”

(๑๒๔)

“กุ” คือ “กุม” หมายถึง “จับได้”

ยิ่งกว่านั้นพระเจ้าเชียงใหม่อาจจะทรงคิดว่า เมื่อหมื่นนครลงมาอยู่ใกล้พิษณุโลก หมื่นนครก็อาจจะหันมาเป็นมิตรกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งอยู่ในวัยใกล้เคียงกัน ส่วนพระองค์เองนั้นมีพระชนมายุแก่กว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึง ๒๒ ปี ดังกล่าวแล้ว และคงจะทรงแก่กว่าหมื่นนครไม่มากนักน้อยกว่านั้นเท่าใด เมื่อนึกถึงว่าเขาเป็นแม่ทัพออกศึกเมื่อ พ.ศ.๑๕๘๖ นั้น แม่ทัพอาวุโสเรียกเขาว่า “ลูกอ่อน” เขาก็น่าจะมีอายุประมาณ ๑๔ – ๑๕ ปี ในตอนนั้น ซึ่งแปลว่าเขาจะแก่กว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประมาณ ๒ – ๓ ปี และเมื่อเสียชีวิตนั้นเขาก็น่าจะอยู่ในวัยกลางคน มีอายุประมาณ ๔๕ – ๔๖ ปี เท่านั้นเอง

เหตุผลที่ (ถ้าหากว่า) หมื่นนครอาจจะหันมาเป็นมิตรกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคงจะไม่ใช่เพราะอยู่ในวัยใกล้เคียงกัน แต่น่าจะเป็นเรื่องอื่นที่ทำให้พระเจ้าเชียงใหม่บริภาษเขาก่อนว่า

“มึงคือवलเผื่อแผง มึงไม้”

“वल” คือ “เถาวัลย์” ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้เลื้อย

คำบริภาษนี้สะท้อนสิ่งที่แผงอยู่ในพระราชหฤทัยของพระเจ้าเชียงใหม่ ทรงคิดว่าหมื่นนครหันมาพึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยเหตุอื่นที่ไม่ใช่เพื่อความคุ้มครอง ในเมื่อหมื่นนครเคยจี

ช้างเข้าขับไล่กองพลของสมเด็จพระอินทราชา และไล่ตีกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแตกกระเจิงมาแล้ว\*<sup>๗๓</sup>

พระเจ้าเชียงใหม่คงจะไม่ทรงคิดว่า เมื่อขุนพลระดับหมื่นนครในวัย ๓๐ ปีเศษ ผู้ซึ่งมีบุคลิกภาพและน้ำใจดังที่ท่านผู้อ่านคงจะสรุปได้แล้ว เมื่อมา “กิน” เชียงขึ้น คงจะดำรงชีวิตเป็นชายโสด ซื่อสัตย์ต่อภรรยาทั้งหลายที่นครลำปาง ไม่มีหัวใจให้หญิงอื่นใดในเมืองเชียงขึ้นอีกเป็นแน่

และถ้าขุนศึกผู้ครองนครลำปางมาครองเชียงขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่ง สตรีที่เป็นคู่ชีวิตของเขานั้น ก็จะต้องเป็น “ดอกฟ้า”

ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย กวีเอ่ยถึงสตรีผู้หนึ่งด้วยการใช้คำว่า “นางหมื่น” ผู้เป็น “นลเมือง” คือดอกบัวแห่งเมือง รู้สึกเจ็บปวดร้าวกับถูกตอกจนคั่น เมื่อได้ทราบข่าวที่เกิดขึ้นกับหมื่นนครที่เชียงใหม่ ผู้อ่านก็คงจะต้องคิดว่า “นางหมื่น” ผู้นี้คือ ภรรยาหม้ายของหมื่นนคร คือดอกบัวแห่งเชียงขึ้น คือดอกฟ้าของหมื่นนคร และด้วยเหตุผลที่ว่า บุคคลชั้นสูงในสุโขทัย เชลียง และพิษณุโลก ในสมัยนั้นคือ สมาชิกในพระราชวงศ์สุโขทัย ดอกฟ้านี้ก็น่าจะเป็น เจ้านายสตรีท่านหนึ่งในพระราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งย่อมจะต้องเป็นพระญาติผู้หนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

และถ้าภรรยาใหม่ของหมื่นนครเป็นสมาชิกในพระราชวงศ์สุโขทัยผู้ซึ่งเป็นพระญาติของกลุ่มสงคราม ข้อสันนิษฐานนี้ก็จะเป็นเหตุผลอันสมควรที่พระเจ้าเชียงใหม่จะทรงหาวดระแวงจนนำไปสู่การกำจัดเขาในที่สุด ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้พระองค์ทรงไว้วางพระราชหฤทัยหมื่นนครถึงขนาดก่อนที่จะเสด็จไปรบที่เมืองลือ ได้ให้ไปถามหมื่นนครว่าพระองค์จะเสด็จไปรบครั้งนี้ ถ้ากองทัพฝ่ายกรุงศรีอยุธยายกขึ้นมาบุกรุกดินแดนของเชียงใหม่ หมื่นนครจะป้องกันได้หรือไม่ แล้วพระองค์ก็เสด็จไป<sup>๗๔</sup> ซึ่งแปลว่า หมื่นนครจะต้องกราบทูลตอบว่า ได้ และพระองค์ก็ทรงเชื่อ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกกองทัพขึ้นมาจริง เพียงขึ้นมาถึงเมืองแพร่ หมื่นนครก็รีบยกทัพไปรับหน้า กันไม่ให้เสด็จขึ้นไปถึงเชียงใหม่ แต่สู้ไม่ได้ พอดีพระเจ้าเชียงใหม่เสด็จกลับจากลือถึงเชียงใหม่ได้ข่าวศึกที่แพร่ จึงทรงยกทัพไปตามหาหมื่นนคร

ครั้งนั้นพระเจ้าเชียงใหม่ได้รับกับพระยาได้ ซึ่งก็คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้บันทึกตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า พระองค์ทรงเห็นว่ากองทัพของพระเจ้าติโลกราชมีทหารแน่นหนาไม่อาจต้านทานได้ จึงถอยหนีไปอย่างรวดเร็ว จนพระเจ้าติโลกราช “ไล่ตามไป” ก็ยัง “บ่ทันพระยาได้”<sup>๗๕</sup>

จากศึกครั้งนี้ที่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงเปลี่ยนแผนการรบโดยยุติการไล่ตามตีกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมาเป็น “เข้าปล้นเอาเมืองชะเลียง” แทน ดังจะได้กล่าวต่อไปในตอนที่ว่าด้วยเรื่องของ “เจ้าแสน” หมื่นนครได้รับมอบหมายให้อยู่ “รั้ง” เมืองเชลียง ซึ่งนำไปสู่การที่พระยาเชลียงชวนหมื่นนครไปเล่นชนไก่ถึงสามครั้ง

หมื่นนครแสดงความจงรักภักดีต่อพระเจ้าเชียงใหม่ด้วยใจจริง หรือด้วยเหตุใดยากที่จะเดา เมื่อเขาขึ้นไปกราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ว่า พระยาเชลียงมาชวนไปเล่นชนไก่ พระองค์รับสั่งเป็นนัยว่าเขาไม่ควรไป เพราะพระยาเชลียงมีใจไม่ซื่อ หมื่นนครก็ไม่ไปเล่นด้วย พอครั้งที่ ๓ พระเจ้าเชียงใหม่รับสั่งว่า พระยาเชลียงจะหลอกเอาหมื่นนครไปฆ่า หมื่นนครก็กราบทูลว่า พระยาเชลียงไม่มีทางจะฆ่าเขาได้ เขาต่างหากที่จะเป็นผู้ไปฆ่าพระยาเชลียง พระเจ้าเชียงใหม่ก็ทรงอนุญาตโดยรับสั่งว่า “หมื่นดั่งเต็มใจก็ไปเถอะ”<sup>๗๖</sup>

หมื่นดั่งหรือหมื่นนครจึงชวนลูกน้องเก่าสมัยที่จะถูกพระเจ้าเชียงใหม่กวักลูกตาทั้ง ๕ คน ถือดาบคู่มือพร้อมทหารหนึ่งหมื่นเข้าไปชุมนุมอยู่ในเมืองเชลียง ตั้งว่าถ้าได้ยินเสียงคนในเรือนพระยาเชลียงที่ใดให้จุดไฟเผาที่นั่นทุกแห่ง แล้วหมื่นดั่งก็พาคน ๕๐๐๐ คน ขึ้นไปยืนอยู่ในท้องพระโรง ซึ่งมีพระยาเชลียงนั่งอยู่กลางห้องเพียงคนเดียวเพราะบ่าวไพร่หนีลงไปหมด

หมื่นนครยื่นพูดกับพระยาเชลียงด้วยน้ำเสียงที่ข่มขู่บังคับให้ทั้งเมืองไปเป็นข้าพระเจ้าเชียงใหม่ โดยไม่ยอมให้พระยาเชลียงลุกจากที่นั่ง แม้พระยาเชลียงจะขอร้องว่า ขอเข้าไปข้างในเรือนเพื่อจัดข้าวของก็ตาม หมื่นนครสั่งพระยาเชลียงให้เอากรรยาไปด้วย โดยให้กรรยาเป็นผู้จัดการ “ดาหาบออกมา” คือขนข้าวของใส่หาบหลายหาบ “ดา” ออกมา หมื่นนครให้ลูกน้องคนสนิทไปเฝ้าประตูเมืองทุกประตู แล้วหมื่นดั่งก็นำตัวพระยาเชลียงมาเชียงใหม่ในวันนั้นเอง

รางวัลที่หมื่นนครได้รับจากการจับตัวพระยาเชลียงและครอบครัวไปถวายพระเจ้าเชียงใหม่คือ

“หมื่นดั่งได้กินเมืองสองเมืองคือ เมืองนครกับเมืองชะเลียง วันนั้น แล”<sup>๗๗</sup>

“วันนั้น” ก็คือวันที่เขานำพระยาเชลียงและครอบครัวไปถวายพระเจ้าเชียงใหม่นั่นเอง

ท่าทีของหมื่นนครเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิง เมื่อเขาได้มาอยู่ที่เมืองเชลียงในฐานะผู้ครอบครอง ไม่มีหลักฐานว่าขุนศึกแห่งล้านนาผู้นี้จับดาบออกศึกใด ๆ อีกเลย มีแต่พระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ บันทึกว่า

“ศักราช ๘๓๕ มะเส็งศก (พ.ศ.๒๐๑๖) หมื่นนครได้ลอกทองพระเจ้าลงมาหุ้มดาบ”<sup>๗๘</sup>

ไม่ว่าจะตีความสิ่งที่นักประวัติศาสตร์แห่งกรุงศรีอยุธยาบันทึกไว้อย่างไร เช่น หมื่นนครเอาทองมาหุ้มฝักดาบเพื่อตกแต่งให้เกิดความสวยงาม หรือเอาทองมาหุ้มตัวดาบเพื่อปิดฉากชีวิตนักรบ แต่การลอกทองจากพระพุทธรูปลงมาหุ้ม ผู้ที่นับถือพระพุทธรูปศาสนาคงไม่สามารถยอมรับนับถือได้

ในสายตาของผู้ที่บันทึกพฤติกรรมนี้ หมื่นนครเป็นคนใจบาป บังอาจ อหังการ

อย่างไรก็ตาม “ภาพพจน์” ของหมื่นนรตามคำบรรยายของกวี ซึ่งแตกต่างจากภาพที่บันทึกไว้ในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐ ก็สะท้อนความรู้สึกส่วนตัวของกวีที่มีต่อชายผู้นี้มากเท่า ๆ กับความรู้สึกของผู้อื่นอีกหลายคน

แม้ไม่มีเอกสารร่วมสมัยบันทึกรายละเอียดของการเสียชีวิตของหมื่นนร แต่จากการที่มีอนุสาวรีย์ของหมื่นดงนร ที่วัดเวียงดงในเขตอำเภอหางดง เชียงใหม่<sup>๖๖</sup> ย่อมทำให้น่าคิดว่า หมื่นนรอาจจะถูกเนรเทศไปและเสียชีวิตที่นั่น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เสด็จทอดพระเนตรเตาเผา เครื่องสังคโลก ซึ่งอยู่ห่างจากอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ประมาณ ๑ ก.ม. ทรงบันทึกไว้ว่าสถานที่นั้นอยู่ในเขตอำเภอดัง ทรงเห็นว่าที่นั่นมีผู้หญิงเกล้าผมสูงป่องอยู่หลายคน<sup>๖๗</sup> ซึ่งแสดงให้เห็นร่องรอยของวัฒนธรรมล้านนา

ผู้เขียนเองได้ทราบจากผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยคนปัจจุบัน จากนักโบราณคดีและพนักงานที่นั่นว่า อำเภอศรีสัชนาลัย ในปัจจุบัน ครั้งหนึ่งเคยมีชื่อว่า “อำเภอเมืองดง” แต่ขณะนี้ “เมืองดง” มีฐานะเป็นหมู่บ้านอยู่ในตำบลบ้านดึก ส่วนในตำบลหาดเสี้ยว ที่ศรีสัชนาลัย มีพิธีกรรมซึ่งชาวบ้านปฏิบัติติดต่อกันเป็นประเพณีมานานในช่วงเวลาทำยสงกรานต์ ชื่อ “พิธีแห่น้ำขึ้นโฮง สรงน้ำเจ้าหมื่นดง” เป็นพิธีที่แสดงความคารวะดวงวิญญาณ หรือ คุณความดีของหมื่นดงนร

อนุสาวรีย์ที่เป็นประติมากรรมรูปหมื่นดงนร แต่งกายในชุดกษัตริย์นักรบ ท่าทางใจดี ยืนยิ้มกับผู้ที่มาเยี่ยมก็ดี พิธีกรรมที่จัดขึ้นเป็นประเพณี ซึ่งน่าจะสืบทอดต่อกันมาตลอดเวลาประมาณ ๕๓๕ ปี เพื่อสักการะดวงวิญญาณของหมื่นดงนรก็ดี ล้วนเป็นหลักฐานยืนยันว่าปราชญ์ชีวิตของหมื่นนรมีความเป็นอมตะ มีผลจริงตามที่เขาเชื่อ กล่าวคือ แม้เขาจะเสียชีวิตไปแล้วเพราะความจงรักภักดีต่อพระเจ้าเชียงใหม่ แต่เขาก็เหมือนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ตลอดมา

นี่คือชีวิตอันเป็นโสกนาฏกรรมของขุนศึก วีรบุรุษ ผู้เดินเข้าหาความตายอย่างกล้าหาญและมีสติ เพื่อพิสูจน์ความจงรักภักดีที่มีต่อเจ้าชีวิต ผู้ซึ่งส่งมอบตัวเขาให้แก่พญามัจจุราช

อย่างไรก็ตาม แม้ตัวจะตายไปแล้ว ก็ถือได้ว่าหมื่นดงนรยังมีชีวิตอยู่ เพราะในวันนี้เขาก็

“คือคนอยู่ปนใน อิธโลกย”

## นางเมือง

“นางเมืองไปยอมยิน ใจจอด พระเลย”

(๑๓๔)

กวีเอ่ยถึงสตรีผู้มีฐานะเป็นผู้นำทางการเมืองด้วยการใช้คำว่า “นางเมือง” เป็นครั้งแรกในโคลงบทที่ ๑๒๖ เมื่อข่าวมรณกรรมของหมื่นนครมาถึงเมืองเชียงขึ้น หลังจากกวีบรรยายความโศกเศร้าเสียใจอย่างที่สุดของชาวเชียงขึ้นทั้งเมืองไม่เฉพาะของเหล่า “ศรีสาว” และ “นางหมื่น”

กวีเล่าว่า “นางเมือง” ได้ทำหน้าที่นางพญาแห่งเชียงขึ้นโดยปรึกษากับพลเมืองเรื่องที่จะไม่เกี่ยวข้องกับเชียงใหม่อีกต่อไป แต่หวังจะไปพึ่งพระเจ้าแผ่นดินผู้มีพระปรีชาสามารถยิ่งกว่า ซึ่งได้แก่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ขอเชิญท่านอ่านถ้อยคำที่กวีใช้กล่าวถึงสตรีผู้ซึ่งถูกสถานการณ์พาไปสู่ตำแหน่งผู้นำทางการเมืองโดยที่มิใช่เป็นผู้สร้างสถานการณ์นั้น ดังนี้

|                      |               |
|----------------------|---------------|
| “นางเมืองคิดใคร่ด้วย | พลเมือง       |
| บไคร่แลเลขชยง        | ไหม่ม้อย      |
| ปองไปพึ่งจอมเลื่อง   | ไกรกว่า นันนา |
| นางจิ้งจกพร้อมถ้อย   | ถ่องจงฯ”      |

(๑๒๖)

กวีถ่ายทอดคำปราศรัยของนางเมืองที่กล่าวแก่พลเมืองอย่างชัดเจน โดยเริ่มกล่าวถึงพฤติกรรมของพระเจ้าเชียงใหม่ที่ไม่น่าเข้าใกล้ แล้ว “นางเมือง” ก็ทำความไปถึงครั้งที่พระองค์ทรงแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดา และให้ประหารชีวิตพระราชโอรสผู้เป็นที่รัก แล้วก็กล่าวเป็นเชิงปลงตกว่า อย่าว่าแต่ผู้เป็นข้าแผ่นดินเช่นหมื่นนครเลย

กวีบรรยายบทบาทของนางเมืองโดยใช้โคลง ๕ บท (โปรดอ่านรายละเอียดในบทที่ ๓ ตอนที่ ๒)

เมื่อกองทัพน่านและแพร่ได้ยกมาประชิดกำแพงเมืองนั้น กวีบรรยายว่า

|                    |              |
|--------------------|--------------|
| “นางเมืองไปยอมยิน  | ใจจอด พระเลย |
| แจ้งอยู่จรกล้ายถ้ำ | ท่านดล”      |

(๑๓๔)

เนื้อหาต่อจากนี้ไปดูเหมือนเป็นการเล่าเรื่องจากปากคำของตัวกวี แต่เป็นไปในลักษณะที่กำกวม กล่าวคือ ดูเหมือนว่ากวีจะพูดแทนนางเมือง หรือไม่ก็กวีและนางเมืองมีความรู้สึกและประสบการณ์ร่วมกันโดยเฉพาะเมื่อกล่าวว่า

“แขงเมืองจักไกล่รอด      พระทัณฑ์ แลนา  
ตระห่องคอยหนา      ปิ่นเกล้า”  
(๑๓๕)

“ตระห่อง” คือ ตาคอยจับจ้องไปที่หนทางเสด็จเฝ้ามอหองหองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นความรู้สึกและพฤติกรรมที่ค่อนข้างละเอียดอ่อน ยากที่ผู้ที่ไม่มีความสนิทสนมหรือมิได้อยู่ใกล้ชิด และไม่รู้ใจกันอย่างดีจะเข้าใจและเห็นควรบันทึกไว้ นอกจากนางเมืองและกวีจะเป็นบุคคลเดียวกัน หรือใกล้ชิดกันราวกับเป็นบุคคลเดียวกัน

การบรรยายที่ค่อนข้างกำกวม ดีความยากเช่นนี้ มีอยู่อีกใน โคลงบทที่ ๑๓๖ – ๑๓๘ เมื่อมีการกล่าวถึงการสู้รบภายในกำแพงเมืองเชียงขึ้นหลังจากที่พมโนราชก่อการกบฏ โดยเปิดประตูรับข้าศึกให้เข้าไปจู่โจมไล่ฆ่าฟันผู้คน แล้วนางเมืองซึ่งพยายามต่อสู้แต่สู้ไม่ได้ ก็หนีออกมาเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้ที่กวีหรือนางเมืองเอ่ยถึงพระองค์ท่านว่า “สเด็จพระเจ้าไท้” ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาไทยปัจจุบันว่า

“สมเด็จพระผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน”  
(บทที่ ๑๓๗)

ในขณะที่เดียวกันเมื่อกวีถ่ายทอดคำปราศรัยของนางเมืองตอนที่ท่านปรึกษากับพลเมืองว่าจะถวายแผ่นดินเชียงขึ้นแก่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น นางเมืองก็ใช้คำ “เหง้าไท้” ซึ่งแปลว่า “ญาติผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน” เช่นกัน

นอกจากนั้นตอนที่กวีบรรยายพระราชประวัติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กวีก็เอ่ยถึงพระองค์ท่านว่า “สเด็จพระเจ้าไท้” (บทที่ ๘๕) เช่นเดียวกับตอนที่บรรยายกระบวนเรือในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (บทที่ ๑๕๓)

การที่ทั้ง “นางเมือง” และกวีต่างก็ใช้คำ “เหง้าไท้” และ “สมเด็จพระเจ้าไท้” เหมือนกัน เมื่อหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เราก็คงจะอนุมานได้ว่าทั้ง “นางเมือง” และกวีต่างก็เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถ้าหากว่า “นางเมือง” และกวีมิใช่บุคคลเดียวกัน

“นางเมือง” ผู้นี้พระเทพมุนีตีความว่าเป็น “ชายา” ของหมื่นนคร<sup>๕๑</sup>

ส่วนนายฉันทิชย์ กล่าวว่า “นางเมือง : (ผู้ติดตามพระราชพงสาวดารว่า) เป็นผู้หญิงคนสำคัญของเมืองเชียงขึ้น และเป็นภรรยาหมั้นดั่งนคร (แต่ข้าพเจ้าสมัครใจเชื่อว่าเป็นมารดาของหมั้นดั่งนคร... นางเมืองนั้นคือมารดาของหมั้นดั่งนคร...”<sup>๔๒</sup>

พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ ฉบับราชบัณฑิตยฯ แปลว่า “นางพญาหมั้นดั่งนคร”<sup>๔๓</sup>

ผู้เขียนเองเคยตั้งสมมุติฐานว่า “นางเมือง” ผู้นี้ น่าจะเป็นภรรยาของหมั้นนครมากกว่าจะเป็นมารดา และพบว่ากวีและ “นางเมือง” มีประสบการณ์และทักษะที่สอดคล้องกันทุกเรื่อง<sup>๔๔</sup>

แต่จากการศึกษาเอกสารชั้นต้น ซึ่ง ได้แก่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ชินกาลมาลีปกรณ์ และพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ผู้เขียนไม่พบชื่อหรือเรื่องราวของ “นางเมือง” ตามที่ปรากฏอยู่ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเลย ทั้ง ๆ ที่ “นางเมือง” มีบทบาทสำคัญเท่าหรือมากกว่าบทบาทของหมั้นนครในกวีนิพนธ์เรื่องนี้

และจากการศึกษากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้อีกหลายครั้ง โดยเน้นศึกษาเรื่องบุคคล ผู้เขียนกลับพบว่า สมมุติฐานเดิมที่ว่า “นางเมือง” น่าจะเป็นภรรยาของหมั้นนครนั้นดูจะใช้ไม่ได้เสียแล้ว

จาก “นางหมื่น” ซึ่งเป็น “นลเมือง” คือ ดอกบัวแห่งเมืองในโคลงบทที่ ๑๒๕ ถึง “นางเมือง” ในบทที่ ๑๒๖ ดูจะมีช่องว่างให้คิด

“นางหมื่น” ผู้ซึ่งเป็นดอกบัวแห่งเมืองผู้นี้รู้สึกเจ็บปวดร้าวกับถูกดอกจันทน์เมื่อทราบข่าวของหมั้นนคร “นางหมื่น” ผู้นี้ น่าจะเป็นภรรยาหม้ายของหมั้นนคร

แล้ว “นางเมือง” เล่าคือใคร

“นางเมือง” เป็นผู้มีสติ และมีปัญญาสามารถจัดการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยปรึกษากับพลเมือง เพื่อหาวิธีปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองให้ปลอดภัยด้วยการหาที่พึ่งที่มีความดีงามและเก่งกล้าสามารถกว่าพระเจ้าเชียงใหม่

“นางเมือง” จึงให้ประชาชนเห็นความไม่เหมาะสมของพระเจ้าเชียงใหม่ โดยยกตัวอย่างกรณีที่พระองค์ทรงแย่งชิงพระราชบัลลังก์จากพระราชบิดา และให้ประหารชีวิตพระราชโอรสผู้เป็นที่รักดังกล่าวแล้ว

“นางเมือง” หารือกับประชาชนเรื่องการถวายนางเมืองเชียงขึ้นคืนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพื่อให้เป็นแผ่นดินเดียวกันดังที่เคยเป็นในอดีต

ตอนนี้ก็วิพากษ์ความว่า “นางเมือง” เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยให้ “นางเมือง” ใช้คำว่า “เหง้าไท้” เมื่อหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

กวีบรรยายพฤติกรรมของ “นางเมือง” ทั้งความคิด คำพูด และการกระทำในรายละเอียด เช่น สั่งให้คนปิดประตูเมือง และสร้างเขื่อน ครั้นเมื่อ “นางเมือง” เขียนสารไปกราบบังคมทูลพระ



กรุณาขอพระราชทานความช่วยเหลือจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กวีก็ให้ “นางเมือง” กราบ บังคมทูลพระกรุณาด้วยว่า ท่านได้ปิดประตูเมืองและลงเขื่อนแล้ว

ในการนำสารไปทูลเกล้าฯ ถวาย กวีบรรยายว่า “นางเมือง” ใช้คนสนิทที่ท่านไว้วางใจเท่าใจตนเอง เป็นผู้ถือสารที่ใส่ไว้ในตลับทอง แล้วให้รีบเดินทางไป

แต่ยังไม่ทันที่จะเสด็จยกทัพมาถึง ก็เกิดเรื่องนายทหารเป็นกบฏเสียก่อน

ชื่อ “นางเมือง” หายไปหลังจากที่พมโนราชเปิดประตูเมืองรับข้าศึก

ในขณะที่กวีกล่าวถึงบุคคลต่าง ๆ หลายคน ซึ่งมีชื่อและประวัติให้สืบค้นหาได้ ถือเป็นบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าดิโลกราช หมื่นนคร และผู้อื่นอีกหลายท่าน ดังที่ผู้อ่านจะเห็นได้จากเนื้อหาตอนที่ ๒ ของบทนี้

แต่เรื่องราวของ “นางเมือง” ซึ่งเป็น “นางพญา” แห่งเชียงชื่น หรือเชลียงผู้นี้ ไม่มีปรากฏอยู่ในเอกสารอื่นใดที่ผู้เขียนสามารถหาได้ และใช้สำหรับอ้างอิงในการเขียนหนังสือนี้เลย

“นางเมือง” มีชื่อและบทบาทอยู่เฉพาะในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเท่านั้น และเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อเนื้อหาของกวีนิพนธ์เรื่องนี้มาก โดยกวีกล่าวถึงบ่อยเป็นอันดับ ๔ อยู่ในอันดับเดียวกับหมื่นนครคือ กวีกล่าวถึงเป็นจำนวน ๖ ครั้ง

ในขณะที่เราสืบค้นหาประวัติของหมื่นนครได้จากเอกสารอื่น ๆ หลายเล่มดังกล่าวแล้ว แต่ประวัติของ “นางเมือง” ไม่มีปรากฏอยู่ในที่ใดเลยนอกจากในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย “นางเมือง” มิได้มีผลงานเป็นที่รู้จักในที่อื่นใดนอกจากในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ “นางเมือง” มีตัวตนปรากฏอยู่เฉพาะในกวีนิพนธ์เรื่องนี้เท่านั้น โดยกวีเป็นผู้เล่าให้เราฟัง กวีเป็นผู้บอกเราว่า “นางเมือง” คิดอะไร รู้สึกอย่างไร พุคะอะไรกับใคร นางเมืองทำอะไรบ้าง และทำอะไร ทำไม “นางเมือง” จึงคิด จึงรู้สึก จึงพูด จึงทำอย่างนั้น (โปรดกลับไปอ่านหน้า ๔๒ – ๔๓ และ ๑๒๓ – ๑๒๕)

นอกจากนั้นบางครั้งกวีก็เล่าเรื่องของ “นางเมือง” อย่างกำกวม ทำให้ผู้อ่านสับสนว่า “นางเมือง” หรือกวีกันแน่ที่เป็นเจ้าของพฤติกรรมนั้น ๆ ดังเพิ่งจะได้กล่าวไป

ยิ่งกว่านั้น ทั้งนางเมืองและกวีต่างก็ใช้คำ “เหง้าให้” และ “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเช่นเดียวกัน

เหตุผลข้างบนนี้ทั้งหมดก็น่าจะเพียงพอที่ทำให้เราอนุมานว่า “นางเมือง” คือบุคคลที่กวีสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อให้แสดงบทบาทแทนตัวกวีในด้านที่ท่านเห็นว่าเหมาะสมกว่าที่ท่านจะเป็นผู้แสดงเองโดยตรง

เมื่อถึงตอนนี้ผู้เขียนขออนุญาตอ้างถึงนักประพันธ์เอกของโลกท่านหนึ่งซึ่งเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่นักศึกษาประวัติศาสตร์ยุโรปรู้จักพอ ๆ กับนักศึกษาวิชาวรรณคดีตะวันตกที่

สนใจวรรณกรรมของโลกด้วย นวนิยายเรื่องนี้มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า **War and Peace** และผู้เขียนคือ Leo Tolstoy

ในนวนิยายเรื่องนี้มีบุคคลสองท่านที่นักประวัติศาสตร์ยุโรปรู้จักดี เพราะเป็นบุคคลจริง มีประวัติให้สืบค้นได้จากเอกสารหลายเล่ม ท่านหนึ่งคือ พระจักรพรรดินโปเลียน แห่งฝรั่งเศส อีกท่านหนึ่งคือ พระจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ แห่งรัสเซีย สงครามใหญ่เกิดขึ้นในปี ๑๘๑๒ จากความขัดแย้งของพระจักรพรรดิคู่นี้ และผู้ที่สนใจประวัติศาสตร์ยุโรปในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ก็สามารถศึกษาเรื่องราวของพระจักรพรรดิทั้งสององค์นี้ได้จากเอกสารอื่น ๆ อีกนอกเหนือจากที่อ่าน **War and Peace**

แม้ผู้อ่านบางท่านอาจจะเห็นว่า พระจักรพรรดินโปเลียนเป็น “ผู้ร้าย” ในนวนิยายเรื่องนี้ แต่พระจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ก็มีชื่อ “พระเอก”

พระเอกตัวจริงของ **War and Peace** คือ ปิแอร์ เบซุคอฟ Pierre Bezukhov ซึ่งเป็นตัวละคร เป็นคนสมมุติที่ดอลสตอยสร้างขึ้นมาจากจินตนาการ เรื่องราวของปิแอร์ก็เช่นเดียวกับเรื่องราวของ “นางเมือง” กล่าวคือ ไม่มีปรากฏอยู่ในเอกสารอื่นใดเลย นอกจากใน **War and Peace** ดอลสตอยสร้างปิแอร์ขึ้นมาเพื่อแสดงโลกทัศน์และค่านิยมของตัวท่าน แต่ดอลสตอยเป็นผู้ที่มีความคิดซับซ้อนเท่า ๆ กับความซับซ้อนของเรื่องที่ท่านแต่งขึ้น ยากที่จะแสดงให้เห็นให้อ่านเข้าใจได้ โดยง่ายเพียงผ่านพฤติกรรมของปิแอร์คนเดียว ดอลสตอยสร้างตัวละครอีกคนหนึ่งในบรรดาหลายคนชื่อ เจ้าชายแอนดรูว์ โบลค็อนสกี (Andrew Bolkon'ski) ซึ่งเป็นนายทหารในกองทัพรัสเซีย ในขณะที่ปิแอร์เป็น “ปัญญาชน” นักเรียนนอกที่กลับบ้านเมื่อเรียนจบแล้ว

โดยผ่านตัวละครสำคัญสองคนที่เขาสมมุติขึ้นนี้ ดอลสตอยสามารถแสดงความคิดเห็นหลากหลายเกี่ยวกับสังคม การเมือง การทหาร ปรัชญาชีวิต ซึ่งรวมเรื่องความรัก และมนุษยสัมพันธ์แบบต่าง ๆ ได้อย่างน่าคิด น่าประทับใจมากกว่าด้วยการเสนอเรื่องราวของบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งความถูกต้องและความจริงเป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ประเมินคุณค่า และเพราะการที่จะต้องคำนึงถึงความถูกต้องและความจริงของเรื่องราวที่ซับซ้อนอย่างยิ่ง อันได้แก่ เรื่องราวของบุคคล การเมือง และสังคม จินตนาการของนักเขียน จึงถูกจำกัดอยู่ในกรอบซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการคิด และการแสดงความคิด

ด้วยเหตุนี้เราจึงได้เห็นปิแอร์และเจ้าชายแอนดรูว์ซึ่งเป็นบุคคลในจินตนาการของดอลสตอยมีชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ คือพระจักรพรรดินโปเลียน และพระจักรพรรดิอเล็กซานเดอร์ ในนวนิยายเรื่อง **War and Peace** โดยที่บุคคลในจินตนาการนั้น ดอลสตอยสร้างขึ้นเพื่อให้แสดงความคิดเห็นส่วนตัวของท่านได้อย่างเสรี

ส่วนในวรรณคดีไทย เรามีนักเขียนนวนิยายที่สร้างตัวละครขึ้นจากจินตนาการให้แสดงบทบาทและความคิดเห็นแทนผู้เขียน และให้ตัวละครนั้นมีบทบาทสำคัญอยู่ร่วมกับบุคคลจริง เป็นเหตุให้ผู้อ่านเกิดความสับสน คิดว่าเรื่องที่แต่งขึ้นจากความจริงบางส่วนเป็นเรื่องจริงทั้งหมด นักเขียนท่านนั้นคือ หม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์ ตัวละครสำคัญที่ท่านสร้างขึ้นคือ วิสูตร ศุภลักษณ์ ณ อยุธยา และมาเรีย เกรย์<sup>๕๕</sup>

เช่นเดียวกับ “นางเมือง” ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ซึ่งเป็นบุคคลในจินตนาการที่กวีสร้างขึ้นให้แสดงบทบาทแทนตัวท่านในมิติอื่นที่ต่างไปจากด้านที่คนร่วมสมัยของท่านคุ้นเคย โดยให้มีชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลจริงคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าเชียงใหม่ และหมื่นนคร

อะไรคือเหตุผลสำคัญที่กวีสร้าง “นางเมือง” ขึ้นมา ผู้อ่านแต่ละท่านคงจะมีคำตอบต่าง ๆ กัน แต่จากโคลงบทที่ ๕๓ กวีได้คัดลอไว้ก่อนแล้วว่า ถ้าคนทั้งหลายรู้เรื่องที่กวีแต่งนี้อาจจะแอบหัวเราะเยาะก็ได้ ซึ่งก็อาจตีความต่อไปได้อีกว่าอาจจะมีคนหมั่นไส้ หรืออิจฉาก็ได้ที่เจ้าหญิงซึ่งยังมีพระชันษาอยู่ในวัยเยาว์ได้ทำหน้าที่สำคัญคือ เป็น “นางพญา” ผู้รับผิดชอบอนาคตของบ้านเมืองในยามวิกฤต ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นจากพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นคนแรกที่เอ่ยถึงพระองค์ท่านว่า “พระผู้เป็นใหญ่ผู้ซึ่งเป็นที่พึ่งแห่งโลกทั้งสาม” โดยใช้คำอันไพเราะว่า

“สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ”

การที่มีผู้หญิงอีกคนหนึ่งมารับบทบาทผู้นำทางการเมืองในบทประพันธ์เรื่องนี้ น่าจะช่วยลดความสำคัญของตัวกวีลงได้บ้าง เพราะจากน้ำเสียงของท่านเมื่อกล่าวถึงตนเอง ผู้อ่านก็มักจะสัมผัสความรู้สึกถ่อมตัวของท่านได้อยู่แล้ว นอกจากนั้นการที่ “นางเมือง” เป็นบุคคลสมมุติ ก็เป็นบุคคลที่กวีสร้างสรรค์ขึ้น กวีจึงสามารถแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับศึกเสียดียงในระยะแรกได้อย่างมีเสรีภาพมากกว่าการเป็นผู้แสดงเอง เพราะความคิดเห็นของคนสมมุติกับความคิดเห็นของบุคคลจริง มีผลกระทบตอสังคมต่างกัน และความต่างนี้จะมีแต่คุณ ไม่มีโทษเลย

นั่นอาจจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่กวีสร้าง “นางเมือง” ขึ้นมา

ในบรรดาบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย มีแต่ “นางเมือง” เท่านั้นที่เป็นบุคคลสมมุติ มีชื่อและตัวตนปรากฏอยู่ในกวีนิพนธ์เรื่องนี้เฉพาะในระยะแรกของศึกเสียดียง ซึ่งมีอนาคตที่ยากแก่การพยากรณ์ เรียกได้ว่าเป็นระยะเวลาที่วิกฤตที่สุดในชีวิตของสตรีที่อุบัติเหตุบังคับให้จำต้องทำหน้าที่ผู้นำทางการเมืองบนแผ่นดินที่อยู่ติดกับอาณาเขตของศัตรู โดยที่ยังมิได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกเลย

ชื่อ “นางเมือง” ปรากฏเป็นครั้งสุดท้ายตอนที่กองทัพน่านและแพร่เข้ามาประชิดกำแพงเมือง และ “นางเมือง” แจ้งเมืองอยู่ รอให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาถึง

คำบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ จากนั้นไปจนถึงตอนที่ได้เข้าเฝ้าฯ และกราบบังคมทูลรายงาน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากกองทัพผ่านและแพร่เข้าเมืองได้ เป็นคำบรรยายที่ค่อนข้างกำกวม ทำให้ สันนิษฐานว่าเป็นคำพูดของ “นางเมือง” ที่ยังแสดงบทบาทต่อเนื่อง หรือเป็นคำพูดของกวีเองกันแน่

ขอเชิญท่านผู้อ่านพิจารณาด้วยตัวของท่านเอง เพื่อความสนุกทางปัญญา

ต่อจากนี้ไปขอเชิญท่านพบกับบุคคลอื่น ๆ ที่กวีกล่าวถึงรวมทั้งสิ้นประมาณ ๒๕ คน โดย ไม่รวมนายทหารเชลียง ๓๒ – ๓๓ นาย ซึ่งได้เอ่ยถึงแล้วในตอนต้นของบทนี้

การที่กล่าวว่า “ประมาณ” ๒๕ คน ก็เพราะว่าชื่อบางชื่ออาจหมายถึงบุคคลเดียวกัน ดังที่ ท่านจะได้เห็นในตอนที่ ๒ ของบทนี้

## แหล่งข้อมูลอ้างอิง (บทที่ ๔ ตอนที่ ๑)

<sup>๑</sup>พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. น.๔๔๘-๔๕๒.

<sup>๒</sup>เพ็ญอ้าย, น.๔๕๒-๔๕๓.

<sup>๓</sup>เพ็ญอ้าย, น.๔๕๐.

<sup>๔</sup>คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำนานพื้นเมือง  
เชียงใหม่. น.๖๕.

<sup>๕</sup>สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปริวรรต. น.๕๒.

<sup>๖</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๙.

<sup>๗</sup>พระอุบาฬีคุณูปมาจารย์. ยวนพ่ายโคลงด้นฉบับแปล และความเรียงเรื่องยวนพ่าย.

น.๗๒.

<sup>๘</sup>ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. ยวนพ่ายโคลงด้น. น.๑๑๕.

<sup>๙</sup>ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย. น.๘๘.

<sup>๑๐</sup>พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๔๗.

<sup>๑๑</sup>น.๔๘-๔๙.

<sup>๑๒</sup>น.๔๔๗.

<sup>๑๓</sup>ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑. น.๓๗๒ และ พระราชพงศาวดารฯ ฉบับ  
หลวงประเสริฐฯ. น.๔๔๖-๔๔๗.

<sup>๑๔</sup>พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. เพ็ญอ้าย.

<sup>๑๕</sup>๓๗๒.

<sup>๑๖</sup>พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา. น.๑๓๑-  
๑๔๕.

<sup>๑๗</sup>ประเสริฐ ฤ นกร. สารนิพนธ์. น.๒๘๙, ๓๕๑.

<sup>๑๘</sup>ประชุมพงศาวดารฯ. น.๓๗๑.

<sup>๑๙</sup>พิเศษ ..., น.๕๔ และ ๑๓๕.

<sup>๒๐</sup>ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. น.๑๙๙.

<sup>๒๑</sup>พิเศษ..., น.๑๕๕ – ๑๖๐.

<sup>๒๒</sup>พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๔๕-๔๔๖.

<sup>๒๓</sup>พิเศษ..., น.๑๐๕.

<sup>๒๔</sup>ประชุมพงศาวดารฯ. น.๓๗๒.

<sup>๒๕</sup> น.๓๕.

<sup>๒๖</sup> พระอุบาฬี..., น.๓๘.

<sup>๒๗</sup> นันทิขย..., น.๑๓๒.

<sup>๒๘</sup> น.๕๕.

<sup>๒๙</sup> สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. วิธีสร้างบุญบารมี.

น.๑๖.

<sup>๓๐</sup> น.๔๕๐.

<sup>๓๑</sup> เฟื่องอ้าง, น.๔๗๑.

<sup>๓๒</sup> น.๔๕๑.

<sup>๓๓</sup> สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ. กัณฑ์ชุกกบรพ” ในมหาชาติคำหลวง. น.๑๑๕.

<sup>๓๔</sup> เฟื่องอ้าง, น.๑๒๑ และ ๑๒๓.

<sup>๓๕</sup> พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๕๑.

<sup>๓๖</sup> เฟื่องอ้าง, น.๔๕๒.

<sup>๓๗</sup> เฟื่องอ้าง, น.๔๕๐.

<sup>๓๘</sup> เฟื่องอ้าง, น.๔๕๑.

<sup>๓๙</sup> ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๔๘.

<sup>๔๐</sup> เฟื่องอ้าง, น.๔๕.

<sup>๔๑</sup> ที่เดิม

<sup>๔๒</sup> พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๕๐-๔๕๑.

<sup>๔๓</sup> ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. หน้าแรก.

<sup>๔๔</sup> อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชิโนเรศ. พระญาติโลกราชะพระเป็นเจ้าแห่งสามโลก. น.

๕.

<sup>๔๕</sup> ศ.ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชิโนเรศ. พระญาติโลกราชะ. น.๒๑๘.

<sup>๔๖</sup> พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ. น.๑๔๕.

<sup>๔๗</sup> อุดม..., ฯ พระเป็นเจ้าแห่งสามโลก. น.๘.

<sup>๔๘</sup> ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร. “ความสำคัญของรัชกาลพระญาติโลกราชในประวัติศาสตร์ล้านนา”, ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “๖๐๐ ปี ติโลกราชกับมิติทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ล้านนาในยุคปัจจุบัน. น.๖.

<sup>๔๙</sup> อุดม..., ฯ พระเป็นเจ้าแห่งสามโลก. น.๘๑.

<sup>๕๐</sup> ที่เดิม

<sup>๕๑</sup>ที่เดิม

<sup>๕๒</sup>พระยาประชาภิจักรจักร์ (แหม่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก. น.๓๔๑.

<sup>๕๓</sup>เพ็งอ้าง.

<sup>๕๔</sup>นายประวิทย์ ต้นตลานุกูล. ตำนานวัดเจ็ดยอด. น.๕.

<sup>๕๕</sup>ดร.วินัย..., น.๕.

<sup>๕๖</sup>พระรัตนปัญญาเถระ (เรียบเรียง), ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิthur (แปล). ชินกาล

บาลีปกรณ์. น.๑๓๓-๑๓๔.

<sup>๕๗</sup>อุดม..., ๑ พระเป็นเจ้าแห่งสามโลก. น.๓.

<sup>๕๘</sup>นายประวิทย์..., น.๑ และ น.๕.

<sup>๕๙</sup>เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ “๖๐๐ ปีตีโลกราชากับมิติทางวัฒนธรรมฯ”.

<sup>๖๐</sup>น.๖๕.

<sup>๖๑</sup>น.๕๐.

<sup>๖๒</sup>น.๕๑.

<sup>๖๓</sup>น.๕๕.

<sup>๖๔</sup>น.๕๖.

<sup>๖๕</sup>น.๔๔๕.

<sup>๖๖</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๗.

<sup>๖๗</sup>น.๕๕.

<sup>๖๘</sup>น.๕๘.

<sup>๖๙</sup>น.๕๕.

<sup>๗๐</sup>น.๖๕.

<sup>๗๑</sup>น.๕๕.

<sup>๗๒</sup>น.๖๐.

<sup>๗๓</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๖-๕๗.

<sup>๗๔</sup>เพ็งอ้าง, น.๕๘.

<sup>๗๕</sup>ที่เดิม

<sup>๗๖</sup>น.๕๕.

<sup>๗๗</sup>ที่เดิม

<sup>๗๘</sup>หน้า ๔๕๐.

<sup>๗๙</sup>ศ. ดร.อุดม..., พระญาติโลกราชะ. น.๑๒๖.

<sup>๘๐</sup>พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทียบเมืองพระร่วง. น.๑๓๓.

<sup>๘๑</sup>พระอุบาฬี..., น.๕๘-๑๐๐.

<sup>๘๒</sup>น.๑๘๓-๑๘๘.

<sup>๘๓</sup>น.๑๔๒, ๑๔๕ และ ๑๔๗.

<sup>๘๔</sup>วิภา กงกะนั้นันท์. “ศึกษากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายในด้านวรรณศิลป์”, ในข้อมูล  
สมมุติฐาน และทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอ. น.๘ และ ๑๑.

<sup>๘๕</sup>วิภา กงกะนั้นันท์. กำเนิดนวนิยายในประเทศไทย. น.๓๖๕-๓๗๑, ๓๗๕-๓๗๖.



ตอนที่ ๒  
บุคคลอื่น ๆ

เนื้อหาในตอนนี้คือเรื่องราวของบุคคลอื่น ๆ ที่กวีกล่าวถึงนอกเหนือจากเรื่องของบุคคลสำคัญ ซึ่งได้กล่าวถึงแล้วในตอนที่ ๑

เรื่องของบุคคลเหล่านี้จะปรากฏตามลำดับตัวอักษรที่เป็นชื่อจริง หรือเป็นตำแหน่ง หรือเป็นนามนัย (ดูหน้า ๘๕ และ ๑๓๗)

บุคคลแรกที่จะกล่าวถึงคือ “ขุนอินทร์” ส่วนบุคคลสุดท้ายคือ “เอารส ท่าน”

## ขุนอินทร์ “ข้าที่ธิดาเรื่อง ขุนอินทร”

(๑๘๕)

ขุนอินทร์เป็นข้าราชการในพระองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้เป็นแม่ทัพหน้า คุมกองพลเรือรายไปจัดเตรียมทางเดินทัพให้พร้อมก่อนที่กองทัพหลวงจะยกไป งานของขุนอินทร์คือ ปรับดินริมตลิ่งแควน่านให้เสมอกัน เพื่อความสะดวกของการเดินเรือจำนวนมาก และทำสะพานเทียบเรือเพื่อความสะดวกในการยกพลขึ้นบก

ขุนอินทร์ได้รับพระราชบัญชาให้ไปรอทัพหลวงอยู่ที่ท่าชัยในบริเวณซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิดจำนวนมาก

จากการสำรวจเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ผู้เขียนและคณะได้ดำเนินการในระหว่างวันที่ ๑๔ – ๑๘ พฤษภาคม ปีนี้ พบว่าบริเวณดังกล่าวอยู่ในท้องทุ่งกว้างใหญ่อยู่ด้านหลังแนวเขาพระศรี ปัจจุบันเรียกว่า “ทุ่งแม่ระวิง” (โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหน้า ๖๖ และ ๗๑ – ๗๒)

บนถนนจากศรีสัชนาลัยไปสวรรคโลกประมาณ ๒ – ๓ กิโลเมตร มีป้ายบอกทางไปวัดซึ่งความเร็วของรถ ทำให้ผู้เขียนเห็นชื่อว่า “วัดขุนอิน” เมื่อตรวจสอบกับนักโบราณคดี บัณฑิตทองอร่าม และนายปูลาน หอมมา รวมทั้งองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ทุกคนยืนยันว่ามีวัดชื่อ “เขอินทร์” และมีภูเขาละแวกนั้นชื่อ “เขอินทร์” ด้วย แต่ชาวบ้านจากศรีสัชนาลัยที่มาทำงานในกรุงเทพฯ บอกกับผู้เขียนว่าวัดนั้นชื่อ “วัดขุนอินทร์” และเป็นวัดที่เธอไปทำบุญและมีหลานบวชอยู่ที่วัดนั้นด้วย

ทุกคนบอกเหมือนกันหมดว่าเป็นวัดโบราณเก่าแก่มาก แต่มีการสร้างส่วนใหม่เพิ่มเติม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมเมืองเชียงขึ้นที่ทรงเรียกว่า “เมืองสวรรคโลก” นั้น ได้เสด็จไปทอดพระเนตรวัด “เขอินทร์” ด้วย ทรงบรรยายรายละเอียดของวัดนี้แล้วทรงสรุปว่าในบรรดาวัดที่อยู่ภายนอกกำแพงเมืองนั้น

“...วัดนี้เป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง สมควรจะรักษาไว้ต่อไป นับเป็นที่ ๒ รองวัดมหาธาตุได้”<sup>๑</sup>

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีบัณฑิตยสภา ได้นิพนธ์คำอธิบายเพิ่มเติมว่า

“...พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานวัดเขานิทรนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้เชิญมาประดิษฐานไว้ในพระวิหารวัดพระเชตุพนด้านตะวันออก”<sup>๒</sup>

อย่างไรก็ดี ไม่ว่าวัดนั้นจะชื่อ “เขานิทร” หรือ “ขุนนิทร” ก็ไม่สำคัญเท่าชื่อ “นิทร” เพราะไม่ว่าจะเป็นชื่อวัด หรือชื่อภูเขา ชื่อ “นิทร” นี้ซึ่งอยู่ในบริเวณท่าชัยและไม่ห่างจากทุ่งแม่ระวิงมากนัก ก็ย่อมทำให้ผู้อ่านชวนพ่ายคิดถึงขุนนิทรแม่ทัพหน้าของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งมีส่วนสำคัญในชัยชนะที่นี้เมื่อ ๕๐๐ ปีเศษ มา

## เจ้าน่านและเจ้าแพร์

### “น่านแพร์พลอยภานุพราง พรอกพร้อม”

(๑๑๐)

บุคคลที่กวีกล่าวถึงในลำดับตัวอักษรถัดมาคือ เจ้าน่านและเจ้าแพร์ กวีใช้คำ “น่าน” และ “แพร์” ซึ่งฟังดูเป็นชื่อเมือง แต่ในบริบทที่กวีกล่าวถึง คำ “น่าน” และ “แพร์” มิได้หมายถึงชื่อเมือง หากหมายถึงคนที่อยู่ที่นั่น กวีใช้คำนี้ในลักษณะที่เป็นโวหารแบบนามนัย (metonymy) คือใช้คำที่โดยทั่วไปหมายถึงสถานที่ แต่ในบริบทเฉพาะบริบทหนึ่ง ๆ จะหมายถึงบุคคล เช่น ประโยคที่ว่า “โลกกำลังรอดูท่าทีของทำเนียบขาว”

คำว่า “ทำเนียบขาว” ในบริบทนี้แปลว่า “ประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา” และถ้าระบุเวลา เช่น “ทำเนียบขาว เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๙” ก็แปลว่า “โลก” ซึ่งแปลว่า “ประชาชน” หรือผู้คน “กำลังรอดูท่าทีของประธานาธิบดี จอห์น เอฟ. เคนเนดี” แต่ถ้าพูดว่า “วันนี้โลกกำลังรอดูท่าทีของทำเนียบขาว” ก็ต้องแปลว่า “วันนี้ผู้คนกำลังรอดูท่าทีของประธานาธิบดี บารัค โอบามา”

เช่นเดียวกับคำว่า “น่าน” และ “แพร์” ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย กวีหมายถึง “เจ้าเมืองน่าน” หรือ “เจ้าน่าน” และ “เจ้าเมืองแพร์” หรือ “เจ้าแพร์”

เจ้าเมืองทั้งสองนี้กวีบรรยายว่า เป็นผู้ที่มีความอิจฉาริษยา เบียดเบียนหมิ่นนคร และนำความเท็จเกี่ยวกับหมิ่นนครไปกราบทูลพระเจ้าเชียงใหม่ ยุยงให้พระองค์กำจัดหมิ่นนคร เช่น ยุยงว่าหมิ่นนครหวังจะเอาใจออกห่างจากพระองค์บ้าง ต้องการจะแยกแผ่นดินจากเชียงใหม่บ้าง พร้อมทั้งเสนอแนะพระเจ้าเชียงใหม่ว่าอย่ามัวแต่รำพึงถึงอดีตหรือสงสัยอะไรเลย ควรรีบลงมือจัดการกับหมิ่นนครเสีย

เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่รู้เท่าทันเล่ห์กลของบุคคลทั้งสอง พระองค์ก็ตรัสชมและเห็นด้วย แต่ก็ห้ามปรามว่าอย่าแพร่ความนี้ออกไป รอให้หมิ่นนครมาถึงเสียก่อนจึงค่อยทำให้ตายให้สมใจ

แต่พอหมื่นนครไปเสียชีวิตที่เชียงใหม่ ยังมีทันที่พระเจ้าเชียงใหม่จะดำเนินการแต่งตั้งใครมาครองเชียงใหม่แทนหมื่นนคร และยังไม่ทันที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะยกกองทัพมาถึง หลังจากที่ได้รับสารจากนางเมือง เจ้าน่าน และเจ้าแพร์ก็ยกกองทัพมาประชิดกำแพงเมืองเชียงใหม่แล้ว และเมื่อพันมนโรราชเปิดประตูเมืองให้เจ้าทั้งสองก็นำกองทัพช้างและทัพม้าบุกโจมตีชาวเชียงใหม่ภายในกำแพงพระนครอย่างรุนแรง มากมาย และต่อเนื่องไม่มีหยุดเหมือนคลื่นซัด จนทำให้นางเมืองสู้ไม่ได้ ต้องหนีออกจากเมืองพร้อมทหารจำนวนหนึ่ง หนีไปเฝ้าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเสด็จมาใกล้จะถึงอยู่แล้ว

เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พร้อมกองทัพของ “นางเมือง” และขุนนางลาวที่ “นางเมือง” ส่งไปถวายข่าวสารหลังจากที่หมื่นนครเสียชีวิตแล้ว ได้ยกเข้ามาถึงเชียงใหม่ พระองค์ก็ทรงเพียงทำลายกำแพงเมืองตอนบนแล้วก็เข้าเมืองได้ และได้จัดระเบียบภายในเมืองโดยแต่งตั้งพวกลาวบางคนให้มีตำแหน่งด้านการปกครอง พระราชทานทรัพย์สินสมบัติให้มากมาย บางคนก็พระราชทานบ่าวไพร่ ลูกเมีย ช้าง ม้า ให้สมความใฝ่ฝัน

ลาวเหล่านี้ย่อมต้องหมายถึงลาวจากน่านและแพร่ด้วย แต่ก็มีได้ระบุว่าเจ้าน่านและเจ้าแพร์ได้รับตำแหน่งอะไร และยังอยู่ในเชียงใหม่ต่อไป หรือว่ากลับบ้านเมืองของตนหลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จเข้ามาจัดระเบียบภายในเชียงใหม่แล้ว

อย่างไรก็ตาม ผู้อ่านย่อมทราบได้โดยนัยว่าทั้งเจ้าน่านและเจ้าแพร์ ยอมรับการบริหารจัดการของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มิฉะนั้นก็จะต้องเล่าให้ฟังว่า เจ้าทั้งสองแข็งข้อหรือสร้างปัญหาอะไรให้พระองค์ทรงจัดการเพิ่มเติม ก่อนที่จะเสด็จกลับไปเตรียมกองทัพใหญ่เพื่อกลับมาเป็นครั้งที่สอง

ถ้าท่านผู้อ่านได้ทราบภูมิหลังของเจ้าทั้งสองจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ท่านก็จะสบายใจขึ้นว่าท่านเข้าใจนัยไม่ผิด

กล่าวคือ ทั้งเจ้าน่านและเจ้าแพร์นั้นมิได้ “ปลื้ม” พระเจ้าเชียงใหม่เลย เจ้าน่านองค์นี้น่าจะได้แก่ ท้าวผาแสลง ซึ่งเป็นน้องของพระยาแก่นท้าว เจ้าน่านองค์ก่อนซึ่งเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นมาครองราชสมบัติใหม่ ๆ นั้น พระองค์ต้องใช้เวลาถึง ๖ ปี ในการจัดการให้น่านตกอยู่ใต้อำนาจ โดยพระยาแก่นท้าวหนีลงไปอยู่กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าเชียงใหม่บังคับให้เจ้าผาแสลง คำนวณสาบานยอมเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่

ดังนั้น เจ้าน่านองค์นี้จะ “ปลื้ม” พระเจ้าเชียงใหม่ได้อย่างไร

เจ้าแพร์ก็เช่นกัน จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เจ้าแพร์องค์นี้ก็คงยังเป็นท้าวแม่นคุณองค์เดิม ที่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงขอให้พระมหาเทวีซึ่งเป็นพระมารดาลงไป “จัดการ” ให้ยอมอยู่ใต้อำนาจเชียงใหม่เป็นผลสำเร็จ ในขณะที่พระองค์เองเสด็จไปปราบปรามเจ้าน่าน

ท่านที่สนใจรายละเอียดมากกว่านี้ โปรดอ่านตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ ๔, หน้า ๕๒ – ๕๓

## ด้ามพร้า

“ด้ามพร้าพานพาดร้าย แรงการ...”

(๑๑๕)

บุคคลต่อมาก็คือ “ด้ามพร้า” ซึ่งนายฉันทิชย์ อธิบายว่า “เป็นชื่อขุนนางชาวโยนก...”<sup>๖</sup>

พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ อธิบายว่า “หมื่นด้ามพร้าเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่”<sup>๗</sup>

ส่วนตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึง “สิงเมืองคนหนึ่งชื่อ “ด้าพร้า”<sup>๘</sup>

“ด้าพร้า” ผู้นี้อาจจะเป็นผู้ที่ผู้สืบทอดของพระเจ้าเชียงใหม่อ้างถึงเมื่อแจ้งแก่หมื่นนครว่า

“ด้ามพร้าพานพาดร้าย แรงการ แลพ่อ”

เนื่องจากหมื่นนครเคยใกล้ชิดเชียงใหม่มาก่อน เคยออกศึกกับพระเจ้าเชียงใหม่หลายครั้ง ย่อมรู้ฝีมือของนายทหารและขุนนางในเชียงใหม่เป็นอย่างดี หมื่นนครคงจะรู้ว่า “ด้ามพร้า” หรือ “ด้าพร้า” ซึ่งเป็น “สิงเมือง” คือองคมนตรีคนหนึ่งในหลายคนของพระเจ้าเชียงใหม่ไม่น่าจะมีทำทางเป็นคนที่จะกระทำการ “ร้ายแรง” ต่อพระเจ้าเชียงใหม่ถึงขนาดที่พระเจ้าเชียงใหม่จะหาทหารในเชียงใหม่ปราบปรามไม่ได้ จนถึงกับต้องส่งคนจากเชียงใหม่ลงมาตามถนนให้ขึ้นไปช่วยจัดการ

ท่านที่ต้องการรู้เรื่องราวของสิงเมืองเชียงใหม่ที่ชื่อ “ด้าพร้า” แต่ทว่าเรียกว่า “ด้ามพร้า” ให้มากกว่านี้ โปรดอ่านตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ ๕<sup>๙</sup> ซึ่งกล่าวถึงบุคคลที่ชื่อ “ด้าพร้า” แต่มีคำขยายต่าง ๆ กันถึง ๓ ชื่อ คือ “หมื่นด้าพร้า หาญแต่ทอง” ซึ่งเป็น “สิงเมือง” ที่มีส่วนในการก่อสร้างพระราชมณเฑียรของพระเจ้าติโลกราชใหม่เมื่อ พ.ศ.๒๐๐๕ “หมื่นด้าพร้าอาย” ซึ่งเป็นสิงเมืองเช่นกัน แต่ดูเหมือนจะรับใช้ใกล้ชิดพระเจ้าเชียงใหม่มากกว่า และ “หมื่นด้าพร้าคด” ซึ่งสร้างมหาเจดีย์หลวง กลางเวียง หลังจากทีหมื่นนครถึงแก่กรรมแล้ว ๑ ปี และเสียชีวิตก่อนพระเจ้าเชียงใหม่ประมาณ ๕ ปี ส่วนหมื่นด้าพร้าอายยังมีบทบาทต่อมาถึงกับได้รับกับพระยาปลาโหมในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ<sup>๑๐</sup>

ส่วนในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย “ด้ามพร้า” มีบทบาททางอ้อมเท่านั้น คือ เพียงเป็นผู้ถูก “พาดพิง” โดยที่กวีมิได้ให้รายละเอียดอื่นใดเลย

**นางนาฏ**  
**“ชยชยเมื่อพูนศรี      นางนาฏ”**

(๒๘๖)

ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย มีบุคคลที่เป็นปริศนาอยู่หลายคน เรื่องราวของบุคคลเหล่านี้จึงได้มาจากการสันนิษฐานตามข้อมูลที่มีอยู่ในบริบทเท่านั้น คนแรกตามลำดับตัวอักษรคือ ผู้ที่กวีเรียกว่า “นางนาฏ” ในโคลงบทที่ ๒๘๖ เมื่อกล่าวถึงชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครั้งหนึ่งว่า

“ชยชยเมื่อพูนศรี      นางนาฏ”

และยังกล่าวต่อไปว่า

“ชยบพิตรพันฟ้า      เพื่อมมา”

ผู้เขียนตีความว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงได้รับชัยชนะ เมื่อทรงเพิ่มพูนสิริมงคลให้แก่สตรีผู้เป็นใหญ่ และชัยชนะนี้เป็นชัยชนะที่เกินฟ้าประทานเพื่อมมา

ถ้าท่านผู้อ่านติดตามเรื่องราวในยวนพ่ายตลอดมาตั้งแต่ต้น คงจะจำได้ว่า เมื่อทราบข่าวร้ายที่เกิดขึ้นแก่หมื่นนครที่เชียงใหม่ “นางเมือง” ได้ตัดสินใจถวายเมืองเชียงขึ้นคืนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ยังมีทันที่จะได้ทำพิธีถวายเมืองคืนก็เกิดศึกกับน่าน แพร่ และแซ่ห่ม เสียก่อน จนเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาจัดระเบียบภายในเมืองเชียงขึ้นได้นานกับแพรเป็นพันธมิตรแล้ว และปราบกองทัพลาว ซึ่งจากการที่ต้นฉบับชำรุดขาดหายไป ทำให้เข้าใจว่ากองทัพลาวที่ทรงกำจัดคือ กองทัพลาวล้านนาของเจ้าเมืองแซ่ห่มส่วนหนึ่ง และทหารลาวที่พระเจ้าเชียงใหม่พระราชทานเพิ่มให้อีกส่วนหนึ่ง

ชัยชนะครั้งนี้นำไปสู่ชัยชนะอื่น ๆ ที่ทำให้พระองค์มีเมืองขึ้นนับร้อย และเมืองเหล่านั้น “อยู่เย็น” เป็นสุขถ้วนหน้า เพราะพระบุญญาบารมีของพระองค์

ในสารที่ “นางเมือง” ให้คนรับใช้ที่ไว้วางใจได้เท่าใจนางเมืองเอง นำใส่ตลับทองไปถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น กวีเขียนว่า นางเมือง เรียกตนเองว่า “นาฏนางเมือง” ดังนี้

“บัดนี้ข้าช้อยนาฏ      นางเมือง ฤฯพื่อ  
 ปิตประตุมืองลง      เชื่อนข้าง...”

(โคลงบทที่ ๑๓๒)

และ “นางนางเมือง” นี้คือ พระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดังกล่าวแล้ว คำริของท่านที่จะถวายเมืองเชียงขึ้นเพื่อให้เป็นแผ่นดินเดียวกันกับแผ่นดินของบรรพชนในอดีต ย่อมจะกลายเป็นความจริงได้ เมื่อเสร็จศึกเซลิ้ง

การ “พุนศรี” แก่ “นางนาง” หลังจากความสงบสุขกลับคืนสู่เชียงขึ้น คงจะหมายถึงการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงทำขวัญ “นางนางเมือง” ด้วยการอภิเษกให้เป็นนางพญาผู้ครองเมืองอันสวยงาม และมั่นคงยิ่งกว่า “เวียงเหล็ก” แห่งนี้ และนางพญานั้นก็คงจะทำพิธีถวายเมืองคืนพระองค์ตามคำริแต่ต้นของตนหลังจากอนิจกรรมของหมื่นนคร

ด้วยเหตุนี้กวีจึงกล่าวว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงได้รับชัยชนะ เมื่อพระองค์ “พุนศรี” ให้แก่ “นางนาง” และชัยชนะนี้มีคุณค่ายิ่งกว่าฟ้าประทานเพิ่มมาดังกล่าวแล้ว

ในโคลงถัดไป กวีก็เปรียบเทียบชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับชัยชนะของพระรามที่ได้เมืองลงกา และได้แก้ว คือ นางสีดาลกลับคืน

ดังนั้น ผู้เขียนก็ขอเว้นที่ว่างไว้ให้ท่านผู้อ่านเติมเองว่า “แก้ว” ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือใคร เพราะได้ทราบแล้วว่าทรงได้เมืองเชียงขึ้น เช่นเดียวกับที่พระรามได้เมืองลงกา

“แก้ว” ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับ “นางนาง” มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ท่านผู้อ่านจะได้คำตอบเป็นที่พอใจจากตนเองมากกว่าคำตอบที่มาจากผู้เขียนหนังสือนี้แน่นอน

## นางหมื่น

### “นางหมื่นนลเมืองสวน ตอกดิน”

กวีกล่าวถึงนางหมื่นผู้เป็นดอกบัวแห่งเมืองเชียงขึ้นว่า เมื่อทราบข่าวหมื่นนครก็รู้สึกเจ็บปวดแสนสาหัส

พระเทพมูนิแปลคำ “นางหมื่นนลเมือง” ว่า นางท้าวเจ้าแม่หมื่นแลหาษาของเชียงขึ้นอันอยู่ในเมืองเซลิ้ง”<sup>๑๑</sup>

นายฉันทิชย์ไม่แน่ใจว่าคำนี้หมายถึง “นางเมืองผู้เป็นมารดาของหมื่นดั่งนคร” หรือ “ขุนหมื่น นางและนางสาว”<sup>๑๒</sup>

พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ ฉบับราชบัณฑิตยฯ แปลคำ “นางหมื่น” ว่า “นางพญาหมื่นดั่งนคร” และว่าเป็นคนเดียวกับผู้ที่กวีเรียก “นางเมือง”<sup>๑๓</sup>

ส่วนผู้เขียนเห็นตามพระเทพมูนิส่วนหนึ่งคือ ส่วนที่ท่านแปลว่า “ซาษา...อันอยู่ในเมืองเซลิ้ง” ผู้เขียนเข้าใจว่า ผู้ที่กวีเรียกว่า “นางหมื่น” และขยายความว่าผู้เป็นดอกบัวแห่งเชียงขึ้นนี้



น่าจะเป็นภรรยาของหมื่นนคร โดยที่กวีเรียกตามฐานะของสามีและตามฐานะทางสังคม โดยใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์

กวีกล่าวถึง “นางหมื่น” ผู้นี้เพียงครั้งเดียวในระยะแรกที่ข่าวของหมื่นนครมาถึงเชิงชั้นเท่านั้น

อย่างไรก็ดี “นางหมื่น” ผู้นี้ก็น่าจะมีใจใกล้ชิดกับกวีไม่น้อย และน่าจะเป็นผู้ที่กวีมีความรู้สึกที่ดีด้วยอย่างมาก เพราะกวีมีความรู้สึกโกรธและเกลียดพระเจ้าเชียงใหม่อย่างมากที่ทำร้ายหมื่นนครเช่นนั้น

กวีมีความรู้สึกเห็นใจ “นางหมื่น” ในชะตากรรมของหมื่นนคร และบรรยายความรู้สึกต่าง ๆ นั้นออกมาเป็นบทร้อยกรอง ซึ่งผู้อ่านก็จะ สัมผัสความรู้สึกเหล่านั้นได้เมื่ออ่านกวีนิพนธ์เรื่อง **ยวนพ่าย** ตั้งแต่โคลงบทที่ ๑๐๓ – ๑๒๕

จากการที่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อหมื่นนครลงมาอยู่ที่เซลิ้ง เขาก็จะมีภรรยาที่นั่นอีก และผู้ที่เป็นภรรยาของหมื่นนคร อดีตขุนศึกแห่งล้านนาผู้ครองนครลำปางก็จะต้องเป็นดอกฟ้า เป็นสตรีผู้สูงศักดิ์ ซึ่งอาจจะเป็นสมาชิกในราชวงศ์พระร่วง ทำนองเดียวกับเมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งอาณาจักรอยุธยา ยึดเมืองสองแควได้แล้วให้ขุนหลวงพ่องั่วจากสุพรรณบุรี ขึ้นมาครอง ขุนหลวงผู้นั้นก็ได้เข้าหญิงในราชวงศ์พระร่วงซึ่งเป็นน้องสาวของพระมหาธรรมราชาลิไทยเป็นชาย<sup>๑๔</sup>

ประวัติศาสตร์ก็อาจจะซ้ำรอยอีกในสมัยของหมื่นนคร

และถ้า “นางหมื่น” ผู้นี้เป็นเจ้าหญิงในพระราชวงศ์สุโขทัย นอกจากท่านจะเป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ท่านก็ต้องเป็นญาติของกวีด้วย

กวีคือใคร

ขอเชิญท่านหาคำตอบบางส่วนได้จากบทที่ ๕ ของหนังสือนี้

## บิดูราข

“แถลงปางปีนภูบาล

ยงยโสธรคล้อย

บิดูราข

คลีพล”

(๖๑)

คำว่า “บิดูราข” ในบริบทนี้ หมายถึง เจ้าสามพระยา ซึ่งเมื่อขึ้นครองราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ.๑๕๖๖ ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒” พระมหาจักรพรรดิรัชกาลที่

๔ แห่งพระราชวงศ์สุพรรณภูมิ หรือสุพรรณภูมิ<sup>๕</sup> ซึ่งเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

กวีกล่าวถึงพระองค์ท่านในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชประวัติของพระบรมไตรโลกนาถคือกล่าวว่า เมื่อสมเด็จพระ “บิดุราข” ยกกองทัพเสด็จไปยังยโสธร ซึ่งพระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐ เรียกว่า “เมืองนครหลวง”<sup>๖</sup> และซึ่งพระราชพงสาวดารฯ ฉบับพระราชหัตถเลขาฯ กล่าวว่า เป็นราชธานีของกรุงกัมพูชา<sup>๗</sup> นั้น พระราชมารดาของพระองค์ได้ประสูติพระองค์ที่ตำบลพระอุทัย ซึ่งเป็นท้องทุ่งกว้างใหญ่

การพระราชสงครามที่กรุงกัมพูชาครั้งนั้น สมเด็จพระราชบิดาได้รับชัยชนะ และทรงแต่งตั้งพระราชโอรสทรงพระนามว่า “ท่านพระนครอินทร์” ให้เสวยราชสมบัติ ณ เมืองพระนครหลวง ส่วนพระองค์ท่านได้กวาดต้อนผู้คนจากนครหลวงของเขมรมาไว้ที่พระนครอโยธยา กวีบรรยายว่า ทรง

“...เทนกระศรีอ                      ขงกรุง  
พระนครอโยธยา                    ยิ่งฟ้า...”  
(๖๓)

พระองค์มิได้เพียง “เทครัว” เขมรมาไว้ที่กรุงศรีอยุธยา แต่ทรง “เทเมืองหลวง” มาเลยทีเดียว พระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวว่า ทรงให้

“พระยาแก้ว พระยาไทย และรูปภาพทั้งปวง มายังพระนครศรีอยุธยา”<sup>๘</sup>

กวีเล่าว่าเมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคต สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ขึ้นเสวยราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงจัดการพระศพ และทรงสร้างพระสถูปเก็บพระบรมอัฐิ ซึ่งเป็นข่าวที่รู้จักกันไปทั่ว

พระราชประวัติของสมเด็จพระราชบิดา หรือพระ “บิดุราข” มีอยู่ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเพียงเท่านี้ แต่พระราชพงสาวดารไทยหลายฉบับกล่าวถึงพระองค์ท่าน มีความคล้ายกันแต่ต่างกันที่ตัวเลขศักราชโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือ ปีที่พระองค์ประสูติคือปีที่สมเด็จพระราชบิดาเสด็จไปตีเขมร

พระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุว่า ปี “ศักราช ๗๕๓ กุณศก (พ.ศ.๑๕๗๔)”<sup>๙</sup>

พระราชพงศาวดารฯ ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ ระบุว่า “ปีฉลู จุลศักราช ๗๘๓ พ.ศ. ๑๘๖๔”<sup>๒๐</sup> เช่นเดียวกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์<sup>๒๑</sup> และฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส<sup>๒๒</sup> ซึ่งเป็นระยะเวลาห่างกันถึง ๑๐ ปี

ถ้า “พระบิคุราช” เสด็จเขมรปี ๑๘๖๔ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็เสวยพระราชสมบัติเมื่อมีพระชนมพรรษา ๑๗ พรรษา เมื่อพระบิคุราชเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๑๘๘๑

แต่ถ้าพระบิคุราชเสด็จเขมรปี ๑๘๖๔ พระองค์ก็ขึ้นเสวยพระราชสมบัติเมื่อมีพระชนมพรรษา ๒๗ พรรษา

สมเด็จพระราชบิดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้เป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓ ของสมเด็จพระอินทราชาเจ้า หรือสมเด็จพระอินทราชา หรือเจ้านครินทร์ พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๓ แห่งพระราชวงศ์สุพรรณภูมิ เป็นพระนัดดาของขุนหลวงพ่องั่ว ผู้ซึ่งมีพระชายาเป็นพระขนิษฐาของพระเจ้าลิไทย (ดูหน้า ๑๔๒) พระองค์มีพระเชษฐา ๒ พระองค์ คือ เจ้าอ้ายพระยา และเจ้ายี่พระยา

เจ้านครินทร์ได้แต่งตั้งพระโอรสทั้ง ๓ พระองค์ ให้ไปครองเมืองต่าง ๆ คือ เจ้าอ้ายพระยา ครองเมืองสุพรรณบุรี เจ้ายี่พระยาครองเมืองสรรค์ หรือเมืองแพรกศรีราชา<sup>๒๓</sup> ปัจจุบันคือ อำเภอสรรค์บุรี จังหวัดชัยนาท เจ้าสามพระยาครองเมืองชัยนาท ซึ่งได้แก่ พิษณุโลก หรือสองแคว<sup>๒๔</sup> อันเป็นเมืองที่อยู่ห่างกรุงศรีอยุธยามากกว่าเมืองที่พระเชษฐาทั้งสองพระองค์ทรงครองอยู่ แต่ทว่าเป็นเมืองที่อยู่ใกล้ชิดกับกรุงสุโขทัย คือห่างกันประมาณ ๕๐ กิโลเมตร เท่านั้น

ข้อสันนิษฐานที่ว่า เจ้าสามพระยาจะได้เจ้าหญิงในพระราชวงศ์สุโขทัยมาเป็นพระชายา หรือพระมเหสี (ดูหน้า ๘๓) จึงเป็นข้อสันนิษฐานที่น่าจะเป็นความจริง

และทำไมเจ้าสามพระยาซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นลูกไม้ที่ถูกกลมการเมืองพัดไปอยู่ใกล้ต้น กลับได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อสมเด็จพระราชบิดาแทนพระเชษฐาทั้งสองพระองค์ ไม่มีคำอธิบายในเอกสารทางประวัติศาสตร์ใด ๆ นอกจากระบุว่าพระเชษฐาสองพระองค์ชนช้างแข่งชิงราชสมบัติกัน และสิ้นพระชนม์ด้วยกันในที่รบ แต่ผู้ทรงคุณวุฒิผู้ซึ่งเป็นครูและเป็นนักเขียนบันเทิงคดีด้วยได้ตอบคำถามนี้ด้วยจินตนาการในบทละครชื่อ **อุบายบาย**

ในบทละครนี้ หม่อมหลวง บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ซึ่งเป็นผู้แต่ง ได้แสดงให้เห็นว่าพระชายาของเจ้าชายทั้งสามพระองค์ มีบทบาทอย่างสูงในความสำเร็จและความล้มเหลวของพระสวามีคือ เจ้าอ้าย เจ้ายี่ และเจ้าสาม ซึ่งเป็นพระ “บิคุราช” ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

เมื่อเจ้าสามได้ขึ้นครองราชสมบัติ นอกจากจะเสด็จไปตีเขมร ส่งพระราชโอรสพระชันษา ๗ ปี เป็นพระมหาอุปราชไปครองพิษณุโลกแล้ว ยังได้เสด็จไปตีเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๑๘๘๕ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ทรงพระประชวรจึงเสด็จกลับ

ศึกเชียงใหม่ครั้งนี้เป็นศึกแรกที่พระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งเพิ่งขึ้นครองราชสมบัติรับมือกับข้าศึกที่อยู่นอกพระราชอาณาจักรล้านนา โดยมีหมื่นโลกสามล้านเป็นผู้บัญชาการรบ ส่วนหมื่นแก้ว หรือหมื่นดงนคร ก็นำกำลังพลจากลำปางมาร่วมรบด้วย<sup>๒๕</sup>

เจ้าสามพระยา หรือพระบรมราชาธิราชที่ ๒ ซึ่งเป็นพระ “บิดุราช” ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.๑๕๕๑ ทรงทิ้งพระมเหสีหม้ายไว้กับสมเด็จพระรามศวรเจ้าพระราชโอรสพระชนมพรรษา ๑๗ พรรษา ซึ่งสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ<sup>๒๖</sup>

## ขุนเรื่อง

“ดั่งเอารสเรื่องคู่ คือน้อง นันทนา  
นามขุนเรื่องแสดง ชื่อชี้”

(๑๐๖)

ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้ กวีเอ่ยถึงบุคคลผู้อยู่ในฐานะ “เอารส” ท่านหนึ่งคือ พระราชโอรสของพระเจ้าเชียงใหม่ ทรงพระนามว่า “ขุนเรื่อง”

กวีเล่าเรื่องพระเจ้าเชียงใหม่ว่า ตั้งแต่ทรงนามหมื่นนครมาแต่งตั้งให้ครองเมืองเชียงขึ้นแทนพระยาเชลียงคนเดิม ซึ่งก็คือ “เจ้าแสน” ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป และเมื่อทรงยกกองทัพกลับขึ้นไปเชียงใหม่แล้ว พระราชหฤทัยก็บอบช้ำ ทรงเจ็บปวดเหมือนมีหนามเหน็บหนิบอยู่กลางพระหทัย ทรงเสียพระสติ และทำสิ่งที่เหลือจะกล่าวถึงได้ มีเรื่องร้าย ๆ เกิดขึ้นให้เห็นนับร้อยเรื่อง เช่น เรื่องพระราชโอรสคู่พระวรกายของพระองค์ที่ทรงพระนามว่า “ขุนเรื่อง” ผู้นี้ก็ยังทรงให้คุมตัวไปประหารชีวิต

เจ้าขุนเรื่องนี้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เรียกว่า “เจ้าพ่อท้าวบุญเรื่อง” และ “พ่อท้าวศรีบุญเรื่อง” เป็นพระราชโอรสองค์เดียวของพระเจ้าเชียงใหม่ ได้รับแต่งตั้งจากพระราชบิดาให้ครองเมืองเชียงราย<sup>๒๗</sup> เคยออกศึกร่วมกับพระราชบิดาในการรบกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหลายครั้ง เป็นคนกล้าหาญ เคยอาสาสมเด็จพระราชบิดานำช้างเผือกออกไปไล่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อครั้งที่พระองค์ถูกกลดงของพระเจ้าเชียงใหม่ผ่านหาญพรหมสะท้าน ยกทัพขึ้นไปเชียงใหม่ โดยขึ้นไปทางลำปางพร้อมกับสมเด็จพระอินทราชา แต่ถูกกองทัพผสมของพระเจ้าเชียงใหม่ที่ตั้งรออยู่ที่แตก จนสมเด็จพระอินทราชาทรงถูกปืนกลองยิงที่พระนลาฏหรือพระพักตร์ แต่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงยับยั้งไว้ พ่อท้าวบุญเรื่องพระองค์นี้นอกจากจะกล้าหาญแล้วยังเป็นผู้ที่มีเมตตาต่อ

ไพร่พล ครั้งหนึ่งเมื่อพระยาเชลียงชวนพระเจ้าเชียงใหม่ไปตีเมืองบลาบพล หลังจากที่ดีพิณโลกไม่สำเร็จ พระเจ้าเชียงใหม่รับสั่งให้เจ้าบุญเรืองนำทหารไปร่วมรบด้วย แต่เจ้าบุญเรืองทัดทานไว้เพราะเห็นว่า “ข้าคนพลศึก...เป็นอันป่วย ล้าโซนนัก”<sup>๒๘</sup> ท่านเห็นทุกคนอนนึ่งมีผ้าคลุมศีรษะอยู่ แต่พระเจ้าเชียงใหม่กลับหาว่าพระราชโอรสปล่อย “ตามใจไพร่จันนี้ เขียะบ้านบ่เป็นเมือง”<sup>๒๙</sup> ท่านจึงให้ทหารถือดาบไป “เอาไฟลงดินดูทุกคน ผู้ใดยังด้วงได้หื้อไปดวยเราทุกคน”<sup>๓๐</sup> คนทั้งหลายกลัวก็ลุกตามเสด็จไปรบ แต่การรบครั้งนั้นก็ล้มเหลว

ต่อมาตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกว่า “อยู่บ่นานเท่าใด เจ้าแม่ท้าวหอมมุขใส่โทษแก่เจ้าพ่อท้าวบุญเรืองว่าบ่ดี เจ้าพระยาดีโลกราชหื้อเอาไว้เสียเมืองน้อย เมื่อลุนแม่ท้าวหอมมุขลัใจเจ้าพระยาดีโลกราช หื้อได้ฆ่าพ่อท้าวบุญเรือง ภายหลังจึงรู้ว่าหาโทษบ่ได้”<sup>๓๑</sup>

แม้เจ้าพ่อท้าวบุญเรืองจะถูกพระราชบิดาแท้ ๆ ให้ประหารชีวิต แต่พระราชบุตรองค์เดียว<sup>๓๒</sup>ของท่านคือ “พ่อท้าวยอดเชียงราย” ก็ได้สืบราชสมบัติเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ต่อจากสมเด็จพระเจ้าดีโลกราช ก่อนที่พระองค์จะสวรรคตเพียงไม่ถึงเดือน<sup>๓๓</sup>

“ขุนเรือง” หรือ “พ่อท้าวศรีบุญเรือง” นี้มิได้มีบทบาทโดยตรงในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย กวีเพียงแต่อ้างถึงเท่านั้น

## พระมาตร

“แถลงปางพระมาตรไ้      สัถพ ท่านนา  
แดนด้าบลพระอุทัย      ท่งกว้าง...”

(๖๒)

พระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในสายตากวี เป็นผู้ที่ถูกกล่าวหา เค็ดเคี่ยวมาก กวีประทับใจมากจึงระบุไว้โดยไม่จำเป็นว่า ทรงมีพระประสูติกาลพระราชโอรสพระองค์นี้นับท้องท่งกว้างใหญ่ นอกกำแพงพระนครศรีอยุธยาชื่อ “ด้าบลพระอุทัย” ในขณะที่สมเด็จพระราชบิดาทรงยกทัพไปตีเขมร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาฯ ว่า ท่งพระอุทัยนี้ ในสมัยของพระองค์ท่านเรียกกันว่า “ท่งหันตรา” อยู่ด้านตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา<sup>๓๔</sup>

ผู้อ่านคงจะจินตนาการเห็นภาพพระมเหสีพระครรภ์แก่ โดยเสด็จพระราชสวามีซึ่งเป็นผู้นำทัพไปรบนอกพระราชอาณาจักรเพื่อส่งเสด็จ แต่ก็โดยเสด็จไปไม่ได้ไกลมาก เพราะมีพระประสูติกาลเสียก่อน และปลอดภัยทั้งพระราชมารดาและพระราชโอรส

ถ้าพระราชมารดาไม่เสด็จไปส่งเสด็จ แต่ทรงรอให้มีพระประสูติกาลอยู่ในพระราชมณเฑียร สมเด็จพระราชบิดาอาจทรงกังวลพระราชหฤทัย และความกังวลห่วงหน้าห่วงหลังของแม่ทัพย่อมไม่เกิดผลดีแก่ขวัญและกำลังใจของทหาร

การตามเสด็จให้ไกลที่สุดเท่าที่จะไกลได้ เพื่อให้พระราชสวามีได้เห็นว่าการปลอดภัย และได้เห็นพระพักตร์ของพระราชโอรส เป็นวิกรรมของพระมหาเทวีในพระราชวงศ์สุโขทัยพระองค์นี้ ซึ่งเป็นพระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

เมื่อพระราชสวามีโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระราชโอรสพระองค์นี้เป็นพระมหาอุปราชเมื่อพระชันษา ๑ ปี และให้ขึ้นไปครองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ.๑๕๘๑ นั้น พระมหาเทวีคงจะตามเสด็จไปประทับอยู่กับพระราชโอรสแน่นอน เพราะที่นั่นพระองค์เคยประทับอยู่กับพระราชสวามีเมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศ “ลูกหลวง” และด้วยเหตุที่เป็นสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าของพระเจ้ากรุงสุโขทัย คือพระยุทธิษฐิ์ ซึ่งเพิ่งจะขึ้นเสวยราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดาคือ พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) ในปีเดียวกันนี้เอง บทบาททางการเมืองของพระองค์คงจะต้องมีพลังอย่างสูงยิ่งในทางบวก มิฉะนั้นโลหิตคงจะไหลออกจากร่างกายมนุษย์จำนวนมาก แทนที่จะไหลออกจากพระเนตรของพระพุทธรูปเพียงพระองค์เดียว

**พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐ** บันทึกเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้ ดังนี้

“ศักราช มะเมียศก (พ.ศ.๑๕๘๑) ...พระราชกุมารท่านเสด็จไปเมืองพิษณุโลกครั้งนั้น เห็นนำพระเนตรพระพุทธรูปเจ้าพระชินราชตกออกมาเป็นโลหิต”<sup>๓๕</sup>

หลังจากที่พระราชโอรสได้ขึ้นครองราชสมบัติ และเสด็จลงมาประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา พระมหาเทวีก็คงจะตามเสด็จลงมาด้วย เพราะระยชนั้นพระยุทธิษฐิ์ เสด็จมาครองพิษณุโลก แต่เมื่อพระยุทธิษฐิ์ทิ้งเมืองพิษณุโลกไป “น้อมตัว” เป็นข้าพระเจ้าเชียงใหม่ พระองค์อาจจะเสด็จขึ้นมาครองพิษณุโลกอีก หรืออาจจะตามเสด็จพระราชโอรสมาในกองทัพเมื่อครั้งที่พระเจ้าเชียงใหม่ล้อมสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไว้ในพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ.๒๐๐๒ (ค.ศ.๑๔๕๙) ซึ่งตำนานสิบห้าราชวงศ์ระบุว่า สมเด็จพระราชชนนีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงติดอยู่ในที่ลี้มนั้นด้วย<sup>๓๖</sup>

เมื่อพิจารณาพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถภายหลังที่สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จสวรรคตแล้ว จะเห็นว่าพระองค์จะต้องผูกพันพระราชหฤทัยกับสมเด็จพระบรมราชชนนีเป็นอย่างมาก กวีได้บันทึกพระราชกรณียกิจไว้โดยสังเขปแต่อย่างไพละ ดังนี้

|                    |          |
|--------------------|----------|
| ปางพระชนนีสรีสิ้น  | เสียดกนก |
| ยงพิมานสวรรคตแซง   | ช่อแก้ว  |
| แถลงปางไปลงเมืองบน | ทศมาส    |
| ถวายแก่สรรพพญแล้ว  | เลศคุณ   |

(๓๕)

โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในหน้า ๕๕-๕๗ ส่วนเวลาและสถานที่ที่สมเด็จพระบรมราชชนนีเสด็จสวรรคตนั้น ศ.ดร.ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่า น่าจะเป็น พ.ศ.๒๐๐๖ ที่พิษณุโลก<sup>๓๓</sup> ซึ่งเป็นปีที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จจากพระนครอโยธยามาประทับที่พิษณุโลก และไม่เคยเสด็จกลับไปอีกเลย จนเสด็จสวรรคตที่พิษณุโลกในเวลาอีกหนึ่งสี่ร้อยกว่าปีต่อมา ดังได้กล่าวแล้ว

## พระยาลาวพึง

“ตนพระยาลาวพึง พวกเพื่อ”

(๒๖๕)

บุคคลที่เป็นปริศนาคนต่อมาคือ ผู้ที่กวีเรียกว่า “พระยาลาวพึง”

ในขวนพ่ายไม่มีคำอธิบายอื่นใดเกี่ยวกับบุคคลผู้นี้ นอกจากที่ได้สรุปไว้ในบทที่ ๑ และในเอกสารอื่น ๆ ผู้เขียนก็ไม่พบชื่อบุคคลผู้นี้เลย

ทำไมกวีจึงกล่าวถึงบุคคลผู้นี้ให้เกี่ยวข้องกับ “ออกนาง” ในลักษณะคล้ายกับว่า “ออกนาง” ท่านนี้มีพระคุณต่อพระยาลาวผู้นี้ ดังที่ท่านจะเห็นได้จากโคลงข้างล่างนี้ ซึ่งเป็นที่เดียวที่กวีกล่าวถึงทั้ง “พระยาลาวพึง” และ “ออกนาง”

|                    |                |
|--------------------|----------------|
| สารพูนสพราศเหลือม  | เขนทอง         |
| ตนพระยาลาวพึง      | พวกเพื่อ       |
| พระคุณออกนางครอง   | รักษาราช นันนฤ |
| ดินแลฟ้ากว้างเคื้อ | ไปแทน ฯ        |

คำถามข้างบนนี้เป็นอีกคำถามหนึ่งที่ยังหาคำตอบไม่ได้ในขณะนี้ เช่นเดียวกับคำถามที่ว่า พระคุณของ “ออกนาง” ที่มีต่อเขามีผลอย่างไรต่อศึกครั้งนี้

อย่างไรก็ดี การที่กวีระบุชื่อพระยาลาวผู้นี้ตามที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ก่อให้เกิดคำถามอีกหลายคำถาม เช่น

๑. พระยาลาวผู้นี้เป็นใคร มาจากไหน
๒. คำว่า “ฟัง” นี้เป็นชื่อเฉพาะหรือ
๓. พระยาลาวผู้นี้มีความเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับ “ออกนาง” และกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ฯลฯ

แม้ยังหาคำตอบสำหรับคำถามข้างบนไม่ได้ในวันนี้ แต่โคลงบทที่ ๒๖๕ ก็ทำให้ผู้อ่านได้เกิดความคิดเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับสตรีผู้หนึ่ง ซึ่งจะได้กล่าวถึงในตอนที่ว่าด้วยเรื่องของ “ออกนาง” ในหน้า ๑๗๖-๑๗๗

## พระยาสุโขทัย

“พระยาสุโขทัย

ถูกว่า เองแฮ”

(๑๘๒)

ตอนนี้ขอกลับมากล่าวถึงบุคคลในลำดับตัวอักษรถัดไปคือ พระยาสุโขทัย

ในช่วงเวลาแห่งศึกเซลิยง อัครราชธานีที่เคยยิ่งใหญ่ในภาคกลางตอนบน ซึ่งเคยมีพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระมหาธรรมราชาลิไทยปกครอง อันได้แก่ กรุงสุโขทัยนั้น บัดนี้ผู้ปกครองมีฐานะเป็นเพียง “พระยาสุโขทัย” ในขณะที่กวีเอ่ยถึงผู้ปกครองพระนครโยทยาว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ”

พระยาสุโขทัยผู้นี้เป็นผู้ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งตั้งขึ้นจากข้าราชการในพระองค์ให้ปกครองสุโขทัยแทนพระยวชิรสิริ หลังจากทรงส่งทหารไปยึดสุโขทัยกลับคืนมาจากการยึดครองของเชียงใหม่ (ดูโคลงบทที่ ๑๓ และ ๕๑)

ในพระราชสงครามปกป้องเมืองเชียงขึ้น พระยาสุโขทัยได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้คุมกองพันทหารช้าง ทหารม้า กับทหารแปดพันนายพร้อมอาวุธ และเครื่องป้องกันอาวุธ เครื่องประดับยศอย่างหนึ่งของพระยาสุโขทัยเป็นเพียงกลิ้งทิ้งดงาม สำหรับขุนนางผู้ใหญ่ มิใช่เป็นกลดอันเป็นเครื่องประดับยศอย่างหนึ่งของเจ้านาย



ทรงกำหนดให้พระยาสุโขไทยนำกองทัพไปให้ถึงจุดนัดพบพร้อมกับกองทัพของ  
“หัวเมืองกำแพงเพชร” และให้รวมกำลังพลเข้าเป็นกองทัพเดียวกัน

บทบาทของพระยาสุโขไทยในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย บอกเราว่าราชอาณาจักรสุโขทัยล่ม  
ลงแล้วโดยสิ้นเชิงในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้เอง

## พระยทุทธิฐิธิ

“พระยทุทธิฐิธิได้      ย่างยาว”

(๖๖)

บุคคลผู้นี้ นำความล่มสลายมาสู่ราชอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งมีอายุ ๒๐๒ ปี นับจากปีที่พ่อขุน  
ศรีอินทราทิตย์สถาปนาราชธานีขึ้นที่กรุงสุโขทัย และเริ่มรัชกาลเมื่อ พ.ศ.๑๗๕๒<sup>๓๘</sup>

กวีเอ่ยถึงท่านผู้นี้ ๓ ครั้ง คือ ในโคลงบทที่ ๖๖, ๘๓ และ ๘๑

ครั้งแรกกวีกล่าวถึงท่านผู้นี้ว่า ได้เดินทางไปไกล และมีความเกี่ยวข้องกับการที่กองทัพจาก  
เชียงใหม่ลงมาบุกชัชนาพ ซึ่งก็คือเมืองพิษณุโลกในปัจจุบัน พอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรง  
ทราบเรื่องก็เสด็จยกกองทัพมาขับไล่พวกข้าศึกหมายจะจับองค์พระเจ้าเชียงใหม่ให้ได้ แต่พระเจ้า  
เชียงใหม่ประซวร และหนีรอดไปได้ก่อนพร้อมทหาร ฝ่ายทหารของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ  
ก็ไม่ลดละ ตามรุกไล่โจมตีไปจนประสบชัยชนะที่แม่น้ำลพ (ดูโคลงบทที่ ๖๖ – ๖๘)

กวีกล่าวถึงพระยทุทธิฐิธิอีกครั้งเป็นครั้งที่สองในโคลงบทที่ ๘๓ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์  
ครั้งก่อน โดยมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น คือ บอกว่าที่พระยทุทธิฐิธิเดินทางไปไกล คือ “ย่างยาว” ตามคำ  
ของกวีนั้น ยทุทธิฐิธิ “ย่างยาว” ไปเข้ากับฝ่ายศัตรูคือ พระเจ้าเชียงใหม่ ตอนนีวกวีเอ่ยถึงพระยทุทธิฐิธิ  
เพียงแค่อธิบาย โดยไม่ใส่ยศหรือฐานันดรศักดิ์อีกด้วยความไม่พอใจ เพราะกวีเห็นว่าการกระทำเช่นนี้  
แสดงว่ายทุทธิฐิธิเป็นคนใจร้าย ไปเข้ากับข้าศึกแล้วยังอวดกล้านำทางให้ข้าศึกเข้ามาอยู่ในเมือง แต่  
พอสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงจัดทัพช้าง ท้าม้า รีบขึ้นมาเพื่อปราบปราม พระเจ้าเชียงใหม่ก็  
หวาดกลัวไม่กล้าอยู่ในเมืองอีกต่อไป จึงยกกองทัพหนี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ติดตามรุก  
ไล่ไปทันที่น้ำลพ และประสบชัยชนะที่นั่นดังได้กล่าวแล้ว

พระนามของพระยทุทธิฐิธิปรากฏเป็นครั้งที่สาม ซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายในโคลงบทที่ ๘๑ กวี  
กล่าวพาดพิงถึงเพียงคำว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงแต่งตั้งขุนนางผู้ใหญ่ไปครองเมืองที่  
พระยทุทธิฐิธิเคยครองแต่ “ย่างยาว” ไปอยู่กับข้าศึก

เรื่องพระยทุทธิฐิรนี้ กวีกล่าวถึงราวกับว่าทุกคนที่อยู่ร่วมสมัยรู้จักกันแล้ว แต่สำหรับผู้อ่าน  
ยวนพ่ายวันนี้ เรื่องของบุคคลผู้นี้ดูกลับ ทำให้เกิดคำถามต่าง ๆ ที่สำคัญคือ

๑. เขาเป็นใคร

๒. ทำไมจึง “ยาวยาว” ไปอยู่กับพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศัตรูของสมเด็จพระบรมไตร  
โลกนาถ

การที่จะตอบคำถามข้างบนนี้ให้ได้เรื่อง ผู้อ่านจำเป็นต้องหาข้อมูลเพิ่มเติม และแหล่งข้อมูล  
ที่เกี่ยวข้องกับภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายที่เก่าแก่ที่สุดก็คือ ตำนาน  
พื้นเมืองเชียงใหม่ ที่ใหม่กว่านั้นก็มี เช่น พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ต่อมาก็มีสาร  
นิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร ซึ่งว่าด้วยประวัติศาสตร์สุโขทัยจากจารึกตั้งแต่หน้า ๒๘๓ – ๓๕๓ ซึ่ง  
เป็นผลงานของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๕๔๑ อีกเล่มหนึ่ง  
เป็นผลงานของ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ชื่อ ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย – ออยุธยา  
ตีพิมพ์ครั้งแรกและครั้งที่สองในปีเดียวกันคือ ๒๕๔๕ ล่าสุดเป็นบทความรวมอยู่ในหนังสือชื่อ  
พระญาติโลกราชะ ซึ่ง ศ. ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชิโนเรศ เป็นผู้เขียน

จากการ “สาว” กรอง วิเคราะห์ และเรียบเรียง ข้อมูลที่ได้จากเอกสารที่กล่าวถึงข้างบนนี้  
ผู้เขียนก็ได้ภาพร่างของบุคคลที่กวีเอ่ยชื่อว่า “พระยทุทธิฐิร” ดังนี้คือ

พระยทุทธิฐิร (คงจะ) เป็นพระโอรสของพระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรม ปาล) กษัตริย์ใน  
ราชวงศ์พระร่วง ซึ่งครองพิษณุโลก (ในสมัยนั้นมีชื่อว่า สองแคว) อันเป็นเมืองหลวงของ  
ราชอาณาจักรสุโขทัยในระหว่าง พ.ศ.๑๙๘๑ – ๑๙๙๔ พี่สาวหรือน้องสาวของพระมหาธรรมราชา  
ที่ ๔ (คงจะ) เป็นพระมเหสีของเจ้าสามพระยา ซึ่งเป็นพระราชมารดา บิดาของสมเด็จพระบรมไตร  
โลกนาถ เมื่อนับญาติกันแล้ว พระราชมารดาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็ (คงจะ) เป็นป้า  
หรือน้าแท้ ๆ ของพระยทุทธิฐิร ดังนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็มีศักดิ์เป็นลูกพี่หรือผู้น้อง  
ของพระยทุทธิฐิร<sup>๓๕</sup>

ชื่อ “พระยทุทธิฐิร” ในเอกสารต่าง ๆ ข้างบนนี้สะกดต่าง ๆ กันคือ พระราชพงศาวดาร  
ฉบับพระราชหัตถเลขาฯ เขียนว่า “ยทุทธิฐิร”<sup>๓๖</sup> ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สะกดว่า  
“ยทุธิฐิร”<sup>๓๗</sup>

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ สะกดว่า “พระยาทุธิฐิร”<sup>๓๘</sup> และ

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เขียนว่า “พระยาทุทิสเถียง” บ้าง “ยทุทิสเถียง” บ้าง และ “พระยา  
ยทุทิสเถียงสองแคว” บ้าง และตอนหลังก็เรียกว่า พระยาสองแคว และเจ้าพระยาสองแคว<sup>๓๙</sup>

ส่วน ศ. ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชิโนเรศ เรียก “ยทุธิฐิร”<sup>๔๐</sup>

สำหรับผู้เขียนขอสะกดตามกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ฉบับกรมศิลปากร ซึ่งสะกดว่า “บุทธิฐิฐิ”<sup>๔๕</sup>

พระบุทธิฐิฐิ คือ ลูกพี่ลูกน้องของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ขึ้นครองเมืองสองแควต่อจากพระราชบิดาคือ พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल) เมื่อ พ.ศ.๑๕๘๑ ตอนนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีพระชนมายุเพียง ๑ พรรษา แต่พระบุทธิฐิฐิจะมีพระชนมายุเท่าใดยังหาข้อมูลไม่ได้ และในปีนั้นเอง เจ้าสามพระยา ก็โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งในขณะนั้นมีพระนามว่า “สมเด็จพระรามศวร” ซึ่งเป็นพระมหาอุปราช ขึ้นไปครองพิษณุโลก<sup>๔๖</sup>

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบคำว่า “เมืองพิษณุโลก” ในพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาฯ และในสารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร กับคำว่า “พระยาสองแคว” ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ในช่วงดังกล่าวก็พบข้อขัดแย้ง

การที่ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เขียนว่า พระบุทธิฐิฐิ ครองพิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ.๑๕๘๑ – ๑๕๙๔<sup>๔๗</sup> และพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ เขียนว่า “สมเด็จพระรามศวร (เจ้าผู้เป็น) พระราชกุมาร ท่านเสด็จไปเมืองพิษณุโลกครั้งนั้น” คือ พ.ศ.๑๕๘๑<sup>๔๘</sup> และประทับอยู่ที่นั่น จน พ.ศ.๑๕๙๑ จึงเสด็จกลับมาเสวยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา จึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เพราะพระบุทธิฐิฐิ ผู้สืบราชสมบัติแห่งอาณาจักรสุโขทัย และพระรามศวร พระมหาอุปราช แห่งกรุงศรีอยุธยา จะครองเมือง “พิษณุโลก” ในเวลาเดียวกันได้อย่างไร

ข้อขัดแย้งเรื่องเมืองที่พระบุทธิฐิฐิครองในฐานะผู้สืบราชสมบัติจากพระราชบิดา ซึ่งเป็นพระมหาภักดีรัษฎราชวงศ์พระร่วงแห่งราชอาณาจักรสุโขทัย กับเมืองที่พระรามศวรซึ่งเป็นพระมหาอุปราชในราชวงศ์สุพรรณภูมิแห่งราชอาณาจักรอยุธยา ผู้ที่จะให้ความชัดเจนได้มากที่สุดคือนักโบราณคดี แต่ ณ ที่นี้ผู้เขียนขอเรียบเรียงข้อมูลจากที่ทรงได้จากเอกสารต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างบนนี้ รวมทั้งใช้วิจารณ์ญาณและสามัญสำนึกของตนเอง สรุปเรื่องของ “พระบุทธิฐิฐิ” ได้ดังต่อไปนี้

เมื่อพระบุทธิฐิฐิ ขึ้นครองราชสมบัติในระหว่าง พ.ศ.๑๕๘๑ – ๑๕๙๑ นั้น ท่านประทับอยู่ที่สุโขทัย มิใช่ที่สองแคว

พระบุทธิฐิฐิมาประทับที่สองแควตั้งแต่ พ.ศ.๑๕๙๑ – ๑๕๙๔ หลังจากที่พระรามศวรเสด็จกลับไปกรุงศรีอยุธยาแล้ว

ส่วนสมเด็จพระรามศวรซึ่งมีพระชนมายุ ๑ พรรษา เมื่อ พ.ศ.๑๕๘๑ นั้น ได้ขึ้นมากองสองแควและประทับที่นั่นจน พ.ศ.๑๕๙๑ จึงเสด็จกลับอยุธยาเพื่อเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งนักประวัติศาสตร์ในสมัยหลัง พ.ศ.๒๐๑๑ บันทึกพระนามท่านว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” ซึ่งเป็นพระนามที่ปรากฏเป็นครั้งแรกในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ในช่วงเวลา ๑๐ ปี ที่สองแคว พระรามศวรได้ทรงเจริญวัยจากเด็กอายุ ๗ ขวบ มาเป็นวัยรุ่น อายุ ๑๗ และในช่วงเวลานั้นก็คงจะมีโอกาสได้คุ้นเคยกับพระยุพธิดา ซึ่งเป็ญลูกพี่ลูกน้องผู้เป็นใหญ่อยู่ในสุโขทัย และซึ่งมีบรรพบุรุษที่เคยครองสองแควมาก่อน เช่นเดียวกับพระรามศวรซึ่งเป็นพระราชโอรสของเจ้าสามพระยา ซึ่งเคยครองชัยนาทมาก่อนเช่นกัน และนักโบราณคดีได้พิสูจน์ว่า ชัยนาท สองแคว และพิษณุโลก คือชื่อต่าง ๆ ของเมืองเดียวกัน<sup>๕๕</sup> ที่วิวัฒนาการทางภูมิศาสตร์ การเมือง ทำให้ชื่อและอาณาเขตเปลี่ยนแปลงไป

เมื่อพระรามศวรเสด็จลงไปเสวยราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา อันเป็นเมืองใหม่ และมีอนาคตสดใสกว่าสุโขทัยและพิษณุโลก เพราะสามารถขยายดินแดนออกไปได้อีกมาก รวมทั้งอยู่ใกล้ทะเลมากกว่าอีกด้วย พระราชอำนาจของพระรามศวรคู่ออกจะยิ่งใหญ่กว่าพระราชอำนาจของพระยุพธิดา แห่งสองแควและสุโขทัย ซึ่งถูกบดบังรัศมีเสียนักเรียนประวัติศาสตร์ไทยที่ศึกษาประวัติศาสตร์จากพระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ไม่มีใครรู้จักท่าน เพราะพระราชพงสาวดารฯ ฉบับนี้ มิได้บันทึกพระนามของพระยุพธิดา แต่บันทึกพฤติกรรม การ “ซักศึกเข้าบ้าน” ของพระยุพธิดา โดยใช้ชื่อว่า พระยาเชลียง<sup>๕๖</sup> ซึ่งเป็นบุคคลคนละคนดังจะได้กล่าวถึงในโอกาสต่อไป

เนื่องจากพระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ได้จัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๒๒๓ ซึ่งเป็นเวลาห่างจากเหตุการณ์จริงถึง ๒๐๐ ปีเศษ จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า ความคลาดเคลื่อนในเรื่องของชื่อ บุคคล เหตุการณ์ เวลา และสถานที่ ย่อมจะเกิดขึ้นได้โดยธรรมชาติของพฤติกรรมมนุษย์ผู้บันทึก และคัดลอกสืบต่อกันมา

ดังนั้น เรื่องของผู้สนใจอดีตในวันนี้ก็ คือ จะต้องพยายามค้นหา สะสาง กรอง และเรียบเรียง ขึ้นด้วยวิจารณญาณของตน ส่วนความผิดพลาดคลาดเคลื่อนและความถูกต้อง จะมีมากน้อยเพียงใด คงจะต้องเป็นหน้าที่ของที่ประชุมเหล่านักปราชญ์ราชบัณฑิต และผู้สนใจที่จะร่วมกันพิจารณา ตัดสิน หรือเป็นหน้าที่ของผู้อ่านแต่ละท่านที่จะพิจารณาเอง

ส่วนผู้เขียนหนังสือนี้ก็จะทำหน้าที่ค้นหา สะสาง กรอง และวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่อย่างกระจัดกระจาย ซ้ำซ้อน สับสน คลาดเคลื่อน และขัดแย้งกัน แล้วเรียบเรียงใหม่ตามความเข้าใจของผู้เขียนเอง

อย่างไรก็ดี ในพระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ได้เอ่ยชื่อ “พระยาเถียร” ว่า ถูกสมเด็จพระอินทราชา พระราชโอรสองค์หนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตีทัพแตก ในสงครามครั้งที่พระเจ้าเชียงใหม่ยกพลมายึดครองสุโขทัยเมื่อ พ.ศ.๒๐๐๖<sup>๕๗</sup> ในปีทีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นมาสวราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก (สองแคว หรือชัยนาท) และได้เสด็จกลับลงไปพระนครศรีอยุธยาอีกเลย จนเสด็จสวรรคตที่นั่นเมื่อ พ.ศ.๒๐๓๑

นับเป็นเวลา ๒๕ ปี ที่พิษณุโลก เป็นราชธานีแห่งอาณาจักรอยุธยา และอาณาจักรสุโขทัยก็ได้ล่มสลายลงเหลือฐานะเป็นเพียงเมืองขึ้นของเชียงใหม่บ้าง พิษณุโลกบ้าง จนในที่สุดตกเป็นของพิษณุโลกและกรุงศรีอยุธยาโดยสมบูรณ์ และยืนยาวจนถึงกาลอวสานของราชอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ.๒๓๑๐ และเป็นจังหวัดหนึ่งในราชอาณาจักรไทยในปัจจุบัน

ถ้า “พระยาเถียร” คือ พระยาพุทธธิฐธิฐ หรือ “พระพุทธธิฐธิฐ” หรือ “พระยาพุทธธิฐเถียร” แล้วเรื่องก็จะต่อเนื่องกันได้ดังต่อไปนี้ โดยมีข้อมูลจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่มาเสริม

ผู้บันทึกตำนานนี้เล่าว่า พระพุทธธิฐธิฐ มีความเกลียดแค้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ไม่ทรงรักษาพระวาจาที่ว่า เมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้วจะทรงแต่งตั้งพระพุทธธิฐธิฐให้เป็นอุปราช “กินเมืองครึ่งหนึ่ง” แต่เมื่อทรงครองราชย์แล้ว กลับทรงแต่งตั้งให้พระยาพุทธธิฐธิฐ “กินเมืองสองแควเปล่าดาย”<sup>๕๒</sup> พระยาพุทธธิฐธิฐจึง “มาน้อมตัวเป็นข้าเจ้าเหนือหัว” ในปีลัวงเม็ค<sup>๕๓</sup> คือปี ๑๕๕๔

คำว่า “เจ้าเหนือหัว” ในที่นี้หมายถึงพระเจ้าเชียงใหม่

ถ้าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งตั้งพระพุทธธิฐธิฐให้กินสองแควเป็นความจริง เรื่องนี้ก็มีความหมายสองประการ คือ

๑. พระพุทธธิฐธิฐ จากสุโขทัย ลงไปครองสองแควตั้งแต่ พ.ศ.๑๕๕๑ คือหลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จลงไปเสวยราชสมบัติ ณ พระนครศรีอยุธยา จนถึง พ.ศ.๑๕๕๔ คือปีที่พระพุทธธิฐธิฐ “น้อมตัว” ไปเป็นข้าของพระเจ้าเชียงใหม่ และมีได้กลับมาสืบทอดพระราชวงศ์สุโขทัยอีกต่อไป อันเป็นที่สิ้นสุดวาระของพระมหากษัตริย์พระราชวงศ์สุโขทัย ที่ครองพระราชอาณาจักรสุโขทัยติดต่อกันมากกว่า ๒๐๐ ปี ดังกล่าวแล้ว

๒. พระพุทธธิฐธิฐ ยอมรับภาวะการอยู่ใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์พระราชวงศ์สุพรรณภูมิซึ่งครองพระราชอาณาจักรอยุธยาอยู่ได้เพียง ๓ – ๔ ปี เท่านั้น

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ยังกล่าวต่อไปอีกว่า พระพุทธธิฐธิฐ ทูลถามพระเจ้าเชียงใหม่ว่า ถ้าพระองค์มาอยู่ด้วย พระเจ้าเชียงใหม่จะให้เป็นอะไร พระเจ้าเชียงใหม่ทรงตอบว่า จะเรียกพระพุทธธิฐธิฐ ว่า “ลูก” และกลางปี ๑๕๕๔ นั้นเอง พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกกองทัพไปสองแควพร้อม กับพระพุทธธิฐธิฐ แล้วอพยพช้างม้าข้าคนสิ่งของต่าง ๆ ออกมาจากสองแคว ชายหญิงสองแควที่ออกมาคราวนั้นมีหมื่นเศษ<sup>๕๔</sup>

พระเจ้าเชียงใหม่ได้โปรดให้พระพุทธธิฐธิฐ ไปครองพันทนาภูคาและพะเยา และพระพุทธธิฐธิฐ ก็ยอมรับพระเจ้าเชียงใหม่เป็น “พระเป็นเจ้า” แทนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนับแต่นั้นมา

ต่อมาในปี เมืองเป้า ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๐๐๐ หลังจากที่พระเจ้าเชียงใหม่ซ้อนกลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ส่งจารชนชื่อ หาญพรหมสะท้านเข้าไปสืบทอดราชบัลลังก์ในเชียงใหม่ ทำให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหลงกลยกทัพขึ้นไปพร้อมกับพระอินทราชา พระราชโอรส โดยไม่

ทรงทราบว่าพระเจ้าเชียงใหม่เตรียมทัพใหญ่ไว้รอ และในกองทัพของพระเจ้าเชียงใหม่มีกองทัพของพระยาศรีธรรมิกราชอยู่ด้วย และได้ชนช้างกับหลานอาคือ พระอินทราชา แต่ดูเหมือนจะสู้หลานไม่ได้<sup>๕๕</sup>

ในสงครามคราวนี้ หมื่นดั่งนครก็ได้ออกร่วมรบด้วย โดยชี้ช้างชื่อไชยสงคราม รุกไล่ทหารของพระอินทราชา และให้ทหารรุมยิงหน้าไม้ ยิงปืนกล้องเข้าใส่ สมเด็จพระอินทราชาทรงถูกปืนกล้องที่พระนลาศ พระยาศรีธรรมิกราชสมทบกับหมื่นดั่งรุกไล่ไปจนถึงทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จนพระองค์ถอยหนีไป หมื่นดั่งไล่ตามจนข้ามเขาพลึงในเขตเมืองพิษัย อีก ๒ ปีต่อมา พระเจ้าเชียงใหม่ยกกองทัพไปสองแควอีก คราวนี้ถึงกับล้อมเมืองขังสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระอินทราชาไว้ภายใน

ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ระบุว่าพระราชชนนีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นป้าหรือน้าแท้ ๆ ของพระยาศรีธรรมิกราชก็ถูกขังอยู่ด้วย<sup>๕๖</sup> แต่ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กับพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ มิได้ระบุไว้

อย่างไรก็ดี ทั้งสองพระองค์ก็ล่องเรือหนีออกไปได้

เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่กลับถึงเชียงใหม่ก็พระราชทานรางวัลแก่ “ขุนบ้านขุนเมือง” ทุกคน

พระยาศรีธรรมิกราชก็ได้รับพระราชทานรางวัลคือ ได้ “กิน” เมืองเพิ่มขึ้นอีก คือ เมืองจางสาวส่วนที่ชาวกว๋ออาศัยอยู่ เมืองแพร่ และเมืองน่าน เพราะมีความดีความชอบที่ได้ชนช้างกับญาติรุ่นหลานของตนเองคือ พระอินทราชาและกับเจ้าเมืองกำแพงเพชร และเจ้าเมืองสุโขทัยคนใหม่<sup>๕๗</sup>

นอกจากนั้นยังอาจจะมีส่วนร่วมกับคนอื่นขังป้าหรือน้าแท้ ๆ ของตนไว้ในเมืองสองแควพร้อมกับลูกพี่ลูกน้อง และหลาน

ชื่อของพระยาศรีธรรมิกราชหายไปจากบันทึกทางประวัติศาสตร์หลังจากเสร็จศึกที่ร่วมกับศัตรูรบกับญาติ และได้รับพระราชทานรางวัลจากพระเจ้าเชียงใหม่ให้ไปครองเมืองที่อยู่นอกพระราชอาณาจักรสุโขทัยของบรรพชน

นี่คือพระยาศรีธรรมิกราชที่กวีผู้แต่งเรื่องขุนพ่ายเรียกว่าเป็นคน “ใจร้าย”

เหตุผลที่คนใจร้ายผู้นี้ “ยาวยาว” ไป “น้อมตัว” เป็นข้าของศัตรูของญาติก็คือ โกรธญาติผู้เป็นใหญ่ ซึ่งอาจจะมีอายุน้อยกว่า แต่มีอำนาจวาสนาเหนือกว่า ไม่รักษาคำพูดที่จะแบ่งผลประโยชน์ให้ครึ่งหนึ่งของส่วนที่ได้รับ และจะแต่งตั้งให้มีตำแหน่งเป็นรองคือ เป็นอุปราช แต่กลับแบ่งผลประโยชน์ให้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

เหตุผลนี้มาจากข้อมูลของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เท่านั้น ข้อมูลจากเอกสารฝ่ายอยุธยาหรือสุโขทัยยังไม่ปรากฏในวันที่เขียนหนังสือนี้

เอกสารใหม่ที่สุดที่เกี่ยวกับพระยุทธิษฐีในขณะนี้คือ บทความที่ ศ. ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชินเรศ ตีพิมพ์ในปี ๒๕๕๒ นี้เอง ในพระญาติโลกราชะ ชื่อ “ยุทธิษฐี : ขบวนการระหว่าง ‘พระเป็นเจ้าแห่งสามโลก’ ทั้งสองพระองค์”<sup>๔๘</sup>

## พระศรีราชเดโช

“พระศรีราชเดโช ษยราช ถกลแฮ”

(๑๘๑)

ต่อจากพระยาสุโขไทย ผู้อ่านจะได้รู้จักแม่ทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกท่านหนึ่งชื่อ “พระศรีราชเดโช” ท่านผู้นี้ได้รับพระราชบัญชาให้นำกำลังทหารพร้อมช้างไปเพิ่มเติมกองพลน้อยของพระมหาพิชัยให้ครบหมื่น โดยให้เดินทัพไปทางที่ดอนซึ่งเป็นป่ามะม่วง

บทบาทของพระศรีราชเดโชในขุนพ่ายมีเท่านี้ แต่ในพระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ได้บันทึกว่า ท่านถึงแก่กรรมใน พ.ศ.๒๐๒๒ นั่นคือ หลังจากเสร็จศึกขุนพ่ายแล้วประมาณ ๕ ปี<sup>๔๙</sup>

จากบันทึกนี้แสดงว่าพระศรีราชเดโช หรือที่พระราชพงศาวดารฯ สะกดชื่อท่านเป็น “พระสีหราชเดโช” จะต้องเป็นขุนนางที่มีบทบาทสำคัญมากในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

## พੰมนโนราช

“พณมนโนราชได้ เบอกร”

(๑๔๕)

บุคคลที่เป็นตัวเร่งให้เกิดสงครามภายในกำแพงเมืองเชียงขึ้น ได้แก่ พณมนโนราช

พณมนโนราชคือ นายทหารกบฏที่เปิดประตูเมืองรับข้าศึกที่มาจากน่านและแพร่ให้นำกองทัพช้างและม้าเข้ามาจู่โจมไล่ฆ่าฟันชาวเมืองเชียงขึ้นในกำแพงพระนคร ทั้ง ๆ ที่ “นางเมือง” เป็นผู้บัญชาการให้ปิดประตูเมืองและลงเงื่อนไขเพื่อป้องกันเมืองไว้ให้แข็งแรงรอความช่วยเหลือจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งกำลังเสด็จยกทัพขึ้นมาหลังจากได้รับข่าวสารจากนางเมืองแล้ว แต่เสด็จมายังไม่ทันถึง พณมนโนราชก็เป็นขบถ ก่อให้เกิดความสูญเสียใหญ่หลวงภายในกำแพงเมืองที่กวีบรรยายว่าหลังจากที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จเข้ามาจัดระเบียบภายในเมืองเชียงขึ้น

แล้ว ได้มีการซ่อมแซมกำแพงและสร้างเสริมส่วนบนที่เรียกว่า “ด้าย” มีการบูรณะปรับปรุงเชื่อนคู ประตู หอรบ จนเมืองเชียงขึ้นมีความมั่นคงแข็งแรงยิ่งกว่าเมืองที่ทำด้วยเหล็ก

บทบาทของพินมโนราชหายไปหลังจากเปิดประตูเมืองรับข้าศึกในคราวนั้น

ผู้อ่านอาจสันนิษฐานว่า เจ้าน่านและเจ้าแพร่คงจะไม่เก็บคนทรยศต่อแผ่นดินของตนเอง อย่างพินมโนราชเอาไว้ แม้จะคิดด้วยว่าพินมโนราชคงจะไม่ชอบนางเมืองและหมื่นนครก็ตาม

## พระมหาพิชัย

“มหาพิชัยรย พลคลี คลาแฮ”

(๑๘๐)

บุคคลที่มีบทบาทตามลำดับตัวอักษรต่อมาคือ พระมหาพิชัย ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรับสั่งให้คุมกองพลน้อยเดินทางออกไปยังเชียงขึ้นโดยให้สำรวจเส้นทางทุกด่าน

พระมหาพิชัยนี้เป็นแม่ทัพคนแรกที่กวีเอ่ยถึง หน้าที่ของพระมหาพิชัยคือ ทำให้การเดินทางบกนี้ เป็นไปอย่างเอิกเกริก เชิงแซ่ และอีกทีก็ ฝุ่นตลบไปทั่วฟ้า ให้ข้าศึกได้รู้ แต่ข้าศึกรู้ความจริงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะกองทัพหลวงของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นกองทัพเรือ

ในขวนพ่าย เรารู้เรื่องพระมหาพิชัยเพียงเท่านั้น แต่ในทำเนียบศักดิ์นาหัวเมืองครั้งกรุงเก่า มีระบุว่า ขุนพลของเจ้าพระยาพิศณุโลกฯ เมื่อ พ.ศ.๒๐๐๕ ชื่อ “ขุนศรีพิไชยสงคราม” ถือศักดิ์นา ๑๖๐๐ ไร่” ส่วนสงครามขวนพ่ายหรือศึกเซลิ้งเกิดขึ้นใน พ.ศ.๒๐๑๗ ดังกล่าวแล้ว

ถ้านักประวัติศาสตร์หรือนักโบราณคดีมีหลักฐานที่แสดงว่า พระมหาพิชัยในขวนพ่ายคือ “ขุนศรีพิไชยสงคราม” เราก็จะได้ความรู้ชัดเจนขึ้นว่าในศึกเซลิ้งนั้น ขุนศรีพิไชยได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นอย่างยิ่ง และกวีคงจะรู้จักขุนพลท่านนี้เป็นอย่างดีมาก่อน คือในสมัยที่ท่านยังเป็น “พระมหา” พิชัย จึงยังเอ่ยถึงท่านด้วยชื่อเดิมแทนที่จะเรียกชื่อตามยศ ตามตำแหน่งขุนพลอย่างเป็นทางการว่า “ขุนศรีพิไชยสงคราม” ไม่เหมือนที่กวีเอ่ยถึง “พระศรีราชเดโช” ดังได้กล่าวแล้ว

บุคคลในลำดับตัวอักษรต่อไปคือ ผู้ที่กวีเอ่ยถึงต่อเนื่องกันคือ “รามราช” และ “ฤๅไท”

พจนานุกรมฯ ของราชบัณฑิตยฯ อธิบายว่า “รามราช” คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และ “ฤๅไท” คือ พญาเสือไท หรือพญาลีไท”



## พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

### “รามราชฤๅไทเห็น ห่อนซ้ำ”

(๒๓๕)

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นวีรกษัตริย์และนักปราชญ์แห่งพระราชวงศ์สุโขทัย ประมุขพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก ระบุว่า ทรงครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ.๑๘๒๒ และสวรรคตในปี ๑๘๔๑ แต่ไม่มีข้อมูลว่าประสูติเมื่อใด<sup>๖๒</sup>

พ่อขุนรามคำแหงเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่คนที่ศึกษาวิชา Thai Studies ทั่วโลกรู้จักพระองค์เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ยาวไกลกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว กล่าวคือ ทรงให้จารึกพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพระองค์ลงบนหลักหิน ด้วยระบบตัวอักษรที่ทรงออกแบบขึ้นใหม่โดยพัฒนาขึ้นจากแบบตัวอักษรที่ชนชาติอื่นในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันใช้อยู่ก่อน เช่น อักษรขอม และอักษรมอญโบราณ<sup>๖๓</sup>

เมื่อประมาณ ๒๐ ปี มานี้ ได้เกิดมีคำถามขึ้นในวงวิชาการว่า ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า “จารึกของพ่อขุนรามคำแหง” นั้นเป็นของแท้อายุกว่า ๗๐๐ ปี หรือเป็นของปลอมที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ นี้เอง

คำถามข้างบนนี้ก่อให้เกิดการศึกษาค้นคว้าและการพิสูจน์โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ภาษา วรรณคดี และความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้มีการอภิปรายเรื่องนี้กันอย่างกว้างขวาง<sup>๖๔</sup> ในที่สุดก็ยุติลงโดยที่ในปัจจุบันนี้ผู้เขียนไม่ได้ยินใครตั้งคำถามสองคำถามนี้อีกเลย ซึ่งมีว่าศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่บันทึกพระราชอัฐิประวัติ และพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหง รวมทั้งเรื่องราวของวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวเมืองสุโขทัยในรัชสมัยของพระองค์ เป็นจารึกที่สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนพระองค์นั้นจริง

กวีแต่งเรื่องยวนพ่ายในระยะเวลาที่ห่างจากเวลาที่พ่อขุนฯ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างจารึกประมาณ ๑๘๒ ปี ถ้านับเทียบกับเวลาในปัจจุบันย้อนขึ้นไป ๑๘๒ ปี ก็จะเป็นเวลาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งพระราชวงศ์จักรี นี่เอง ถือว่าเป็นเวลาที่ไม่ห่างไกลเกินกว่าที่กวีจะมีโอกาสได้ยินได้ฟังเรื่องราวของพระองค์ท่านจากปากของพระญาติ พระวงศ์ด้วยหูของตนเอง เนื่องจากพ่อขุนรามคำแหงฯ นี้เป็นบรรพบุรุษชั้นปู่ทวดของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และของพระยุทธิษฐิ์ กล่าวคือ ทั้งสองพระองค์นี้ทรงร่วมปู่ทวดคือ พ่อขุนรามคำแหง และเมื่อตัวกวีซึ่งเป็นนางพญาแห่งเชียงขึ้นเป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตร

โลกนารถดังกล่าวแล้ว ท่านก็น่าจะเป็นพระราชวงศ์ชั้นหลานของเหลนของพ่อขุนฯ เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถและพระยุทธิษฐิ์

ในสายตาของกวี ยามเมื่อเห็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถทรงออกศึก จิตหนึ่งก็ประหวั่นไปถึงพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพญาลิไท ซึ่งจะแยกกล่าวถึงในลำดับต่อไป

ไม่ว่ากวีจะทราบเรื่องวีรกรรมของพ่อขุนรามคำแหง จากคำบอกเล่าของพระญาติผู้ใหญ่ที่สืบต่อกันมา หรือจากการที่ท่านอ่านศิลาจารึกก็ตาม แต่ผู้อ่านวันนี้สามารถทราบเรื่องดังกล่าวได้จากศิลาจารึกหลักที่ ๑ ซึ่งสรุปบางตอนได้ดังนี้

ขุนสามชนเจ้าเมืองจอดได้ยกกำลังมาถึงเมืองตาก พ่อขุนศรีอินทราทิตย์จึงยกกองทัพขึ้นไปรับศึกที่นั่น ไม่รอให้เข้ามาใกล้สุโขทัยมากกว่านั้น และในการศึกครั้งนี้พระราชโอรสพระชันษา ๑๕ ปี ได้โดยเสด็จด้วย เช่นเดียวกับที่สมเด็จพระอินทราชาได้โดยเสด็จสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถในการศึกกับพระเจ้าเชียงใหม่ และอาจจะในศึกเสลียงด้วย

พ่อขุนรามคำแหงทรงเล่าว่า ขุนสามชนนำไพร่พลมากมายเต็มไปหมดทั้งด้านซ้ายและด้านขวา กรูกันเข้ามา ไพร่พลของพระราชบิดา ซึ่งทรงเรียกว่า “พ่อกู” แดกกระเจิง หนีกันแน่น แต่พระองค์ท่านไม่ทรงหนี ทรงรีบขับช้างชื่อ เบกพล แชนช้างทรงของพระราชบิดาเข้าไป “ต่อช้าง” กับขุนสามชน แล้วทรง “ฟุ้งช้าง” ขุนสามชนที่ชื่อ “มาสมือง” แพ้ ขุนสามชนหนีไป สมเด็จพระราชบิดาจึงพระราชทานพระนาม “พระรามคำแหง” ให้แก่พระองค์<sup>๕</sup>

ภาพของสมเด็จพระปู่ทวดเมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายวัยรุ่นที่ป้องกันพระราชบิดาจากข้าศึกด้วยการขับช้างแชนเข้าไปชนกับช้างข้าศึกตัวต่อตัว และได้รับชัยชนะ ย่อมเป็นภาพที่สร้างความประทับใจและความภูมิใจให้แก่ผู้ร่วมในพระราชวงศ์ไม่มีวันลืม

อันที่จริงพ่อขุนรามคำแหงมีพระราชกรณียกิจและพระจริยวัตรอื่น ๆ ที่น่าประทับใจอีกมาก เช่น พระองค์ให้มีกระดิ่งแขวนไว้ที่ปากประตู เมื่อมีคนเคาะหรือรื้อนมาเฝ้าฯ ลั่นกระดิ่งแล้วจะทรงได้ยิน และจะเสด็จออกมาถาม ทรงเป็นอัครพุทธศาสนูปถัมภก ทรงเป็นผู้ที่มีความกตัญญูต่อพระราชบิดา มารดา และพระเชษฐา และทรงภูมิใจที่ได้แสดงความกตเวทิต่อท่านเหล่านั้น ถึงกับให้จารึกไว้ในหลักหิน รวมอยู่ในเรื่องราวต่าง ๆ ของประชาชนที่เป็นพลเมืองสุโขทัย อันเป็นเมืองที่ดีที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และมีการค้าเสรี คือ

“ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว...

ใครจักใคร่ค้าช้าง คำ

ใครจักใคร่ค้าม้า คำ

ใครจักใคร่ค้าเงือน คำทอง คำ”<sup>๖</sup>

เป็นเมืองที่มีเสียงดนตรี เสียงกลอง เสียงพิณ เสียงคนร้องเพลง ฯลฯ

ประชาชนมีชีวิตส่วนตัวที่เสรี

“ใครจักมักเล่น เล่น  
ใครจักมักหัว หัว...”<sup>๖๓</sup>

เป็นเมืองของผู้เห็นคุณค่าของการศึกษา ของการทำบุญ ทำทาน ถือศีล พ่อขุนรามคำแหงเองทรงเป็น “ครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลายให้รู้บุญ รู้ธรรม...”<sup>๖๔</sup>

เป็นเมืองที่น่าอยู่ น่าเป็นสุข เพราะ “ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้าน ลูกเมืองนั้นชอบด้วยธรรมทุกคน”<sup>๖๕</sup>

การที่ “เมื่อก่อนลายสือไทยนี้มี” แต่ในปี ๑๘๒๖ “พ่อขุนรามคำแหงหาใคร่ใจ ในใจ แลใส่ลายสือไทยนี้ ลายสือไทยนี้จึงมีเพื่อขุนผู้้นใส่ไว้”<sup>๖๖</sup> และในปี ๑๘๓๕ ก็ปรากฏหลักศิลาจารึกพระราชประวัติฯ นี้ขึ้น ย่อมเป็นปรากฏการณ์ที่น่ามหัศจรรย์สำหรับนักอักษรศาสตร์ ผู้มีความเป็นศิลปินที่มีเวลาสำหรับการประพันธ์เช่นที่กวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายมี

ดังนั้น การที่กวีบันทึกพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระจริยวัตร พระบารมี พระเกียรติยศ วิกรรรม พระปรีชาสามารถในด้านต่าง ๆ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นคำร้อยกรองโดยที่พระองค์ทรงรับสั่งจัดเกล้าให้ดังกล่าวแล้ว (ดูหน้า ๓๓ – ๓๔) รวมทั้งการที่กวีกล่าวถึง พ่อขุนรามคำแหงซึ่งท่านเรียกว่า “รามราช” ยามเมื่อบรรยายภาพการออกศึกของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ย่อมทำให้ผู้อ่านอดไม่ได้ที่จะต้องย้อนรำลึกถึงพ่อขุนรามคำแหง และพระราชประวัติของพระองค์ท่าน และได้มองเห็นภาพซ้อนของพ่อขุนรามคำแหงและของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในฐานะวีรกษัตริย์ และในฐานะนักปราชญ์ และได้มองเห็นกวีซึ่งเป็นสมาชิกในพระราชวงศ์ในฐานะที่ “หาใคร่ใจในใจ” จึงใส่ “สารสยามพากย์พร้อม กลกานท นี้...” ให้ “เป็นสร้อยโสภิตพัน อุปรมา” และขอให้ยั่งยืนข้ามภพข้ามชาติยาวนานกว่าศิลาจารึกของสมเด็จพระปוטวอดเสียอีกด้วย

ด้วยวิสัยทัศน์ที่ยาวไกลของสมเด็จพระปוטวอด คือ พ่อขุนรามคำแหงที่ให้อำริกพระราชประวัติของพระองค์ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองสุโขทัยที่พระองค์ทรง “เป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย”<sup>๖๗</sup> ไว้ในหลักศิลาอันมั่นคงแข็งแรง และด้วยวิสัยทัศน์ของผู้เป็นหลานของเหลน คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่ช่วยรับสั่งจัดเกล้ากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายให้แก่กวี จึงทำให้กวีแต่งบทประพันธ์เรื่องนี้สำเร็จ ผู้อ่านวันนี้จึงมีโอกาสรู้เรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นบนแผ่นดินนี้เมื่อ ๕๐๐ และ ๗๐๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว โดยผู้ที่บันทึกเรื่องราวเหล่านั้นเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่ในเรื่องราวเหล่านั้นเองด้วย

## พระมหาธรรมราชาฤๅไท

ผู้ที่กวีคิดถึงอีกคนหนึ่งพร้อมกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เมื่อมองเห็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงออกศึกคือ พระมหาธรรมราชาลิไทย ซึ่งกวีเรียกว่า “ฤๅไท” แต่ผู้แต่งประวัติศาสตร์ซึ่ง ศ.ดร.ประเสริฐ ณ นคร อ้างว่าเป็นพระภิกษุ ได้เขียนพระนามแบบบาลีทำให้คนทั่วไปคุ้นตาคำว่า “ลิไทย”<sup>๑๒</sup>

อย่างไรก็ตาม พระนาม “ลิไทย” ก็เป็นที่คุ้นหูคุ้นตาคนทั่วไปมากกว่า “ฤๅไท” ที่กวีใช้อยู่ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ในหนังสือนี้ผู้เขียนจะเอ่ยถึงพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ด้วยพระนามทั้งสองในโอกาสต่าง ๆ กันตามที่เห็นเหมาะสม แม้ตนเองจะสงสัยว่าถ้าสะกดพระนามตามภาษาไทยปัจจุบันจะเป็น “พระเจ้าฤๅทัย” หรือไม่ก็ตาม

พระมหาธรรมราชาลิไทยนี้ ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑ จัดลำดับเป็นที่ ๖ ของลำดับพระนามพระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในขณะที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราช อยู่ในลำดับที่ ๓ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นลำดับที่ ๒๗ และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นลำดับที่ ๔๑ แล้วจึงเริ่มลำดับที่ ๑ ใหม่ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช แห่งพระราชวงศ์จักรี<sup>๑๓</sup>

กวีกล่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไทย ซึ่งประชุมพงศาวดารฯ จัดท่านเป็นพระมหาธรรมราชาที่ ๑ แต่ให้อยู่ในลำดับที่ ๖ แห่งราชวงศ์พระร่วงว่า เมื่อเห็นพระพักตร์อันงดงาม และพระอิริยาบถที่ว่องไวของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ยามออกศึกจิตก็ประหวัดไปเห็นพ่อขุนรามคำแหงและพระมหาธรรมราชาลิไทยทันที (โคลง ๒๗๕)

พ่อขุนรามคำแหงนั้นเป็นสมเด็จพระปู่ของพระมหาธรรมราชาลิไทย คือเป็นพระราชบิดาของพระยาเลอไทย ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระมหาธรรมราชาลิไทย แต่พระองค์ท่านมิได้ทรงสืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา เนื่องจากมีความผันผวนทางการเมืองอย่างมาก หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตในปี พ.ศ.๑๘๔๑ พระยาเลอไทยขึ้นครองราชย์ในกรุงสุโขทัย และพระมหาธรรมราชาลิไทยทรงครองเมืองศรีสัชนาลัยในฐานะเมืองลูกหลวงคือ ทรงเป็นมหาอุปราชระหว่าง พ.ศ.๑๘๘๒ – ๑๘๙๐<sup>๑๔</sup> แต่ทว่าเมื่อสิ้นรัชกาลพระยาเลอไทย ผู้ครองกรุงสุโขทัย ต่อมาก็คือ ขุนหลวงพ่องั่ว มหาอำมาตย์ของพระเจ้าอู่ทองซึ่งครองสุพรรณบุรีอยู่ในขณะนั้นด้วย<sup>๑๕</sup>

ขุนหลวงพ่องั่วนี้นักโบราณคดีเอ่ยถึงท่านด้วยชื่อต่าง ๆ กัน เช่น “พญาจ้วนนำถม”<sup>๑๖</sup> “พระยาจ้วนนำถม” “พจั่ว”<sup>๑๗</sup>

ศ. ดร.ประเสริฐ ณ นคร ระบุปีที่ “พระยาจ๋วนำถม” ครองราชย์ต่อจากพระยาเลอไทยว่า ตรงกับ พ.ศ.๑๘๖๖<sup>๕๔</sup> และครองอยู่จนถึง พ.ศ.๑๘๘๐ ซึ่งเป็นปีที่พระมหาธรรมราชาลิไทย “... ออกมาจากเมืองศรีสัชนาลัยมา...มีพระบัญชาให้ไพร่พลทั้งหลาย – เข้าระดมฟันประตู่ ประหาร ศัตรูทั้งหลาย – บัดนั้นจึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวยราชย์...”<sup>๕๕</sup>

แล้วพระมหาธรรมราชาลิไทยก็ปราบดาภิเษกขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระมหาธรรมราชา ที่ ๑<sup>๕๖</sup>

ทรงใช้ระยะเวลาราว ๑ ทศวรรษ เพื่อกำราบปราบปรามบรรดาเมืองต่าง ๆ ให้อยู่ภายใต้ การปกครองของพระองค์อย่างเป็นเอกภาพ ทั้งนี้เพราะหลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตแล้ว อาณาจักรสุโขทัยแตกออกเป็นเสี่ยง ๆ เจ้าเมืองต่าง ๆ พากันตั้งตัวเป็นอิสระ<sup>๕๗</sup> ขาดความสามัคคีจน ถึงกับต้องเสียเมืองสุโขทัยและสองแควให้แก่พระราชาธิบดี ภายนอกราชวงศ์พระร่วง คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยา ดังกล่าวแล้ว

พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงใช้กลยุทธ์ด้านมนุษยศาสตร์กับพระรามาธิบดีที่ ๑ ในการ เจรจาต่อรองขอเมืองสองแควคืน แทนที่จะใช้กำลังเพราะคงจะทรงทราบว่าอาจจะสู้ไม่ได้ หรือ อาจจะไม่คุ้มกับความสูญเสียที่จะเกิดแก่ชีวิตของทั้งสองฝ่าย เนื่องจากพระมหาธรรมราชาพระองค์ นี้มิใช่เพียงเป็นนักรบเท่านั้น แต่ยังทรงเป็นนักปราชญ์ชั้นเลิศด้วย ซึ่งนักอักษรศาสตร์และพุทธ ศาสตร์ได้ประจักษ์ความเป็นปราชญ์ชั้นเลิศของพระองค์ จากผลงานที่ชื่อว่า “ไตรภูมิกลา” ซึ่งทรง พระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๘๘๘ ในระหว่างที่ทรงครองราชสมบัติอยู่ที่ศรีสัชนาลัย<sup>๕๘</sup> และ หลังจากนั้นจารึกวัดป่ามะม่วงได้ระบุว่า พระองค์ได้ทรงพระผนวชเมื่อ

“พระพุทธรเจ้าเราเข้านิพพานมาถึงวันบวชนั้นได้พันเก้าร้อยห้าปี... นับด้วยวันแต่พระ นิพพานมาถึงวันบวชนั้นได้หกแสนเก้าหมื่นห้าพันหกร้อยวันหนึ่ง...”<sup>๕๙</sup>

ไม่เพียงพระมหาธรรมราชาพระองค์นี้จะทรงพระผนวชแล้ว ทรงพระราชนิพนธ์ไตรภูมิ กลา ซึ่งคนรุ่นหลังรู้จักในชื่อ “ไตรภูมิพระร่วง” แล้ว ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปปาง “จาริกเขาสุมณภู” เรียกว่า “รอยดินพระพุทธรเจ้า” บ้าง “รอยฝ่าดินพระพุทธรเป็นเจ้า” บ้าง<sup>๖๐</sup> แล้ว ทรงนำไปประดิษฐานไว้บนยอดเขา พร้อมทั้งจารึกซึ่งมีอยู่ในเมืองต่าง ๆ ที่ทรงตีได้ เรียกได้ว่า “พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ของพระเจ้าลิไทย ... แม้สุโขทัยจะล่มจมไปก็ไม่มีใครกล้าไปทูลจารึก ที่ติดอยู่กับพระพุทธรูป จึงมีประวัติศาสตร์สุโขทัยเหลือมาให้เราได้ศึกษากันจนทุกวันนี้”<sup>๖๑</sup>

วิสัยทัศน์อันยาวไกลของพระเจ้าลิไทย ทำให้พระองค์ทรงมองเห็นวิธีที่จะได้ดินแดนที่เสีย ไปกลับคืนโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อของฝ่ายใดเลย

พุทธธรรมซึ่งจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระนามว่า “พระมหาธรรมราชา” คงจะทำให้พระองค์เห็นว่า การแก้ปัญหาต้องเริ่มที่รู้เหตุของปัญหาแล้วแก้ที่เหตุ เรื่องการที่สุโขทัยเสียเมืองชัยนาทหรือสองแควให้แก่อยุธยา นั้น มีเหตุมาจากปัญหาเศรษฐกิจ วิธีการแก้ก็จะต้องใช้ปัจจัยทางเศรษฐกิจ **ชินกาลมาลีปกรณ์** อันเป็นเอกสารของล้านนาที่พระรัตนปัญญาเถระแต่ง และพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ คัดมาในหน้า ๖๘ มีข้อความสรุปได้ว่า

ครั้งหนึ่งเมืองชัยนาท (สองแคว, พิษณุโลก) เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจ ข้าราชการมากแพง พระรามธิบดีที่ ๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา ทำทีเป็นว่าเอาข้าวมาขาย แล้วก็ยึดชัยนาทเป็นของพระองค์ ต่อจากนั้นก็ตั้งอำมาตย์ของพระองค์ซึ่งครองเมืองสุพรรณบุรีอยู่ให้ขึ้นไปครองชัยนาท

เหตุการณ์ที่น่าจะเกิดขึ้นในระหว่างที่พระยาเลอไทย พระราชบิดาของพระองค์ครองราชสมบัติอยู่ที่สุโขทัย และตัวพระองค์เองครองศรีสัตนาลัย ในฐานะมหาอุปราช และจะต้องทรงทราบเรื่องนี้เป็นอย่างดี

เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระมหาธรรมราชาลิไทย จากข้อมูลในเอกสารต่าง ๆ ที่ผู้เขียนใช้ประกอบการเขียนหนังสือนี้ ด้วยการอ้างอิงทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อม มีความสับสนในเรื่องของเวลา คือ ปีที่เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนั้น สิ่งที่ผู้เขียนทำได้ในเวลานี้คือ ใช้วิจารณ์ญาณปะติดปะต่อกันกรอง วิเคราะห์ และสรุป ซึ่งอาจจะมีข้อผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากความจริงที่เกิดขึ้น เมื่อประมาณเกือบ ๗๐๐ ปีมาแล้วได้ จึงขอขอบคุณท่านผู้อ่านล่วงหน้าหากท่านจะกรุณาให้ข้อมูลที่ถูกต้องและชัดเจนมากกว่าที่ผู้เขียนมีอยู่

และจาก**ชินกาลมาลีปกรณ์** ที่เดิมก็มีบันทึกต่อไปว่า พระมหาธรรมราชาลิไทยส่งเครื่องราชบรรณาการ (ซึ่งคงจะต้องประกอบด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ) จำนวนมากไปถวายสมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ แล้ว ทูลขอเมืองชัยนาทคืน และพระองค์ก็ประสบความสำเร็จ ได้ทรงปกครองเมืองชัยนาทใน พ.ศ.๑๕๐๕<sup>๖๖</sup> และได้แต่งตั้งให้พระขนิษฐาของพระองค์ครองเมืองสุโขทัย จากข้อความใน “จารึกเขาสุมณภู” ซึ่งเรียกเมืองชัยนาทใน**ชินกาลมาลีปกรณ์**ว่า “สองแคว” นั้น พระมหาธรรมราชาลิไทยประทับอยู่ที่สองแควอย่างน้อย ๗ ปี<sup>๖๗</sup> และในระหว่างนี้คือ ปี ๑๕๐๕ – ๑๕๑๒ พระขนิษฐาของพระองค์ก็ปกครองสุโขทัย ในขณะที่พระยาจวันนาคหรือ ขุนหลวงพ่องั่วได้กลับไปครองราชสมบัติ ณ กรุงศรีอยุธยา และเริ่มต้นพระราชวงศ์สุพรรณภูมิ เมื่อ พ.ศ.๑๕๑๓<sup>๖๘</sup>

หากพระขนิษฐาของพระมหาธรรมราชาลิไทยเป็นชายาของขุนหลวงพ่องั่วจริง ตามสมมุติฐานของพิเศษ เจียจันทร์พงษ์<sup>๖๙</sup> เจ้าหญิงในราชวงศ์พระร่วงอีกองค์หนึ่งในเวลาอีกประมาณ ๑๐๐ ปีต่อมา จะเป็น “นางหมื่นนลเมือง” ของหมื่นนคร ก็มีใช้ปรากฏการณ์ใหม่ในประวัติศาสตร์ไทย และในประวัติของบทบาทสตรีไทยในการเมือง

อย่างไรก็ตาม ภาพของพระมหาธรรมราชาลิไทยในสายตาของกวีผู้แต่งยวนพ่าย ดูเหมือนจะเป็นภาพต้นแบบของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในด้านสำคัญ ๆ เช่น ทรงเป็นวีรกษัตริย์ที่ต้องปราบปรามเมืองเล็กเมืองน้อย เพื่อสร้างเสถียรภาพให้แก่ราชบัลลังก์เป็นผลสำเร็จ ทรงพระผนวชในระหว่างที่ครองราชสมบัติเหมือนกัน ทรงเป็นปราชญ์ในทางพุทธศาสนาเหมือนกัน ในด้านอักษรศาสตร์นั้นแล้ว พระมหาธรรมราชาลิไทยทรงพระราชนิพนธ์**ไตรภูมิพระร่วง** ส่วนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ได้ทรงทำหน้าที่เป็น “นักวิจารณ์” รับสั่งจัดเกล้าบทกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ทำให้กวีแต่งเรื่องนี้เป็นผลสำเร็จ (โคลงบทที่ ๕๕)

แต่สิ่งที่กวีไม่ทราบก็คือ ผลงานประพันธ์ของพ่อขุนรามคำแหงที่จารึกไว้ในหลักหิน**ไตรภูมิพระร่วง** ของพระมหาธรรมราชาลิไทย ที่จารลงบนใบลาน และกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ที่เขียนลงบนกระดาษข่อย ได้มีผู้เห็นคุณค่าและสืบทอดกันต่อมาจนถึงวันนี้ แม้บ้านเมืองจะผ่านวิกฤตการณ์นานาชนิดเป็นครั้งคราวตลอดเวลา ๗๑๗ ปีที่ผ่านมา และวรรณคดีอันทรงคุณค่าทั้ง ๓ เรื่องนี้ ก็ได้ปรากฏแก่สายตาผู้สนใจในรูปแบบของสิ่งพิมพ์ที่ผลิตด้วยเทคนิควิทยาศาสตร์ใหม่ ซึ่งกวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายคงจะคิดไม่ถึงเลยว่า ผลงานของท่านจะมีได้เป็นเพียงเครื่องประดับหู ก็รับรู้ได้จากการฟังเท่านั้น หากแต่เป็นภาพมหัศจรรย์ที่สัมผัสได้จากการอ่านในใจอีกด้วย

พระมหาธรรมราชาลิไทย หรือฤๅไท เสด็จสวรรคตในระหว่างปี ๑๕๑๑ – ๑๕๑๗<sup>๕๐</sup>

## (เจ้า) แสน

“สวนแสนแคลนแคลิมเนตร นัยกถ เมื่อใด”

(๑๐๒)

ผู้ที่กวีกล่าวถึงในลำดับตัวอักษรต่อจาก “ฤๅไท” คือ “แสน” ซึ่งกวีกล่าวถึงอย่างคลุมเครือ เริ่มต้นคือกวีเล่าว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงนำ “แสน” ซึ่งกวีอธิบายว่าเป็นคนกบฏมาลงโทษด้วยการ “เคঁน” จน “คางลาย” ในฐานะที่แปรพักตร์ไปเข้ากับฝ่ายศัตรูคือ พระเจ้าเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันพระเจ้าเชียงใหม่ก็ตั้งพระทัยจะทำโทษในฐานะที่พูดไม่จริงว่า จะร่วมมือกับข้าของพระองค์แข็งเมืองต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (บทที่ ๖๕)

โคลงบทนี้ พระอูบาพิฯ นายฉันทิชย์ และพจนานุกรมฯ ฉบับราชบัณฑิตยฯ แปลความหมายไปกันคนละทาง ความหมายที่ผู้เขียนแปลไว้ข้างบนนี้ก็เป็นอีกทางหนึ่ง

ที่เป็นเช่นนี้เพราะกวีกล่าวถึงบุคคลผู้นี้อย่างกำกวม

กรีกเล่าถึง “แสน” อีกครั้งหนึ่งในลักษณะที่เป็นคำร่ำพึงในโคลงบทที่ ๑๐๒ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า การที่ “แสน” ได้จากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปเข้ากับพระเจ้าเชียงใหม่ นั้น เป็นความผิดใหญ่หลวงที่ตนไม่มอง ซึ่งก็ได้้นำความพินาศมาสู่ตนเองแล้ว แม้ตายไปแล้วก็ยังเหลือโทษไว้อย่างร้ายแรงเกินกว่าจะจดจารไว้ได้หมด

“แสน” คนนี้คือใคร

พระอุบาฬี เรียกว่า “เจ้าแสน” แห่งเชียงชื่น<sup>๕๑</sup>

พจนานุกรมฯ ฉบับราชบัณฑิตยฯ เรียกว่า “เจ้าแสน (พระยาเชลียง)”<sup>๕๒</sup>

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข ๒/ก ๑๐๔ กล่าวถึง “พระยาแสน” ซึ่งคณะผู้ชำระเอกสารชุดนี้มีคำอธิบายว่า คือ “พระยาแสนสอยดาว เจ้าเมืองกำแพงเพชร”<sup>๕๓</sup>

ในพระราชพงศาวดารฉบับนี้ “พระยาแสนสอยดาว” กับพระยาเชลียงมิใช่บุคคลเดียวกัน<sup>๕๔</sup>

ดังนั้น พระยาแสนสอยดาวกับ “เจ้าแสน” แห่งเชียงชื่น หรือเชลียง จึงไม่น่าจะเป็นบุคคลเดียวกัน

ที่พระระเบียงวิหารคด วัดพระเชตุพนฯ กทม. มีพระพุทธรูปเนื้อสัมฤทธิ์ประทับนั่ง จัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย ที่ฐานพระพุทธรูปมีคำจารึกด้วยภาษาไทย ใช้ตัวอักษรไทยสุโขทัย ดังนี้

“สาสนาพระเจ้าอโณนิก่พระเจ้าแสน แล”

นายประสาร บุญประคอง อ่านแล้วเขียนเป็นภาษาไทยปัจจุบันว่า

“ศาสนา พระเจ้าอโณนิก่พระเจ้าแสน แล”

มีคำจารึกด้วยภาษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์กำกับว่า “สังฆโลก” ซึ่งนายประสาร อ่านว่า “สวรรณโลก” ทำให้ผู้จัดพิมพ์หนังสือประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย เข้าใจว่า พระพุทธรูปองค์นี้เดิมอยู่ที่สวรรณโลก

แต่ไม่ว่าพระพุทธรูปองค์นี้จะอยู่ที่สวรรณโลกหรือที่เมืองซึ่งทำเครื่องสังคโลกคือ ศรี-สัชนาลัย ก็ตาม ท่านก็อยู่ในบริเวณที่เคยเป็นเมืองเชลียงหรือเชียงชื่นนั่นเอง อายุของท่านคือระหว่าง พ.ศ.๑๕๐๑ – ๒๐๐๐<sup>๕๕</sup>

และไม่ว่าจะแปลความหมายของจารึกนี้เป็นอย่างไรก็ตาม แต่ทุกคนยอมรับเหมือนกันอย่างหนึ่งคือ ชื่อ “พระเจ้าแสน” เช่น แปลว่า

๑. “พระพุทธรูปองค์นี้ พระเจ้าแสนเป็นผู้สร้าง”



๒. “พระพุทธรูปองค์นี้มีพระนามว่า “พระเจ้าแสน”

๓. “พระเจ้าแสนได้สร้างพระพุทธรูปเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา”<sup>๕๖</sup>

“พระเจ้าแสน” หรือ “เจ้าแสน” หรือ “แสน” ไม่ใช่พระยาแสนสอยดาว เจ้าเมืองกำแพงเพชรแน่นอน แต่ท่านคือ พระยาเซียงคนที่ชวนหมื่นนครไปเล่นไก่ถึง ๓ ครั้ง คือ พระยาเซียงคนที่หมื่นนครพาพรรคพวกถือดาบคู่มือเข้าไปชุมนุมอยู่ในเมืองเซียง และสั่งลูกน้องว่าถ้าได้ยินเสียงคนอยู่ที่ไหนในเรือนพระยาเซียงให้จุดไฟเผาที่นั่น ส่วนตัวหมื่นนครพาคน ๕๐๐๐ คนบุกขึ้นมาบนเรือนพระยาเซียง และให้ยืนอยู่ในท่าที่เตรียมพร้อม บ่าวพระยาเซียงหนีลงจากเรือนไปจนหมด ทั้งเจ้านายไว้ตามลำพังกับผู้บุกรุก

ตัวพระยาเซียงนั่งอยู่กลางห้องพระโรง ส่วนหมื่นนครยืนพูดจาข่มขู่ จีบจับให้สังกรยาให้ “ดาหาว” ออกมา แล้วหมื่นนครก็นำตัวพระยาเซียงและครอบครัวพร้อมบ่าวไพร่ชายหญิงขึ้นไปเซียงใหม่ พระเจ้าเซียงใหม่เห็นว่าพระยาเซียงเป็นคน “บ่ซื่อ” จึงให้เอาตัวไปไว้ที่เมืองหาง และก็เสียชีวิตที่เมืองหางในเวลาต่อมานั่นเอง

ส่วนหมื่นนครนั้นมีความดีความชอบมาก พระเจ้าเซียงใหม่จึงแต่งตั้งให้ “กินเมืองชะเลียง” แทนที่ “เจ้าแสน” ซึ่งเป็นพระยาเซียงคนเดิม

ถัดจากโคลงบทที่ ๑๐๒ ที่กวีรำพึงถึงเรื่องการตายของเจ้าแสน ก็เป็นโคลงบทที่ ๑๐๓ ที่กวีกล่าวว่า แล้วพระเจ้าเซียงใหม่ก็เอาหมื่นนครมาแต่งตั้งให้ครองเซียงขึ้น (เซียง) แทน เพื่อกันมิให้เมืองนี้กลับคืนไปเป็นของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีก

ในสายพระเนตรของพระเจ้าเซียงใหม่ เจ้าแสนหรือพระยาเซียงเป็นคนไม่ซื่อ

ในสายตาของหมื่นนคร เจ้าแสนหรือพระยาเซียงเป็นคนเชื่อไม่ได้ คือบอกกับตนว่าจะยอมขึ้นกับพระเจ้าเซียงใหม่หลายครั้งแล้ว แต่ก็ไม่ทำตามนั้น หมื่นนครเรียกพระยาเซียงว่า “เจ้าพระยา”<sup>๕๗</sup>

ในสายพระเนตรของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เจ้าแสนเป็นคนกบฏ

ในสายตาของผู้บันทึกตำนานพื้นเมืองเซียงใหม่ พระยาชะเลียงเป็นคนจี้ขลาด กลัวทั้งพระเจ้าเซียงใหม่ และกลัวทั้งหมื่นนคร

และในสายตาของกวี “แสน” เป็นคนโง่ (โคลงบทที่ ๑๐๒) ที่ได้รับโทษอย่างแสนสาหัส แม้จนตายไปแล้ว โทษนั้นก็ยังปรากฏอยู่มากมาย

ผู้เขียนเห็นใจเจ้าแสนมากที่ต้องครองเมืองอันสวยงามอยู่ติดกับอาณาเขตของเมืองศัตรู คือพระเจ้าเซียงใหม่ เพราะศรีสัตนาตย์ หรือชะเลียง หรือเซียงขึ้น นั้น มีชายแดนติดกับดินซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนครลำปางที่หมื่นนครหรือหมื่นดั่งปกครองอยู่

ในการรบครั้งหนึ่ง หลังจากที่พระยทุทธิฐิโร ไปอยู่กับพระเจ้าเชียงใหม่แล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ยกทัพเข้าไปทางเมืองแพร่ หมื่นนครยกพลออกไปรบศึกแต่สู้ไม่ได้ พอพระเจ้าเชียงใหม่ทรงทราบก็ยกกองทัพลงไปช่วย ได้รับกัน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงถอยหนี กองทัพพระเจ้าเชียงใหม่รุกไล่ตามไปถึงเมืองเซียง แต่ไม่ทันสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าเชียงใหม่จึงทรงเปลี่ยนแผน ทรงเลิกติดตามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่หันมาวางแผนปล้นเมืองเซียง พระยาเซียงกลัวเพราะเห็นทัพพระเจ้าเชียงใหม่มีมากมาย จึงเจรจาขอยอมเป็นข้า พระเจ้าเชียงใหม่จึงรับสั่งให้ พระยาเซียงไปปล้นเมืองสองแคว แต่พระยาเซียงทำงานไม่สำเร็จ พระยาเซียงชวนพระเจ้าเชียงใหม่ไปตีเมืองบลาพล (เมืองฝาง) แทน แต่ก็ไม่สำเร็จอีก พระเจ้าเชียงใหม่จึงถอยทัพกลับมาที่เซียงอย่างเดิม แล้วจึงยกพลกลับเชียงใหม่ให้หมื่นคังคือ หมื่นนครคุมเมืองเซียงไว้<sup>๕๔</sup>

ในปี ๒๐๐๔ ตามตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ก็เกิดกรณีพระยาเซียงชวนหมื่นคังไปเล่นไก่ และเกิดเรื่องดังได้กล่าวแล้ว

การที่พระยาเซียงชวนหมื่นคังไปเล่นไก่นั้น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ถือว่าพระยาเซียงมีใจไม่ซื่อต่อพระเจ้าเชียงใหม่ และพระเจ้าเชียงใหม่เองก็ทรงเห็นว่าเป็นกลอุบายที่พระยาเซียงจะกำจัดหมื่นนคร

เหตุการณ์เหล่านี้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอาจจะทรงคิดเป็นอย่างอื่น หรืออาจจะทรงทราบข้อมูลคลาดเคลื่อน จึงให้เอาตัวไป “เล่น” จน “คางลาย”

และเมื่อพระยาเซียงถูกหมื่นนครและพรรคพวกจับตัว บังคับให้พาครอบครัวและผู้คนไปถวายพระเจ้าเชียงใหม่ ผู้บันทึกพระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยาที่บันทึกไว้ ดังนี้

“ศักราช ๒๒๒ มะโรงศก (พ.ศ.๒๐๐๓) ... ครั้งนั้นพระยาเซียงคิดเป็นขบถ พาเอาครัวทั้งปวงไปออกแค้นหาราช

ศักราช ๒๒๓ มะเส็งศก (พ.ศ.๒๐๐๔) พระยาเซียงนำมาราชมา จะเอาเมืองพิษณุโลกเข้าปล้นเมืองเป็นสามารภ มิได้เมือง และจึงยกทัพไปเอาเมืองกำแพงเพชร และเข้าปล้นเมืองถึงเจ็ดวัน มิได้เมือง และมาราชก็เลิกทัพกลับไปเชียงใหม่”<sup>๕๕</sup>

ในสายตาของผู้บันทึกพระราชพงสาวดารนี้ พระยาเซียงเป็นคนกบฏ และเนรคุณต่อแผ่นดินอยุธยา

พระยาเซียงไปเสียชีวิตที่เมืองหาง ห่างไกลบ้านเมืองอันสวยงาม เต็มไปด้วยวัดวาอารามที่ท่านเคยปกครอง ที่ยังเหลือซากให้เห็นภายในกำแพงเมืองถึง ๔๕ วัด<sup>๕๖</sup> พระพุทธรูปที่ท่านให้สร้างก่อนที่ท่านจะจากศรีสัชนาลัยไป มีพระพักตร์ที่สะท้อนความรู้สึกหม่นหมอง เหมือนคนอมทุกข์อยู่ในใจ ไม่สงบ เย็น และสว่างเหมือนพระพุทธรูปที่เป็นพุทธศิลป์แบบสุโขทัยโดยทั่วไป

ผู้เขียนดูภาพพระพุทธรูป “เจ้าแสน” แล้วก็คิดถึง “แสน” ของกวีผู้แต่งเรื่องขุนพ่าย  
ข้อมูลทั้งหมดที่ผู้เขียนนำมาเสนอข้างบนนี้ คงทำให้เข้าใจได้แล้วว่า “เจ้าแสน” พระยา  
เชลียง และ “แสน” เป็นบุคคลคนเดียวกัน

ในสายตาผู้เขียนท่านผู้นี้เป็นคนโง่เขลา ท่านคงจะเป็นคนใจอ่อน ขอมงอไม่ยอมหัก ท่าน  
ยอมไหว้พระเจ้าเชียงใหม่ เพราะไม่ต้องการให้พระองค์ “ปล้น” เมืองเชลียง ซึ่งจะต้องมีการสูญเสีย  
ชีวิต และทรัพย์สินของทั้งสองฝ่าย ท่านถูกพระเจ้าเชียงใหม่สั่งให้ไปตีสองแคว ท่านก็จำต้องไป แต่  
ท่านก็ตีไม่ได้ หรือท่านอาจไม่ต้องการตี ซึ่งต่างจากพระยาศรีสุริยราชซึ่งขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่ด้วย  
ตนเอง แล้วยังชักนำให้พระองค์ยกทัพมาตีสองแคว กวาดเอาหมู่ม้าช้างม้าข้าคนสิ่งของต่าง ๆ ไปเสีย  
อีก<sup>๑๑</sup>

เจ้าแสนให้สร้างพระพุทธรูปแทนตัวท่านเอาไว้ที่ชะเลียง หรือสวรรค์โลก แต่บุญที่มีผู้  
อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้ลงมาประดิษฐานไว้ในปฏิรูปเทสวาสะ คือในพระระเบียงวิหารคด วัด  
พระเชตุพนวิมลมังคลาราม กทม. เสียก่อน และผู้พบคือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณฯ สกลมหา  
สังฆปริณายก สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) เมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระวันรัต เจ้าอาวาสวัด  
พระเชตุพนฯ มิฉะนั้นท่านอาจจะถูกตัดเศียรหรือ “นิมนต์” ลงเรือไปตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์ของ  
เอกชนหรือของสถาบันการศึกษาในต่างประเทศเหมือนพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ อีกหลายองค์แล้ว  
และถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ก็เป็นกรรมร้าย เป็นโทษร้าย เหลือตราแม้จะตายไปแล้ว ดังที่กวีเขียนว่า

“...ความผิดแห่งตนบยล ดนนาศ เองแฮ  
ตายก็ตายแล้วไว้ โทษร้ายเหลือตราฯ”  
(บทที่ ๑๐๒)

“ความผิด” ของเจ้าแสนนั้นดูเหมือนจะเป็น “ความเข้าใจผิด” ของผู้ที่เกี่ยวข้องมากกว่า  
การตกอยู่ในภาวะล่อแหลมอย่างที่เจ้าแสนตกอยู่ดังกล่าวแล้ว ทำให้คนใจอ่อนที่มี  
พระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งเช่นเจ้าแสนมีทางเลือกที่จำกัด

ผู้เขียนคิดว่าถ้าเจ้าแสนบวชเป็นพระ และอยู่ใน “สังฆโลก” คือโลกของสงฆ์ แทนที่จะเป็น  
เจ้าเมืองปกครองเชลียง ท่านคงจะไม่ต้องถูกสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถรับสั่งให้นำไปลงโทษจน  
คางลาย ไม่ต้องถูกหมื่นนครพร้อมทั้งพรรคพวก ๕๐๐๐ คน ที่มีมือถือดาบยื่นล้อมไว้ ยื่นพุดคำศีรษะ  
อยู่ใน “ห้องรับแขก” บนเรือนของตัวเอง ขู่บังคับจับตัวและครอบครัวย้ายขึ้นไปถวายพระเจ้า  
เชียงใหม่ในฐานะคนใจไม่ซื่อ และจะไม่ต้องถูกกวีบันทึกไว้ว่า เป็นคนทรยศ เป็นกบฏ เป็นคน  
โง่เขลาบาปปัญญา ไม่มองดูความผิดของตน ตนจึงพินาศไปเอง แม้ตายไปแล้วก็ยังเหลือโทษร้ายไว้  
อีกมากมายจนเหลือที่จะจดได้หมด

แต่เจ้าแสนอาจจะได้กำกับการหล่อพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ปางมารวิชัย คือชนะมาร ให้มีพระพักตร์ที่สว่างและสงบเย็น สวยสง่าตามแบบพุทธศิลป์สุโขทัยได้อีกหลายองค์ หรืออาจจะแต่งตำราตามรอยพระบาทพระมหาธรรมราชาลิไทยที่เคยประทับที่นั่น และแต่งไตรภูมิพระร่วงเสร็จที่นั่นเมื่อประมาณเพียง ๑๑๖ ปีก่อนเหตุการณ์ชวนหมื่นนครไปเล่นไก่<sup>๑๒</sup> หรืออาจจะให้ “พิมพ์เอารอยดินพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐาน... ให้คนทั้งหลายได้เห็น รอยฝ่าดินพระพุทธรูปเป็นเจ้าเรานี้มีลายอันได้ร้อยแปดสี่ต่อ...”<sup>๑๓</sup> ตามรอยพระบาทพระมหาธรรมราชาพระองค์นั้นอีกก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม เจ้าแสนก็มีโอกาสเช่นนั้น ท่านจึงต้องจำใจจากบ้านเมืองอันสวยงามของท่านไปอยู่ในดินแดนของศัตรู และถูกเนรเทศไปตายยังต่างแดนห่างไกลบ้านเกิด เหลือชื่อเสียงเพราะถูกเข้าใจผิดไว้ พร้อมกับพระพุทธรูป ปางชนะมาร ที่มีชื่อของท่านจารึกอยู่ที่ฐานดังกล่าวแล้ว

ขอเชิญท่านที่สนใจไปเยี่ยมเจ้าแสนคนอาภัพนี้ได้ที่พระระเบียงวิหารคด ในวัดโพธิ์ฯ ทำเดียนี่เอง โดยไปนมัสการพระพุทธรูป “เจ้าแสน” ซึ่งเป็นตัวแทนของท่าน

ต่อไปจะกล่าวถึงบุคคลที่มีส่วนในการศึกษาอีกคนหนึ่งชื่อ “หมื่นพ้าน”

## หมื่นพ้าน

“ทรงหมื่นพ้านเรื่องรู้      ด้านแดน”

(๑๘๑)

หมื่นพ้านคงจะต้องเป็นชาวพิษณุโลกผู้มีความรู้ดีเรื่องท้องถิ่นของตน เพราะสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้เขาเป็นคณาทาทางพระศรีราชเดโชในการยกกองกำลังไปทางบก เนื่องจากทรงเห็นเขาเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องเส้นทางเดินป่า หมื่นพ้านรู้จักพื้นที่และด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดี และอาจจะรู้จักมากกว่าผู้อื่น รวมทั้งเขาต้องเป็นคนที่เชื่อถือได้ มิฉะนั้นพระองค์คงจะไม่ทรงมอบหน้าที่สำคัญนี้ให้

การยกทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประสบความสำเร็จด้วยดีและได้รับชัยชนะในการสงคราม ผู้มีส่วนในผลสำเร็จนี้ด้วยคือ หมื่นพ้าน ผู้ “รู้ด้านแดน” ผู้เป็นมัลลเทศก์นำทางขุนนางผู้ใหญ่ซึ่งเป็นแม่ทัพบกคนสำคัญของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในศึกเสลียงเมื่อ พ.ศ.๒๐๑๓

จากหมื่นพ้าน ท่านผู้อ่านจะได้รู้จักแม่ทัพคนสำคัญอีกท่านหนึ่งในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ท่านผู้นี้คือ “หลวงศรีราชบุตร”

## หลวงศรีราชบุตร

“พลหลวงศรีราชบุตร ...

พลม้าเขาแก้วนั้ล้า      พลเสื่อ”

(๒๓๓ – ๒๓๔)

กวีเล่าว่า กองพลของหลวงศรีราชบุตรนั้นมีความสามารถมาก ทหารม้าของท่านผู้นี้เก่งกล้า ยิ่งกว่าทหารเสื่อ ส่วนทหารราบที่ใช้หอกก็กล้าหาญมาก ทหารช้างก็มากมาย พลรบของท่านผู้นี้มี เหลือหลาย เสียงการสู้รบ เสียงและแสงอาวุธที่กระทบกันดังสนั่นหวั่นไหว แปลบเปรี้ยงน่ากลัวราว กับแสงและเสียง “ฟ้าฟาดไฟ”

ภาพหลวงศรีราชบุตรใส่ช้างนำทหารเข้าสู่สมรภูมิ เป็นภาพของนายทหารกล้าที่ แคล้วคล่องว่องไว สง่างาม

นายฉันทิชย์ อธิบายว่า “หลวงศรีราชบุตร” เป็น “ชื่อขุนนางตำแหน่งศาลมรดก ขึ้นแก่ออกญาธรรมาธิบดี เสนาบดีจตุสดมภ์”<sup>๑๐๔</sup>

พลตรี ม.ร.ว.ศุภวัตร เกษมศรี อธิบายว่า ตำแหน่งขุนนางในขุนพ่ายที่ออกไปรบในศึก เซลียงเมื่อ พ.ศ.๒๐๑๖ นั้น ตรงกับนามในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน และนาทหารหัวเมือง ดังนี้

... พระสีหราชเดโชชัย

มหาพิชัย

ขุนอินทร

ศรีราชบุตร<sup>๑๐๕</sup>

นอกจากชื่อข้างบนนี้ ยังมีชื่อ “เทพอรชุน” หรือ “หลวงเทพอรชุน”<sup>๑๐๖</sup> ซึ่งกวีกล่าวถึงชื่อนี้ แต่ไม่ได้หมายถึงบุคคลจริง คืออาจหมายถึงเทพที่ชื่ออรชุน อันเป็นเทพเจ้าแห่งฝน<sup>๑๐๗</sup> หรือพระอรชุน ซึ่งเป็นวีรบุรุษนักรบในวรรณคดีสันสกฤตเรื่องมหาภารตยุทธ์

ข้อมูลเรื่องหลวงศรีราชบุตร แม้มีเพียงเท่านี้ แต่ยศ “หลวง” ของแม่ทัพผู้นี้ก็ไปเสริมยศ ขุนนางในระดับต่าง ๆ ที่มีปรากฏในเรื่องขุนพ่ายให้สมบูรณ์ขึ้นกว่าเดิมคือ มีชื่อยศ ดังนี้

๑. พัน เช่น พันชัย พันแจ่ม พันมโนราช

๒. หมื่น คือ หมื่นพ้าน

๓. ขุน คือ ขุนอินทร

๔. หลวง คือ หลวงศรีราชบุตร

๕. พระ คือ ศรีราชเดโช

๖. พระยา คือ พระยาสุโขไทย

## หัวเมือง

### “หัวเมืองคิดใคร่รู้ สงคราม”

(๑๕๔)

มีบุคคลผู้หนึ่งที่กวีเรียกว่า “หัวเมือง” เมื่อพูดถึงการเตรียมเมืองเชียงขึ้นเพื่อรับศึกครั้งที่สอง ผู้อ่านไม่สามารถทราบชื่อบุคคลผู้นี้เพราะกวีไม่เคยเอ่ยถึง หากแต่ใช้คำ “หัวเมือง” เป็นนามนัยหมายถึงบุคคลสำคัญผู้หนึ่งที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้ดูแลเมืองเชียงขึ้นในระหว่างที่พระองค์เสด็จลงไปเตรียมกองทัพใหญ่ที่พิษณุโลกเพื่อกลับขึ้นมารับศึกล้านนา

บุคคลผู้นี้ น่าจะเป็นผู้มีอาวุโส เป็นผู้ที่ได้รับความเคารพและความเชื่อถือทั้งจากชาวเมืองเชียงขึ้น จากชาวเชียงใหม่เดิมที่ติดตามหมื่นนครลงมาตั้งครอบครัวอยู่ในเชียงขึ้นเมื่อ ๑๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว รวมทั้งจากขุนนางลาว จากน่านและแพร่ ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงแต่งตั้งให้มีตำแหน่งต่าง ๆ และได้รับพระราชทานทรัพย์สินสมบัติ ลูกเมีย ช้าง ม้า และบ่าวไพร่จากพระองค์

บุคคลผู้นี้ น่าจะเป็นชาวเมืองเชียงขึ้นเองมากกว่าเป็นพระยาลาว ไม่ว่าจะเป็นลาวเชียงใหม่ ลาวน่าน หรือลาวแพร่

และบุคคลผู้นี้ก็น่าจะเป็นผู้ที่นางพญาแห่งเชียงขึ้น รวมทั้งตัวกวียอมรับให้เป็น “หัวเมือง” เรียกได้ว่าเป็นผู้บริหารจัดการบ้านเมือง และผู้บัญชาการเตรียมรบในระหว่างที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จกลับไปเตรียมการที่พิษณุโลกแทนนางพญา ซึ่งเคยถูกสถานการณ์เฉพาะหน้าบังคับให้ต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ

กวีเล่าว่าเมื่อพระเจ้าเชียงใหม่เสด็จมาจัดการตั้งเจ้าเมืองแซ่ห่มไปครองเชียงขึ้นแทนหมื่นนคร พร้อมกับเพิ่มกำลังพลให้ล้อมรอบเขตแดนเชียงขึ้นนั้น “หัวเมือง” ผู้นี้ “คิดใคร่รู้สงคราม” โดยไม่มีความหวั่นเกรงเลย “สักอขาด” ท่านผู้นี้บัญชาการให้ซ่อมค่าย คือกำแพงเมืองตอนบนที่ถูกกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทำลายเมื่อครั้งที่กองทัพน่านและแพร่เข้ามายึดครองเชียงขึ้นอยู่ เนื่องจากพมโนราชเปิดประตูเมืองต้อนรับครั้งนั้น

“หัวเมือง” หรือ “หัวหน้า” หรือ “ผู้นำ” คนใหม่นี้บัญชาการให้เตรียมเมืองใหม่พร้อมรับศึกอย่างแข็งขัน กวีเล่าเรื่องการเตรียมพร้อมนี้อย่างละเอียด โดยเฉพาะเรื่องการดูแลประตูเมือง ราวกับ

ว่าตัวกิและนางพญามีส่วนช่วยในการนี้ด้วย เพราะการที่กิบรรยายเรื่องการควบคุมประตูเมือง ด้วยวิธีต่าง ๆ ถึง ๕ ครั้ง ในโคลง ๕ บท โดยมีโคลงเพียง ๑๖ บท ที่กล่าวถึงเรื่องการเตรียมเมือง ทั้งหมด เรียกได้ว่ากิให้ความสำคัญแก่เรื่องการดูแลประตูถึง ๓๑% ของการเตรียมเมืองให้พร้อม ในคราวนี้ หลังจากความพ่ายแพ้ในครั้งแรกเกิดจากเหตุสำคัญคือ การควบคุมประตูเมืองไม่แน่นหนา มั่นคง และปลอดภัยพอ พันมโนราชจึงเปิดรับข้าศึกได้ง่าย ๆ คราวนี้ “หัวเมือง” จึงให้ กวดขัน เอาใจใส่เรื่องประตูเป็นพิเศษ ดังนี้

“...ปูนกันเกือบกำทวาร ทวยรอบ...”  
(บทที่ ๑๕๕)

“นานาพลไพร่ห้อม แหนทวาร หอแฮ...”  
(บทที่ ๑๕๗)

“...รไวรวงทวาร ทุกที่...”  
(๑๕๘)

“สรพร้อมสรพราดพ้อง พลขนนธ์  
สรพรั่งทุกทางทวาร อยู่อย่าง...”  
(๑๖๒)

“ถมทวารทุกที่ไว้ แหลนหลาว...”  
(๑๖๗)

นอกจากเรื่องดูแลประตูเมืองเป็นพิเศษแล้ว “ผู้นำ” คนใหม่ก็ให้ตรวจตรา ซ่อมแซม สร้างเสริม และปรับปรุงยุทธภูมิให้เหมาะกับสถานการณ์ เช่น ให้ลดขนาดของกำแพงเมือง ลด จำนวนสะพาน กั้นช่องสำหรับช้างเพื่อไม่ให้เข้ามาในเมือง และอื่น ๆ ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๓

เมื่อ “หัวเมือง” แซ่ห่มจีช้างม้ายืนทำท่าเก่งอยู่ที่หน้าประตูพร้อมกองทหาร ตะเบ็งเสียงเรียก หาดาบทำรบ “หัวเมือง” หรือผู้นำของเชียงขึ้นก็กล่าวคำปราศรัยเรียกขวัญ และให้กำลังใจทหาร ซึ่ง กวีถ่ายทอดออกมาราวกับเป็นคำพูดของตัวกิเอง มีสาระโดยสรุปเป็นภาษาปัจจุบัน ดังนี้

“พวกเราอย่ากังวลใจไปเลย เรามีคนมากมายเหลือหลาย เมืองของเราก็มั่นคง สมเด็จพระ บรมไตรโลกนารถก็กำลังเสด็จมาที่นี่ แม้มิแม่น้ำ ก็ใช่ว่าจะกั้นข้าวสารไม่ให้ไปถึงกันได้

เมืองนี้พ่อแม่ของเราคุ้มครองมาก่อน คราวนี้จะขาดแคลนคนคุ้มครองหรือ เรามาทำใจให้  
ขึ้นบาน โห่ร้องเอาชัยกันเถิด อย่าว่าแต่คนจำนวนหมื่นแสนจะมารุม พวกเราก็มีอยู่เต็มบ้านเต็มเมือง  
ต่อให้คนเป็นล้านมาล้อมเราก็กั้นไว้ได้”

ขอเชิญท่านอ่านคำของกวีเองด้วย ดังนี้

|                    |               |
|--------------------|---------------|
| เมืองนี้พ่อแม่คุ้ม | ครองแคลน ชีญา |
| แห่งขึ้นช่อไชย     | โห่ห้อม       |
| ยาพลหมื่นแสน       | เราก่ง คามนา  |
| ชีว่าพลพัน*ล้อม    | กล่าวกรรฯ     |

(๑๓๒)

และในที่สุดเมืองเชียงขึ้นก็มีได้ขาดคนคุ้มครอง ผู้ที่คุ้มครองเมืองนี้ต่อจากหมื่นนคร  
นางพญาแห่งเชียงขึ้น และ “หัวเมือง” ก็คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งพิษณุโลก

คำว่า “ชาวเรา อย่าอ้าวอ้าง อางนาง นิงเลย” ก็คือ “เราก็กี่เหลือหลาย” ก็คือ “เมืองนี้พ่อแม่คุ้มครอง” ก็คือ ล้วนเป็นคำที่แสดงว่าผู้พูดและผู้ฟังเป็นคนพวกเดียวกันมานาน อย่างน้อยก็ตั้งแต่วรรณ “พ่อแม่” เรียกว่า ตั้งแต่รุ่นบรรพชน ซึ่งแสดงว่า “หัวเมือง” ผู้นี้ น่าจะเป็นผู้ใหญ่ที่มีคนให้ความเคารพนับถืออย่างสูงอยู่ในเชียงขึ้นนั่นเอง

ต่อไปนี้ท่านผู้อ่านจะได้พบ “หัวเมือง” อีกสองท่านคือ “หัวเมืองกำแพงเพชร” และ “หัวเมืองแะห์หม”

---

\*คำว่า “พัน” น่าจะหมายถึง “ล้าน” ซึ่งสอดคล้องกับจำนวน “แสน” ในบาทที่ ๓



## หัวเมืองกำแพงเพชร

“หัวเมืองกำแพงเพชร                      ครอบครอง ไคลเฮ”

(๑๘๓)

“หัวเมืองกำแพงเพชร” ในยุวนพ่ายได้รับพระบรมราชโองการฯ จากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้นำกองทัพนํ้า กองทัพช้าง และทหารจากกำแพงเพชร รวมแปดพันนายไปถึงบริเวณที่ตั้งทัพในท่าชัยพร้อมกับกองทัพของพระยาสุโขทัยแล้วรวมทหารเข้าด้วยกันเป็นหมู่เดียว

กว้อยถึงหัวเมืองกำแพงเพชรเพียงครั้งเดียวในโคลงบทที่ ๑๘๕ เท่านั้น

พงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวถึงเมืองกำแพงเพชรว่า เมื่อพระยาเชลียงนำพระเจ้าเชียงใหม่มาปล้นเมืองสองแคว แต่ไม่สำเร็จ เลยยกทัพไปตีกำแพงเพชร เข้าปล้นเมืองถึงเจ็ดวันก็ไม่ได้เมือง<sup>๑๘๔</sup> แม้ผู้บันทึกพระราชพงศาวดารนี้มิได้เอ่ยถึงผู้ครองเมืองกำแพงเพชร แต่ผู้อ่านก็ย่อมเดาได้อย่างถูกต้องว่า “หัวเมือง” กำแพงเพชร จะต้องเป็นคนมีฝีมือพอสมควร ไม่เช่นนั้นคงจะคุมครองเมืองไม่ได้ และ “หัวเมือง” กำแพงเพชรผู้นี้ก็คงจะยังมีชีวิตอยู่จนถึงศึกยุวนพ่ายในอีก ๑๑ ปีต่อมา เพราะในการรบกับพระเจ้าเชียงใหม่หลังจากที่หาญพรหมสะท้านถูกพระเจ้าเชียงใหม่ซ้อนกล นำข่าวหลวงมาถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระองค์ทรงหลงกลนั้นยกทัพขึ้นมากับพระราชโอรสในปี พ.ศ.๒๐๐๐ “หัวเมือง กำแพงเพชร” ซึ่งตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เรียกว่า “ขุนเปก” หรือ “ขุนเพชร”<sup>๑๘๕</sup> และตำนานสิบห้าราชวงศ์เรียกชื่อว่า “ขุนเพกไซ (เพชรไชย)” บ้าง และ “ขุนเพกโชติ (เพชรโชติ)” บ้าง<sup>๑๘๖</sup> ก็อยู่ในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยเช่นเดียวกับขุนราชอาสาผู้กินเมืองสุโขทัย แม่ทัพทั้งสองพร้อมกับพระอินทราชา พระราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ร่วมมือกันเข้า “ฝ่าทัพ” พระยาสองแควคือ พระยวชิร ซึ่งตอนนั้นได้ “อย่างยาว” มาน้อมตัวเป็นข้าของพระเจ้าเชียงใหม่ได้ ๖ ปีแล้ว

การ “ฝ่าทัพ” ของพระยวชิร อดีตเจ้าเมืองสองแคว ซึ่งตำนานสิบห้าราชวงศ์ เรียกว่า “พระยาหมาจี่เรือน”<sup>๑๘๗</sup> แม่ทัพฝ่ายใต้ได้ปฏิบัติในเวลาเที่ยงคืน โดยห้อยโคมไฟไว้ยัง “กำไม” พระยาสองแควรู้ตัวจึงจีช้างอยู่ที่ประตูทัพพรชนช้างกับพระอินทราชา

ในบริเวณที่ตั้งทัพของพระยาสองแควยวชิร มีหนองน้ำสองแห่ง ช้างพระยาสองแควถูกช้างพระอินทราชาชนตกหนองน้ำ ขุนเปกไล่ช้างเข้ามาช่วย แต่ถูกช้างพระยาสองแควแทงตกหนองไป ขุนราชอาสาไล่ช้างเข้ามาช่วย จะชนช้างพระยาสองแคว แต่ก็ถูกชนตกหนองลงไปอีกคนหนึ่ง พอถึงตอนนี้ก็หลุมพรางมีดมาก<sup>๑๘๘</sup> แต่ขุนเปกก็รอดตาย

ในปี ๒๐๐๒ เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถูกพระเจ้าเชียงใหม่ล้อมไว้ในเมืองสองแคว ขุนเปกก็เป็นผู้จัดการทำอุบายลวงทหารยามรักษาการณ์ของพระเจ้าเชียงใหม่ จนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระอินทราชาต้องหนีไปได้<sup>๑๑</sup>

ข้อมูลจากเอกสารของล้านนา ทำให้ถือได้ว่า “ขุนเปก” “ขุนเพชร” “ขุนเพชรไชย” หรือ “ขุนเพชรโชติ” ซึ่งเป็น “หัวเมืองกำแพงเพชร” คนนี้ คือ นายทหารคนสนิทคนหนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และท่านคงจะมีอายุยืนอยู่จนได้ร่วมรบในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกครั้งในศึกเซลิंग ซึ่งคราวนี้มิได้รับกับพระยาสองแคว แต่จะรบกับ “หัวเมือง แซ่ห่ม” ซึ่งเป็นแม่ทัพของพระเจ้าเชียงใหม่อีกคนหนึ่ง

## หัวเมืองแซ่ห่ม

“หัวเมืองแซ่ห่าห้าว แหนทวาร รอบแฮ”

(๑๖๔)

“หัวเมืองแซ่ห่ม” นี้มีชื่อว่า “หมื่นแคว้น” “กินเมือง” แซ่ห่มอยู่ก่อน เมื่อหมื่นนครเสียชีวิตในปี กาบสง่า ซึ่งตรงกับ พ.ศ.๒๐๑๗ พระเจ้าเชียงใหม่ได้แต่งตั้งหมื่นแคว้นไปกินเชียงขึ้นแทน และให้หมื่นกองผู้กินเชียงเลื้อไปกินนครลำปาง<sup>๑๒</sup> แทนหมื่นนคร ซึ่งเมื่อมีชีวิตอยู่ได้ “กิน” เมืองทั้งสองคือ ลำปางและเชียงขึ้น ในเวลาเดียวกัน

เมื่อหมื่นแคว้นได้รับคำบัญชาให้ไปกินเชียงขึ้นนั้น พระเจ้าเชียงใหม่ได้เพิ่มกำลังพลไว้ให้อีกจนล้อมรอบเมืองได้ แต่หมื่นแคว้นไม่สามารถนำกำลังเข้าไปภายในกำแพงเมืองได้ เพราะ “หัวเมืองเชียงขึ้น” ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงแต่งตั้งไว้ “คิดสู้สงคราม” (บทที่ ๑๕๖) จึงเตรียมป้องกันเมืองเป็นการใหญ่จนเมืองเชียงขึ้นมั่นคงแข็งแรงยิ่งกว่าเวียงเหล็ก

สิ่งที่หมื่นแคว้น “หัวเมืองแซ่ห่ม” ทำได้ก็คือ ทำ “ห้าว” ขับช้างนำทหารมาเผื่ออยู่น้ำประตูเมือง แล้วก็ตะโกนตะเบงเสียงเรียกหาดาบอยู่ท่ามกลางนายทหารและไพร่พลถืออาวุธและเครื่องป้องกันตัวที่โห่ร้องเอาชัยเคล้าเสียงดนตรีพิณพาทย์กลองฆ้อง

หมื่นแคว้นจี๋ช้างไม่อยู่กับที่ มีเครื่องประดับยศ เช่น กลด และจามร แกว่งไกวไปมา ตะเบ็งเสียงอยู่ที่หน้าประตูเมือง ซึ่งชาวเมืองที่อยู่ภายในถมทุกประตูอย่างแข็งแรง เช่น ใช้ปูนโบกทับสองรอบจนเกือบจะมิด มีทหารนานาเหล่า ห้อมล้อมทุกประตู และทุกประตูมีที่ไว้อาวุธคือ แหวนหลาว

กวีย้าเรื่องการทำให้แข็งแรงย้าแล้วย้าอีกถึง ๕ ครั้ง ในช่วงเวลาที่ชาวเชียงชั้นเตรียมรบครั้งที่สอง เพราะคงจะเจ็ดเมื่อครั้งที่ ๑ ที่พันมโนราชเปิดประตูเมืองให้ข้าศึกยกกองทัพช้างกองทัพม้า เข้ามาไล่ฆ่าฟันผู้คนในกำแพงพระนคร

คราวนี้ประตูล้มลงมาก คน ๆ เดียวเปิดไม่ได้แน่

ภาพหมื่นแคว้นจีช้างเดินสายไปมาทำ “ห้าว” อยู่ที่หน้าประตูเมืองเชียงชั้น พร้อมกับตะเบ็งเสียงตำรับ เป็นภาพสุดท้ายที่ผู้อ่านได้เห็น เพราะหลังจากนี้หัวเมืองแซ่ห่มก็หายไปจากหน้ากระดาษที่บันทึกกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย แม้ในการสู้รบก็ไม่ปรากฏชื่อของเขาอีกเลย

ชื่อหมื่นแคว้น “หัวเมืองแซ่ห่ม” หรือ “ผู้กินแซ่ห่ม” ปรากฏในหน้ากระดาษตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่งในสองบรรทัดต่อมาจากที่เพิ่งได้อ้างถึง คือมีบันทึกว่า

“ปีนั้นพระยาหลวงสุโขทัย เอาพลศึกมาปล้นเอาเมืองเชียงจิ้นได้ ฆ่าหมื่นแคว้นผู้กินเมืองเชียงจิ้นตาย...”<sup>๑๑๕</sup> เมือง “เชียงจิ้น” คือ “เชียงชั้น” (ดูหน้า ๕๐)

เรื่องของ “หัวเมืองแซ่ห่ม” ที่ชื่อ “หมื่นแคว้น” ก็จบลงด้วยประการฉะนี้

## ออกนาง

“พระคุณออกนางครอง      รักษาราช    นั้นฤฯ”

(๒๖๕)

บุคคลที่เป็นปริศนาและน่าสนใจอีกผู้หนึ่งในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย คือ ผู้ที่กวีเรียกว่า “ออกนาง” กวีเอ่ยถึงบุคคลผู้นี้เพียงครั้งเดียวในบทที่ ๒๖๕ ใกล้เคียงตอนอวสานของกวีนิพนธ์เรื่องนี้

“ออกนาง” ผู้นี้คือใคร

นายฉันทิษฐ์ แบ่งวรรคเป็น “ออกนางครอง” แล้วอธิบายว่า ท่านผู้นี้คือ นางเมือง ผู้ครองเมืองเชลียง เป็นมารดาของหมื่นดั่งนคร<sup>๑๑๖</sup>

ส่วนพระเทพมุนีดูเหมือนจะแปลคำ “ออกนาง” ว่า “ท้าวนางนักสนมกรมนใน”<sup>๑๑๗</sup>

พจนานุกรมฯ ฉบับราชบัณฑิตยฯ แปลคำ “ออกนาง” เป็นสองความหมายคือ

๑. “ออกนาง” ผู้นี้คือ นางเมือง ผู้ครองเมืองเชลียง ซึ่งเป็นภรรยาหมื่นดั่งนคร

๒. “ออกนาง” ผู้นี้คือ นางเมือง ผู้เป็นมารดาของหมื่นดั่งนคร

พจนานุกรมฯ อธิบายต่อไปคล้ายกับนายฉันทิษฐ์ คืออธิบายว่า

นางเมืองผู้นี้ (ไม่ว่าจะเป็นภรรยาหรือเป็นมารดาของหมื่นนคร) เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีอย่างมากต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แม่ดินและฟ้ากว้างปานใดก็เปรียบมิได้<sup>๑๑๔</sup>

ถ้าสรุปคุณสมบัติของ “ออกนาง” ท่านนี้จากแหล่งข้อมูลข้างต้นก็คือ ท่านเป็นสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์สูงอยู่ในเมืองเชียงขึ้น

กวีเขียนต่อไปว่า “ออกนาง” ท่านนี้

“ครองรักษาราช”

คำว่า “ราช” ตรงนี้จะหมายถึงผู้อื่นใดมิได้้นอกจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ส่วนคำว่า “ออกนาง” นั้น ผู้เขียนไม่แน่ใจว่ากวีหมายถึง พระมเหสี หรือพระชายา ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เนื่องจากสตรีผู้มีบรรดาศักดิ์สูงผู้ “ครองรักษ” สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อย่างเปิดเผย เป็นที่รับรู้กันถึงขนาดพระยาลาวผู้หนึ่งยังทราบและยังรำลึกถึงพระคุณของท่านเช่นนี้ ย่อมไม่น่าจะเป็นอดีตภรรยาของหมื่นนคร ซึ่งกวีเคยใช้คำแทนตัวท่านว่า “นางหมื่นนลเมือง” และย่อมไม่ใช่มารดาของหมื่นนครแน่นอน

และผู้เขียนก็ไม่แน่ใจว่ากวีต้องการจะเล่าว่า “ออกนาง” ผู้ “ครองรักษ” สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้นี้มีพระคุณอย่างสูงต่อพระยาลาว “ฟิง” แม่ดินและฟ้าก็แทนมิได้ หรือความรักที่ “ออกนาง” มีต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น เป็นสิ่งทิ้งดงาม ฟ้าและดินก็งามเทียบมิได้

ด้วยเหตุนี้จึงขอเชิญท่านช่วยพิจารณาโคลงบทที่ ๒๖๕ ซึ่งคัดมาไว้ที่หน้า ๑๔๘ อีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม แม้โคลงบทนี้ดูเหมือนจะล่อยลงมาผิดบริบท คือ ไม่มีข้อความใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระยาลาวผู้นี้มาก่อน หรือหลังโคลงนี้ก็ตาม เนื้อหาส่วนที่น่าสนใจมิใช่อยู่ว่าทหารของพระยาลาวถือเชนทอง หรือช้างที่อยู่ห่างกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะงามปานใด หรือพระยาลาวท่านนี้ชื่อ “ฟิง” หรือ และท่านเป็นใคร มาจากไหน หรือท่านเป็นนักรบของฝ่ายใด

ความน่าสนใจอยู่ที่ “ออกนาง” ที่กวีบอกว่า “ครองรักษ” สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แม้ไม่มีข้อมูลมากกว่านี้ แต่คำที่กวีใช้เมื่อเอ่ยถึงก็เห็นได้ว่า “ออกนาง” ท่านนี้เป็นสตรีผู้มีสถานภาพทางสังคมอย่างสูงยิ่งอีกท่านหนึ่งที่กวีกล่าวถึง นอกจาก “นางเมือง” “นางนาฏ” และ “แก้ว” และสตรีที่กวีใช้คำต่าง ๆ กันเขียนถึงเหล่านี้ ทุกท่านมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในลักษณะที่คลุมเครือทั้งสิ้น

คำถามที่ผู้เขียนมีสำหรับท่านผู้อ่านในขณะนี้ก็คือ คำต่าง ๆ ที่กวีใช้ให้หมายถึงสตรีผู้สูงศักดิ์เหล่านี้เป็นเพียงคำต่าง ๆ ที่หมายถึงสตรีท่านเดียวเท่านั้น หรือหมายถึงสตรีผู้สูงศักดิ์หลายท่าน และท่านผู้อ่านคิดว่าสตรีท่านนี้หรือท่านเหล่านี้ คือผู้ใด

**เอารส ท่าน**  
**“ภูมิสุวรรณเรื่อง   เอารส ท่านฤๅ”**  
**(๑๕๓)**

ผู้ที่มีส่วนในชัยชนะในสงครามชิงเมืองเชียงขึ้นอีกท่านหนึ่งคือ พระราชโอรสของ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งกวีมิได้ออกพระนาม แต่นายฉันทิชย์ คาดว่า หมายถึงสมเด็จพระอินทราชาโดยตลอด และ **พจนานุกรมฯ** ฉบับราชบัณฑิตยฯ ก็อธิบายว่า หมายถึง พระอินทราชา ในโคลงบทที่ ๑๗๗ และ ๑๘๗ แต่ในโคลงบทที่ ๒๕๕ และ ๒๘๒ **พจนานุกรมฯ** กลับอธิบายว่า หมายถึงพระบรมราชา ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน

**พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ** กล่าวถึง สมเด็จพระบรมราชา และสมเด็จพระอินทราชา ว่า ในปี พ.ศ.๒๐๐๖ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปเสวยราชสมบัติ ณ เมืองพิษณุโลก และให้พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติในพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนาม**สมเด็จพระบรมราชา**

เมื่อพระเจ้าเชียงใหม่ยกกองทัพมาตีสุโขทัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และ**สมเด็จพระอินทราชา**เสด็จไปกันเมือง<sup>๑๑๕</sup>

ข้อความข้างบนนี้ทำให้เข้าใจว่าสมเด็จพระอินทราชา คงจะประทับอยู่กับสมเด็จพระราชบิดา ที่พิษณุโลกด้วย

ส่วนสมเด็จพระบรมราชาทรงปกครองดูแลพระนครศรีอยุธยา แทนสมเด็จพระราชบิดา

และจากข้อความข้างบนนี้เช่นกัน ผู้อ่านก็คงจะต้องเข้าใจว่าสมเด็จพระบรมราชา และสมเด็จพระอินทราชา เป็นเจ้านายคนละพระองค์ และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคงจะมีพระราชโอรสรุ่นใหญ่มากกว่าหนึ่งพระองค์

เรื่องพระราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น นอกจากเรื่องการร่วมรบกับสมเด็จพระราชบิดาในศึกเซลิียงแล้ว กวียังกล่าวถึงพระราชโอรสซึ่งกวีใช้คำว่า “บุตรท่าน” พระองค์ที่เสด็จยังประเทศศรีลังกา ซึ่งกวีเรียกว่า “ลงกาทวีป” (บทที่ ๑๖)

นายฉันทิชย์ อธิบายว่า พระราชโอรสพระองค์นี้คือ “พระเขยวราช” ใน “ทวาทศมาส”<sup>๑๒๐</sup> **พจนานุกรมฯ** อธิบายแต่เพียงว่า เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่มิได้ระบุพระนามเช่นเดียวกับคำว่า “เอารส ท่าน” ในโคลงบทที่ ๑๕

ส่วนนายฉันทิชย์ สันนิษฐานว่า พระราชโอรสพระองค์ที่กวีเล่าว่าได้นิมนต์ให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงลาพระผนวช ในโคลงบทที่ ๑๕ นั้น คงจะเป็นพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ซึ่ง

ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑ ระบุว่าทรงครองราชย์เมื่อ พ.ศ.๒๐๓๑ คือเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสวรรคตแล้ว<sup>๑๑๙</sup>

ในขณะเดียวกันพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุว่า ในปี พ.ศ.๒๐๒๖ สมเด็จพระบรมราชาเจ้า เสด็จไปวังช้าง ณ ตำบลไทรน้อย และในปี ๒๐๒๕ ก็เสด็จอีก คราวนี้เป็นตำบลสัมฤทธิ์บุรี<sup>๑๒๐</sup>

ถ้าสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปศึกเขลียง พงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ก็น่าจะบันทึกไว้ เช่นที่บันทึกว่า พระองค์เสด็จไปวังช้างสองครั้งในรอบ ๓ ปี และในปี ๒๐๓๑ ก่อนจะขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์โดยลำพังพระองค์เดียว เนื่องจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถสวรรคตนั้น ก็มีบันทึกว่าพระองค์เสด็จไปเอาเมืองทวาย แต่ไม่ประสบความสำเร็จ<sup>๑๒๑</sup>

ดังนั้น เมื่อพิจารณาเหตุผลข้างบนนี้ พระราชโอรสที่โดยเสด็จสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปศึกเขลียงก็น่าจะเป็นสมเด็จพระอินทราชา มากกว่าจะเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

อย่างไรก็ตาม กวีกล่าวถึงพระราชโอรสพระองค์ที่โดยเสด็จไปร่วมรบในศึกเขลียงด้วยการใช้คำขยายคำว่า “เอารส ท่าน” ดังนี้

“ทุกทรงพลพู่ห้ำให้      เอารส ท่านฤา”  
(บทที่ ๑๗๗)

“ภูมิศวรราชเรือง      เอารส ท่านฤา”  
(บทที่ ๑๘๗)

“พลพระภูมิศรเรือง      เอารส ท่านแฮ”  
(บทที่ ๒๕๕)

“กึ่งกลดไท้ท้าวราช      เอารส ท่านนา”  
(บทที่ ๒๘๒)

เช่นเดียวกับตอนที่กวีกล่าวถึงพระราชโอรสพระองค์ที่นิมนต์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ทรงลาพระผนวช เพื่อกลับครองแผ่นดินดังเดิม กวีก็ใช้คำขยายคล้ายกัน คือ

“แกลงปางพลพู่ห้ำให้      เอารส ท่านนา”  
(บทที่ ๓๕)

คำว่า “ไท้” “ภูมิสุวรรณ” “พระภูมิสร” และ “ไท้ท้าวราช” ล้วนเป็นคำที่บอกสถานภาพของ พระโอรสท่าน พระองค์นี้ก็คือ พระองค์ที่อยู่ในสถานะ “พระมหากษัตริย์” เช่นเดียวกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ดังนั้น เมื่อพิจารณาการใช้คำของกวี ผู้อ่านก็จะต้องเข้าใจว่า พระราชโอรสพระองค์ที่นิมนต์ให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงลาพระผนวช และพระองค์ที่โดยเสด็จพระราชบิดาไปศึกษาเป็นพระองค์เดียวกัน คือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้าฯ ให้เสวยราชสมบัติในพระนครศรีอยุธยา ในขณะที่พระองค์เองขึ้นไปครองพิษณุโลก

ถ้าพระราชโอรสพระองค์ที่โดยเสด็จไปศึกษาเป็น สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ตามนัยข้างบนนี้ ผู้เขียนเองก็สงสัยว่า แล้วสมเด็จพระอินทราชาทรงหายไปไหน ทั้ง ๆ ที่ **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**บันทึกว่า ทรงเคยโดยเสด็จสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไปศึกษากับเชียงใหม่สองครั้ง คือครั้งแรกได้ชนช้างกับพระยวชิรฐิร แล้วถูกหมื่นนครจีช้างมาพร้อมกับนายทหาร และไพร่พลอีกจำนวนหนึ่ง รุกไล่รุมยิงกองทัพของพระองค์ซึ่งมีขุนเพชร ผู้กินเมืองกำแพงเพชร หรือ “หัวเมืองกำแพงเพชร” กับขุนราชอาสา ผู้กินเมืองสุโขทัย ร่วมอยู่ด้วยหน้าไม้และปืนกล้อง (ดูหน้า ๑๕๕)

**ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** บันทึกเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นกับสมเด็จพระอินทราชาตรงกับพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ กล่าวคือ พระองค์ทรงถูก “ป็น” แต่**ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**ระบุว่า ป็นนั้นคือ “ป็นก้อง” และทรงถูกยิง “ที่หน้าผาก”<sup>๑๒๔</sup> ส่วนพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ ระบุว่า ทรง “ต้องป็น ณ พระพักตร์”<sup>๑๒๕</sup> แล้วพงศาวดารฯ ฉบับนี้ก็ได้กล่าวถึงพระองค์อีกเลย

ในขณะที่**ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** ยังบันทึกต่อไปว่า สมเด็จพระอินทราชานั้นทรงเห็นพระทัยเมื่อทรงสวามิภักดิ์เห็นรอยแผลที่พระนลาฏ ทรงตั้งพระทัยว่าตราบที่ยังมีชีวิตอยู่ จะต้องรบศึกเชียงใหม่ให้ได้ชัยชนะจงได้

ในปี ๒๐๐๒ พระเจ้าเชียงใหม่ทรงยกทัพไปล้อมเมืองสองแควในขณะที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประทับอยู่ข้างใน และล้อมอยู่เป็นเวลานาน แต่ในที่สุดด้วยการจัดการของขุนเพชร “หัวเมืองกำแพงเพชร” ดังกล่าวแล้ว สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ทรงล่องเรือหนีไปได้ตอนรุ่งเช้าพร้อมกับสมเด็จพระอินทราชา<sup>๑๒๖</sup> นี่คือการศึกกับเชียงใหม่ครั้งที่สอง

พระนามของพระราชโอรสพระองค์นี้หายไปจาก**ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**ตั้งแต่นี้

ความสับสนในเรื่องพระนามของพระราชโอรส และระยะเวลาของศึกเชียงใหม่ครั้งต่าง ๆ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะคลี่คลายให้เป็นระเบียบได้มากกว่านี้ด้วยนักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดี

สิ่งที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงต่อไปนี่ก็คือ เรื่องราวของพระราชโอรส เท่าที่กวีบรรยายไว้ใน  
ยวนพ่ายเท่านั้น

กวีกล่าวถึงพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ๖ ครั้ง

ครั้งแรกใช้คำว่า “บุตรท่าน” ในโคลงบทที่ ๗๖ โดยกล่าวว่า พระราชบุตร หรือพระราชโอรส  
ได้เสด็จไปยังลังกาเพื่อนิมนต์พระสงฆ์จากที่นั่นมาช่วยพระสงฆ์ไทยพัฒนาพระพุทธศาสนาเพื่อให้  
คนมีจิตใจสะอาด ห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย

ต่อมา กวีกล่าวถึง “พลพาหน์ให้ เอรส ท่านนา” ในโคลงบทที่ ๗๕ ตอนนี้เป็นระยะที่สมเด็จพระ  
บรมไตรโลกนาถทรงพระผนวชอยู่ที่วัดจุฬามณี ซึ่งอยู่นอกกำแพงเมืองพิษณุโลก

พระราชโอรสพระองค์นี้ย่อมจะต้องเป็นสมเด็จพระบรมราชาที่ครองราชสมบัติแทน  
พระองค์อยู่ที่พระนครศรีอยุธยา พระองค์ได้ส่งขุนนาง นายทหาร และแม่ทัพทั้งหลายของพระองค์  
ขึ้นมา

“นบนอบพระขอเชอญ ช่วยป็อง”

แล้วสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ทรงลาพระผนวชเสด็จกลับมา “ครองราชธุระ” ดังเดิม  
นั่นคือ เหตุการณ์เมื่อ พ.ศ.๒๐๐๘

ครั้งที่ ๓ กวีกล่าวถึง “พลพยุห์ให้ เอรส ท่านฤา” ในโคลงบทที่ ๑๗๗ ซึ่งเป็นตอนที่สมเด็จพระ  
บรมไตรโลกนาถกำลังเตรียมพลเพื่อยกทัพจากพิษณุโลกขึ้นไปยังเชียงขึ้นครั้งที่สองใน พ.ศ.  
๒๐๑๗ กวีเล่าว่า

บรรดาทหารทุกหมู่เหล่าของสมเด็จพระราชโอรสผู้เป็นใหญ่นั้น ปฏิบัติตามพระราชดำรัส  
แห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างถูกต้อง

ครั้งที่ ๔ กวีกล่าวถึง “ภูมิศวรราชเรื่อง เอรส ท่านฤา” ในโคลงบทที่ ๑๘๗ ตอนที่มีการ  
เคลื่อนกระบวนทัพจากพิษณุโลก โดยกวีเล่าว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมาในกองทัพเรือ  
ซึ่งเป็นทัพหลวง ส่วนสมเด็จพระราชโอรสผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเสด็จเป็นทัพหลังตามมา โดยมี  
เครื่องสูงประดับพระราชอิสริยยศ เช่น จามรทำด้วยทอง มีกลดและธงชัย นอกจากนั้นยังมีดุริยางค์  
อยู่ในกองทัพของพระองค์ด้วย

ครั้งที่ ๕ กวีกล่าวถึง “พลพระภูมิศรเรื่อง เอรส ท่านแฮ” ในโคลงบทที่ ๒๕๕ ตอนนี้เป็น  
ตอนที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกพลขึ้นบกที่ท่าสนายพรวนแล้ว และกำลังจัด  
กระบวนทัพบนท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ ใกล้จะเสร็จแล้ว กวีเล่าว่า กองพลของพระราชโอรสผู้เป็น  
พระเจ้าแผ่นดินเป็นกองทัพรองที่คอยระวังด้านหลังของทัพหลวง



และครั้งสุดท้ายคือ ครั้งที่ ๖ กวีกล่าวถึงทหารที่ก้นกลดถวาย “ไทท้าวราช เอรส ท่านนา” พระราชโอรสที่กวีกล่าวถึงตั้งแต่โคลงบทที่ ๑๗๗, ๑๘๗, ๒๕๕ และ ๒๘๒ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงเป็นครั้งสุดท้ายนี้ เป็นพระราชโอรสพระองค์เดียวกันแน่นอน แต่จะเป็นสมเด็จพระอินทราชาหรือ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ ที่ครองกรุงศรีอยุธยาในสถานะพระเจ้าแผ่นดินนั้น ผู้เขียนขอฝากคำตอบไว้ที่นักประวัติศาสตร์หรือนักโบราณคดี

และในศึกครั้งนี้กองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นฝ่ายชนะ หากพระราชโอรสพระองค์นี้คือ สมเด็จพระอินทราชา ก็นับว่าพระองค์ทรงสละพระทัยได้อย่างสบายพระทัยแล้ว แม้แปลเป็นที่พระนลาฏอาจยังมีอยู่ ก็อาจไม่ทรงมองเห็นอีกต่อไป เพราะพระองค์ทรงบรรลुพระปณิธานที่จะรบให้เชียงใหม่แพ้จนได้แล้ว แม้มิได้รับกับพระเจ้าเชียงใหม่โดยตรงก็ตาม แต่กองทัพที่พ่ายแพ้คือ กองทัพที่พระเจ้าเชียงใหม่ทรงแต่งตั้งแม่ทัพคือ หมื่นแก้วพร้อมทั้งพระราชทานกำลังพลจากเชียงใหม่เพิ่มมาสมทบกับกองทัพของหมื่นแก้วอีกด้วย ดังนั้น จะทรงถือว่าเป็นกองทัพของพระเจ้าเชียงใหม่ก็ย่อมได้ และพระองค์ก็เป็นผู้ชนะในศึกครั้งนี้

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ทั้งหมด ท่านผู้อ่านคงจะเห็นแล้วว่าบุคคลต่าง ๆ ที่กวีเอ่ยถึงในบทประพันธ์เรื่องนี้ บางคนก็มีบทบาทที่สืบค้นหาจากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เพิ่มเติมจากที่กวีกล่าวถึงได้ เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าเชียงใหม่ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชธรรมราชาธิราชไทย หมื่นนคร บางคนก็มีบทบาทอยู่เฉพาะในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายทั้ง ๆ ที่เป็นบทบาทสำคัญ เช่น “นางเมือง”

ดังนั้น การที่จะถือว่าวรรณคดีเรื่องนี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยสมบูรณ์ในตัวเอง อาจทำให้ได้ข้อสรุปที่คลาดเคลื่อนหรือผิดพลาดมากกว่าการที่จะมองวรรณคดีเรื่องนี้เป็นฐานะที่เป็นวรรณศิลป์ ซึ่งได้วัตถุดิบส่วนหนึ่งมาจากประวัติศาสตร์ทั้งประวัติเหตุการณ์และประวัติบุคคล และวัตถุดิบอีกส่วนหนึ่งมาจากประสบการณ์ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และจินตนาการของกวี และวัตถุดิบ ประการหลังนี้มีความเป็นอัตนัยเสมอ กล่าวคือ เป็นผลของปฏิกิริยาระหว่างโลกภายนอกและโลกภายในจิตใจของกวีเอง การที่จะรู้จักและเข้าใจกวีนิพนธ์เรื่องนี้ให้ดี จึงจำเป็นต้องรู้จักตัวกวีให้มากขึ้นกว่าเดิม

ได้กล่าวมาแต่ตอนต้นแล้วว่า กวีนิพนธ์เรื่องนี้ไม่เคยปรากฏชื่อผู้แต่งมาก่อน แต่ผู้ที่ได้ศึกษามีความเห็นตรงกันว่ากวีเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอย่างสูง เป็นปราชญ์ในด้านอักษรศาสตร์ อย่างไรก็ดี ในระยะเวลา ๒๒ ปี ที่ผ่านมานี้ ได้มีผู้เสนอชื่อของกวีและผู้เขียนก็ค้นพบเรื่องราวของกวีเพิ่มขึ้น

ในบทต่อไปนี้จะขอกล่าวถึงกวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายโดยละเอียดเท่าที่มีข้อมูลอยู่ในขณะนี้

## หมายเหตุท้ายบทที่ ๔

(ก.) ผู้เขียนเข้าใจว่าตัวอักษรในชื่อนี้ตกไป ๑ ตัว คือ ตัว “พ” ซึ่งควรจะอยู่ระหว่างชื่อ “พันรด” กับ “พันดาบ” จึงทำให้ปรากฏเป็นชื่อที่แปลกประหลาดมากสำหรับคนที่ชื่อ “พันรดันดาบ”

(ข.) ใกล้เคียง ๑ วัดชมชื่นทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีซากวัดอีกวัดหนึ่งที่ได้รับการบูรณะแล้วเป็นส่วนใหญ่เช่นกัน

วัดนี้ตั้งอยู่บนพื้นที่บริเวณที่แคบที่สุด เพราะมีแม่น้ำยมขนานอยู่ทั้งทางทิศตะวันออกและตะวันตก

สิ่งที่สะดุดใจผู้เขียนเกี่ยวกับวัดนี้มีสองประการ

๑. ชื่อของวัด

๒. ซากสถาปัตยกรรมภายในวัด

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วงว่า วัดนี้ “ชาวบ้านเรียกว่า ‘วัดเจ้าจันทร์’ ...พอแลเห็นข้าพเจ้าก็ได้ร้องว่าเป็นเทวสถาน หรือโบสถ์พราหมณ์ รูปปรากฏเป็นพยานอยู่ชัด คือเป็นทำนองเดียวกับวัดศรีสวาย หรือวัดพระพายหลวงเมืองสุโขทัย... ที่นี้ปรากฏว่าภายหลังได้แปลงเป็นวัดพระพุทธศาสนา เพราะมีอุโบสถอยู่ด้านตะวันออกของปรากฏ...”<sup>๑๒๗</sup>

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้มีพระนิพนธ์อธิบายเพิ่มเติมว่า เมื่อสมัยที่ขอมเข้ามาตั้งเมืองหลวงที่ลพบุรี อิทธิพลของขอมได้แผ่ไปสิ้นสุดที่เมืองเซียง และพระปรากฏที่วัดเจ้าจันทร์นี้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปวัฒนธรรมขอม

ส่วนเรื่องชื่อวัด ทรงอธิบายว่า “ในชั้นหลังเรียกตามราษฎรสมมุติทั้งนั้น เพราะเมืองร้างมาเสียช้านานนับหลายร้อยปี...”<sup>๑๒๘</sup>

เมื่อย้อนกลับไปคิดถึงประเพณี “แห่น้ำขึ้นโฮง” เพื่อสักการะดวงวิญญาณของหมื่นดงนครที่ราษฎรชาวหาดเสี้ยวจัดทำติดต่อกันทุกปีเป็นเวลานาน จนถึงปัจจุบัน (ดูหน้า ๑๒๑) ก็คิดว่าเมื่อชื่อหมื่นดงยังได้รับการถ่ายทอดจากชาวบ้านต่อกันมา ชื่อเจ้าจันทร์ก็น่าจะได้รับการถ่ายทอดจากชาวบ้านต่อกันมาเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เรารู้จักหมื่นดงนครบ้างแล้ว แต่เรายังไม่รู้จัก “เจ้าจันทร์”

เจ้าจันทร์เป็นใคร

แหล่งข้อมูลเดียวที่เราหาได้ในขณะนี้คือ ชากโบราณสถานวัดเจ้าจันทร์ที่เหลืออยู่ มีอะไรอยู่ที่วัดเจ้าจันทร์มากกว่าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงบันทึกไว้หรือไม่

สมเด็จพระยาตำราฯ ทรงอธิบายต่อไปว่า “...ราษฎร...ก็มักเรียกชื่อตามวัตถุที่สังเกตเห็นเป็นสำคัญมีอยู่ในวัดนั้น ๆ เช่นเรียกว่า “วัดช้างล้อม” วัดเจดีย์เจ็ดแถว เป็นต้น...”<sup>๑๒๕</sup>

ราษฎรสังเกตเห็นวัตถุอะไรที่สำคัญที่มีอยู่ในวัดเจ้าจันทร์

เนื่องจากมีอุปสรรคบางประการที่ทำให้ผู้เขียนยังมิได้ถ่ายภาพซากวัดเจ้าจันทร์ในการปฏิบัติงานภาคสนามครั้งล่าสุดนี้ จึงขอเสนอผลการศึกษานักโบราณคดีซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ ดังนี้

“พระปรางค์วัดเจ้าจันทร์ เป็นปรางค์ลพบุรี น่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาจเป็นสิ่งก่อสร้างแบบธรรมศาลาซึ่งค้นพบในที่ต่าง ๆ หลายแห่งในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ใกล้ธรรมศาลาแสงบุญ หรือข้าราชการขอมมาพัก ลักษณะเป็นปรางค์ขนาดย่อมก่อด้วยศิลาแลง ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส... เหนือทางเข้าบนทับหลังไม่มีเสานบนาง และไม่มีประตูหลอกทั้งสามด้าน...”<sup>๑๓๐</sup>

ซึ่งแปลว่า ปรางค์ขอมที่สร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โดยทั่วไป มี “เสานบนาง” และมี “ประตูหลอกสามด้าน”

นักโบราณคดีพบว่า แทนที่จะมีสิ่งต่าง ๆ ตามที่ปรางค์แบบขอมควรจะมีดังที่กล่าวไว้ข้างบนนี้ แต่ปรางค์วัดเจ้าจันทร์นี้

“กลับทำเป็นซุ้มพระพุทธรูป... ยอดปรางค์ซ้อนกันสามชั้น ชั้นบนสุดเป็นยอดดอกบัวตูม”<sup>๑๓๑</sup>

ยอดปรางค์เป็นรูปทรงดอกบัวตูม ทำให้คิดถึงรายบแรกในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ที่กวีกล่าวถึง “ดอกบัวอันได้แก่มือของข้าพเจ้า พร้อมด้วยเล็บทั้งสิบที่มาประชุมขึ้นพร้อมกัน...ประคองดอกบัวอันสมบูรณ์... กราบละอองพระบาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้า...” (ฉุบทที่ ๕ หน้า ๑๕๖)

เทวสถานหรือโบสถ์พราหมณ์ กับพระอุโบสถของพุทธศาสนาและซุ้มพระพุทธรูปอยู่ใน “วัด” เดียวกัน หมายความว่าที่นี่เป็นแหล่งศึกษา “ศาสนาเปรียบเทียบ” คือ ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา เป็นแหล่งศึกษา “วรรณคดีเปรียบเทียบ” คือ วรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีบาลี ใช่หรือไม่

การมีซุ้มพระพุทธรูปในเทวสถานปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่ถึง ๒๐ ปี มาแล้ว ทำให้คิดว่าการศึกษานภาษาและวรรณคดีบาลีและสันสกฤตที่วัดเจ้าจันทร์ในอดีตคงจะมีเรื่องที่เป็นไปไม่ได้

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นศิลปกรรมที่แสดงว่าผู้สร้างสรรค์มีความรู้เป็นเลิศในพุทธศาสนา มีความเชี่ยวชาญในภาษาและวรรณคดีสันสกฤต รวมทั้งมีความรอบรู้ในศาสนาพราหมณ์และความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องเหล่านี้ ชาวเขลียงในอดีตจะแสวงหาได้ที่ “วัดเจ้าจันทร์”

ปัญหาที่ว่า “เจ้าจันทร์” คือใคร กับปัญหาที่ว่ากวีชื่ออะไร เป็นปัญหาที่ทำให้ทนายผู้เขียนมากเท่า ๆ กัน เพราะดูเหมือนว่าในความลึกกลับของประวัติ “เจ้าจันทร์” และในความมีดมนของชื่อกวีจะมีแสงสว่างอยู่หรือไม่

“เจ้าจันทร์” เป็นชื่อวัดทางพุทธศาสนา แต่มีร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเผยแพร่ด้วยภาษาสันสกฤตปรากฏอยู่ด้วย

เนื่องจากผู้เขียนมีเวลาจำกัดในการปฏิบัติงานภาคสนามครั้งสุดท้าย จึงไม่มีโอกาสสำรวจวัดเจ้าจันทร์ และวัดชมชื่นโดยละเอียด จึงขอฝากท่านที่สนใจให้ช่วยศึกษาเพิ่มเติมในโอกาสต่อไป ด้วยว่า วัดชมชื่นนั้นเป็นวัดที่พันชมชื่นสร้าง หรือญาติพี่น้องลูกหลานสร้างเป็นที่ระลึกถึงพันชมชื่น หรือว่า ชื่อ “วัดชมชื่น” กับชื่อ “พันชมชื่น” เป็นชื่อที่พ้องกันโดยบังเอิญ เช่นเดียวกับวัดเจ้าจันทร์ คือเป็นวัดที่เจ้าจันทร์สร้างเสริม หรือใครสร้างเสริมขึ้นเพื่อรำลึกถึงเจ้าจันทร์ ฯลฯ และทำไมวัดทั้งสองจึงสร้างชิดกันบนพื้นที่ที่แคบที่สุดของเมืองเชลียง

นอกจากนั้นชื่อ “เจ้าจันทร์” ซึ่งเป็นชื่อของวัด ๆ หนึ่งในเมืองเชลียง กับชื่อ พระราชวัง “จันทร์” ที่พิษณุโลก มีความสัมพันธ์ที่มีความหมายหรือไม่ หรือว่าเป็นเพียงชื่อที่ “พ้องกันโดยบังเอิญ” เช่นเดียวกับวัดชื่อ “นางพญา” ซึ่งมีอยู่ทั้งที่ศรีสัชนาลัยและที่พิษณุโลก

อย่างไรก็ตาม ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ปรากฏชื่อนายทหารร่วมตายคนหนึ่งชื่อ “นางเมือง” ชื่อ “พันชมชื่น” ดังกล่าวแล้ว แต่ไม่ปรากฏชื่อ “เจ้าจันทร์” นอกจากที่กวีใช้คำ “จันทร์” ในการเปรียบเทียบ เช่น เปรียบพระปัญญาและพระเกียรติยศของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่ายิ่งใหญ่และถาวรราวกับ “สุริยจันทร์” กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นเวลาใด กลางวัน หรือกลางคืน ก็ “สว่าง” อยู่เสมอ

ผู้เขียนจึงขอเก็บเรื่องของ “เจ้าจันทร์” ไว้เพื่อศึกษาต่อไป และใครขอเชิญชวนท่านที่สนใจร่วมเดินทางไปทัศนศึกษาอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยกับคณะของผู้เขียนด้วยถ้าหากมีโอกาสอีก

## แหล่งข้อมูลที่อ้างอิง (บทที่ ๔ : ๒)

<sup>๑</sup>พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทียบเมืองพระร่วง. น.๑๓๐.

<sup>๒</sup>เพ็งอ้าง, น.๑๓๒.

<sup>๓</sup>วิภา กงกะนันทน์. วรรณคดีศึกษา. น.๔๒-๔๓.

<sup>๔</sup>น.๕๓.

<sup>๕</sup>น.๕๒-๕๓.

<sup>๖</sup>ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. ยวนพ่ายโคลงฉันท์. น.๑๓๕.

<sup>๗</sup>น.๑๓๓.

<sup>๘</sup>น.๖๒.

<sup>๙</sup>น.๖๒, ๖๔-๖๕, ๖๗ และ ๖๘.

<sup>๑๐</sup>พระราชพงสาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. น.๔๕๒-๔๕๓.

<sup>๑๑</sup>พระอุบาฬีคุณูปมาจารย์. ยวนพ่ายโคลงฉันท์ฉบับแปล และความเรียงเรื่องยวนพ่าย. น.

๑๐๐.

<sup>๑๒</sup>ฉันทิชย์..., น.๑๘๖.

<sup>๑๓</sup>น.๑๔๑-๑๔๒ และ ๑๔๓-๑๔๔.

<sup>๑๔</sup>พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย – อยุธยา. น.๓๔,

๓๗, ๓๘-๓๙.

<sup>๑๕</sup>ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑. น.๓๗๒.

<sup>๑๖</sup>น.๔๔๓.

<sup>๑๗</sup>น.๒๑๘.

<sup>๑๘</sup>น.๔๔๓.

<sup>๑๙</sup>ที่เดิม

<sup>๒๐</sup>น.๒๑๘.

<sup>๒๑</sup>น.๑๑.

<sup>๒๒</sup>น.๔๒.

<sup>๒๓</sup>สมเด็จพระพนรัตน์. พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา. น.๑๐.

<sup>๒๔</sup>พระราชพงสาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑. น.๒๑๔-๒๑๕. และ พิเศษ...,

น.๑๓๑-๑๔๕.

<sup>๒๕</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๑.

<sup>๒๖</sup>พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๔๘.

<sup>๒๗</sup>น.๕๕ และ ๖๘.

<sup>๒๘</sup>น.๕๘.

<sup>๒๙</sup>ที่เดิม

<sup>๓๐</sup>ที่เดิม

<sup>๓๑</sup>น.๖๓.

<sup>๓๒</sup>อุดม รุ่งเรืองศรี และเกริก อัครชินเรศ. พระญาติโลกราช : พระเป็นเจ้าแห่งสามโลก.

น.๘๒.

<sup>๓๓</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๖๘.

<sup>๓๔</sup>น.๒๒๐.

<sup>๓๕</sup>น.๔๔๗.

<sup>๓๖</sup>น.๓๕.

<sup>๓๗</sup>ประเสริฐ ณ นคร. สารนิพนธ์. น.๓๕๐-๓๕๑.

<sup>๓๘</sup>ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกฯ. น.๓๗๑.

<sup>๓๙</sup>ประเสริฐ..., น.๒๘๕-๒๙๐ และ ๓๕๐-๓๕๑.

<sup>๔๐</sup>น.๒๒๗-๒๒๘.

<sup>๔๑</sup>น.๒๘๕-๒๙๑.

<sup>๔๒</sup>น.๑๔๔.

<sup>๔๓</sup>น.๕๓, ๕๖ และ ๕๗.

<sup>๔๔</sup>น.๑๒๕-๑๔๒.

<sup>๔๕</sup>วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑. น.๓๔๖.

<sup>๔๖</sup>พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๔๗ และพระราชพงศาวดาร  
ฉบับพระราชหัตถเลขาฯ. น.๒๑๖.

<sup>๔๗</sup>ประเสริฐ..., น.๒๘๕ และ ๓๕๐.

<sup>๔๘</sup>น.๔๔๗.

<sup>๔๙</sup>พิเศษ..., น.๑๓๑-๑๔๕ และ ศรีศักร วัลลิโภดม. เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย.

น.๑๖๗-๑๘๘.

<sup>๕๐</sup>น.๔๔๕.

<sup>๕๑</sup>ที่เดิม

<sup>๕๒</sup>น.๕๓.

<sup>๕๓</sup>ที่เดิม

<sup>๕๔</sup>น.๕๓-๕๔.

<sup>๕๕</sup>น.๕๖.

<sup>๕๖</sup>น.๓๕.

<sup>๕๗</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๖.

<sup>๕๘</sup>น.๑๒๕-๑๔๒.

<sup>๕๙</sup>น.๔๕๐.

<sup>๖๐</sup>พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฑฒ์ เกษมศรี. “พระไอยการเก่าตำแหน่งนาหัวเมืองฉบับอยุธยา” ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเยเรเมียส ฟาน ฟลีต และผลงานคัดสรร. น. ๑๐๒.

<sup>๖๑</sup>น.๒๓๓.

<sup>๖๒</sup>น.๓๖๐.

<sup>๖๓</sup>จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ. จากลายสือไทยสู่อักษรไทย. น.๗๓-๑๓๔.

<sup>๖๔</sup>พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัฑฒ์..., น.๑๒๕-๑๕๑.

<sup>๖๕</sup>พ่อขุนรามคำแหงมหาราช. “จารึกพ่อขุนรามคำแหง” ในประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. น.๓๕.

<sup>๖๖</sup>เพ็งอ้าง, น.๔๐.

<sup>๖๗</sup>น.๔๔.

<sup>๖๘</sup>น.๕๑.

<sup>๖๙</sup>ที่เดิม

<sup>๗๐</sup>น.๕๐.

<sup>๗๑</sup>น.๕๑.

<sup>๗๒</sup>ประเสริฐ..., น.๒๘๘.

<sup>๗๓</sup>น.๓๓๑-๓๓๖.

<sup>๗๔</sup>พิเศษ..., น.๑๑๐ และ อมรา ศรีสุชาติ. ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์สุโขทัย. น.๒๓.

<sup>๗๕</sup>พิเศษ..., น.๖๘-๖๙ และ ๗๔.

<sup>๗๖</sup>อมรา..., น.๒๕.

<sup>๗๗</sup>ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกฯ. น.๓๓๑.

<sup>๗๘</sup>ประเสริฐ..., ที่เดิม.

<sup>๗๕</sup>พิเศษ..., น.๓๕-๓๖.

<sup>๘๐</sup>เพ็ญอ้าง, ที่เดิม และ น.๑๑๑

<sup>๘๑</sup>ที่เดิม

<sup>๘๒</sup>อมรา..., น.๒๓.

<sup>๘๓</sup>ประชุมจารึก ภาคที่ ๘๗. น.๘๐.

<sup>๘๔</sup>เพ็ญอ้าง, น.๕๑.

<sup>๘๕</sup>ประเสริฐ..., น.๒๕๓.

<sup>๘๖</sup>พิเศษ..., น.๖๕.

<sup>๘๗</sup>ประชุมจารึก ภาคที่ ๘๗. น.๕๗.

<sup>๘๘</sup>ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกฯ. น.๓๓๑.

<sup>๘๙</sup>พิเศษ..., น.๖๕, ๗๕-๘๐.

<sup>๙๐</sup>ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษกฯ. ที่เดิม.

<sup>๙๑</sup>พระอุบาฬี..., น.๓๕.

<sup>๙๒</sup>น.๑๒๑.

<sup>๙๓</sup>วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ความยกย่องของประวัติศาสตร์. น.๑๓๗.

<sup>๙๔</sup>เพ็ญอ้าง. น.๑๓๖ และ ๑๕๗.

<sup>๙๕</sup>“จารึกฐานพระพุทธรูปพระเจ้าแสน” ในประชุมจารึก ภาคที่ ๘๗. น.๒๕๑.

<sup>๙๖</sup>เพ็ญอ้าง, น.๒๕๒.

<sup>๙๗</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๕.

<sup>๙๘</sup>เพ็ญอ้าง, น.๕๘.

<sup>๙๙</sup>พระราชพงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๔๕.

๑๐๐บวรเวท รุ่งรุจี, ศักดิ์ชัย สายสิงห์ และอรุณศักดิ์ กิ่งมณี. “รายงานเบื้องต้นการศึกษาและสำรวจโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัย” น.๒๕-๓๗, บวรเวท รุ่งรุจี. “รายงานการศึกษาและสำรวจโบราณสถานภายในเขตกำแพงเมือง”. น.๓๕-๑๑๐ ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย. และบัณฑิต ทองอรัม. นักโบราณคดีประจำสำนักงานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย.

<sup>๑๐๑</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๓.

<sup>๑๐๒</sup>อมรา..., น.๒๓.

<sup>๑๐๓</sup>“จารึกเขาสุมณภู” ในประชุมจารึก ภาคที่ ๘๗. น.๗๑.

<sup>๑๐๔</sup>นายฉันทิชย์..., น.๓๓๐.



<sup>๑๐๕</sup>พลตรี ม.ร.ว.ศุภวัตร..., น.๑๖๗.

<sup>๑๐๖</sup>เพ็ญอ้าย, น.๑๐๒.

<sup>๑๐๗</sup>ม.ร.ว.ถิรฤทธิ ปราโมช. “วรรณคดีไทยกับสังคม” ในสยามรัฐ, (๓ ตุลาคม ๒๕๓๘)

<sup>๑๐๘</sup>น.๔๔๕.

<sup>๑๐๙</sup>น.๕๖.

<sup>๑๑๐</sup>น.๓๘.

<sup>๑๑๑</sup>ที่เดิม

<sup>๑๑๒</sup>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. น.๕๖.

<sup>๑๑๓</sup>เพ็ญอ้าย. น.๕๗.

<sup>๑๑๔</sup>เพ็ญอ้าย. น.๖๕.

<sup>๑๑๕</sup>ที่เดิม

<sup>๑๑๖</sup>น.๓๒๓.

<sup>๑๑๗</sup>พระอุบาฬี..., น.๑๕๕.

<sup>๑๑๘</sup>น.๒๖๖-๒๖๗.

<sup>๑๑๙</sup>น.๔๔๕.

<sup>๑๒๐</sup>น.๑๓๓.

<sup>๑๒๑</sup>น.๓๗๒.

<sup>๑๒๒</sup>น.๔๕๑.

<sup>๑๒๓</sup>ที่เดิม

<sup>๑๒๔</sup>น.๕๖.

<sup>๑๒๕</sup>น.๔๔๕

<sup>๑๒๖</sup>น.๕๗.

<sup>๑๒๗</sup>น.๑๒๕.

<sup>๑๒๘</sup>เพ็ญอ้าย. น.๑๓๑.

<sup>๑๒๙</sup>ที่เดิม

<sup>๑๓๐</sup>นลินี บุนปาน และอัจฉรา แจ่มสารกิจ. “รายงานการศึกษาวิจัยเบื้องต้นศิลปะศรีสังขาลย์” ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสังขาลย์. น.๑๑๘.

<sup>๑๓๑</sup>ที่เดิม นอกจากนี้ยังมีบทวิเคราะห์เรื่องสถาปัตยกรรมในวัดเจ้าจันทร์ ซึ่งมีสาระต่างจากเนื้อหาในรายงานข้างบนนี้ ดู ศรีศักร วัลลิโภคม. รายงานการวิจัยเรื่องเมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย. น.๑๖๗-๑๖๘.

บทที่ ๕  
ผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายคือใคร

“ไซ่แรงข้าวรู้กล่าว      กลบท บอกพ่อ  
อัลเบญโญยาว      ยิ่งผู้...”

(๕๖)

## กวีผู้นิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

“ขอข้าแรมโรคร้อน      อย่ามี หนึ่งเลย...”

(๖๐)

เมื่อมองวรรณคดีในฐานะที่เป็นศิลปะประเภทหนึ่ง เราจะพบว่าวรรณคดีมักสะท้อนภาพของตัวกวีเอง° ประสพการณ์สูงจากการอ่านหนังสือ จะช่วยผู้อ่านให้เกิดความคิดรวบยอด (concept) เกี่ยวกับ “สำนวน” หรือ “ลีลา” หรือ “สไตล” ของนักเขียนแต่ละคน ประสพการณ์นี้จะช่วยให้ผู้อ่านบอกได้อย่างถูกต้องว่า หนังสือที่ตนกำลังอ่านเป็นผลงานของนักเขียนท่านใดที่ตนคุ้นเคย แม้ยังมิได้เห็นชื่อผู้เขียนก็ตาม หรือหนังสือที่ตนอ่านเป็นผลงานของพระภิกษุ ของนักเขียนชาย นักเขียนหญิง หรือเป็นวรรณคดีชาวบ้าน ดังได้กล่าวแล้วในบทนำ

ในกรณีของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้ เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในบรรดาผู้ที่ศึกษาหรือสนใจวรรณคดีไทยโบราณแล้วว่า ไม่ปรากฏชื่อ หรือข้อมูลอื่นใดเกี่ยวกับประวัติผู้แต่ง นอกจากสิ่งที่วรรณคดีนี้ได้สะท้อนให้เห็นจาก “ผิวหน้า” (surface) ของบทประพันธ์ ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญา อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และประสบการณ์บางส่วนของกวี ดังที่ท่านได้เห็นแล้วในบทที่ ๓ และบทที่ ๔

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงได้ศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้ด้วยวิธีการที่ต่างจากวิธีที่เคยใช้กันอยู่ โดยทั่วไปในวงวรรณคดีศึกษาในบ้านเราไปบ้าง โดยเน้นการศึกษาด้วยบทกวีนิพนธ์ (textual study) อย่างละเอียดเป็นหลัก แทนที่จะศึกษาวรรณคดีโดยอ่านบทวิจารณ์ของผู้อื่นหรือศึกษาคำแปลของผู้อื่นเป็นหลัก

การศึกษาด้วยบทอย่างละเอียดครั้งนี้ คือการศึกษาองค์ประกอบทั้งหมดของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ศึกษากลวิธีการประพันธ์ และปรัชญาแห่งวรรณคดี ด้วยความหวังว่าจะช่วยให้ได้ข้อมูลเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับตัวกวี เพื่อที่จะสามารถตอบคำถามที่ว่า “กวีผู้นิพนธ์เรื่องยวนพ่ายคือใคร” ได้ชัดเจนขึ้น

เนื่องจากวรรณคดีเป็นศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นด้วยภาษา มิใช่ด้วยจุด เส้น รูปร่าง รูปทรง หรือด้วยเสียง และจังหวะ หรือท่าทาง ดังนั้น การศึกษาหรือการสังเกตวิธีการใช้ภาษาของกวีจึงเป็นวิธีสำคัญที่จะทำให้เรารู้จักกวีมากขึ้น

จากการสังเกตวิธีการใช้ภาษาของบุคคลต่าง ๆ ผู้เขียนพบว่าภาษาและวิธีการใช้ภาษาสะท้อนภาพของผู้ใช้ได้หลายมิติ เช่น ระดับการศึกษา สิ่งแวดล้อม อายุ อุปนิสัย ภูมิปัญญา ความรู้สึก สุขภาพ และเพศ

ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของเพศนั้น โดยธรรมชาติชายและหญิงมีความแตกต่างกันหลายประการอยู่แล้ว ที่เห็นได้ชัดคือ ทางกายภาพ และทางสังคม ส่วนในทางจิตวิทยานั้น ถ้าสังเกตก็จะพบว่า เมื่ออย่างเข้าสู่วัยรุ่น เด็กจะเริ่มสนใจเพศตรงข้ามมากกว่าเพศเดียวกัน ความสนใจนี้เป็นไปอย่างยาวนาน แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงของระดับ หรือทิศทางของความสนใจก็ได้ เช่น โดยทั่วไปมารดาจะรักลูกชายมากกว่าลูกสาว ส่วนบิดาก็จะมีความรู้สึกตรงกันข้าม

หญิงมักให้ความสำคัญหรือเอาใจใส่ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ และมีความพิถีพิถันในเรื่องที่เป็นรายละเอียดมากกว่าชาย ภาษาที่ผู้หญิงใช้มักแสดงให้เห็นความละเอียดอ่อนในหัวใจ

หญิงมีพฤติกรรมที่เรียกว่า “ย่ำคิดย่ำทำ” มากกว่าชาย หญิงชอบใช้คำซ้ำ หรือคำซ้อน มากกว่าชาย ชอบใช้คำที่เกี่ยวกับความรู้สึกภายในจิตใจ หรือให้ความสำคัญแก่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ มากกว่าชาย

ท่านอาจจะหาตัวอย่างสนับสนุนหรือคัดค้านข้อสังเกตข้างบนนี้จากการใช้ภาษาของตัวเองท่าน และผู้ใกล้ชิด หรือจากกรณีเรื่องยวนพ่าย เพราะภาษาสะท้อนมิติต่าง ๆ ของผู้ใช้ภาษาเสมอ ดังกล่าวแล้ว

สิ่งที่จะช่วยทดสอบความเป็นไปได้ของข้อสังเกตข้างบนนี้ประการหนึ่งคือ เมื่ออ่านจดหมายที่ผู้เขียนมิได้ลงนาม ซึ่งเรียกกันว่า “บัตรสนเท่ห์” นั้น ผู้ที่มีประสบการณ์ในการอ่านระดับหนึ่งจะบอกได้ว่า ผู้เขียนหรือผู้บอกให้เขียน หรือให้พิมพ์ “บัตรสนเท่ห์” นั้น มีการศึกษาระดับใด มีความรู้ลึกอย่างไรในการเขียน “จดหมาย” นั้น เป็นชาย หรือเป็นหญิง เป็นเด็ก หรือผู้ใหญ่ เป็นต้น

ขณะนี้ยังไม่ปรากฏผลงานศึกษาหรือวิจัยที่คัดค้าน หรือสนับสนุนข้อสังเกตข้างบนนี้ ผู้เขียนจึงขอใช้ความรู้จากประสบการณ์ของตนเป็นหลักในการศึกษาหาความรู้เรื่องกวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายจากวิธีการใช้ภาษาของท่าน

เนื้อหาของบทนี้ว่าด้วยการพิจารณาภาษาที่กวีใช้ โดยเฉพาะการใช้คำที่กวีหมายถึงตนเอง และศิลปะการใช้ภาษาประเภทต่าง ๆ รวมทั้งภาษาเฉพาะตัวของกวี

ในกรณีเรื่องยวนพ่ายนี้ กวีกล่าวถึงตนเองหลายครั้ง ทั้งโดยตรงและโดยนัย กวีใช้สรรพนามแทนตัวเองโดยตรงว่า “ข้า” ๔ ครั้ง “ตน” ๑ ครั้ง “ตู่ข้า” ๑ ครั้ง “เรา” ๑ ครั้ง และใช้โดยแฝงไว้ในบริบทซึ่งผู้อ่านควรจะเข้าใจได้ว่า หมายถึงตัวกวีเอง ๘ ครั้ง รวมความถี่ของคำที่กวีใช้ให้หมายถึงตนเอง ๑๕ ครั้ง นับลำดับความถี่สูงเป็นที่ ๓ คือ มีความถี่รองจากพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งมีความถี่อยู่ในลำดับที่ ๒ มีจำนวนความถี่ ๒๐ ครั้ง ดังกล่าวแล้ว

ต่อไปนี้ขอเชิญท่านผู้อ่านให้มีส่วนในการสืบหาตัวกวีว่าเป็นพระภิกษุ เป็นชาย เป็นหญิง เป็นสามัญชน หรือเป็นผู้สูงศักดิ์ โดยติดตาม “เงาะรอย” ตั้งแต่นี้ไป

เพื่อเป็นการแนะนำตัวกวี ผู้เขียนขอคัดบิณฑิตที่ท่านใช้คำว่า “ข้า” และ “ตน” แทนตัวเอง โดยตรงอย่างชัดเจนมาเสนอให้ท่านพิจารณาอย่างย่อ ๆ ก่อน โดยเรียงตามลำดับที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ส่วนรายละเอียดอื่น ๆ จะกล่าวเพิ่มเติมในภายหลัง

กวีใช้คำว่า “ข้า” เป็นครั้งแรกเมื่อสวดดีพระมหากรุณาธิคุณขององค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีต่อโลก ต่อพระราชอาณาจักร และต่อบ้านเมืองของกวี ดังนี้

|                    |         |
|--------------------|---------|
| “พระมาทุกเทศที่ยัน | มาคลล   |
| มาผ่านภูมาผาย      | แผ่นดิน |
| พระมาก่อธรรมมา     | ครองโลก |
| มาสืบสืบมาข้า      | ข่มเขย  |

(๑๐)

ครั้งที่ ๒ กวีใช้คำว่า “ข้า” เมื่อออกตัวว่าท่านมิใช่ผู้ที่มีพลังเชี่ยวชาญในการแต่งบทกวีนิพนธ์ระดับสูง ทั้งปัญญาก็น้อย อายุก็อ่อนกว่าผู้อื่น แต่ด้วยความปรารถนาจะเกิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้ยั่งยืนชั่วกาลอันยาวนาน จึงขอเชิญนักปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิให้ช่วยจัดเกล้า ตัดแต่งและเผยแพร่ต่อไปด้วย ขอเชิญท่านอ่านคำของกวีเอง ดังนี้

|                      |               |
|----------------------|---------------|
| ไช้แรงข้ารู้กล่าว    | กลบท บอกพ่อ   |
| อัลปเบญญูเยาว        | ยังผู้        |
| จักแสดงพระยศรื้อ     | ถึงถ้อย ไส้แฮ |
| นักปราชญ์ใดเรื่องรู้ | ช่วยชาญฯ      |
| ใดผิดเชอญช้อยรื้อ    | รอนเสีย       |
| ใดชอบกาลเชอญเกล้า    | กล่าวเข้า     |
| พยงพระระพีเพ็ญ       | สบสาร         |
| จูงพระยศพระเจ้าเรือง | ร่อยกัลป์ฯ    |

(๕๖ – ๕๗)

ครั้งที่ ๓ – ๔ กวีใช้ในบทเดียวกันเมื่อกล่าวคำอธิษฐานว่า ด้วยพลังแห่งการสรรเสริญพระเกียรติยศของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถด้วยความชื่นใจ ขอให้ตัวท่านปราศจากโรค ขอให้กำจัดอุปสรรคศัตรูให้พินาศหมดม้วย ขอให้ประสบสิ่งที่เป็นสิริมงคล เป็นความสุข และเป็นความดีงาม ขอเชิญท่านอ่านภาษากวีที่ไพเราะด้วยตนเอง ดังนี้

|                 |                 |
|-----------------|-----------------|
| ขอข้าแรมโรคร้อน | อย่ามี หนึ่งเลย |
| ขอข้ารสายพินน   | นาศม้วย         |
| ขอสิ่งศรีส      | สุขสาธุ เสวยเส  |
| แรงร้ายศให้ด้วย | หิรหรรษา        |

(๖๐)

คำที่กวีใช้แทนตนเองอย่างชัดเจนอีกคำหนึ่งคือ คำว่า “คน”

กวีสรรเสริญพระเกียรติยศ พระปัญญาบารมี และพระมหากรุณาธิคุณที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีต่อกวีเป็นส่วนตัว โดยที่กวีได้ฟังพระปัญญาบารมีและพระปรีชาสามารถในด้านวรรณศิลป์ที่พระองค์ทรงช่วยขัดเกลาบทกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้พระราชทานกวีด้วยพระวาจา

ขอเชิญท่านสัมผัส “ภาษากวี” ที่สื่อสาระข้างบนนี้มายังผู้ฟังหรือผู้อ่านอย่างมีศิลปะ อย่างแบบยลและทำทาสติปัญญาผู้อ่านไม่น้อยเลย ดังนี้

|                     |               |
|---------------------|---------------|
| พระยศลโยคพยง        | สุรยจันทร     |
| ตนพ่างพาเบญชาณ      | ไช้ช้า        |
| หวังเอาตรวนนเดือน   | คลแผ่น เพชอฤา |
| เพราะฟังพระเจ้าหล้า | กล่าวกลา      |

(๕๕)

คำว่า “พยง” คือ เพียง, เพียง

คำว่า “ตรวนน” คือ ตระวัน, ตะวัน

ถ้อยคำ สำนวน และน้ำเสียงที่แฝงอยู่ในข้อความที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อเป็นคำแนะนำตัวกวีที่คัดมาไว้ข้างบนนี้ พอจะช่วยท่านสร้างภาพร่าง (sketch) ของกวีได้บ้างหรือไม่ เช่น กวีที่ใช้ น้ำเสียงอ่อนโยน ถ่อมตัว และฝากตัวอย่างนุ่มนวลกับนักปราชญ์และ “พระเจ้าหล้า” เช่นนี้ น่าจะเป็นพระภิกษุ เป็นชาย หรือเป็นหญิง

ต่อจากนี้เราจะเริ่มติดตามกวีตั้งแต่คำแรกที่ท่านใช้เมื่อหมายถึงตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการใช้โดยตรงอย่างชัดเจน หรือโดยนัย คือ แฝงไว้ในบริบทต่าง ๆ ก็ตาม

กวีใช้คำแทนตัวเป็นครั้งแรก โดยแฝงไว้ในรายบทแรก เมื่อกล่าวคำถวายพระพรสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระองค์แรก แล้วจึงนมัสการพระรัตนตรัย โดยใช้คำที่ไพเราะ สร้างภาพทั้งงดงามและมีกลิ่นหอมละมุนละไมด้วย “ภาษากวี” ซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านอักษรศาสตร์ชั้นสูง ดังนี้

“กรกข ทสนัษสมุขลิต วิกสิตสโรโซคม บรมนบอภิวาท บาทโรพระโคตม...”

ถ้ามีการแปลภาษากวีที่ไพเราะและสวยงามนี้ออกมาเป็นภาษาธรรมดาที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน ก็จะเกิดความสูญเสียสิ่งที่เรียกว่า “ความงาม” ซึ่งเป็น “รสชาติ” และเสน่ห์ของงานศิลปะ เหลือไว้เพียงใจความสำคัญที่อาจจะเข้าใจได้ง่ายขึ้น

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนคิดว่าการเห็นคำแปลของภาษากวีข้างบนนี้ เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อท่านผู้อ่านจะได้รู้จักกวีจากภาษาที่ท่านใช้ ซึ่งแตกต่างจากภาษาที่ผู้อื่นใช้ เพื่อให้ได้ความหมายหรือใจความใกล้เคียงกัน ดังนี้

“ข้าพเจ้าผู้แต่งขวนพ่ายนี้ขอประณมกร สิบเล็บอันรุ่งเรืองงามด้วยดี  
 แยมบานค้งคอกบัวอันอุดมอย่างยิ่ง นอบน้อม  
 ไหว้สรรเสริญละอองพระบาทพระผู้เกิดในโคตมวงศ์”<sup>๒</sup>

“มีกรชูดอกบัว สิบนิ้วประชุมเหนือหัวไหว บัวบาทไต่บานอุดม  
 อนึ่งนบประณมประณต ชูลิบทพระโคตมโคตม”<sup>๓</sup>

“ดอกบัวคือมือ รุ่งเรืองด้วย (กลีบคือ) นิ้วทั้ง ๑๐ ในที่นี้หมายถึง  
 ประคองอัญชลี หรือยกมือกระพุ่มไหว...  
 (มี) ดอกบัว (ซึ่งถือว่าเป็นดอกไม้) สูงสุดแรกแย้ม (อยู่ในมือ) ...  
 ไหว้ด้วยความเคารพอย่างสูงสุด... (แทบ) ละอองพระบาทของพระโคตม”<sup>๔</sup>

เพื่อให้มีความหลากหลายของการแปลหรือถอดความในร่ายที่ถัดมา ผู้เขียนจึงได้พยายามแปลบ้าง ดังนี้

“ดอกบัวอันได้แก่ มือของข้าพเจ้า พร้อมด้วยเล็บทั้งสิบซึ่งมาประชุมขึ้นด้วยกันอย่าง  
 สวยงามนี้ ประคองดอกบัวอันสมบูรณ์ที่กำลังแย้มกลีบ กราบละอองพระบาทพระสัมมาสัมพุทธเจ้า  
 ด้วยความเคารพอย่างสูงสุด”

ดอกบัวอาจเป็นสิ่งที่อยู่ในจินตนาการของกวีในขณะที่คัดสรรคำมาเรียงร้อยในจังหวะของ  
 ร่าย เพื่อบอกผู้อ่านหรือผู้ฟังว่า ท่านขอกราบมนัสการสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยดอกบัว  
 ดอกบัวนั้นเป็นดอกบัวที่งามสมบูรณ์กำลังแย้มซึ่งอาจจะมิกลิบสีม่วงอมชมพูหรือสีขาว แต่เกสร  
 และเมื่อดอกบัวในฝักจะต้องเป็นสีเหลืองแน่นอน บัวที่งามสมบูรณ์ย่อมสดและเมื่อแย้มอยู่ย่อมส่งกลิ่น  
 ละมุนละไมในขณะที่อยู่ในมือ เป็นสุนทรียภาพอย่างยิ่ง

สิ่งที่อยู่ต่อหน้าของกวีคือ มือที่สวयงามสมบูรณ์ของท่านพร้อมด้วยเล็บทั้งสิบ ซึ่งย่อมจะต้องประกอบด้วยนิ้วทั้งสิบแน่นอน

กวีใช้คำว่า “ทศนข” ซึ่งแปลว่า เล็บทั้งสิบ

ทำไมท่านต้องพูดถึงเล็บทั้งสิบ ทำไมไม่พูดถึงนิ้วทั้งสิบ หรือไม่ก็พูดแค่มือ ผู้อ่านก็ย่อมเข้าใจได้เองว่า หมายถึงถึงนิ้วและเล็บทั้งสิบอยู่แล้ว

ผู้เขียนคิดว่า กวีเป็นผู้ไว้เล็บยาวและสวयงาม ท่านคงจะรักเล็บของท่านมาก และท่านได้เห็นว่ามีมือท่านพนมมือเป็นรูปดอกบัว เล็บทั้งสิบของท่านที่ยาวออกมาพ้นนิ้วก็ประกบกัน ทำให้รูปทรงดอกบัวที่ทำด้วยอุ้งมือสวयงามมากขึ้น ท่านจึงเลือกที่จะกล่าวคำซึ่งแปลว่า “เล็บทั้งสิบ” เพิ่มขึ้นมาจากคำที่แปลว่า “มือ” ทั้ง ๆ ที่ท่านไม่จำเป็นต้องใช้คำนี้ ผู้อ่านก็สามารถทราบได้ว่า กวีนมัสการสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยดอกบัวแย้มที่อยู่ในมือของท่าน

การใช้ภาษาที่ไม่จำเป็นในลักษณะนี้เป็นการแสดงให้เห็นบุคลิกภาพเฉพาะตัวของผู้ใช้ภาษา (idiosyncrasy)<sup>๕</sup> การสังเกตภาษาเฉพาะตัวของกวี (idiolect) เป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้เรารู้จักกวีมากขึ้น

การที่กวีระบุเรื่องเล็บทั้งสิบที่มาประชุมพร้อมกัน ทำให้มือของท่านมีรูปทรงเป็นดอกบัวที่สวयงาม ย่อมหมายความว่ากวีน่าจะเป็นผู้ที่มิเล็บยาว เพราะถ้าเล็บไม่ยาว ก็จะมาประชุมพร้อมกันไม่ได้ เนื่องจากจะถูกเนื้อที่ปลายนิ้วขวางไว้

และถ้ากวีมีเล็บยาว กวีก็ไม่น่าจะเป็นพระภิกษุเพราะขัดกับวินัยสงฆ์

แต่กวีชายไว้เล็บยาวก็อาจจะมี

และถ้าแปลคำ “นข” ว่า “นิ้ว”

กวีทั้งชาย ทั้งหญิง ทั้งพระภิกษุ ก็ล้วนมีนิ้วด้วยกันทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม การที่กวีบรรยายภาพมือที่มีรูปทรงเป็นดอกบัวของตนเองที่ประคองดอกบัวแย้มกราบพระก็เป็นการบรรยายที่ละเอียด ประณีต สร้างภาพที่งดงาม สะอาดหอมกรุ่นชื่นใจ น่าจะเก็บไว้เป็นข้อมูลสำหรับวิเคราะห์บุคลิกภาพของกวีเป็นอันดับแรก

ในโคลงบทที่ ๑๐ กวีเอ่ยถึงตนเองอย่างชัดเจน โดยใช้คำว่า “ข้า” เมื่อกล่าวถึงพระบารมี พระปรีชาสามารถ และพระมหากรุณาธิคุณ ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีต่อโลกเป็นส่วนรวม และมีต่อกวีเป็นส่วนตัวดังได้กล่าวแล้ว

ถ้าแปลภาษากวีหรือถอดความโคลงบทนี้ (ดูหน้า ๑๕๔) เป็นภาษาธรรมดา ก็จะได้ใจความดังนี้คือ



“สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีพระบารมีสูงยิ่ง เจ้าเมืองจากทุกประเทศต่างมาเข้าเฝ้าฯ ถวายบังคม พระองค์เสด็จมาครองแผ่นดินที่ทรงขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง พระองค์เสด็จมาสร้างหลักธรรมะสำหรับครองโลก พระองค์เสด็จมาสืบต่อบ้านเมืองของข้าพเจ้า ด้วยการกำจัดความเดือดร้อนแสนสาหัสให้หมดสิ้นไป”

จากเนื้อเรื่องในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ท่านผู้อ่านคงจำได้ว่า บ้านเมืองที่ได้รับความเดือดร้อนทุกข์เข็ญแสนสาหัส คือ เมืองเชียงขึ้น หรือเซียง นับแต่วันที่ข้าพเจ้าเสียชีวิตของหมื่นนครมาถึง และผู้ที่จำต้องทำหน้าที่ผู้นำแทนหมื่นนครก็คือ ผู้ที่กวีเอ่ยถึงว่า “นางเมือง” ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรงอันทำให้เกิดความรู้สึกลึกซึ้งแสนเข็ญ

การที่กวีสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่เสด็จมา “สืบสิมา” ของท่าน ซึ่งได้แก่ เมืองเชียงขึ้น ก็ต้องแปลว่า กวีเป็นชาวเมืองเชียงขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นตัว “นางเมือง” นั้นเอง หรือไม่ก็เป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับนางเมืองมาก จนเกิดความรู้สึกร่วมทุกข์ร่วมสุข เป็นผู้มีอารมณ์ร่วมกัน เป็นคนเชียงขึ้นที่ร่วมชะตากรรมแสนเข็ญครั้งนั้นด้วยกัน ถ้าไม่คิดว่ากวีคือ “นางเมือง”

ครั้งที่ ๓ กวีเอ่ยถึงตนโดยละสรรพนามแทนตัวไว้ให้ผู้อ่านเข้าใจเอง เมื่อออกตัวว่าท่านเป็นผู้ที่มีพลังความรู้รอบในการใช้ภาษา จึงไม่สามารถหาคำมาเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถให้เป็นที่ยอมรับชัดเจนได้ หากเป็นเพราะใจของท่านปรารถนาจะแสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถ และพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นของพระองค์ จึงได้ออกปากกล่าวข้อความเหล่านี้ ถ้าคนทั้งหลายรู้เรื่องก็อาจจะแอบหัวเราะเยาะได้

ขอเชิญท่านอ่านถ้อยคำของกวีผู้ซึ่งออกตัวว่ามีรู้น้อยเรื่องการใช้ภาษา ดังต่อไปนี้

|                     |               |
|---------------------|---------------|
| “ล้วนแรงรู้น้อยอ่อน | อรรธ นีฤ      |
| ก็ไปพอพรายอรรธ      | ออกพริ้ง      |
| เพราะใจจ้านงพา      | หุลเหตุ แสดงฤ |
| รอยท่วยเรื่องรู้ปอง | ปากหาว”       |

(๕๓)

เพราะหัวใจปรารถนาเป็นเหตุใหญ่พาให้แต่งบทประพันธ์นี้ทั้ง ๆ ที่ตัวเองรู้สึกรู้ว่ามีความรู้น้อย และรู้ว่าอาจมีคนอื่นแอบหัวเราะเยาะได้

พระภิกษุ กวีชาย หรือกวีหญิง ที่กล่าวว่าเกิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครั้งนี้เกิดจากความปรารถนาของหัวใจ

ในโคลงอีกสองบทถัดไปคือ บทที่ ๕๕ กวีกล่าวถึงตนเองอย่างชัดเจนอีก โดยใช้คำว่า “ตน” แต่สื่อข้อความคลุมเครือ หากที่จะ “ตีความ” ให้ถูกต้อง คือ กวีเปรียบเทียบกับ พระปัญญาบารมีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่ามีพลังราวกับพระอาทิตย์และพระจันทร์ ส่วนตัวกวีเองนั้นก็ได้รับปัญญาความรู้จากพระองค์มาบ้าง การที่จะหวังให้แสงอาทิตย์และแสงจันทร์ที่ส่องลงมาถึงโลก ถึงโลกให้เผยขึ้นคงจะเป็นไปไม่ได้ แต่ตัวกวีนั้นสามารถแต่งเรื่องยวนพ่ายได้ เพราะได้พึ่งพระบารมีของพระองค์ที่รับสั่งจัดเกล้าให้ (ดูหน้า ๑๕๕)

กวีคือใคร ทำไมจึงแต่งข้อความที่มีนัยแฝงให้เห็นความใกล้ชิดกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ถึงระดับนั้น กล่าวคือ ในระดับที่ได้รับพระราชทานพระเมตตาโปรดเกล้าฯ “กล่าว” คำจัด “เกล้า” บทประพันธ์ให้กวีจนท่านสามารถแต่งเรื่องยวนพ่ายได้สำเร็จ

ข้อความในโคลงบทนี้ไม่เพียงบอกเราว่า กวีมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นพิเศษกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถึงขั้นที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเป็นส่วนตัวในด้านการสร้างสรรคงานศิลปะ นอกเหนือจากที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณในด้านการเมือง คือ ทรงช่วย “ข่มเข็ญ” ให้พ้นไปจาก “สิมา” ของกวีท่านนั้น แต่ข้อความในโคลงบทสุดท้ายยังบอกเราโดยปริยายด้วยว่า เมื่อกวีแต่งเรื่องยวนพ่ายนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประทับอยู่ไม่ห่าง เพราะได้รับสั่งวิพากษ์วิจารณ์ติชม แก้ไข ปรับปรุง ซึ่งเป็นรายละเอียดของการจัดเกล้าผลงานนี้พระราชทานกวีด้วยพระวาทะของพระองค์เอง

กวีกล่าวถึงตนเองอีกอย่างชัดเจนโดยใช้คำแทนตัวเองว่า “ข้า” ในโคลงบทที่ ๕๖ ซึ่งมีความต่อไปถึงบทที่ ๕๗ เมื่อออกตัวอีกว่า ท่านมิใช่เป็นผู้ที่มีความรู้เชี่ยวชาญในการแต่ง “กลบท” ซึ่งหมายถึงบทกวีนิพนธ์ชั้นสูง ทั้งปัญญาก็น้อย อายุก็อ่อนกว่าผู้อื่น มาแต่งบทเกิดพระเกียรติยศให้ปรากฏแก่คนทั้งหลาย (ย่อมจะมีข้อบกพร่อง) ดังนั้น หากนักปราชญ์ท่านใดที่มีความรอบรู้เชี่ยวชาญพบข้อผิดพลาดในกวีนิพนธ์นี้ ขอเชิญช่วยรื้อออกและคัดรอนทิ้งเสียด้วย แต่ถ้าท่านพบสิ่งใดที่ดีที่ชอบ ก็ขอเชิญท่านช่วยเกล้าให้งามและกล่าวบอกผู้อื่นต่อ ๆ ไปด้วย ตัวกวีขอเพียงให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถซึ่งเปรียบประดุจดวงอาทิตย์ยามรุ่งอรุณทรงประสบแต่สิ่งที่ประเสริฐขอให้พระเกียรติยศของพระองค์รุ่งเรืองอยู่ชั่วร้อยกัลป์ (ดูหน้า ๑๕๔)

จากนั้นกวีก็กล่าวถึงบทประพันธ์ของท่านซึ่งท่านเรียกว่า “สารสยาม” ที่เป็น “กลกานท์” เรื่องนี้ด้วยการใช้โวหารสมนัย (metaphor) เปรียบเทียบว่า กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้คือ มาลัยดอกไม้ที่ด้วยดอกไม้สวรรค์เป็นช่อที่อ่อนช้อย ท่านเปรียบปัญญาของท่านที่ใช้ได้อย่างเต็มที่ในการแต่ง “กลกานท์” เพื่อเกิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นเส้นไหมที่ท่านตั้งใจร้อยกิ่งกลาดดอกไม้เหล่านั้นเข้าด้วยกันให้เป็นสายสร้อยที่งดงามวิจิตรเกินกว่าจะเปรียบกับสิ่งใดได้ เพื่อเป็นเครื่องประดับหูแห่งสรวงสวรรค์และนักปราชญ์ ท่านอธิษฐานขอให้บทกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้

จยังยืนเป็นอมตะ อยู่คู่กาลเวลาอันเป็นนิรันดร์ แม้แผ่นดินจะสูญหาย แผ่นฟ้าจะมอดไหม้ ขอกวีนิพนธ์นี้อะได้หายไปด้วย

เนื่องจากผู้เขียนแน่ใจว่าการแปลภาษากวีมาเป็นภาษาธรรมดาข้างต้นนี้ ไม่สามารถช่วยให้ผู้อ่านได้รับรสชาดทางวรรณศิลป์ที่กวีได้บรรจงสร้างสรรค์ไว้อย่างวิจิตร จึงขอเชิญท่านสัมผัสคำพิพจน์ที่กวีร้อยกรองขึ้นเป็นบทกวีนิพนธ์อมตะด้วยตัวท่านเอง ดังนี้

|                    |                 |
|--------------------|-----------------|
| “สารสยามพากย์พร้อม | กลกานท นี่ฤฯ    |
| คือกลุ่มลาสวรรค์   | ช่อช้อย         |
| เบญญาพิศาลแสดง     | เดอมกรยดิ พระฤฯ |
| คือคูโหมแสงร้อย    | กิ่งกลางฯ       |
| เป็นสร้อยโสภิสพัน  | อุปรมา          |
| โสรมโสรตสรวงธรางค  | เวียไว้         |
| จงคงคู่กัลปา       | ยื่นโยค         |
| หายแผ่นดินฟ้าไหม้  | อย่าหายฯ”       |

(๕๘ – ๕๙)

การที่กวีระบุว่า “กลกานท” ซึ่งหมายถึงคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง และซึ่งในบริบทนี้หมายถึง กวีนิพนธ์เรื่องยวนพายนี้นี้เป็นบทประพันธ์ที่ท่านแต่งด้วยภาษา “สยาม” ก็ย่อมจะต้องหมายความว่า กวีสามารถแต่งบทประพันธ์ด้วยภาษาอื่น ๆ ได้อีก หรือไม่ก็ท่านสามารถใช้ภาษาได้หลายภาษา เพราะถ้าท่านใช้ภาษา “สยาม” ได้เพียงภาษาเดียว ท่านคงจะไม่ต้องระบุว่า “กลกานท” นี้แต่งด้วยภาษา “สยาม”

การเปรียบถ้อยคำเป็นดอกไม้สวรรค์ เปรียบปัญญาของตัวท่านเป็นเส้นไหมที่ร้อยดอกไม้ นั้นเข้าด้วยกัน เปรียบบทกวีนิพนธ์เป็นมัลลย์คู่ เป็นสายสร้อย เป็นอาภรณ์ประดับหู อันเป็นความเปรียบต้นคิดของกวี ทำให้เราคิดได้ว่าสิ่งที่อยู่ในจิตสำนึกของกวี หรือสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวท่านเป็นนิรันดร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านคุ้นเคยและพอใจ คือ ดอกไม้ที่สวยงาม เส้นไหม มัลลย์ และถนิมพิมพาภรณ์ เช่น สายสร้อย และเครื่องประดับหู

ท่านคิดว่าพระภิกษุ กวีชาย หรือกวีหญิง ที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมประจำวันเช่นนี้ ท่านคิดว่าข้อมูลข้างบนนี้พอจะบอกได้บ้างหรือไม่ว่า ฐานะทางสังคมของกวีอยู่ในระดับใด

แต่ไม่ว่ากวีจะเป็นพระภิกษุ เป็นกวีชาย หรือกวีหญิง อยู่ในฐานะระดับใดในสังคมก็ตาม ท่านเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญแก่การใช้ปัญญา เพื่อสร้างสรรค์และวิพากษ์วิจารณ์งานศิลปะ เป็นผู้ที่เชื่อว่าศิลปะชั้นเลิศสามารถอยู่เป็นอมตะ มีสถานะที่ยืนนานยิ่งกว่าดินและฟ้า

ในโคลง ๒ บท ที่คัดมานี้ กวีมิได้ใช้คำเอ่ยถึงตนเองโดยตรง แต่แฝงอยู่ในบริบทคือ “ละไว้ในฐานที่เข้าใจ”

จากคำพูดของกวีที่ระบุว่า กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นบทประพันธ์ที่แต่งขึ้นด้วยภาษาสยาม ทำให้เรา “ตีความ” ว่ากวีมีความสามารถใช้ภาษาเขียนได้หลายภาษา มีความรู้หลายภาษาแน่นอน

และจากการพิจารณาภาษาในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ เราก็จะเห็นคำที่มีกำเนิดจากภาษาอื่น ๆ ปะปนอยู่ใน “ภาษาสยาม” นี้ด้วยอย่างชัดเจน โดยเฉพาะภาษาบาลีสันสกฤตซึ่งกวีจงใจใช้ในตอนต้นเรื่อง เริ่มจากในรายบทแรก ในโคลงอีกอย่างน้อย ๔๐ บทแรก และในรายบทที่สองซึ่งเป็นบทสุดท้าย และซึ่งน่าจะเป็นบทปิดท้ายเรื่องดังได้กล่าวแล้ว

คำหลายคำที่มีกำเนิดมาจากภาษาสันสกฤตในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย บอกเราว่ากวีเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญและเคยชินกับการใช้ภาษาสันสกฤตมาก เช่นเดียวกับคำที่มีกำเนิดมาจากภาษาอังกฤษในงานเขียนของนักวิชาการไทยสมัยนี้ที่บอกเรานักวิชาการท่านนั้น ๆ มีความเคยชินและเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาอังกฤษมากน้อยเพียงใด

กวีไม่เพียงเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาสันสกฤตเท่านั้น หากแต่ยังมีความรอบรู้เรื่องวรรณคดีสันสกฤตชั้นเลิศอย่างดี คือ เรื่องมหาภารตะ และรามายณะ ซึ่งถือว่าเป็นวรรณคดีเอกของโลก

มหาภารตะเป็นมหากาพย์ที่อาจจะเรียกได้ว่ายาวที่สุดในโลก คือ ยาวกว่า ๒๐๐,๐๐๐ คำ กาพย์ยาวกว่ารามายณะประมาณ ๔ เท่า หรือ ๗ – ๘ เท่าของ *Iliad* และ *Odyssey* ของกรีกโบราณรวมกัน ถือว่าเป็นวรรณคดีที่ยาวที่สุด

คนไทยคงจะคุ้นเคยกับวรรณคดี ๒ เรื่องนี้มานาน อย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยที่สุโขทัยเป็นราชธานีจักร การที่พระมหากษัตริย์สุโขทัยพระองค์หนึ่งทรงพระนาม “รามคำแหง” ซึ่งสะท้อนชื่อ “พระราม” ในรามายณะ และหลานของหลานท่านชื่อ “ยุทธิยจิร” ซึ่งสะท้อนชื่อ “พระเอก” ในมหาภารตะ คงจะบอกเราได้ว่ารามายณะและมหาภารตะเป็นวรรณคดีที่ราชสำนักสุโขทัยถือว่าเป็นวัฒนธรรมชั้นสูง

กวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายแสดงให้เห็นตลอดเรื่องว่า รามายณะและมหาภารตะอยู่ในจิตสำนึกของท่านเสมอ เพราะท่านมักนำเรื่องราว หรือความสามารถของตัวละครสำคัญ โดยเฉพาะผู้ที่ป็นนักรบมาเปรียบกับพระประสพการณ์และพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถบ่อย ๆ เช่น พระกฤษณะ พระกรรม พระพิศมหรือภิษมะ พระภิมะ และพระอรชุน ในมหาภารตะ

ส่วนตัวละครในรามายณะ กวีเอ่ยชื่อพระรามโดยตรงเพียงผู้เดียว แต่เอ่ยถึงหลายครั้ง กวีเอ่ยถึงนางสีดาด้วย แต่เอ่ยถึงโดยนัย คือใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์แทน ได้แก่ คำว่า “แก้ว” ในขณะที่ทศกัณฐ์ที่เรารู้จักในวันนี้ กวีมิได้เอ่ยชื่อ แต่ใช้คำเป็นนามนัยว่า “ราพ”

นอกจากความรู้ในภาษาและวรรณคดีสันสกฤตอย่างดีแล้ว กวียังมีความรอบรู้ในเรื่องศาสนา ทั้งศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ซึ่งเผยแพร่ด้วยภาษาสันสกฤตและภาษาบาลีอีกด้วย<sup>๓</sup>

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายแสดงให้เห็นความรู้ของกวีในพระพุทธศาสนาชั้นสูง ซึ่งได้แก่พระอภิธรรม กวีได้นำความรู้นี้มาจัดเป็นหมวดหมู่อย่างมีศิลปะให้สอดคล้องกับการเกิดพระเกียรติคุณ พระปรีชาสามารถ และพระปัญญาบารมีแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยจงใจใช้ภาษาที่มีกำเนิดจากภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งแสดงให้เห็นภูมิปัญญาและความสามารถด้านวรรณศิลป์ชั้นสูง อันเป็นคุณลักษณะที่เด่นชัดที่บอกผู้อ่านโดยปริยายว่า กวีเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอย่างยิ่งในด้านอักษรศาสตร์และศาสนศาสตร์ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา

นอกจากนี้ การดำเนินเรื่องในบทประพันธ์ช่วงนี้ ยังแสดงให้เห็นว่ากวีเป็นผู้ที่มีระเบียบ และมีความคิดเป็นระบบโดยการจัดเรื่องที่จะกล่าวถึงสิ่งที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเป็น ทรงมี หรือทรงรอบรู้ ไว้เป็นลำดับจากจำนวนหนึ่งถึงสิบ โดยเลือกกล่าวถึงสิ่งที่กวีต้องการจะบอกผู้อ่านว่า พระองค์เท่านั้นที่ทรงมีเป็นหนึ่งไว้ในลำดับที่ ๑ สิ่งที่ทรงมีทั้งสองประการไว้ในลำดับที่ ๒ และต่อไปตามลำดับจนถึงสิ่งที่ทรงมีหรือทรงรอบรู้ทั้งสิบประการ กวีจัดไว้ในลำดับสิบ

กวีกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้โดยใช้คำที่มีกำเนิดมาจากภาษาสันสกฤตบอกจำนวน ดังนี้คือ

เอก

ทวิ

ไตร และตรี

จตุร ซึ่งกวีผันเป็นจตุรา และจตุโร ด้วย

เบญจ, เบญจา, เบญเจน

ษัฏ

สัปดาห์, สัปดาห์

อัษฎ

นพ

ทศ, ทศ

กวินาคำเหล่านี้มาใช้ทีละคำในโคลงอย่างน้อย ๑ บท คือ ๔ บาท และในแต่ละบาทกวีใช้คำที่บอกจำนวนทีละคำในตอนต้นบาทในลักษณะที่เรียกว่า “เล่นคำ” แบบ “กระทู้” นักวรรณคดีศึกษาบางท่านเรียกว่า “เล่นกระทู้เดียว” ชนิดที่เรียกว่า “ต้นเสมอ”<sup>๔</sup>

เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้สัมผัสรสวรรณศิลป์ และประจักษ์ในควมมีระเบียบและความรู้ความสามารถอันสูงส่งของกวีด้วยตนเองบ้าง ผู้เขียนจึงขอคัดคำของท่านมาพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

|                  |                  |
|------------------|------------------|
| เอกत्वเอกาत्म    | เอกษัตร ทานฤ     |
| เอกทยาศรยแสวง    | ชอบใจ            |
| เอกาจดดำรงรักษ   | รองราชภูรี ไล่แฮ |
| เอกสัत्वเกื้อให้ | ต่างศัลยฯ        |

(๑๒)

|                   |              |
|-------------------|--------------|
| ทวิบททวิชาติเชื้อ | สุรยวงษ ทานฤ |
|-------------------|--------------|

.....

(๑๓)

|                    |         |
|--------------------|---------|
| ไตรตรัสไตรเทพเรือง | ไตรรัตน |
|--------------------|---------|

.....

(๑๔)

|                   |                |
|-------------------|----------------|
| ตรีศรีตรีเนตรด้าน | ตรีศักดิ์ ก็ดี |
|-------------------|----------------|

.....

(๑๕)

|                             |
|-----------------------------|
| จตุรทฤษฎีธรรมดั่งแจ้ง จตุรา |
|-----------------------------|

.....

(๑๖)

|              |         |
|--------------|---------|
| จตุราพุทธทิศ | จตุรเทศ |
|--------------|---------|

.....

(๑๗)

จตุโรบาเยศแจ้

จตุรงค์

.....

(๑๘)

เบญจาทราชภูรบั้น

เบญจางค

.....

(๑๙)

เบญเจนทริเยศบั้น

เบญจา

.....

(๒๐)

เบญจปรสารทบั้น

เบญจัส

.....

(๒๑)

ษัฎกฤษณ์ครเศรศไต้

โคยอรรถ ถ่องแฮ

.....

(๒๒)

สับดานุสรยามรไ้

ถาถล่ง ถ่องพ่อ

.....

(๒๔)

สับดนักสับดพ่าหพร้อง

สับดสินธุ

.....

(๒๕)

อัมมโกลกุดคเรศเรื่อง

อัมมณาน

.....

(๒๖)

นพัตถาวาครู้

รยงสบ ลึงเฮ

.....

(๒๘)<sup>๕</sup>

ทศบารมีสรร

เพชญก่อ กลพอ

.....

(๓๐)

กวีจบโคลงชุดหนึ่งถึงสิบนี้ ดังนี้

“ทศบุญพระแต่งตั้ง

แสงสวระ บาบเฮ

ทศนิชรยล

ยั้งผู้

ทศญาณทศพัศดู

ยลโยค ไส้เฮ

ทศรูปพระเจ้ารู้

รอบรยงฯ”

(๓๑)

ในขณะที่เนื้อหาของกวีนิพนธ์ช่วงนี้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาอันสูงส่งของกวี แต่สำหรับผู้อ่านโดยทั่วไปแล้ว บทประพันธ์ช่วงนี้คืออุปสรรคสำคัญที่ขวางกั้น มิให้อ่านต่อไปทำให้พลาดโอกาสที่จะได้รับรู้เรื่องราวที่มีชีวิตในอดีตที่เล่าโดยผู้ที่มีประสบการณ์จริงไปอย่างน่าเสียดาย

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เคยมีพระวินิจฉัยไว้ในพระนิพนธ์คำอธิบายเกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ซึ่งทรงเรียกว่า “ลิลิตยวนพ่าย” บ้าง “หนังสือยวนพ่าย” บ้าง และ “หนังสือเรื่องยวนพ่าย” บ้าง ดังกล่าวแล้ว ดังนี้

“...หนังสือเรื่องยวนพ่าย ถ้าจะกล่าวแล้วเป็นหนังสืออาภัพ ผิดกับกลอนตำราเรื่องอื่น เช่น ลิลิตพระลอและเตล่งพ่าย เป็นต้น เพราะมิใคร่จะมีใครอ่าน เหตุด้วยในค่านมัสการและคำขอพระเกียรติข้างตอนต้นหนังสือยวนพ่าย ผู้แต่งใช้ศัพท์และแสดงอรรถอันลึกซึ้งเข้าใจยาก ผู้อ่านแต่ดันไปไม่ได้เท่าใดก็มักงนสนเท่ห์แล้วเลยเบื่อหน่าย ปิดหนังสือทิ้งเสีย ไม่อ่านไปจนถึงตอนเรื่องพงศาวดาร ...”<sup>๑๐</sup>

“อรรถอันลึกซึ้ง เข้าใจยาก” ที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงนี้ เกิดขึ้นจากการที่กวีใช้ภาษาของผู้ทรงคุณวุฒิระดับสูง กล่าวถึงพระธรรมชั้นสูงคือ พระอภิธรรม และกล่าวถึงความรู้ชั้นสูงอื่น ๆ ที่ผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ จะเข้าใจได้โดยไม่ต้องมีรายละเอียด แต่ผู้อ่าน



โดยทั่วไปไม่สามารถเข้าใจได้ เช่น กล่าวถึง ฌาน ๔ นิเวศ ๕ สาราณียธรรม ๖ วิสุทธิ ๗ มงคล ๘ โลกุตระธรรม ๙ บุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ หรือกล่าวถึงเรื่องของศาสนาพราหมณ์โดยไม่มีรายละเอียด เช่น กล่าวถึงไตรเพท อันเป็นพระคัมภีร์ โดยไม่มีคำอธิบายเพิ่มเติมว่าประกอบด้วยฤคเวท สามเวท ยજุรเวท รวมทั้งอาถรรพเวท<sup>๑๑</sup> กล่าวถึงยุกทั้ง ๔ โดยไม่มีคำอธิบายว่าคือ กฤดาयุก ไตรดาयุก ทวาบรยุก และกลียุก หรือกล่าวถึงทะเลสี่พันครทั้ง ๗ โดยไม่มีรายละเอียดเช่นเดียวกับที่กล่าวถึง ภูเขาทั้ง ๗ และสระน้ำทั้ง ๗ ฯลฯ

อย่างไรก็ดี การที่กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ย่อมแสดงว่าในบ้านเมืองของเรานี้มีผู้ได้รับการศึกษาชั้นสูง ทรงคุณวุฒิมากพอที่จะรับ “สาร” จากกวีด้วยความชื่นชม และสืบทอดผ่านยุคสมัยมากกว่า ๕๐๐ ปี จนส่งมาถึงมือเราในวันนี้ได้

อันที่จริงกวียังกล่าวถึงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาฮินดู ตั้งแต่ในร้อยบทแรก และในโคลงบทแรก ตามลำดับด้วย ดังนี้

๑. พระพรหม
๒. พระพิณู หรือพระนารายณ์
๓. พระอิศวร
๔. พระอินทร์
๕. พระยม
๖. พระพาย
๗. พระวรุณ
๘. พระอัคนี
๙. กุเพนทราสุรย์ หรือท้าวกุเวร
๑๐. พระอาทิตย์
๑๑. พระจันทร์

กวีเรียกเทพเจ้าทั้ง ๑๑ องค์ นี้รวมกันว่า “เอกาทศเทพ” (โคลงบทที่ ๑) ซึ่งรวมพระองค์เข้าด้วยกันแล้ว จุติมาประสูติเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

กวีกล่าวถึงเทพเจ้าเหล่านี้อีกบางองค์ในโคลงบทที่ ๓๒ และ ๓๓ เพื่อเปรียบเทียบกับพระมหากรุณาธิคุณ พระบรมเชษานุภาพและพระสิริโฉมของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คราวนี้ กวีเพิ่มเทพเจ้าเข้ามาอีก ๑ องค์ คือ พระศรี ซึ่งเป็นพระนามหนึ่งของพระลักษมี มเหสีของพระนารายณ์ และพระมารดาของพระกามเทพ

ในโคลงบทที่ ๓๓ กวีกล่าวว่าพระปัญญาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สว่างและมีคุณประดุจแสงอาทิตย์

พระสุรเสียงของพระองค์มีพละนาฏาพราวกัพระสุรเสียงของพระพรหม  
 พระโณมของพระองค์งามราวกับพิมพ์ มาจากพระศรี  
 พระองค์มีความแจ่มใส มีรัศมีสว่างงดงามรอบพระองค์ราวกับพระอินทร์  
 ขอเชิญท่านอ่านคำของกวีแล้วสร้างภาพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในจินตนาการของ  
 ท่านเอง ดังนี้

|                   |               |
|-------------------|---------------|
| “พระเบญโญภาศพียง  | ทินกร         |
| พระสนยงปานสวร     | สีหน้า        |
| พระโณมเนกศรีสมร   | กิมภาคย ไล่แฮ |
| พระแจ่มพระเจ้าจ้า | แจ่มอินทรฯ”   |

(บทที่ ๓๓)

ท่านคิดว่าพระภิกษุ กวีชาย หรือกวีหญิง ที่กล่าวสรรเสริญพระโณมของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่ง  
 ถ้าใช้ภาษาธรรมดาก็คือ กล่าวชมลักษณะทางกายภาพของบุรุษ แล้วชมว่า งามราวกับเทพธิดา คือ  
 พระลักษมี

แต่ถ้าท่านแปลคำ “ศรีสมร” ว่า กามเทพ ก็หมายความว่า กวีสรรเสริญพระสิริโฉมของ  
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า งามราวกับพิมพ์มาจากกามเทพ ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งความรักใคร่  
 ยินดีในกามารมณ์

ท่านคิดว่ากวีเป็นพระภิกษุ เป็นชาย หรือเป็นหญิง ที่สดุดีความงามของพระวรกายของ  
 พระเจ้าแผ่นดิน เปรียบเทียบกับพระวรกายของกามเทพ

ต่อจากนั้นกวีก็กล่าวถึงวีรบุรุษในมหากาธะ ในรามายณะ และกล่าวถึงเทพเจ้าองค์อื่นใน  
 โคลงบทที่ ๓๔, ๓๖, ๓๘, ๓๙, ๔๐ ดังนี้คือ

|           |         |
|-----------|---------|
| พระกรรม   |         |
| พระพิศม   | (ภิษมะ) |
| พระราม    |         |
| พระกิม    | (กิมะ)  |
| พระพิฆเนศ |         |
| พระอรชุน  |         |
| พระกฤษณ   | (กฤษณะ) |

กวีอ้างพระนามวีรบุรุษและเทพเจ้าเพื่อเปรียบกับพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรม  
 ไตรโลกนาถ เช่น กล่าวว่า ทรงมีน้ำพระทัยเป็นผู้ให้เหมือนพระกรรม ทรงสำเร็จในธรรมะเสมอ

พระพิศมหรือภิษมะ ทรงมีฤทธาานุภาพ และเชี่ยวชาญในการทรงสรวกับพระราม ทรงพระปรีชาสามารถในการใช้ศรธำสมอพระภิษมะ การชั่งนั้นเล่าพระพิณเศสมีความเชี่ยวชาญเพียงใด สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ทรงมีเพียงนั้น ส่วนการรบและกลยุทธ์ในสงครามนั้น ทรงพระปรีชาสามารถเหนือพระอรชุน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “พระเอก” ที่เป็นนักรบในมหากาพย์ กวีเทิดทูนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า ทรงมีความแม่นยำในกลยุทธ์เทียบเท่าพระกฤษณะซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น “เสนาธิการ” ของพระอรชุน

ความรู้ของกวีในเรื่องพระพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาฮินดู รวมทั้งวรรณคดี สันสกฤตและความเชี่ยวชาญในการเรียงร้อยภาษาไทยที่มีกำเนิดมาจากภาษาบาลีสันสกฤตให้เป็นวรรณศิลป์ที่มีความอลังการดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ไม่เพียงบอกเราว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอย่างยิ่ง และเป็นศิลปิน แต่บอกเราด้วยว่าท่านเป็นผู้มีเวลาอย่างมากสำหรับศึกษา และมีเวลาอย่างมากสำหรับการไตร่ตรอง บรรจงคัดสรรและเรียงร้อยถ้อยคำที่ท่านคิดขึ้นใช้อย่างวิจิตรประณีตเพื่อให้เป็น “สร้อยโสภิสพัน อูปรมา” ซึ่งเรารู้จักกันในชื่อต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว เช่น กวีนิพนธ์เรื่อง ยวนพ่ายนี้

จากนั้นกวีใช้คำว่า “ข้า” แทนตัวท่านอย่างชัดเจนในโคลงบทที่ ๖๐ เมื่อกล่าวคำอธิษฐานขอให้ “แรมโรคร้อน” อย่าให้มีแม้แต่โรคเดียว (ดูหน้า ๑๕๕)

โคลงบทนี้บอกเรื่องส่วนตัวของกวีอย่างน้อย ๔ เรื่อง คือ

๑. กวีมีสุขภาพไม่ใคร่ดี หรือไม่ก็มีเรื่องที่ทำให้ร้อนใจอยู่เสมอในระหว่างที่แต่งกวีนิพนธ์เรื่องนี้

๒. กวีมีความรู้สึกว่า ชีวิตของท่านเป็นชีวิตที่มีศัตรูและอุปสรรคมากหรือรุนแรงเกินความคาดคิด

๓. กวีมีความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นอย่างยิ่ง

๔. ท่านเป็นคนสมถะ มัคน้อย

โดยสามัญสำนึก ถ้าคนเราจะขออะไรจากใคร ก็จะขอสิ่งที่ตนไม่มี และอยากจะได้รับสิ่งนั้น

กวีขอให้พลังแห่งการแต่งกวีนิพนธ์อย่างมีความสุข ให้ไพเราะ งดงาม เพื่อเทิดพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครั้งนี้ คลบบันดาลให้กวีปราศจากโรคร้อนต่าง ๆ ทุกโรค อย่าให้มีแม้แต่โรคเดียว ขอให้กำจัดอุปสรรคศัตรูได้หมดสิ้น และขอให้ประสบแต่สิ่งที่เป็นสิริมงคล ประสบความสุข และความดีงาม

กวีมิได้ขออะไรมากกว่านี้

เนื่องจากหูของผู้เขียนได้ยินเสียงอ่อนโยนแผ่ความหม่นหมองจากถ้อยคำในโคลงบทนี้ไป สร้างความรู้สึกที่หลากหลายแปรเป็นตัวอักษรให้สนใจไม่ได้ จึงขอเชิญท่านฟังเสียงที่ก่ออิฐฐาน ด้วยหูของท่านเอง โดยกลับไปอ่านออกเสียงโคลงบทที่ ๖๐ ในหน้า ๑๕๕ หรืออ่านบทที่ผู้เขียน “ปริวรรต” อักษรวิธีเป็น ดังนี้

|                  |                 |
|------------------|-----------------|
| “ขอข้าแรมโรคร้อน | อย่ามี หนึ่งเลย |
| ขอข้ารสาขพิณน    | นาศม้วย         |
| ขอสมสิ่งศรีสม    | ศุขสาธุ เสวยเส  |
| แรงร้ายศไ้ด้วย   | หินหรรษ์”       |

(บทที่ ๖๐)

เมื่อเปรียบคำอิฐฐานในบาทแรกกับคำอิฐฐานอีกสองบทดังต่อไปนี้ ท่านผู้อ่านคงจะ รู้สึกได้ว่า มีความแตกต่างอย่างมาก ทั้งในการใช้คำและน้ำเสียง

๑ “ขอข้าแรมโรคร้อน อย่ามี หนึ่งเลย”

๒ “...เกิดมาชาติใด ๆ อย่าได้มีโรคโรคา ขอให้มิปัญญา...”<sup>๑๓</sup>

๓ “ข้าพเจ้า...เขียนสำหรับพระศาสนา พระพุทธเจ้า ขอเป็นนิสยปัจจัยแก่นิพพานในอนาคต กาลเกิด เจ็บหลังสิ้นที”<sup>๑๔</sup>

คำอิฐฐานบทที่ ๒ และ ๓ นี้ ผู้เขียนคือ “สมิพรหมทองเหล็ก” คำว่า “สมิ” ในสมัยโบราณ เป็นคำใช้เรียกพระภิกษุ<sup>๑๕</sup>

พระภิกษุพรหมทองเหล็กเขียนกัมภีร์ปถมสมุโพธิ แล้วเขียนคำอิฐฐานไว้ต่อจากชื่อเรื่อง การขอ “เป็นนิสยปัจจัยแก่นิพพานในอนาคตกาล” เป็นเรื่องปกติของพระภิกษุที่มุ่งปฏิบัติ ธรรมเพื่อบรรลุมรรคผลขั้นสูงเช่นนี้

ถ้ากวีผู้แต่งขวนพ่ายเป็นพระภิกษุ ชื่อ พระ ปัญญาพิศาล” หรือ “เบญญาพิศาล” ตาม ความเห็นของ พลตรี หม่อมราชวงศ์ ศุภวัณย์ เกษมศรี<sup>๑๖</sup> ท่านก็น่าจะอิฐฐานขอบรรลุมรรคผลสู นิพพาน เช่นเดียวกับสมิพรหมทองเหล็ก หรือเช่นเดียวกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมา นุชิตชิโนรส เมื่อทรงแต่งลิลิตเตล่งพ่ายจบ แล้ว “อิฐฐาน” ว่าดังนี้

“แปรมุขเมื่อมุ่งห้อย นฤพาน”<sup>๑๗</sup>  
(โคลงสี่บทที่ ๓๓๑)

หรือเช่นเดียวกับพระอุบาฬีคุณูปมาจารย์ (ปาน) เมื่อครั้งเป็น “พระเทพมุณี” ได้แปล “ขวนพ่าย” ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามพระราชประสงค์เป็นผลสำเร็จใน พ.ศ.๒๔๓๐ และได้แสดงความปรารถนา “**วิริยธิดาพุทธภูมิ** ภายหน้า...”<sup>๑๔</sup>

นอกจากนั้นถ้าเป็นพระมีสมณศักดิ์ถึงระดับ “ปัญญापิศาล” หรือ “เบญญูปิศาล” แล้วท่านก็น่าจะบรรลุมะตาศรรคม และมีจิตเป็นอุเบกขาได้ในระดับที่มีปัญญาสว่างและสะอาด ไม่น่าแม้แต่จะคิดสาปแช่ง อุปสรรคศัตรูให้พินาศมอดม้วย ดังที่ปรากฏในโคลงบทที่ ๖๐ เลย ที่สำคัญคือ เมื่อเป็นพระผู้ใหญ่ระดับนั้น ท่านน่าจะมีพรหมวิหาร ไม่น่าจะยอมรับใครให้เป็นศัตรูของท่านได้แล้ว ท่านไม่น่าจะปล่อยให้จิตของท่านมีมลทินโดยเก็บศัตรูไว้ในหัวใจ แล้วบอกกล่าวสาปแช่งไว้ในบทกวีนิพนธ์อันงดงามที่ท่านอธิษฐานขอให้มีความยั่งยืน เป็นอมตะอยู่ชั่วกาลอันเป็นนิรันดรดังที่กวีได้อธิษฐาน พระภิกษุระดับนั้นน่าจะปล่อยวางความรู้สึกเช่นที่กวีรู้สึกได้แล้ว

เมื่ออ่านออกเสียงคำอธิษฐานทุกบทที่ยกมาข้างต้นนี้ ท่านผู้อ่านคงจะบอกได้ว่าคำอธิษฐานของกวีคือ ผลงานศิลปะอันวิจิตรชิ้นหนึ่ง และน่าเสียดายที่สัมผัสได้จาก “การอ่านระหว่างบรรทัด” บอกเราว่า กวีน่าจะเป็นผู้ที่อยู่ในวัยเยาว์จริงดังที่ท่านเคยกล่าวไว้ ท่านจึงยังมีความรู้สึกเจ็บแค้นฝังลึกและขอสาปแช่งอุปสรรคศัตรูไว้ในผลงานที่ท่านตั้งใจจะให้มีความค่าเป็นอมตะ ท่านคงจะต้องมีฐานะสูงทั้งทางสังคมและทางเศรษฐกิจ ท่านจึงมิได้อธิษฐานขอสิ่งที่เป็นวัตถุใด ๆ อันเป็นสัญลักษณ์ของฐานะดังกล่าว สิ่งที่ท่านขอเป็นเรื่องของสุขภาพและนามธรรมที่มีผลต่อจิตใจเท่านั้น

และด้วยความที่กวีน่าจะยังอยู่ในวัยเยาว์ ยังมิได้บรรลุธรรมขั้นสูง อันได้แก่ อุเบกขา แม้ว่าท่านจะมีความรอบรู้ในพระอภิธรรมก็ตาม จิตใจของท่านจึงยังหม่นหมองอยู่ยาวนาน เมื่อได้รับความกระทบกระเทือนจากอุปสรรค ศัตรู และโรคร้อนต่าง ๆ อันเป็นแรงบันดาลใจส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดคำอธิษฐานบทนี้

กวีรู้สึกเบิกบานใจเมื่อได้บรรจงกล่าวคำเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นบทร้อยกรองอันวิจิตร และท่านเชื่อว่าการกระทำเช่นนี้มีพลังจะบันดาลให้ท่านสมความปรารถนาตามคำอธิษฐานนั้น

ท่านผู้อ่านคงยังจำได้ว่ากวีกล่าวว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงขัดเกลาคำประพันธ์เรื่องนี้ให้ท่าน ดังนั้น พระองค์ย่อมทรงทราบความรู้สึกที่กวีแสดงไว้ในคำอธิษฐานนี้ และคงจะทรงเห็นด้วย จึงมิได้ “รื้อ” และตัดออก คำอธิษฐานที่แฝงความรู้สึกหลากหลายนี้จึงยังคงปรากฏข้ามภพข้ามชาติของคนหลายรุ่นผ่านระยะเวลากว่า ๕๐๐ ปี แล้วจนมาถึงเราวันนี้

## กวีคือใคร

ถ้ากวีคือพระปัญญาพิศาล หรือเบญญาพิศาล ท่านจะไว้เล็บจนยาวทั้งสิบเล็บ เมื่อประกบฝ่ามือเข้าด้วยกัน เล็บก็ชนกัน ทำให้มือที่พนมนั้นมีรูปทรงเป็นดอกบัวที่สวยงามได้หรือ (โปรดกลับไปอ่านรายบทแรกอีกครั้ง)

ถ้ากวีคือพระปัญญาพิศาล ท่านจะบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูเสมอพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือ (โปรดกลับไปอ่านบทวิเคราะห์ในหนังสือนี้ที่หน้า ๒๐๖ – ๒๐๗)

และถ้ากวีคือพระปัญญาพิศาล ท่านจะแสดงให้เห็นความใกล้ชิดของท่านกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดังที่ได้กล่าวไว้ในหน้า ๑๕๘ – ๑๕๙ ได้หรือ

จบคำอธิบายแล้ว กวีก็บอกผู้อ่านโดยนัยว่าต่อจากนี้ไปท่านจะเริ่มต้นเรื่องของบทประพันธ์นี้ โดยกล่าวถึงพระราชประวัติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กวียังคงแสดงความเป็นผู้มีระเบียบ โดยบอกให้ทราบที่ท่านจะเล่าเรื่องตามลำดับเหตุการณ์อย่างเป็นระบบอีก ซึ่งท่านเรียกว่า “สูตรสถานี”

กวีบรรยายพระราชประวัติโดยเริ่มต้นที่พระประสูติกาลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และดำเนินเรื่องตามลำดับเรื่อยมาจนจบที่ชัยชนะของพระองค์ท่านในสงครามเพื่อช่วย “นางเมือง” ปกป้องเมืองเชียงขึ้นหรือเซียงตามทัศนะของกวี ซึ่งเป็นชัยชนะที่ทำให้พระองค์ได้เมืองขึ้น และพันธมิตรมากมาย ในบรรดา “เมืองขึ้น” และพันธมิตรเหล่านั้น มีเมืองเชียงขึ้นและมี “แก้ว” ซึ่งพระองค์ได้ครอบครองเช่นเดียวกับที่พระรามได้เมืองลงกา และได้นางสีดากลับคืน (โปรดอ่านเรื่องราวสรุปในบทที่ ๓ ตอนที่ ๓ อีกครั้ง)

## กวีเป็นใคร

ทำไมจึงให้ความสำคัญแก่สงครามครั้งนี้โดยให้รายละเอียดอย่างมากในขณะที่ผู้อื่นที่บันทึกเหตุการณ์นี้กล่าวไว้อย่างสั้น ๆ เท่านั้น

ทำไมกวีจึงรู้สึกว่าเป็นพระมหากษัตริย์อย่างสิ้นพื้นที่เสด็จมาในการพระราชสงครามครั้งนี้ ถึงกับบรรยายว่าเมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมานั้นพระองค์เสด็จมาเพื่อ

“...มลายโศกหล้า                      เหลือสุข”

(๓)

และ

“มาตีบสีมาข้า                      ข่มเจ้ญ”

(๑๐)

กวีใช้โคลงสี่ถึง ๑๕๐ บท จากโคลงทั้งหมด ๒๕๓ บท เล่าเรื่องศึกเซลิ้ง รวมทั้งเล่าสาเหตุและผลแห่งศึกนี้ในขณะที่พงศาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ บันทึกเรื่องสงครามครั้งนี้เพียงประโยคเดียว และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกไว้นานกว่า ๒ บรรทัด เล็กน้อย ดังกล่าวแล้วในหน้า ๘๕

กวีคือใคร ถ้ามิใช่ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความโศก หรือความสุขของแผ่นดินเชียงขึ้น ซึ่งกวีเรียกว่า “สีมาข้า” คือเมืองหรืออาณาจักรของตัวท่าน

ในโคลงบทที่ ๘๑ กวีกล่าวถึงตนเองโดยนัยอีก เมื่อบรรยายพระราชประวัติจบลง แล้วสรุปว่าพระเกียรติยศของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีมากมายเกินกว่าใครจะกล่าวถึงให้ครบถ้วนได้ ตัวท่านจึงขอบันทึกไว้โดยสังเขปด้วยความรื่นรมย์ที่ได้ชักเถลาหังดงาม

แล้วท่านก็บอกว่าจากนี้ไป ท่านจะแต่งบทร้อยกรองนี้ต่อ กวีกล่าวถึงตนเองโดยนัยอีกเช่นเคย

ตอนนี้ท่านกล่าวย้อนหลังถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระยuthิธิฐิรไปเข้ากับฝ่ายศัตรูคือพระเจ้าเชียงใหม่ และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ “เสด็จมาฆ่าพลาญลาว ลักโลก” (๘๓)

กวีมีน้ำเสียงตัดพ้อ พระยuthิธิฐิรซึ่งตอนนี้กวีเอ่ยถึงโดยไม่มีคำที่แสดงยศศักดิ์ ฐานันดร นำหน้าชื่อ ด้วยการกล่าวว่าเป็นคนใจร้าย ที่ไปเข้ากับศัตรู และอวดกล้าชักนำศัตรูให้เข้ามาในบ้านเมือง ซึ่งได้แก่ พิชณุโลก หรือสองแคว (โปรดอ่านเรื่องพระยuthิธิฐิรในหน้า ๑๕๐ – ๑๕๖)

ท่านคิดว่าคำตัดพ้อพระยuthิธิฐิรว่าเป็นคนใจร้าย เช่นที่กวีกล่าวดังต่อไปนี้เป็นคำตัดพ้อที่เป็นสำนวนของกวีที่เป็นพระภิกษุหรือ คือกวีกล่าวว่า พระยuthิธิฐิร เป็นคน

“ใจร้ายไปโอบอ้อม      พลไพ  ริศเส  
มาอยู่ในเมืองอร      อวจากล้า...”  
(๘๔)

ท่านผู้อ่านคงยังจำได้ว่ากวีชื่นชมตัวละครสำคัญในมหาภารตยุทธ์มาก โดยมักจะนำคุณสมบัติเด่นของตัวละครเหล่านี้มาเปรียบเทียบกับพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่เมื่อชื่อพระยuthิธิฐิร ซึ่งเป็นพระเอกผู้เป็นสัญลักษณ์ของคุณธรรม ความดีเลิศ ในมหาภารตะ มาเป็นชื่อของอดีตผู้ครองกรุงสุโขทัยและพิชญโลก และซึ่งเป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและของตัวกวีเองด้วย (โปรดอ่านหน้า ๑๕๑ และ ๒๒๔) กลับเป็นคนอกตัญญูและเนรคุณแผ่นดินเกิดด้วยการ “ไปโอบอ้อม” เอาไพร่พลของศัตรูเข้ามาอยู่ในเมืองพิชญโลก ดังกล่าวแล้ว กวีคงจะเสียความรู้สึกที่มีต่อบุคคลผู้มีชื่อเป็นพระเอก แต่มีความประพฤติเป็นผู้ร้าย ผู้ชักศึกเข้าบ้านคนนี้ไม่น้อยเลย

กวีน่าจะเป็นพระภิกษุ กวีชาย หรือกวีหญิง ที่เรียกคนที่มีความพิเศษเช่นพระพุทธรูปนี้ว่า  
เป็นคน “ใจร้าย”

กวีให้ท้ายที่หมายถึงตนเองอีกครั้ง แต่ใช้คำอย่างคลุมเครือ ทำให้คิดว่าอาจเป็นคำพูดของ  
“นางเมือง” เมื่อกราบบังคมทูลราชชื่อนายทหารที่ติดตามนางเมืองและตนเองหนีกองทัพของน่าน  
และแพร่ที่เข้าไปในเมืองเชียงชื่นโดยที่พันมโนราชเปิดประตูเมืองให้ แล้วนางเมืองกับทหาร  
ทั้งหลายได้ต่อสู้เพื่อป้องกันบ้านเมืองแต่สู้ไม่ได้ จึงพากันหนีออกมาเผ่าๆ สมเด็จพระบรมไตร  
โลกนาถซึ่งกำลังเสด็จขึ้นมามีชัยแต่ยังไม่ทันจะถึง

ข้อที่น่าสังเกตในการกราบบังคมทูลราชชื่อนายทหารคือ กวีหรือ “นางเมือง” รู้จักนายทหาร  
โดยชื่อตัวหลายสิบคน ซึ่งแปลว่า ท่านต้องเป็นคนเชียงชื่น คู่เนย และเอาใจใส่ผู้น้อยถึงกับจำชื่อ  
เขาได้ ท่านเห็นความสำคัญของเขามากถึงขนาดบันทึกชื่อเขาไว้ในบทประพันธ์ที่ท่านตั้งใจ  
แต่งเพื่อเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

กวีเป็นผู้ที่รู้จักบุญคุณคน นายทหารเหล่านี้ติดตามตัวท่านและ “นางเมือง” ออกมาด้วยกัน  
เรียกได้ว่าเป็นนายทหารร่วมตาย การตอบแทนบุญคุณเพื่อนตายประการหนึ่งของผู้สร้างงานศิลปะ  
ท่านนี้คือ บันทึกชื่อเขาไว้ในผลงานที่ตนบรรจงสร้างสรรค์ไว้ให้เป็นอมตะ

ข้อดีคือคำที่ไพเราะที่สุดคำหนึ่งของมนุษย์

และกวีก็ได้สร้างคำไพเราะที่สุดเป็นของขวัญให้แก่นายทหาร ๓๒ – ๓๓ นาย ที่ติดตาม  
ท่านและ “นางเมือง” (ดูชื่อทหาร หน้า ๘๑ – ๘๒)

เมื่อกวีกราบบังคมทูลถวายรายงานนายทหารเสร็จแล้ว ท่านก็

“แถลงถวายเมื่อแห่นับ ทวารอยู่

พนมมโนราชได้

เบอกบรฯ

(๑๔๕)

ถึงผชนช้างม้าว

โถมพนน เฟื่องเฮ

ในนครกมุขยง

เกลื่อนกล่ำ

เร่รบเร่ร่อนเขา

รุมรอบ

สู้บได้คู่ข้า

จึงหนีฯ

(๑๔๖)



คำว่า “ตูข้า” ที่กวีใช้แทนตัวในตอนนี้อบเร้าชัดเจนว่า กวีร่วมต่อสู้ ตัดสินใจหนี และเป็นผู้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานความช่วยเหลือจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเฉพาะพระพักตร์ เพราะคำสรรพนาม “ตูข้า” นี้เป็น “บุรุษที่ ๑”

กวีเป็นพระภิกษุหรือเมื่อท่านบอกเราโดยนัยว่า ตัวท่านได้ต่อสู้กับกองทัพพม่าแล้วแพ้วที่จู่โจมเข้ามาไล่ฆ่าฟันผู้คนภายในกำแพงเมืองอย่างดุเดือด ตัวท่านนั้นยังรบก็ยิ่งเห็นข้าศึกกรมอยู่โดยรอบ ท่านสู้ไม่ได้จึงหนีออกมาเล่าฯ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

คำบรรยายในโคลงบทที่ ๑๔๖ ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพกวีที่ซ้างถือดาบผจญกองทัพซ้างและกองทัพม้าของข้าศึก จู่โจมฆ่าฟันกันเสียงกึกก้องไปทั้งเมือง

ถ้ากวีเป็นพระภิกษุท่านจะซ้าง ถือดาบเข้าสู่สนามรบ ฆ่าฟันข้าศึกด้วยตนเองอยู่ท่ามกลางสมรภูมิ ทั้ง ๆ ที่ห่มผ้าเหลืองอยู่เช่นนี้หรือ

และเมื่อสู้ศัตรูไม่ได้ก็ซ้างหรือม้าหนีจิวรปลิวเช่นนั้นหรือ

กวีเป็นพระภิกษุหรือ

ข้อความในโคลงบทที่ ๑๓๖ – ๑๔๘ สะท้อนบุคลิกภาพอีกด้านหนึ่งของกวี ต่างจากที่เราได้เห็นมาแต่ต้นว่าท่านเป็นปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธธรรม ภาษา และวรรณคดีสันสกฤต และเป็น “ศิลปิน”

ในโคลง ๑๓ บทนี้ และในบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการสงคราม แสดงให้เราเห็นว่าท่านเป็นคนกล้าหาญ และมีวิธีที่ฉลาดในการแก้ปัญหา รู้จักถอย รู้จักหนี เมื่อยามที่เห็นว่าถ้าสู้ต่อไปก็คงจะเสียชีวิต ท่านคงจะเป็นคนประเภทที่เชื่อว่า “ยืนอยู่ดีกว่านอนตาย” ท่านจึงหนีข้าศึกมาพึ่งผู้ที่ควรพึ่ง และท่านก็ได้พึ่งบุคคลผู้นั้น ผู้ซึ่งเสด็จ “มาสืบสิมา” ของท่านให้มีอายุยืนยาวต่อไปด้วยการ “ชมเชย” จนหมดไปจากแผ่นดินเชียงขึ้นดังที่ได้กล่าวแล้วหลายครั้ง

กวีมองความช่วยเหลือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถครั้งนี้ว่า เป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมถึงกับบรรยายไว้ในตอนต้นเรื่องว่า พระองค์เสด็จ

“...มามลายโสกล้ำ เลือสุข”

(๓)

“หล้า” ในบริบทนี้มีได้หมายถึงโลกมนุษย์อันกว้างใหญ่ หากแต่หมายถึงโลกรอบตัวกวี และหมายถึง “ตัวกวี” ผู้แต่ง ซึ่งเป็นชาวเชียงขึ้น และซึ่งตกอยู่ในความโสกล้ำไม่เพียงเพราะการจากไปชั่วชีวิตของหมื่นนคร แต่ความโสกล้ำนี้ทวีความสาหัสเมื่อกองทัพพม่าและแพรวจู่โจมเข้าไปไล่ฆ่าฟันชาวเมืองที่ลี้ภัยอยู่ภายในกำแพงเมือง ความโสกล้ำนี้แสนสาหัส เมื่อนางเมืองหรือตัวกวีสู้ข้าศึกไม่ได้ แล้วต้องถอยหนีทั้งเมืองไปหาความช่วยเหลือจากสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ประสบการณ์ชีวิตที่สร้างความโศกเศร้าแสนสาหัสให้เช่นนี้ ย่อมทำให้ใครก็ตามรู้สึกได้ว่า โลกทั้งโลกมีแต่ความโศกเศร้า ยากแค้นแสนเจ็บปวด เช่นเดียวกับที่กวีรู้สึกและบรรยายไว้ในโคลงเหล่านี้ และแม้แต่ในรายบทยแรกกวีก็บรรยายว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรง “ประหารทุกข์ให้เกษ” ใน “ยุคชุกชุม เป็นกรลือกรลือพร ธรณิลลจลพิจดต่าง ๆ”

แผ่นดินที่เต็มไปด้วยความเลวร้าย หายนะ รุนแรง วุ่นวายต่าง ๆ นั้น จะเป็นแผ่นดินใดเล่า ถ้าไม่ใช่แผ่นดินเขียงขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

คำว่า “โลก” ก็ดี “หล้า” ก็ดี “แผ่นดิน” ก็ดี ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเป็นคำที่กวีใช้เพื่อแทนความรู้สึกส่วนตัวย่างมีศิลปะคือ ใช้ในลักษณะที่เป็นโวหารแบบนามนัย มีความหมายขึ้นอยู่กับบริบทแต่ละบริบท ดังนั้น ผู้อ่านจึงต้อง “ตีความ” ด้วยการใช้วิจารณญาณมากกว่าด้วยการใช้เพียงพจนานุกรม

กวีกล่าวถึงตนเองโดยแฝงอยู่ในบริบทอีกครั้งหนึ่งเมื่อกล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระยาสิทธิไทย เพื่อเปรียบเทียบสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยามอยู่ท่ามกลางสนามรบกับพระบรมพมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ว่า เมื่อเห็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ให้เห็น

“รามราชาไทย” ในไม่ช้า

ทำไมกวีจึงเอ่ยพระนามพ่อขุนรามคำแหงฯ ซึ่งเป็นสมเด็จพระปฐมท้าว และพระมหาธรรมราชาสิทธิไทย ซึ่งเป็นสมเด็จพระท้าวของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในตอนที่สงครามกำลังดำเนินไปอย่างดุเดือด ทั้ง ๆ ที่กวีก็มีพระนามของเทพและนักรบในรามายณะและมหาภารตะให้นำมาเปรียบเทียบอยู่ไม่น้อย และท่านก็นำมาใช้บ่อย ๆ แล้ว

ถ้าหวนกลับไปดูรายนามนายทหาร ๑๒ นาย อีกครั้ง เราก็คงจะได้คำตอบไม่ต่างกันมากนัก กล่าวคือ กวีมีความประสงค์จะจารึกพระนามของพระบรมพมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ซึ่งเป็น “สมเด็จพระเจ้าไท้” ที่ท่านชื่นชมเป็นพิเศษไว้ในผลงานศิลปะชิ้นนี้ด้วย

กวีเอ่ยถึงตนเองอย่างชัดเจนเป็นครั้งสุดท้ายในโคลงบทที่ ๒๘๔ คราวนี้ใช้คำแทนตัวเองว่า “เรา” ซึ่งมีความหมายถึงตัวกวี แต่เป็นตัวกวีที่มีได้ต่อสู้กับข้าศึกโดยเป็นผู้นำอย่างโดดเด่นตามลำพังอีกแล้ว กวีเป็นส่วนหนึ่งในกองทัพของพันธมิตรซึ่งมีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นแม่ทัพหลวง กวีได้อยู่ในสมรภูมิได้เห็นการสู้รบต่อหน้าอย่างใกล้ชิด มีประสบการณ์พิเศษที่ต้องการบันทึกไว้ให้ผู้อื่นได้รู้ เช่น ได้เห็นว่าเมื่อทหารข้างรบกัน ทหารจะพยายามบังคับช้างให้ทำลายขาของอีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้ช้างต้องใช้งาวิดกัน ดันให้ฝ่ายตรงข้ามขึ้นแขวน ซึ่งจะทำให้เสียการทรงตัวและล้มลง

ได้เห็นกองพลของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไล่ล่ากองทหารลาว เมื่อพันกรุมเชือดและแทงม้าทุกตัว แล้วก็หันหัว

ได้เห็นช้างที่ชื่อ “ทรงบุญ” แสดงวิกรรมและได้เห็นช้างใจเสาะที่ชื่อ “พองสมุทร” ตื่นตกใจอยู่กลางสนามรบ

ได้เห็นสิ่งที่น่าเสียวไส้คือ เห็นทหารลาวที่หิวขาด ตัวห้อยติดอยู่ที่คอช้าง มีเลือดไหลอาบเป็นฟองจนแห้งไปเอง เห็นทหารที่สวมหมวกทองกุดฟันเข้าปะทะข้าศึกอย่างรวดเร็วราว “คิดนิ้ว” เห็นทหารกลุ่มนี้สับคนต่อสู้กับลาวเป็นพัน แล้วหันเห็ดหัวได้หัวมาถวายอย่างต่อเนื่อง เห็นพวกทหารที่ถือแพน ถือดั้งเคิน “โยโย” เข้าไปทักทายกับข้าศึกก่อนจะสู้กันตัวต่อตัว แล้วลาวก็ตายและแตกตื่นกลัวจนไม่เป็นกระบวน เห็นทหารลาวที่ช้างลนลานหนีไม่ดูทิศทาง ผ่านเข้าไปในป่ามะขาม ถูกกิ่งมะขามรูดตกลงมาอยู่ที่เท้าช้าง แล้วก็ถูกจับล่าม ถูก “ถาง” ล้มตายกันเดียวรายกับต้นกล้วยที่ถูกฟันล้มลงระเนระนาด แล้วกวียังคาดิมองเห็นทหารที่กั้นกลดถวายสมเด็จพระราชโอรสขวัญหนีเข้าป่าหน้าซัด ตะลึงตะลนหดหัวแล้วห่อตัวเข้าไว้ เห็นพวก “ขวน” คือลาวล้านนาวิ่งเหย้ง ๆ หนีกันจ้าละหวั่น วุ่นวายไปทั้งป่า

แล้วกวีก็บรรยายข้ามไปถึงตอนที่กองทัพไล่ตามพวกลาวผ่านบ้านเมืองต่าง ๆ ชาวเมือง

“เห็นเราทุกแห่งห้อม คิดตาม”

(๒๘๔)

แปลว่ากองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งมีตัวกวีรวมอยู่ด้วยได้พันมิตรเพิ่มขึ้นระหว่างทาง

ท่านผู้อ่านคิดว่ากวีท่านนี้เป็นพระภิกษุหรือ ในเมื่อท่านถือดาบชี้ช้างนำทหารเข้าสู้รบอยู่ในสมรภูมิ ทั้งในเมืองเชียงขึ้น แต่สู้ข้าศึกไม่ได้ต้องถอยหนีมาหาที่พึ่ง แล้วต่อมาก็ร่วมอยู่ในกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไล่กวาดล้างศัตรูออกไปให้พ้นขอบขัณฑสีมา และเรียก “สีมา” นั่นว่า “สีมาข้า” คือเมืองของข้าพเจ้า

และกวีท่านนี้มีความสัมพันธ์อย่างไรกับเมืองเซียง / เชียงขึ้น / ศรีสัตนาคนาน้อย จึงเรียกเมืองนี้ว่า “เมืองของข้าพเจ้า” (ดูหน้า ๑๕๔ และ ๑๕๘)

กวีเป็นพระภิกษุหรือ จึงกล่าวว่า พวกที่ห้อมล้อมติดตาม “เรา” ซึ่งได้แก่ ตัวกวีและทหารทั้งหลาย ช่วยกันโหมโจมตีเมืองต่าง ๆ ชนิดที่เรียกว่า “กวาดล้าง” กันเลยทีเดียว และได้เงินทองมากมายเหลือที่ทหารทุกหมู่จะหาได้หมดแล้วยังได้ข้าวนาง ช้าง ม้า มาน้อยมเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีกอย่างเนืองแน่น

กวีที่เป็นพระภิกษุจะบันทึกพฤติกรรมที่ละเมิดเบญจศีลเป็นคำร้อยกรองที่ตั้งใจจะให้ยืนยงเป็นอมตะ ดังนี้หรือ

“เห็นเราทุกแห่งห้อม      ติดตาม  
โหมประนงเมืองโถม      จวบล้าง  
เงินทองแลเหลือหาม      ทุกหมู่  
นางมิ่งเมืองม้าช้าง      ถังถวายเป็น

(๒๘๔)

ในที่สุดเมื่อสงครามยุติ กวีก็สรุปว่า

“ร้อยท้าวรวมริบเข้า      มาทูล ท่านนา  
ถวายประทุมทองเปน      ปิ่นเกล้า...”

(๒๘๕)

จากการติดตามเรื่องราวที่กวีเล่าโดยใช้คำสรรพนามแทนตัว ทั้งโดยตรงและโดยนัยจนจบแล้ว เราคงพอจะมองเห็นภาพร่าง (sketch) ของกวีชัดขึ้นบ้าง ต่อจากนี้ขอเชิญท่านพิจารณาคำที่กวีใช้เปรียบเทียบโดยทั่วไป เพิ่มขึ้นจากการอ้างถึงนักรบในรามายณะและมหากาณะ โดยเริ่มต้นที่คำประพันธ์ซึ่งคัดมาข้างบนนี้

กวีคงจะชอบดอกบัวมากกว่าดอกไม้อื่น ในโคลงบทสุดท้ายนี้จึงกล่าวถึงอีกโดยเล่าว่า เจ้าเมืองนับร้อยนำดอกบัวทองมาถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในขณะที่ในรายบทรแรก ท่านกล่าวถึงตัวท่านเองว่า พนมมือเป็นรูปทรงของดอกบัว ถี้อดอกบัวเข็มเพื่อกราบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดังนั้น เมื่อกวีเปรียบสิ่งที่มีปริมาณเล็กน้อยว่า

“เท่าไย”      (๔๔)

ซึ่งปัจจุบันเขียนว่า “เท่าใด” นั้น “ไย” ที่ท่านกล่าวถึงย่อมจะต้องหมายถึง “ไยบัว” มิใช่ไยแมลงมุม ดังที่มีผู้เคยให้ความเห็นแน่นอน เพราะในกวีนิพนธ์เรื่องนี้ผู้เขียนยังมิได้พบว่ากวีกล่าวถึงแมลงมุมในที่ใดเลย ในขณะที่ท่านกล่าวถึงดอกบัวตั้งแต่ตอนต้นของรายบทรแรก และในโคลงบทสุดท้าย

การเปรียบสิ่งเล็กน้อยกับไยบัวของกวีสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ส่วนหนึ่งของท่านว่า ท่านจะต้องอยู่ใกล้ชิดดอกบัว และท่านจะต้องเป็นผู้ที่มีความละเอียดประณีตในหัวใจจึงมองเห็นไยบัว และรู้สึกประทับใจในความบอบบาง และในปริมาณอันเล็กน้อยของเส้นไยบัว ซึ่ง

โดยปกติเราจะเห็นไขบัวไม่ได้ เราจะเห็นไขบัวได้ก็ต่อเมื่อเราหักก้านบัวสดหรือสายบัวสด หรือมีคนหักก้านบัว หรือสายบัวสดส่งให้เราในทันที

การใช้คำเปรียบเทียบที่สะท้อนให้เห็นความเป็นคนมีใจละเอียดของกวีมีอยู่ในที่อื่น ๆ อีก เช่น เมื่อเปรียบเทียบความกลัวสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถของ “พลลาว” ในกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ว่า กระโจนหนีไม่เหลียวหลัง เพราะกลัวท่านจะฆ่า พวกที่รอดตายหน้าซัดเป็น “ไขขาว” (บทที่ ๕๖) คือไขต้มสุกที่ปอกเปลือกออกหมดแล้ว คนที่คุ้นเคยกับไขต้มสุกที่ปอกเปลือกจนมองเห็นแต่ไขขาวก็มีแต่คนทำอาหาร เด็กเล็ก ๆ พระภิกษุ หรือคนชั้นสูงเท่านั้น

กวีควรจะอยู่ในกลุ่มใด ท่านผู้อ่านก็คงจะตอบได้เอง

ความที่กวีเป็นคนมีใจละเอียดดังกล่าว ท่านจึงมีความพิถีพิถันและให้ความสำคัญอย่างมากแก่สิ่งที่เป็นรายละเอียด และจากการสังเกต ผู้เขียนพบว่าโดยทั่วไปผู้หญิงมักจะเอาใจใส่ในสิ่งที่เป็นรายละเอียดในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ มากกว่าผู้ชายซึ่งมักจะให้ความสำคัญแก่สิ่งที่เป็นโครงสร้างมากกว่ารายละเอียด

ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพายนี กวีกล่าวถึงสิ่งที่เป็นรายละเอียด ซึ่งเป็นที่สะดุดใจหลายแห่ง เช่น

เมื่อกวินมัสการพระรัตนตรัย ท่านกล่าวคำมนัสการพระพุทธอย่างละเอียด นมัสการพระธรรมแล้ว ท่านมิได้กราบไหว้พระสงฆ์โดยทั่วไป หากแต่เลือกนมัสการเฉพาะผู้ที่พระอรหันต์ทั้งแปดประเภทเท่านั้น คือ ท่านกล่าวไว้ในร่ายบทแรก ดังนี้

“อัครมาภิวันทอรรษฏารยาภิวาท”

ส่วนพระอรหันต์ทั้งแปดประเภทมีคุณสมบัติเฉพาะแต่ละประเภทอย่างไร โปรดดู **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** ของพระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), ๓๘๖ – ๓๘๗.

ต่อมากวีกล่าวว่าพระเกียรติยศแห่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นมีรายละเอียดมากมาย แม้มวลหมู่ชนปราชญ์ผู้มีความเชี่ยวชาญพันคน และแต่ละคนมีพินิจ และทุกล้นกล่าวพรรณนาพระเกียรติยศของพระองค์ ก็ไม่สามารถกล่าวให้ครบอย่างถี่ถ้วนได้ กวีใช้ภาษาดังนี้

“...พนนมวลธเมธาเซว ชั่วไฉยได้  
แลศรีศแลศรีศพนน ชิวห่ ก็ดี  
ฤรายศให้ถ้วน ถี่แถลง”

(๘๒)

คำว่า “ศรีศ” คือ “ศิระะ”

เมื่อบรรยายขบวนเรือในกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก่อนจะเคลื่อนออกจาก  
ท่าหน้าที่พิษณุโลก กวีแจกแจงประเภทของเรืออย่างละเอียด เช่น เรือที่มีหลังคาทอง หลังคาธรรมดา  
เรือที่มีที่นั่งเป็นทองและไม่เป็นทอง เรือที่ใช้พายทอง และพายเงิน เรือแพ่ง<sup>(๓.)</sup> เรือโยง (บางท้องถิ่น  
เรียก “เรือพ่วง”) เรือหุ้ม เรือห่อ เรือแห เรือชา เรือแซ<sup>(๔.)</sup> เรือที่จัดทำเครื่องเสวย และเรือที่ทำอาหาร  
สำหรับทหารและคนอื่น ๆ [(ก.) และ (ข.) ดูหมายเหตุท้ายบทที่ ๕]

การที่กวีระบุว่าในกองทัพเรือนี้มีเรือที่เป็น “คร้ว” ด้วย ก็ดูเป็นการกล่าวถึงรายละเอียดแล้ว  
แต่กวียังแยกประเภทเรือที่เป็นคร้วอีกด้วยว่า เป็น “คร้ว” ที่ทำเครื่องเสวย และ “คร้ว” ธรรมดา ดังนี้

“เรือคฤหเรือแคร่เต้า      เต็มแคว น่านนา  
เรือเครื่องเรือคร้วกลา      คล้าหล้า...”

(๑๕๒)

การจาระไนชื่อทหาร ๓๒ – ๓๓ คน ที่หนีออกจากเมืองเชียงขึ้นตามกวี (หรือนางเมือง) มา  
ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของความใส่ใจในสิ่งที่เป็นรายละเอียด (ดูหน้า ๘๐ – ๘๑)

การระบุจำนวนทหาร ช้าง ม้า ในกองทัพต่าง ๆ ก็เป็นอีกหลายตัวอย่างที่สะท้อนลักษณะ  
จิตใจของกวีที่ใส่ใจในเรื่องที่เป็นรายละเอียด เช่น ระบุว่า ทหารกล้าผู้มีฝีมือที่ติดตามกวีออกมาจาก  
เชียงขึ้น มีแปดร้อยนาย และมีม้าพร้อมเครื่องประดับทั้งดงามอีกสามร้อยม้า (บทที่ ๑๔๔ – ๑๔๕)  
ทหารในกองทัพพระยาสุโขทัยมีแปดพันเท่ากับในกองทัพเมืองกำแพงเพชร ช้างหลวงในกองทัพ  
สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นับเฉพาะตัวที่เก่งกล้าสามารถมีพันเชือก ส่วนทหารในกองทัพหลวง  
นับเฉพาะผู้ที่มีความสามารถเป็นเลิศ มีสามหมื่นซึ่งมีฝีมือเสมอทหารชั้นเยี่ยมสามแสนคน ทหาร  
ทั้งหมดในกองทัพนี้ กวีได้เห็นว่าสิบคนต่อสู้กับทหารลาวเป็นพัน ซึ่งมองดูรวมกันมีขนาดใหญ่เป็น  
ภูเขา และมีผลดังคำพูดของกวีเอง ดังนี้

“...สิบคนต่อลาวพนน      ภูใหญ่  
ห่นนเด็จพระได้หัว      ถั่งถวาย...”

(๒๓๘)

ส่วนทหารช้างของล้านนาที่ถูกฟันหัวขาด แต่ตัวยังห้อยติดอยู่ที่คอช้างนั้น เลือดที่ทะลัก  
ไหลอาบออกมามีฟองด้วย กวีบรรยายภาพนั้นดังนี้

“ลาวหวขาดห้อยติด      คอสาร  
ฟุ่มเลือดหลามไหลจร      จวบจั้ง...”

(๒๓๑)

ภาพการรบภาพสุดท้ายคือ ภาพกองทหารลาวที่แตกยับเยินไม่เป็นกระบวน กวีเล่าว่าทหารที่อยู่บนหลังช้างซึ่งวิ่งกระเจิดกระเจิงผ่านดงมะขาม ถูกกิ่งมะขามกวาดรูดตกลงมากองอยู่ที่เท้าช้าง แล้วก็ถูกจับ ถูกถาง รวากับถางหญ้า ถูกฆ่าทิ้ง เหมือนต้นกล้วยถูกฟัน ล้มระเนระนาด กวีเล่าว่าทหารที่กั้นกลดถวายสมเด็จพระราชโอรสเห็นภาพข้างบนนี้แล้วถึงกับตกตะลึง หดหู่ ห่อตัว หน้าซีดเผือด ขวัญหนี

กวีบรรยายภาพนั้น ดังนี้

“กั้งกลดไท้ท้าวราช      เอรส ท่านนา  
ขวัญก่ยงกินเผื่อนไป      เผือดหน้า  
ตรลึงตรลานหด      หวห่อ ตนแฮ...”

(๒๘๒)

กวีที่ให้ความสำคัญแก่รายละเอียดจนถึงกับต้องบันทึกไว้ในบทประพันธ์ขนาดสั้นที่ใช้คำทั้งหมดไม่เกินหมื่นคำเช่นนี้ น่าจะเป็นกวีชายหรือกวีหญิงที่มีจิตใจละเอียดประณีตและเข้มแข็ง

ภาษาเฉพาะตัวของกวีที่สะท้อนบุคลิกภาพภายในจิตใจ ยังมีให้เห็นที่คำที่กวีคิดมาใช้ในการเปรียบเทียบความงามของสิ่งที่เป็นรายละเอียดในกองทัพ คำเหล่านี้เป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไปในวงการศิลปะ เช่น เรื่องของสี แสง พื้นผิวว่าง รูปร่าง และรูปทรง

กวีเปรียบเทียบสีของรูปหนุมานในธงที่ชื่อว่า “กบี่ฐช” ว่าขาวราวกับจะทำให้สีขาวอื่น ๆ “พองพ่าย” ไป (บทที่ ๑๕๕)

กวีเปรียบเทียบแสงอาวุธที่ทหารในกองทัพสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถืออยู่ว่า เป็นประกายขาววับราวกับจะ “ฉลุเมฆ” (บทที่ ๒๐๓)

กวีชมความงามของช้างที่ชื่อ “เมอลมนตรศักดิ์” (บทที่ ๒๑๕) ว่า แม้ใครจะเขียนรูปแข่งก็เกรงว่าจะงามไม่ได้เท่าคือ “ขย่น ขามแข่ง”

ช้างที่ชื่อ “พรพระกรรม” นั้นงามราวกับ “วาดไว้” (บทที่ ๒๒๘)

ส่วนช้างที่ชื่อ “พรพระเสด็จ” นั้นมองดู “ดูแค้น” (บทที่ ๒๓๐) เท่านั้น คือ ไม่ใคร่งาม ประณีตเท่าใดนักเพราะดูเพียง “แค้น” ไว้

ในขณะที่ช้างอื่น ๆ อีกหลายเชือก อวบอ้วนสมบูรณ์ราวกับปั้น แต่บางเชือกก็งามเหมือนมีการ “เกลา” และ “เหลา” และ “หล่อ” อย่างประณีต

กวีชมเครื่องประดับบนตัวช้างว่า งามเท่าภาพเขียน “แลเครื่องแลช้างคือ      กู่ขย่น” (บทที่ ๒๔๑)

ในทำนองเดียวกับคำที่กวีใช้เปรียบเทียบเมื่อชมช้าง กวีก็ชมม้าด้วยคำที่ใช้ในวงการศิลปะ  
ดังนี้

“...สยามกรรณสุพรรณหงษ์ ขยันท่ง งามแฮ”  
(บทที่ ๒๔๗)

“สีหเบญจราชาดิพยัங ขยันทาม แข่งแฮ”  
(บทที่ ๒๔๘)

“โถมอินทสรอาจแม่น มือแมน แต่งแฮ”  
(บทที่ ๒๕๐)

“โถมศรีสีหาสนล้ำ เลขา”  
(บทที่ ๒๕๑)

“จักรลักษณ์ศักดิ์พาหแม่น แมนเฉลา”  
(บทที่ ๒๕๒)

จากการพิจารณาคำที่กวีใช้ดังที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น ท่านผู้อ่านคงจะมีภาพของกวีปรากฏขึ้นในจินตนาการชัดขึ้นอีก แต่ผู้เขียนใคร่ขอเสนอตัวอย่างภาษาที่กวีใช้เพิ่มเติมอีกประเภทหนึ่ง นอกเหนือจากการใช้คำที่อยู่ในวงการของผู้ทรงคุณวุฒิชั้นสูง การใช้คำสรรพนามแทนตัวในรูปศัพท์ต่าง ๆ และในที่ต่าง ๆ การใช้คำเปรียบเทียบที่แสดงว่าเป็นผู้มีจิตใจละเอียดประณีต และเป็นผู้ที่ใกล้ชิดวงการศิลปะ หรือเป็นผู้ที่สนใจงานจิตรกรรมและประติมากรรม

การใช้คำอีกประเภทหนึ่งในกวีนิพนธ์บทนี้คือ การใช้คำที่เรียกว่า “ภาษาพูด” หรือ “ภาษาปาก” เป็นการใช้อย่างเป็นกันเอง สบาย ๆ แทบไม่ต้องการ “แปล” เช่น

กวีแสดงความชื่นชมและเทิดทูนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยบรรยายว่าทรงรอบรู้ในการต่าง ๆ คือ

“การบุญการบาปแท้ ทุกการ”  
(บทที่ ๔๑)

กวีบรรยายเรื่องการจราจรในแควน่าน เมื่อเรือจำนวนมากสำหรับนายทหารชั้นสูงออกเดินทางว่า มองดู



“ยุ่งยุ่งแฉ่ย้ายย้าย      กล่าวไคล”  
(บทที่ ๑๘๕)

ส่วนตอนที่เรือต่าง ๆ กำลังจะเคลื่อนตัวตามกระบวนเสด็จ กวีเล่าว่า เนื่องจากมีเรือมากมายจนเต็มแคว ทำให้การจราจรทางน้ำติดขัด จึงต้อง

“หยุดรบายนกันไป      จึงได้”  
(๑๘๓)

เมื่อจัดกระบวนทัพใหม่บนท้องทุ่งอันกว้างใหญ่แล้ว คราวนี้กวีเอ่ยถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า “พระเจ้าช้างเผือก” อาจจะเป็นเพราะช้างทรงของพระองค์เป็นช้างเผือก หรือเป็นเพราะพระองค์ทรงช้างอยู่ท่ามกลางกองทัพช้างอันน่าเกรงขามและสง่างาม หรือเป็นเพราะพระองค์เพิ่งจะทรงได้ช้างเผือกมาก่อน สงครามคราวนี้เพียง ๓ ปี<sup>๕</sup> กวีบรรยายว่า เหล่าทหารที่ถือธงและเครื่องสูงประดับพระราชอิสริยยศนั้น เดินแห่กันไปอย่างกล้าหาญและหนาแน่นรอบพระองค์ กวีใช้คำในภาษาพูดเป็นคำซ้ำซ้อนที่สร้างภาพในจินตนาการได้อย่างชัดเจน ดังนี้

“หาญแห่จุ่มจุ่มล้อม      หน่นนหนา”  
(๒๕๕)

ส่วนทหารที่ถือแพนและดั่งก็เดิน “ไยไย” เข้าไป “ทักแทน” ข้าศึกก่อนจะสู้กัน “ตวตอตว” (๒๗๕)

กวีใช้ภาษาพูดเช่นที่ยกมาเป็นตัวอย่าง สอดแทรกอยู่ในช่วงที่ ๒ และ ๓ ของเรื่อง คือช่วงที่กล่าวถึงวิกฤตการณ์ภายในเมืองเชียงขึ้น และช่วงที่กล่าวถึงการพระราชสงครามซึ่งเป็นช่วงที่มีบรรยากาศค่อนข้างตึงเครียด ในสองช่วงหลังนี้กวีใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่ายกว่าช่วงแรกคือ ช่วงที่กวีกล่าวสรรเสริญพระเกียรติยศ พระปัญญาบารมี พระบรมเดชานุภาพ และพระมหากรุณาธิคุณแห่งองค์สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีต่อ “โลก” ซึ่งแท้ที่จริงกวีหมายถึง พระมหากรุณาธิคุณที่ทรงมีต่อเมืองเชียงขึ้นและแก่ตัวกวีเป็นสำคัญ ในช่วงนั้นกวีใช้ภาษาที่อาจเรียกได้ว่า “เหนือมาตรฐาน” อันเป็นภาษาที่สื่อสารกันได้เฉพาะคนในกลุ่มนักปราชญ์ราชบัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิอย่างสูงเท่านั้น

ภาษาที่กวีใช้เริ่มเป็นที่เข้าใจได้ง่ายขึ้นบ้างในช่วงที่บรรยายพระราชประวัติ

การที่กวีใช้ภาษาต่างระดับในโอกาสที่แตกต่างกัน เช่นที่ปรากฏในเรื่องยวนพ่าย นอกจากจะแสดงให้เห็นความเป็นผู้ตระหนักในพฤติกรรมการใช้ภาษาของคนในสังคม และความสามารถของกวีในการใช้ภาษาเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ อย่างกลมกลืน สวยงาม แล้วยังมีผลคืออย่างอื่นอีก เช่น

๑. ทำให้คนรุ่นหลังได้ประจักษ์ในวัฒนธรรมทางภาษาของสังคมไทยในอดีตที่มีรายละเอียดมากกว่าการใช้ภาษาระดับเดียวโดยตลอด

๒. เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้วินิพนธ์เรื่องนี้มี “จิตวิญญาณ” เป็นศิลปกรรมที่มีชีวิต

๓. ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังที่ชื่นชอบลักษณะภาษาที่แตกต่างกันได้รับรสชาติที่ตนพึงพอใจตามอัธยาศัย และตามภูมิปัญญาของแต่ละคนที่มีแตกต่างกัน

๔. การเกิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างสูงสุด ด้วยการคัดสรรและสร้างคำอันมีกำเนิดมาจากภาษา “ชั้นสูง” อันได้แก่ ภาษบาลีสันสกฤตโดยใช้ตัวอักษรไทยบันทึกนั้น เป็นการเหมาะสมที่สุดด้วยประการทั้งปวง ที่สำคัญคือเป็นการสร้างมาตรฐานและแบบอย่างสำหรับกวีรุ่นหลังที่จะใช้เป็นแนวทางในการใช้ภาษาให้เหมาะกับบุคคล และเหมาะกับโอกาส

ส่วนผลเสียของการใช้ภาษาในลักษณะนี้คือ หากไม่มี “ครู” หรือ “นักวิจารณ์” หรือผู้ให้กำลังใจ บุคคลทั่วไปก็มักจะไม่สามารถผ่านด่านแรกเข้าไปรับประสบการณ์อันน่าตื่นเต้น น่าติดตามที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ พลัดโอกาสที่จะได้รู้จักถ้อยคำที่มีเสียงไพเราะ สร้างภาพทึ่งงดงาม ที่จรรโลงใจ พลัดโอกาสที่จะได้รู้จักวิถีชีวิต ความทุกข์ ความสุข โลกทัศน์ ค่านิยม ความสำเร็จ ความล้มเหลว ของบรรพชนที่เคยมีชีวิตอยู่บนแผ่นดินเดียวกับเราเมื่อ ๕๐๐ ปี กวามาแล้ว

วัตถุประสงค์ประการหนึ่งของหนังสือนี้คือ เพื่อเป็นสะพานเชื่อมท่านผู้อ่านในวันนี้กับวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นกำลังใจให้ท่านได้ผ่านด่านแรกเข้าไปจนถึงช่วงที่สองและที่สาม

อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์สำคัญของหนังสือนี้คือ เพื่อจะได้รู้จักตัวผู้แต่งวรรณคดีอมตะเรื่องนี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมีวิธีการให้ใช้สืบค้นหาให้รู้จักได้

นอกจากข้อสังเกตข้างต้นเรื่องการใช้ภาษาในวินิพนธ์เรื่องยวนพ่ายที่ทำให้คิดว่ากวีเป็นสตรีแล้ว ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ ที่สนับสนุนความคิดนี้อีก เช่น การให้ความสำคัญแก่เรื่องของ “หัวใจ” ที่หมายถึงสภาวะของจิตใจ (ดูหน้า ๑๕๘) และการมีพฤติกรรมในลักษณะที่เรียกว่า “ย่ำคิด ย่ำทำ” ซึ่งจะเห็นได้จากการที่กวีกล่าวถึงการปิดประตูเมืองเพื่อสู้ศึกครั้งที่ ๒ ถึง ๕ ครั้ง คงเพราะเข็ดที่พันทมนราชนเปิดประตูให้ข้าศึกเข้าเมืองได้ในระยะแรก (ดูหน้า ๑๗๒)

ความรู้สึกที่ให้ความสำคัญแก่เรื่องของจิตใจก็ดี และความกังวลหรืออาจจะมองว่าเป็นความรอบคอบ ซึ่งแปรออกมาเป็นพฤติกรรม “ย่ำคิดย่ำทำ” ก็ดี ผู้เขียนสังเกตพบว่า ความรู้สึกเหล่านั้นมักเกิดขึ้นแก่หญิงมากกว่าหรือบ่อยกว่าเกิดขึ้นแก่ชาย

ผลของการวิเคราะห์ การใช้คำของกวีทั้งคำที่กวีใช้แทนตัวโดยตรงและโดยนัย การใช้โวหารเปรียบเทียบ และการใช้คำที่แสดงให้เห็นบุคลิกภาพเฉพาะของกวี ดังที่ได้กล่าวไว้ใน

ตอนต้นของบทนี้ อาจจะยังมีความหนักแน่นไม่เพียงพอที่จะสรุปว่า กวีคือ เจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย ผู้เป็นพระประยูรญาติในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเป็นชาวเชลียง

แต่ถ้าเรามองย้อนไปถึงคำที่กวีใช้ในการกล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในบทที่ ๔ ตอนที่ ๑ เราจะพบว่ากวีใช้คำที่มีความหมายโดยตรงว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นพระประยูรญาติของท่านคือ กวีใช้คำว่า “สมเด็จพระเจ้าไท้” และ “เหง้าไท้”

ขอเชิญท่านอ่านคำของกวีเองเมื่อกล่าวว่า “กรุงลาว” ซึ่งได้แก่ พระเจ้าเชียงใหม่ เกรงกลัวสมเด็จพระเจ้าผู้เป็นใหญ่ จึงถอยทัพพ่ายพองหนีไป ดังนี้

“กรุงลาวกลอยขยายหน้า ดาต่าย ทรายแฮ  
 จักอยู่เมืองเกรงกรร บ่ได้  
 กลัวกลับเกลื่อนพลอยาย อยงงออก  
 หนีสเด็จพระเจ้าไท้ พ่ายพองฯ”  
 (๘๕)

และเมื่อกวีกำหนดให้ “นางเมือง” พுகกับประชาชนเรื่องความคิดที่จะถวายเป็นเมืองเชียงขึ้นกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพื่อให้เป็นแผ่นดินเดียวกับเมืองของ “ญาติผู้เป็นใหญ่” นางเมืองก็พุดดังนี้คือ

“...คิดควรอ่วยแดนคล บัวบาท พุ่นแฮ  
 เมื่อยงเมืองเหง้าไท้ ก่อนกาล”  
 (๑๒๕)

กวีใช้คำ “เหง้าไท้” และ “สมเด็จพระเจ้าไท้” เมื่อหมายถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอีก ๓ ครั้ง ในโอกาสต่าง ๆ ดังที่ท่านได้เห็นแล้วในหน้า ๘๗ – ๘๘

การใช้คำทั้งสองนี้เมื่อกวีหรือ “นางเมือง” กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ย่อมมีความหมายชัดเจนว่า ทั้งตัวกวีและผู้ที่ถูกกวีสมมุติขึ้นแทนตัวในมิติอื่น เป็นพระญาติในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแน่นอน

และการที่กวีสมมุติตนเองเป็น “นางเมือง” ก็ดี หรือสร้าง “นางเมือง” ขึ้นให้แสดงบทบาทแทนตนก็ดี (ดูหน้า ๑๒๔ – ๑๒๖) ย่อมเสริมข้อมูลอื่น ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ซึ่งทำให้อนุมานได้อย่างมั่นใจว่า กวีเป็นสตรี

ส่วนการบรรยายสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองเชียงขึ้นหรือเมืองเชลียง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ทั้งภูมิศาสตร์กายภาพ และภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ดังที่กวีบรรยาย

ซึ่งได้กล่าวถึงโดยสรุปแล้วในบทที่ ๓ ตอนที่ ๒ เมื่อเสริมกับความรู้ที่กวีเรียกเมืองนี้ว่า “เมืองของข้าพเจ้า” ก็บอกอย่างชัดเจนว่าท่านเป็นชาวเมืองเชลียง

ถ้ากวีเป็นคนเมืองอื่น กวีจะไม่สามารถบรรยายภูมิทัศน์ของเมืองเชียงขึ้นได้อย่างละเอียด เช่นที่ปรากฏในโคลงบทที่ ๑๕๕, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๖๓, ๑๖๗ – ๑๗๐

ภาพที่กวีบรรยายไว้เมื่อประมาณ ๕๓๐ ปี มาแล้ว ยังเหลือร่องรอยให้จำได้ โดยเฉพาะสภาพภูมิศาสตร์ทางกายภาพนั้น ยังอยู่ในสภาพเดิมเกือบทั้งหมด ยกเว้นลำธารบางเมง กล่าวคือ

เมืองเชียงขึ้นนี้มีแม่น้ำยมไหลขนานทางด้านตะวันออก ตามยาวตลอดตัวเมือง ทำหน้าที่ซึ่งกวีกล่าวว่า เป็น แอ ของเมือง [(ค.) คูหาหมายเหตุท้ายบท]

ส่วนบางเมงซึ่งกวีกล่าวว่า “เป็นชื่อ” ของเมืองนั้นฟังดูเหมือนจะเป็นร่องน้ำ ลำธาร หรือ คลอง ในปัจจุบันไม่เหลือธารน้ำให้เห็นในแนวราบ แต่ถ้ามองภาพถ่ายทางอากาศจาก PointAsia.com ซึ่งมีความชัดเจนกว่าจาก Google Earth จะเห็นร่องน้ำ ๒ แนว แนวหนึ่งยาวพาดผ่านด้านหลังภูเขาเผดภายในกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ คือเขาพนมเพลิงและสุวรรณคีรี ปลายแนว น้ำด้านตะวันตก หดุดอยู่ใกล้มุมกำแพงด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนปลายด้านตะวันออกมาหดใกล้แม่น้ำยมเหนือแก่งหลวง ไม่ห่างจากประตูเตาหม้อมากนัก (ดูภาพ ๑๗)

ส่วนร่องน้ำแนวที่สอง มองเห็นไม่ชัดเจนเท่าแนวแรก แต่ก็พอจะเห็นได้ว่าเป็นร่องน้ำที่ขนานแนวกำแพงด้านทิศเหนือ ยาวจากแม่น้ำยมไปทางมุมกำแพงด้านตะวันตกเฉียงเหนือเช่นกัน

มีร่องรอยว่าแนวร่องน้ำทั้ง ๒ แนวนี้ จะเคยเชื่อมต่อกัน และจะต่อกับร่องน้ำที่ไหลอยู่นอกกำแพงเมืองไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ในแผนที่เมืองศรีสัชนาลัยฯ ซึ่งนายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ถ่ายภาพมาจากหนังสือเรื่อง เทียวเมืองพระร่วง แล้วตีพิมพ์แทรกไว้ในยวนพ่ายโคลงฉันท์ฯ ระหว่างหน้า ๒๓๒ กับ ๒๓๓ มีภาพ “ร่องตาเต็ม” อยู่นอกกำแพงเมืองผ่านมุมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือขึ้นไปทางเหนือ นอกกำแพง (ดูภาพ ๑๘)

นักโบราณคดีที่ปฏิบัติงาน ณ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย<sup>๒๐</sup> พบว่า มีทางน้ำที่คั่นและบางตอนก็แห้งออกจากร่องตาเต็มผ่านมาด้านเหนือของเมือง แล้วทางน้ำนั้นได้วกเข้ามาต่อกับคูเมืองที่ประตูเตาหม้อ

ผู้เขียนสันนิษฐานว่า แนวร่องน้ำหรือร่องน้ำที่เห็นจาก PointAsia หรือจาก Google Earth หรือทางน้ำที่นักโบราณคดีพบ หรือ “ร่องตาเต็ม” ซึ่งอาจจะรับน้ำมาจากทิวเขาพระศรีนั่นเอง คือ บางเมงที่กวีกล่าวถึง แต่ความเปลี่ยนแปลงทางธรณีวิทยาในระยะเวลากว่า ๕๐๐ ปี ได้ทำให้ทางเดินของน้ำเปลี่ยนทิศ

แนวร่องน้ำและร่องน้ำในกำแพงเมืองนี้เกือบจะตั้งฉากกับแม่น้ำยม ทำหน้าที่เสมือน “จื่อ” และ “เป่” ของเมืองดังที่กวีบรรยาย

นอกจากนั้นกำแพงและภูเขา ๓ ลูก ที่เกือบจะโอบล้อมกันเมืองจากศัตภูายนอกก็ยังมีให้เห็น อยู่คือ กำแพงหลวง และกำแพงอื่น ๆ ในแม่น้ำยม ทิวเขาพระศรี เขาแร้งแร้ง และเขาพระบาทซึ่งอยู่บนฝั่ง ตะวันออกของแม่น้ำยม ทำให้เมืองเชียงขึ้นนี้มีปราการธรรมชาติ คือ ภูเขา ลำธาร แม่น้ำ และกำแพง โอบล้อมอยู่เกือบจะโดยรอบ (ดูภาพ ๑๙)

ยิ่งกว่านั้นยังมีปราการที่มนุษย์ก่อสร้างเพิ่มเติมต่อจากที่ธรรมชาติมีไว้ให้อีก คือ มีคูรอบ เมืองถึง ๓ ชั้น ซึ่งยังมีร่องรอยให้เห็นอยู่บ้าง กวีบรรยายสภาพภูมิศาสตร์ของเมือง ดังนี้

|                   |                  |
|-------------------|------------------|
| บางเมงเป็นขี้น้ำ  | ขวางขนน น ก่อนแฮ |
| มีแม่น้ำเป็นแอ    | แก่งกั้น         |
| เข้าสามเกือบกนนคร | เมืองมิ่ง เขาแฮ  |
| คูรอบสามชั้นนชิ่ง | ขวางแขวง         |

(๑๖๙)

คำว่า “เข้า” เสียงเพี้ยนไปจากคำว่า “เขา”

นอกจาก “ขวาง” ซึ่งเป็นวัสดุที่ไม่คงทนแล้ว สิ่งอื่นนอกนั้นคือ ลำธารบางเมง แม่น้ำยม กำแพงหลวง และกำแพงอื่น ๆ ภูเขา ๓ ลูก และคู ยังมีอยู่ให้เห็นมากบ้างน้อยบ้างดังได้กล่าวมาแล้ว

ปราการที่ชาวเชียงขึ้นสร้างและปรับปรุงเพื่อรับศึกครั้งใหม่ยังมีอย่างอื่นอีกคือ มีกำแพงที่ทำด้วยศิลาแลงซึ่งมีความสูงเป็นสองชั้น คือ ชั้นล่างและชั้นบน (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในหน้า ๔๙) ผู้เขียนสันนิษฐานว่า กวีเรียกชั้นบนว่า “ด้าย” อันเป็นส่วนที่ต่อขึ้นจากกำแพงชั้นล่าง และที่ “ด้าย” นี้มีช่องสำหรับใส่ปืนยาวที่กวีเรียกว่า “ปืนไฟ” (ดูภาพ ๒๐)

มีประตู มีป้อม มีสะพาน มีเขื่อน (ดูภาพ ๒๑)

สิ่งก่อสร้างทั้งหมดที่กล่าวถึงข้างบนนี้ยังมีซากให้เห็นอยู่ และจำได้เมื่อเปรียบเทียบกับคำบรรยายของกวีดังต่อไปนี้

|                    |              |
|--------------------|--------------|
| “วงป้อมวงอาจไว้    | หาญแหน แห่นา |
| ลดเขื่อนขวยขอหิน   | ห้วงเร็ว     |
| ปูนกันเกือบกุทวาร  | ทวยรอรอบ     |
| ทุกแห่งหอด้ายเกล้า | นังงนอง”     |

(๑๕๕)

เมื่อผู้เขียนไปเก็บข้อมูลภาคสนามเพิ่มเติมที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของเมืองเชลียง หรือเชียงขึ้นดังกล่าวแล้ว อาจารย์ ดร.อารียา หุদিনทะ ผู้บันทึกข้อมูลได้บันทึกว่ารถของเราได้ผ่านป้อมไกล่ประตูคอนแหลม ๑ ป้อม เป็นป้อมรูปห้าเหลี่ยม ป้อมนี้อยู่ติดกับเขื่อนริมฝั่งแม่น้ำยมที่มุกกำแพงชั้นในด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

จุดลดเขื่อนน่าจะอยู่ที่ป้อมห้าเหลี่ยมนี้ เพราะเขื่อนส่วนต่อจากจุดนี้ไปจะยาวจนถึงข้างวัดมหาธาตุ และไม่มีกำแพงมารับ เช่น กำแพงที่สร้างใหม่ทางด้านใต้ที่โค้งมาต่อกับกำแพงด้านทิศตะวันตกที่ผ่านสันภูเขาสวรรณคีรีลงมาไม่ห่างจากประตูมณเฑียรมากนัก กำแพงที่สร้างใหม่นี้เป็นกำแพงชั้นในผ่านหน้าวัดนางพญามาถึงป้อมที่ประตูคอนแหลม ทำให้พื้นที่เมืองเชียงขึ้นเป็นรูปคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า

การลดความยาวของเขื่อนตรงนี้เป็น การลดขนาดของเมืองให้กะทัดรัด สะดวกแก่การป้องกันข้าศึก (ดูภาพ ๒๒)

เมื่อพูดถึงป้อมก็มักจะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “อาจ” ด้วย ดังตัวอย่างที่ยกมาข้างบนนี้ และที่อื่น เช่น บรรยายว่าที่เชียงขึ้นมีทหารคุ้มกันจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ อย่างแน่นหนา เต็มไปทุกที่คือ

“เดมอาจเดมป้อมป้อม                      ป้อมหอ”

(๑๖๐)

นักโบราณคดีตั้งข้อสังเกตว่า ป้อมห้าเหลี่ยมที่ผู้เขียนกล่าวถึงข้างต้นนี้มีอยู่แห่งเดียวภายในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย<sup>๒๑</sup> คือที่เขื่อนไกล่ประตูคอนแหลม ป้อมอื่น ๆ นอกจากนั้นมิใช่ซากเหลืออยู่ เช่น ที่ปากประตูมณเฑียร ปากประตูสะพานจันทร์ ปากประตูชนะสงคราม ทั้งหมดเป็นป้อมรูปสี่เหลี่ยม<sup>๒๒</sup>

ป้อมรูปห้าเหลี่ยมนี้ นักโบราณคดียังไม่พบว่ามียู่ในที่อื่นใดอีก นอกจากที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี ซึ่งสร้างขึ้นตอนปลายสมัยอยุธยา<sup>๒๓</sup>

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงคิดว่าป้อมห้าเหลี่ยมซึ่งเป็นจุดที่เริ่มทำการลดความยาวของเขื่อนลงมาน่าจะเป็นสิ่งที่เรียกว่า “อาจ” คือเป็นป้อมพิเศษที่สร้างขึ้นด้วยเหตุผลพิเศษเป็นการเฉพาะกิจ เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สร้างขึ้นเพื่อลดขนาดของเนื้อที่ในเมืองโดยรอบ เพื่อการรับศึกครั้งใหญ่ใน พ.ศ.๒๐๑๗ แต่ไม่ปรากฏว่าเมืองนี้บอบช้ำจากศึกครั้งนี้ เพราะกองทัพใหญ่ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถตั้งอยู่นอกเมือง ด้านหลังเทือกเขาพระศรีในบริเวณที่ปัจจุบันเรียกว่า “ทุ่งแม่ระวิง” (ดูหน้า ๗๑ และภาพประกอบ) ส่วนกองทัพของเจ้าหม่อมล้อมอยู่นอกกำแพงเมืองซึ่งทำด้วยศิลาแลง และต่อด้วยขึ้นไปเพื่อเจาะช่องใส่ปืน

ภาพที่เห็นได้ในจินตนาการขณะนี้คือ กองทัพแช่หม่ออยู่ในสภาพเหมือนไส้แซนด์วิชที่ถูกขนาบทั้งด้านซ้ายและขวา คือ ทั้งกำลังภายในกำแพงเมืองที่แข็งแกร่งราวกับเมืองที่ทำด้วยเหล็ก และกำลังภายนอกของกองทัพในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่หนาแน่นจนแทบจะบดบังแสงอาทิตย์ไว้หมด

สิ่งก่อสร้างที่เป็นถาวรวัตถุในเมืองเชียงขึ้นครั้งนั้น จึงยังเหลือร่องรอยให้เราปะติดปะต่อกับข้อมูลที่กวีบันทึกไว้ไม่ว่าท่านจะตั้งใจหรือไม่ได้ตั้งใจจะบอกเราในวันนี้ก็ตาม

ภาพที่ท่านบรรยายกับสิ่งที่เหลืออยู่ให้เห็นจึงบอกเราว่าเมืองเชียงขึ้นหรือเมืองเสลียงที่กวีเรียกว่า “สิมาข้า” คือ “เมืองของข้าพเจ้า” ที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จมา “สืบ” ต่อ และเมืองนี้คือ สถานที่ที่เป็นที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสขนาลัยในปัจจุบันนี้แน่นอน

และกวีเป็นชาวเมืองนี้แน่นอนเช่นกัน

กวีได้กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างอีกอย่างหนึ่งคือ “ขว” อ่านว่า “ข้าว” เป็นภาษาถิ่น แปลว่า “สะพาน”

ในโคลงบทที่ ๑๕๕ กวีกล่าวถึงการ “ลดขว” คือลดจำนวนสะพานด้วย

การลดจำนวนสะพานก็เป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งในการทำสงคราม (จ. คูหมายเหตุท้ายบทที่ ๕)

ชาวเชียงขึ้นลดสะพานของตนเองเพื่อกันมิให้ข้าศึกเข้ามาใช้เพื่อย่นระยะทาง เพราะเมืองนี้มีคู คลอง หลายแห่งทั้งนอกและในกำแพงเมือง<sup>๒๔</sup>

นักโบราณคดีพบร่องรอยของคอสะพาน ก่อด้วยศิลาแลงอยู่สองฝั่งของคูน้ำที่ผ่านเข้ามาในกำแพงเมือง และว่ามีผู้เคยเห็นร่องรอยของสะพานหลายแห่งเชื่อมคูน้ำในเขตพระราชฐาน<sup>๒๕</sup>

ส่วนผู้เขียนได้เห็นแต่สะพานที่ซ่อมเสร็จแล้ว ทั้งสะพานที่กรมศิลปากรสร้างขึ้นใหม่ และสะพานเก่า เช่น สะพานที่อยู่นอกประตูมณเฑาะว์ (ดูภาพ ๒๑) เพราะเมืองนี้เป็นเมืองที่มีคู คลอง ร่องน้ำ หลายแห่ง ดังกล่าวแล้ว (ดูภาพ ๒๓) บางแห่งก็กว้างและลึก เช่น คูเมืองชั้นในด้านตะวันตกเฉียงเหนือ กว้างประมาณ ๒๐ เมตร ลึกประมาณ ๕ เมตร บางแห่งกว้างถึง ๒๘ เมตร<sup>๒๖</sup>

นอกจากสะพานแล้วกวีได้กล่าวถึง “ทวาร” ในที่นี้คือประตูเมือง ผู้เขียนเห็นประตู ๓ แห่ง คือ ประตูเตาหม้อ ทางทิศเหนือ ประตูคอนแหลม ทางทิศใต้ และประตูมณเฑาะว์ ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ แต่นักโบราณคดีเห็นร่องรอยของประตูถึง ๗ แห่ง และเห็นซากป้อมปากประตู ๕ แห่ง<sup>๒๗</sup>

ด้ายอันได้แก่ กำแพงเมืองตอนบนนั้นดูเหมือนจะเป็น “เอกลักษณ์” ของกำแพงเมืองเชียงขึ้นที่กวีกล่าวถึงนี้มีให้เห็นอยู่สามจุด คือ ที่กำแพงเมืองด้านทิศใต้ ตั้งแต่หน้าวัดนางพญาถึงประตูมณเฑาะว์ จุดหนึ่ง อีกจุดหนึ่งคือ ที่เหนือเขื่อนริมฝั่งแม่น้ำยม ใกล้ประตูเตาหม้อ และอีกจุดหนึ่งอยู่ที่กำแพงบนสันเขาสุวรรณคีรี

กวีกล่าวว่าเมืองเชียงขึ้นของท่านนั้น

“เร่งหมั่นนเหลือหมั่นนยิ่ง      วงเหล็ก  
มีกำแพงแสงเลื่อน      ต่อท้าย”

จึงทำให้เมืองนี้มั่นคงยิ่งกว่าเมืองที่ทำด้วยเหล็ก

อันว่า “กำแพงแสง” หรือกำแพงที่สร้างด้วยศิลาแสง แล้วยังต่อท้ายขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งนี้ มีความมั่นคงแข็งแรงมากจริง เพราะศิลาแสงคือ หินที่มีเหล็กเป็นส่วนประกอบอยู่ด้วย มีความแข็งแรงยิ่งนัก แม้จะมองเห็นรูปอยู่ในเนื้อเหมือนรูปในฟองน้ำก็ตาม

ได้พื้นดินเมืองเชียงหรือเชียงขึ้นนี้ ลึกลงไปประมาณ ๒ เมตร เป็นชั้นของศิลาแสง<sup>๒๘</sup> ดังนั้น ชาวเมืองจึงมีวัสดุสำหรับต่อกำแพงให้มั่นคงแข็งแรงขึ้นพร้อมใช้งานอยู่ใต้พื้นดินภายในกำแพงเดิมนั้นเอง เพราะศิลาแสงนั้นเมื่ออยู่ใต้ดินมีลักษณะเป็นวัสดุที่อ่อน สามารถตัดให้มีขนาดตามต้องการได้ง่าย เมื่อวัสดุนี้ถูกอากาศบนผิวโลก ก็จะแปรสภาพเป็นวัสดุที่แข็งแรงสีแดงเข้ม มีรูปพรุนอยู่ทั่วไปในเนื้อ เรียกว่า “ศิลาแสง”

ที่ “ท้าย” ซึ่งทำด้วยศิลาแสงเช่นเดียวกับกำแพงตอนล่าง มีช่องเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างประมาณ ๓๐ ซม. ความหนาเท่าความหนาของท้าย คือประมาณ ๘๐ ซม. ที่กำแพงหน้าวัดนางพญา ช่องนี้อยู่ห่างกันประมาณ ๔ – ๕ เมตร เข้าใจว่ามีอยู่รอบเมือง เพราะพบช่องนี้ทุกที่ที่มีซากท้ายเหลืออยู่ (ดูภาพ ๓, ๒๐ และ ๒๔)

กำแพงด้านหน้าวัดนางพญาซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าสร้างขึ้นภายหลังด้านอื่น น่าจะสร้างขึ้นคราวที่กวีกล่าวว่าได้มีการ “ลดเขื่อน” และ “ลดสะพาน” นี้เอง

ผู้เขียนพบว่าบนกำแพงด้านนี้ซึ่งได้รับการบูรณะแล้ว มีช่องที่ว้านี้ ๗ ช่อง บนกำแพงยาวประมาณ ๓๐ เมตร กวีเรียกช่องนี้ว่า “รู” หรือ “ช่อง” สำหรับปืน ดังนี้

“ปืนไฟ” ร่อรูดม      ดับอยู่”  
(๑๕๘)

“ทุกช่องช่องปืนไฟ      ต่อต้อง”  
(๑๖๗)

ถ้ากวีไม่ใช่คนในเมืองเชียงขึ้น กวีไม่น่าจะสามารถบรรยายสภาพที่ถัดมาข้างบนนี้ได้ถึงระดับนี้



เนื่องจากผู้เขียนมีโอกาสดำเนินการศึกษาอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยเพียง ๕ ครั้ง ในรอบ ๒๒ ปี จึงมีรายละเอียดเกี่ยวกับยุทธปัจจัย และสภาพภูมิศาสตร์ของสถานที่นี้ ซึ่งมีลักษณะตรงกับเมืองเชียงขึ้น หรือเชียงที่กวีบรรยายไว้ในไม่มากนัก โบราณคดีที่ได้ศึกษาและทำรายงานทางวิชาการ เพื่อพิจารณาประกอบการจัดทำแผนแม่บท โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ของกองโบราณคดี กรมศิลปากร จึงขอเชิญท่านศึกษาเพิ่มเติมจากเอกสารนี้ หรือเดินทางไปทัศนศึกษาอุทยานประวัติศาสตร์นี้ด้วยตนเอง พร้อมกับนำกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายไปอ่านเพื่อเปรียบเทียบ แล้วท่านก็จะได้ข้อสรุปที่ชัดเจนเอง ดังนี้

๑. เมืองเชียง หรือเชียงขึ้น ที่กวีกล่าวถึงเมื่อ ๕๐๐ ปีเศษมานี้ ตั้งอยู่ ณ บริเวณที่เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย วันนี้แน่นอน

๒. ทำไมกำแพงเมืองชั้นในด้านทิศใต้ ที่สร้างขึ้นใหม่ในการเตรียมรับศึกครั้งที่ ๒ นี้ จึงทำให้เนื้อที่ประมาณ ๕๔๐ ไร่ ภายในกำแพงมีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านไม่เท่า (ดูภาพ ๒๒) และทำไมวัดพระศรีมหาธาตุจึงอยู่นอกกำแพงเมืองตามที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ถ้ากวีคือเจ้านายสตรีผู้เป็นพระประยูรญาติในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเป็นชาวเชียง กวีจะต้องสืบเชื้อสายพระราชวงศ์สุโขทัยแน่นอน เพราะเมืองเชียงนี้ พระมหาธรรมราชาลิไทยครองอยู่จนถึง พ.ศ.๑๘๕๐<sup>๒๕</sup> ซึ่งห่างจากเวลาของศึกเชียงเพียง ๑๒๗ ปี ถ้าเทียบกับเหตุการณ์วันนี้ก็เป็นเวลาในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ คือ พ.ศ.๒๔๒๕ นี้เอง

อีกประการหนึ่งนักโบราณคดีก็มีเหตุผลและหลักฐานที่สรุปได้ว่า ในสมัยต่อจากพ่อขุนรามคำแหงเมื่อใด ไม่ปรากฏหลักฐาน

“แคว้นสุโขทัยได้แตกออกเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย เจ้าเมืองแต่ละแห่งต่างทำตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่ใคร”<sup>๒๖</sup>

เมื่อพระมหาธรรมราชาลิไทยได้ขึ้นครองราชสมบัติในกรุงสุโขทัยแล้ว

“ได้ทำสงครามปราบเมืองต่าง ๆ รวบรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้ง... เมืองต่าง ๆ ก็ได้แต่งตั้งพี่น้องลูกหลานไปเป็นเจ้าเมืองปกครอง”<sup>๒๗</sup>

เมืองศรีสัชนาลัย หรือเชียง หรือเชียงขึ้น ซึ่งเคยทรงปกครองมาก่อน จะทรงมอบให้ใครเล่าปกครองถ้าไม่ใช่ “พี่น้องลูกหลาน”

ด้วยเหตุผลและหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมาตั้งแต่บทที่ ๑ ถึงบทนี้ น่าจะช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นภาพกวีได้ชัดขึ้นว่า ท่านน่าจะเป็นเจ้านายสตรีหรือเจ้าหญิงในพระราชวงศ์สุโขทัย ผู้เป็นพระประยูรญาติในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ผู้ซึ่งเป็นชาวเชียง และแต่งบทกวีนิพนธ์เรื่องนี้ที่เมืองนั้น หรือไม่กี่ที่พิษณุโลก หลังจากเสร็จศึกเชียงเมื่อ พ.ศ.๒๐๑๗ แล้วไม่นาน ก่อนที่สมเด็จพระ

พระบรมไตรโลกนาถจะทรง “พระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวง จบบริบูรณ์” ใน พ.ศ.๒๐๒๕ ศักราช ๘๔๔ ขาลศก ณ ราชธานี พิชณุโลกดังกล่าวแล้ว

แต่ถ้าท่านยังไม่สามารถทำใจยอมรับทวิเคราะห์และบทสรุปที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เพราะท่านไม่เชื่อว่าบรรพตริของไทยเมื่อ ๕๐๐ ปีเศษมานี้ จะมีความเก่งกล้าสามารถหลายด้านที่สำคัญ เช่นที่กวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายมี เนื่องจากท่านเชื่อว่าความเก่งกล้าสามารถระดับนี้เป็นคุณสมบัติเฉพาะของชาวไทยเท่านั้น และถ้าท่านปรารถนาจะหาความรู้จากการพิสูจน์ แทนที่จะยุติอยู่ที่การรับรู้เพียงจากความเชื่อ ก็ถึงเวลาที่ท่านจะศึกษาตัวกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย (textual study) อย่างละเอียดด้วยตัวของท่านเอง โดยอาจจะเริ่มต้นที่นี้ด้วยการอ่านวรรณคดีเรื่องนี้ “ด้วยหู” เพราะกวีแต่งให้คนฟังมากกว่าให้คนอ่านเงียบ ๆ ในใจตามลำพัง กวีบอกเราว่าท่านต้องการให้ศิลปกรรมชิ้นนี้ของท่านประดับหุสรวงสวรรค์และนักปราชญ์ ท่านจึงใช้ปัญญาเต็มที่ร้อยกรองถ้อยคำอันไพเราะเข้าด้วยกัน ซึ่งจะขอคัดบางตอนมาไว้ในที่นี้ พอเป็นแรงบันดาลใจให้ท่านปรารถนาจะฟังเสียงกวีด้วยตนเองอีกด้วย

กวีสรรเสริญพระมหากษัตริย์คุณในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พระองค์เสด็จมาคลายความโศกเศร้าของแผ่นดินจนหมดสิ้น สิ่งที่เหลืออยู่คือ ความสุข กวีใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจได้ง่าย และมีเสียงไพเราะนุ่มนวล ดังนี้

“พระมามลายโศกหล้า เหลือสุข”

(๓)

พระมหามเหตาคณ เปรียบได้กับพระมหามเหตดาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กวีรู้สึกว่าการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดผู้ใด ก็ราวกับว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโปรดผู้นั้น กวีใช้ถ้อยคำ ดังนี้

“พระโปรดเพียงพระเจ้า โปรดปราน”

(๓๒)

กวีเปรียบพระโณมของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระสิริโณมของพระศรีหรือพระลักษมี ซึ่งเป็นมเหสีของพระนารายณ์ ดังนี้

“พระโณมเอกศรีสมร ภิมภากย ไล่แฮ”

(๓๓)

กวีสรรเสริญพระมหากษัตริย์ และพระบรมเดชานุภาพ ดังนี้

“พระคุณพระครอบฟ้า ดินขาม”

(๓๖)

กวีถ่อมตนว่าเป็นผู้มีความรู้น้อย แต่ว่าหัวใจของท่านพาให้แต่งบทประพันธ์เทิดพระเกียรติ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งทรงความเป็นเลิศในทุกด้าน ถ้าคนทั่วไปรู้เข้าก็อาจจะแอบปอง ปากหัวเราะเยาะคนได้ กวีพูดอย่างนี้

|                     |               |
|---------------------|---------------|
| ล้วนแรงรู้่น้อยอ่อน | อรรธนา นีญา   |
| ก็ไปพอพรายอรรธ      | ออกพร้อง      |
| เพราะใจจ้านงพา      | หลเหตุ แสดงญา |
| รอยท่วยเรื่องรู้ปอง | ปากหวิวฯ      |

(๕๓)

เมื่อกล่าวถึงแกวทหารในกองทัพที่ถือธงทิวหลายหลากชนิด ร่มใหญ่ (กลิ้ง) กลด และ แพนทอง มากมาย มีดฟ้าม้วนดิน กวีบรรยายกิริยาท่าทางของทหารที่เดินแห่ในขบวนด้วยภาษาชาวบ้านที่ทำให้เห็นภาพชัดเจน ดังนี้

|                            |           |
|----------------------------|-----------|
| “ธงทิวหลายหลากกลิ้ง กลดไชย |           |
| สรอ้าทั้งทางอา             | กาศกลุ้ม  |
| แพนทองพรรณรายไพ            | โรจโชติ   |
| หาญแห่จุ่มจุ่มล้อม         | หน่นนหนา” |

(๒๕๕)

ส่วนทหารที่กำลังจะรบกันก็เดินเข้าหากันด้วยอาการ ดังนี้คือ

“แพนดั่งไยไยเข้า ทักแทน ก่อนนา”

คำ “จุ่มจุ่ม” ก็ดี “ไยไย” ก็ดี ไม่น่าจะเป็นการใช้คำซ้ำที่ผู้ชายจะใช้

กวีกล่าวถ่อมตัวอีกว่า ท่านมิใช่ผู้ที่มีความรู้ในการแต่งคำประพันธ์ชั้นสูง ปัญญาก็น้อย อายุก็เยาว์กว่าผู้อื่น เมื่อแต่งคำเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเผยแพร่ไปให้ปวงชนได้ทราบ ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่อง จึงขอเชิญท่านผู้เป็นปราชญ์ที่มีความรอบรู้เชี่ยวชาญได้ช่วย

แก้ไขตรอนสิ่งที่ผิดทิ้งไป ส่วนสิ่งใดที่ดีที่ชอบก็ขอเชิญช่วยขัดเกลาให้งาม แล้วบอกกล่าวต่อไป ด้วย กวีขอเพียงให้สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถผู้เป็นดวงอาทิตย์ยามรุ่งอรุณประสพแต่สิ่งดีงาม มีพระเกียรติยศยั่งยืนชั่วกาลอันยาวนาน

ถ้าท่านอ่านออกเสียงและจินตนาการภาพผู้แต่งจากภาษากวี ท่านคงจะไม่คิดว่าเป็นเสียง และภาพของพระภิกษุ (ดูโคลงบทที่ ๕๖ – ๕๗ ในหน้า ๑๕๔)

กวีรู้สึกไม่พอใจที่พระยุทธิษฐิ์ “ยาวยาว” จากพิษณุโลกไป “น้อมตัวเป็นข้า” ของพระเจ้าเชียงใหม่ แล้วยัง “ชักศึกเข้าบ้าน” คือ นำกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่มาตีพิษณุโลก กวีบรรยายความรู้สึกที่มีต่อพระยุทธิษฐิ์ ดังนี้

“ใจร้ายไปโอบอ้อม      พลไฟ ริศเส  
มาอยู่ในเมืองอร      อวจากล้า...”  
(๘๓)

พระภิกษุคงจะไม่ประณามผู้ชายด้วยกันว่าเป็นคน “ใจร้าย”

กวีบรรยายความกลัวสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถของทหารลาวในกองทัพของพระเจ้าเชียงใหม่ ที่พ่ายแพ้ด้วยการใช้คำซ้ำอีก และด้วยการใช้ความเปรียบที่คนโดยทั่วไปนึกไม่ได้ละเอียดเท่า ดังนี้

“พลลาวดูโทษร้อน      รวรวรว  
โจนบหลยวโกรยเกรง      ท่านข้า  
กรุลาวลักกลว      เอาเงื่อน งามเส  
บั้งรอดยงกรันหน้า      ไขขาว”  
(๘๖)

นี่คือภาพทหารที่กลัวจนตัวสั่นร้าว ระวังหนี ไม่เหลียวหลังเลย เพราะกลัวท่านจะฆ่า พวกที่รอดไปได้ก็หน้าซีดเป็นไขขาว (คือไขต้มสุกที่ปอกเปลือกไข่ออกจนหมด เห็นแต่เนื้อไขขาวซีด กวีมิได้บรรยายว่าหน้าซีดเป็นไขต้ม เพราะสีของไขต้มไม่ขาว)

ต่อไปนี้คือสารของ “นางเมือง” ที่มีไปถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ขอเชิญท่านอ่านออกเสียง และสังเกตวิธีการของกวีในการนำสารไปถวายว่า กวีพิถีพิถันอย่างไร

เริ่มจากการเลือกข้อความเพื่อเขียนลงในสารซึ่งมีข้อความดังนี้

|                     |                |
|---------------------|----------------|
| “บัดนี้ข้าช้อยนาฏ   | นางเมือง ฤาพ่อ |
| ปิดประตูเมืองลง     | เขื่อนขว้าง    |
| ขนนแข่งว่าจอมเลื่อง | เลอราช         |
| กรูเกลื่อนพลช้างม้า | ถึงถกลฯ”       |

(๑๓๒)

ส่วนคนที่จะนำสารไปนั้น “นางเมือง” เลือกคนที่ไว้ใจได้เท่าใจตนเอง กวีไม่ลืมบอกเราด้วยว่า “นางเมือง” ได้ให้นาคลับทองไปด้วย หรือไม่ก็สารนั้นใส่ไว้ในคลับทอง กวีบรรยายความนั้น ดังนี้

|                  |                |
|------------------|----------------|
| บัดนั้นนางใช้ทาส | ทรมใจ หนึ่งแสบ |
| เอาคลับทองคล     | คว้นเค้า       |
| ถวายเป็นสำคัญใน  | สารส่ง แสดงแสบ |
| ขอชีพเชิญพระเจ้า | เกลื่อนกรวยฯ”  |

(๑๓๓)

กวีอธิบายว่า “นางเมือง” ขอพระราชทานความช่วยเหลือด้วยชีวิต กวีบรรยายความรู้สึกกระวนกระวายกังวลใจของคนหรือของนางเมือง ในขณะที่กองทัพน่านและแพร่ยกมาประชิดอยู่นอกกำแพงเมือง แต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยังเสด็จมาไม่ถึง ด้วยถ้อยคำที่ฟังดูน่าสงสาร ดังนี้

|                    |               |
|--------------------|---------------|
| “แขงเมืองจกไกรล่อด | พระทัณฑ์ แลนา |
| ตระง่องคอยหนหา     | ปิ่นหล้า      |
| แปรเปนป่วยเพราะพัน | มโนราช        |
| ไขปลุกเอาข้า       | บาปบรฯ”       |

(๑๓๕)

แล้วในที่สุดกวีก็จำเป็นต้องเผชิญหน้ากับกองทัพทั้งสอง ในสภาพดังนี้คือ

|                   |                  |
|-------------------|------------------|
| “ถึงผชนช้างม้าจู่ | โถมพนน เฟื่องแสบ |
| ในนครคฤมสยง       | เกลื่อนกล้า      |
| เร่งรบเร่งหนนเขา  | รุมรอบ           |

สู้บได้คู่ข้า

จึงหนีฯ”

(๑๔๖)

กวีคงจะมีใช้พระภิกษุแน่นอน ถ้าท่านได้ลงนามบรรณถึงขนาดที่ท่านบรรยายไว้ข้างบนนี้  
กวีหนีไปไหน ท่านบอกว่าหนีมาเข้าเฝ้าฯ กราบถวายบังคมพระผู้เป็นเจ้าชีวิต ขอ  
พระราชทานเชิญเสด็จยกทัพไปช่วย โดยใช้ภาษากวีว่า

“วางมานบนอบเจ้า      จอมปราณ โปรดเส  
เชอญ่ปิ่นกษัตริย์ยก      ย่างรี”

(๑๔๗)

ตัวอย่างสุดท้ายของ “ตำนานสตรี” ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายที่ผู้เขียนจะขอคัดมาเพื่อเป็น  
แรงบันดาลใจให้ท่านเกิดความรู้สึกปรารถนาจะอ่านบทกวีนิพนธ์นี้ทั้งหมด คือ โคลงบทที่ ๕๘ – ๕๙  
ซึ่งเป็นปณิธานและคำอธิษฐานของกวีในการแต่งบทประพันธ์เรื่องนี้

ขอเชิญท่านอ่านออกเสียงและจินตนาการภาพผู้แต่งที่บอกให้ “เลขาฯ” คัดลายมือ  
บันทึกเสียงนั้นเป็นตัวอักษรดังที่คัดมาไว้ในหน้า ๒๐๐

ขณะนี้เวลาผ่านไปกว่า ๕๐๐ ปีแล้ว “สารสยาม” เรื่องนี้ยัง “คงคู่กล้าปา ยินโยค”

แม้แผ่นดินและแผ่นฟ้าไทยเคยถูกไฟไหม้ในสงครามใหญ่น้อยหลายครั้ง “กลกานท” นี้ก็  
มิได้สูญหาย และก็ยังยั่งยืนเป็นอมตะ เมื่อมีผู้อ่านและวิพากษ์วิจารณ์สืบต่อไป ทั้งนี้เพราะเป็นที่  
ประจักษ์อยู่แล้วว่าศิลปกรรมทุกประเภทไม่เฉพาะวรรณศิลป์ จะมี “ชีวิต” อยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีผู้คน  
กล่าวถึงเท่านั้น

กวีเองก็คงมีความคิดเช่นนี้ ท่านจึงเชิญชวนนักปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลายให้ช่วยวิพากษ์วิจารณ์  
ผลงานของท่าน โดยขอเชิญให้ช่วยรื้อ และคัดส่วนที่ผิดออกไป ส่วนที่ชอบก็ขอเชิญให้ช่วยขัดเกลา  
แล้วบอกกล่าวต่อ คือเผยแพร่ต่อไป

ความที่กวีเป็นผู้ที่มีใจกว้างและเห็นคุณค่าของการวิจารณ์ว่า คือการสืบสานศิลปกรรม จึง  
อาจมีส่วนทำให้ผู้ที่ได้มีโอกาสอ่านงานของท่านโดยตลอดอดมิได้ที่จะ “บอกกล่าว” ส่วนที่ตนชอบ  
ต่อไป และอาจจะเป็นด้วยเหตุนี้ประการหนึ่ง กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย จึงมีอายุยืนยาวมากกว่า ๕๐๐ ปี  
แล้ว

หนังสือที่ไม่มีคนอ่านหรือไม่มีคนพูดถึงก็คือ หนังสือที่ “ตาย” แล้ว แม้ผู้เขียนจะยังมีชีวิต  
อยู่

ส่วนหนังสือที่มีผู้อ่านหรือกล่าวถึง แม้ผู้เขียนจะล่วงลับไปแล้วนานเพียงใดก็ตาม ก็ถือว่าหนังสือชิ้นนั้นมีชีวิตอยู่ และยังอาจถือว่าผู้เขียนก็มีชีวิตอยู่เช่นกัน เช่น กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้เป็นต้น

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คำของกวีที่คัดมาให้ท่านอ่านเป็นตัวอย่างข้างบนนี้ และหนังสือที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ จะเป็นแรงบันดาลใจให้ท่านมีกำลังใจและเกิดความปรารถนาจะอ่านกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายทั้งเรื่อง ซึ่งมีความยาวเพียงประมาณ ๕๕๐๐ คำ ประกอบด้วยร้อยเพียง ๒ บท และโคลงสี่อีก ๒๔๓ บท แต่ถ้าท่านเคยอ่านมาบ้างแล้ว ผู้เขียนก็ใคร่ขอเชิญท่านอ่านซ้ำตั้งแต่ต้นจนจบในคราวเดียว โดยขอให้ท่านลองอ่านออกเสียงบทที่กวีกล่าวถ่อมตัว ปณิธาน และคำอธิษฐานของกวี และบทอื่น ๆ ที่ท่านชอบ

แล้วท่านก็คงจะได้คำตอบเป็นที่พอใจของตัวเอง และยังอาจจะเห็นด้วยกับพระวินิจฉัยและคำวินิจฉัยของท่านผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับตัวกวีว่า กวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายผู้นี้คือ

“ผู้มีความรู้เชี่ยวชาญทั้งในทางภาษาและแบบแผนขนบธรรมเนียมราชการ คงเป็นกวีที่เป็นคนสำคัญในสมัยเมื่อแต่งหนังสือเรื่องนี้ หนังสือเรื่องยวนพ่ายจึงเป็นที่นับถือกันว่าเป็นตำราเรื่องหนึ่ง ทุกสมัยสืบมาในกาลบัดนี้”<sup>๓๒</sup>

และกวีผู้นี้คือ

“อัครบัณฑิต เป็นรัตนกวีผู้ทรงภูมิปัญญา สามารถอย่างยอดเยี่ยมรอบรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทางโบราณศาสตร์ราชวัติ และแตกฉานในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง ...ท่านเป็นบัณฑิตพหุสดุผู้รู้เห็นเหตุการณ์ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และรอบรู้ทั้งการทหาร การพลเรือนละเอียดลออ นอกจากนั้นบทกวีวิจนะของท่านยังเป็นหลักพิสูจน์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และโบราณคดี ตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ ของชาติไทยในอดีตกาลได้อย่างแม่นยำอีกด้วย”<sup>๓๓</sup>

ในขณะเดียวกันท่านก็คงจะเห็นด้วยกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เคยชื่นชมกวีนิพนธ์เรื่องนี้มาก่อน ได้มีพระวินิจฉัยและให้คำวินิจฉัยเกี่ยวกับตัวบทประพันธ์เรื่องนี้ เช่น บางท่านกล่าวว่า

“หนังสือลิลิตยวนพ่ายนี้ นับอยู่ในหนังสือซึ่งแต่งได้อย่างเอกในภาษาไทยเรื่องหนึ่ง...”<sup>๓๔</sup>

“ยวนพ่ายโคลงฉันท์ เป็นดวงแก้วแห่งวรรณกรรมที่ส่องแสงให้เห็นประวัติศาสตร์ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างแจ่มจรัส ... รสกลอนที่แฝงอยู่ในโคลงทุกบทก็แสดงความเป็นอมตะออกมาให้เห็น ทุกตัวอักษรมีชีวิตวิญญาณ”<sup>๓๕</sup>

และบางท่านก็เห็นว่า

“วรรณคดีเล่มนี้ ผู้แต่งมีความประณีตในการเลือกคำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม และกะทัดรัด ทั้งกระบวนการในการแต่งโคลง ก็เลือกใช้กลโคลงอย่างไพเราะ จึงทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้งามดู เพชรที่นายช่างได้เจียรไนไว้อย่างสวยงาม”<sup>๓๖</sup>

ส่วนผู้เขียนเห็นด้วยกับพระวินิจัยและคำวินิจัยข้างบนนี้ทั้งหมด และยังมีความคิดเห็น เพิ่มอีกด้วยว่า กวีผู้สร้างผลงานอมตะเรื่องนี้คือ เจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย ผู้เป็นพระ ประยูรญาติในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเจ้านายสตรีพระองค์นี้เป็นชาวเขลียง ท่านนิพนธ์ “สารสยาม” ที่เป็น “กลกานท” เรื่องนี้โดยใช้สติปัญญาอย่างมากในการถนอมความรู้สึกลึกซึ้ง และประสบการณ์ชีวิตออกมาเป็นถ้อยคำอันวิจิตรและ “มีชีวิตวิญญาณ” ที่ท่านตั้งใจคัดสรรมาเรียง ร้อยเข้าด้วยกันอย่างประณีตสุดฝีมือเพื่อเกิดพระเกียรติและแสดงความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิ คุณเป็นล้นเกล้าเหนือชีวิตที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีต่อบ้านเมืองของกวีคือ เมืองเขลียง หรือ เชียงชั้น โดยรวมและต่อดวงตัวเองเป็นส่วนตัว

ช่วงเวลาที่กวีใช้ในการบรรจงแต่ง “สร้อยโสภิศ” เส้นนี้ ให้งดงามเกินกว่าจะเปรียบกับ สิ่งใดได้ คือ ระหว่าง พ.ศ.๒๐๑๘ – ๒๐๒๔ ซึ่งเป็นระยะเวลาหลังศึกเขลียง และก่อนที่สมเด็จพระ บรมไตรโลกนาถจะทรง “พระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวง จบบริบูรณ์” ณ เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๕

ส่วนสถานที่ซึ่งกวีใช้ในการแต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพายนี ถ้าไม่ใช่ที่เมืองเขลียงอันเป็นที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยในปัจจุบัน ก็เป็นที่พิษณุโลกซึ่งเป็นราชธานีในระบายนั้

อย่างไรก็ตาม ยังมีคำถามอยู่สองคำถามที่ผู้เขียนยังมิได้ตอบ หากแต่ใครขอเชิญท่านที่ สนใจช่วยตอบก็คือ

๑. ถ้า “นางเมือง” คือตัวกวีในอีกมิติหนึ่งแล้ว “นางนาฏ” ซึ่งหมายถึงนางเมือง ก็ย่อม จะต้องหมายถึงตัวกวีเช่นกัน ถ้าเช่นนั้น “ออกนาง” ซึ่งย่อมจะต้องหมายถึงพระชายา หรือพระมเหสี พระราชเทวีในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะหมายถึงตัวกวีซึ่งอยู่ในสถานะที่เปลี่ยนไปหรือ เปล่า เพราะว่าเมื่อเสร็จศึกเขลียงแล้ว ทรงได้เมืองเขลียงซึ่งเป็น “เมืองทอง” แล้ว ยังทรงได้สิ่งอื่น ๆ ที่เป็นแก้วอีก นอกเหนือจากช้างแก้วและม้าแก้ว สิ่งอื่นที่เป็นแก้วนี้เทียบได้กับสิดาซึ่งเป็น “นางแก้ว” ของพระราม

ดังนั้น สิ่งนี้จะเป็นอื่นใดมิได้เลย นอกจากสตรีผู้เป็นที่สนิทสนมหา ที่ต้องอยู่ห่างจาก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะอยู่ที่เขลียงในระยะเวลาที่หมั่นนครครอบครองเมืองนี้อยู่เป็น ระยะเวลาใกล้เคียงกับที่สิดาต้องอยู่ห่างจากพระราม



เมื่อเสร็จศึกเขลิยงแล้ว กวีบอกเราโดยนัยว่า สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงได้ “แก้ว” มาครอบครองเช่นเดียวกับที่พระรามได้ “แก้ว” คือสืดากลับคืน

๒. ท่านเห็นว่าวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์เท่านั้นหรือ

หรือว่าเป็นบทวินิพนธ์เทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้แก่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเท่านั้น

หรือว่า คือ บันทึกความทรงจำที่รวมประสบการณ์ชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ของกวีผู้มีความเป็นอัจฉริยะ เป็นศิลปินชั้นเลิศ เป็นเจ้านายสตรีผู้ทรงคุณวุฒิอย่างสูงใน ศิลปศาสตร์รอบด้าน เท้าที่อารยธรรมสุโขทัยมีอยู่เมื่อ ๕๐๐ ปีกว่ามานี้ (จ. คูหมายเหตุท้ายบทที่ ๕)

หรือว่าวินิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นวรรณกรรมที่มีหลายมิติ กล่าวคือ เป็นทั้งหมดที่กล่าวมาข้างบนนี้ เป็นเพชรน้ำงามที่ส่งแสงเจิดจรัส เป็นประกายส่องสว่างข้ามภพ ข้ามชาติ ข้ามเวลาหลายร้อยปีมาให้เราได้อ่านในวันนี้ เพื่อเปิดโอกาสให้เราได้เดินทางไปกับตัวอักษรทวนแสง ย้อนเข็มนาฬิกากลับไปสู่ออดีต<sup>๓๖</sup> ได้สัมผัสประสบการณ์ชีวิตของบรรพชนที่เคยทุกข์ เคยสุข เคยพบ เคยพราก เคยคิด เคยรู้ เคยประสบความสำเร็จและความล้มเหลวบนแผ่นดินเดียวกันนี้มาก่อนเรา เพื่อเราจะได้นำมาคิดเปรียบเทียบกับสิ่งที่เราพบเห็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งน่าจะมีผลให้เราเข้าใจปัจจุบันได้ดีขึ้น ความเข้าใจนี้อาจจะช่วยให้เราอยู่ร่วมกับผู้อื่น แม้มีความแตกต่างจากเราได้ด้วยความเข้าใจมากขึ้น และอาจจะก่อให้เกิดพลังที่ช่วยให้การดำเนินชีวิตของเราเป็นไปอย่างมีความหมายมากขึ้น และอาจจะมีความสุขมากขึ้นด้วย

วิภา กองกะนันท์

๒๔ ก.พ.๕๓

## หมายเหตุท้ายบทที่ ๕

(ก.) กวีใช้คำว่า เรือ “แพดง” ในโคลงบทที่ ๑๕๐ ดังนี้

“รายเรือแพดงคู่ถ้วน แถวคับ ค้งแฮ”

พระเทพมุนี แปลคำ “เรือแพดง” ว่า “เรือดำรวจ”<sup>๓๘</sup>

นายฉันทิชย์ แปลคำ “แพดง” ว่า “แสดง” โดยมีได้ถือว่า “แพดง” เป็นเรือชนิดหนึ่ง<sup>๓๙</sup>

พจนานุกรมฯ เรียก “เรือแพดง” ว่า “เรือบาแดง” และแปลว่า “เรือสี่ขา” ในขณะเดียวกันก็ให้คำแปลอื่นไว้ด้วยคือ แปลคำ “แพดง” ว่า “แสดง” เช่นเดียวกับนายฉันทิชย์<sup>๔๐</sup>

ผู้เขียนได้สอบถามนักวิชาการกองประวัติศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ<sup>๔๑</sup> เรื่อง “เรือแพดง” แล้วไม่พบข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้

แต่ที่มิวเซียมสยามมีนิทรรศการกระบวนเรือโบราณจำลอง และในกระบวนเรือนี้มีเรือ “พื้นแดง”

ผู้เขียนคิดว่า คำว่า “เรือแพดง” อาจจะเพี้ยนมาจากคำว่า “เรือพื้นแดง” เช่นเดียวกับคำว่า “ขุนหลวงพะงั่ว” หรือ “พ้งั่ว”<sup>๔๒</sup> ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า “ขุนหลวงพ่องั่ว”<sup>๔๓</sup>

“ผ้าขาวม้า” เพี้ยนเป็น “ผ้าคะม้า” หรือ “ผ้าชะม้า”

“หมากพร้าว” เป็น “มะพร้าว”

“หมากขาม” เป็น “มะขาม” ฯลฯ

“เรือพื้นแดง” เป็นเรือพระที่นั่งกิ่ง และเรือพระที่นั่งเอกะไชย สำหรับกรมพระราชวังบวร ภาณุเอกแห่งที่สุดของเรือประเภทนี้มีปรากฏอยู่ในกระบวนพยุหยาตราเรือที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จขึ้นไปพระพุทธรูปทางชลมารค

ในภาพเรือกระบวนนี้มีภาพเรือแซ่ นำกระบวน ๕ คู่ และตามกระบวนอีก ๓ คู่ รวมเป็น ๑๖ ลำ

(ข.) “เรือแซ่” เป็นเรือรบสำหรับใช้ทางแม่น้ำ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า “เดิมคงจะใช้ทั้งบรรทุกคนและบรรทุกของ... คงใช้สำหรับลำเลียงเสบียงอาหาร และเครื่องศตราวุธสำหรับกองทัพ”<sup>๔๔</sup>

ส่วนรูปลักษณะของเรือแซ่ คือเป็นเรือยาว เดิมใช้ตีกรรเชียงประมาณลำละ ๒๐ กรรเชียง<sup>๔๕</sup> ต่อมาเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงขึ้นครองราชสมบัติ ณ พระนครศรีอยุธยาได้ประมาณ ๕ ปี ก็ทรง “ให้แปลงเรือแซ่เป็นเรือชัย และหัวลำตัวในปี ๒๐๕๕”<sup>๔๖</sup> ซึ่งห่างจากศึกเซลิเย่ประมาณ ๗๘ ปี

ในการ “แปลงเรือแซเป็นเรือชัย” นี้ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งน่าจะเป็นหลานปู่พระองค์หนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ<sup>๔๔</sup> ทรงออกแบบให้ใช้ฝีพายให้ทหารลงประจำลำละประมาณ ๖๐ – ๗๐ คน แทนการกรรเชียงเพียง ๒๐ กรรเชียง ซึ่งใช้กันมาแต่เดิม<sup>๔๕</sup>

คำว่า “แต่เดิม” นี้ น่าจะหมายถึง ในสมัยศึกเสลียงด้วย เพราะในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและน่าจะเป็นพระราชบิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้น ไม่มีหลักฐานว่าได้ทรงเปลี่ยนแปลงแบบเรือแซเลย (ดูภาพ ๒๕)

ส่วนเรือตำรวจมีภาพปรากฏอยู่ในรื้อกระบวนแห่พยุหยาตราโดยชลมารคของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ๘ – ๑๐ ลำ ในจำนวนเรือในกระบวน ๑๑๓ ลำ ซึ่งมีเรือพระที่นั่งทั้งสิ้น ๑๕ ลำ รวมอยู่ในจำนวนนี้

เรือพระที่นั่งลำทรงคือ เรือศรีสามาถไชย เป็นเรือกึ่งพื้นดำ

ส่วนเรือพระที่นั่งกึ่งพื้นแดง มี ๑ ลำ และเรือพระที่นั่งเอกะไชยพื้นแดง มี ๑ ลำ เป็นเรือทรงในกรมพระราชวังบวร

ไม่มีคำว่า “เรือแดง” ตามที่กวีกล่าวถึง แต่ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ชื่อเรือประเภทนี้อาจจะเพี้ยนเสียงมาจากคำว่า “เรือพื้นแดง” ซึ่งอาจจะเป็นเรือพระที่นั่งสำหรับพระราชวงศ์ชั้นสูงเมื่อเทียบกับหน้าที่ของ “เรือพื้นแดง” ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในกระบวนพยุหยาตราดังกล่าว เรือพระที่นั่งลำทรงเป็นเรือกึ่ง “พื้นดำ” และมีเรือ “พื้นดำ” ทั้งหมด ๑๓ ลำ รวมทั้งเรือลำทรงแต่มี “เรือพื้นแดง” เพียง ๒ ลำ เป็นเรือกึ่งพื้นแดง ๑ ลำ และเรือเอกะไชยพื้นแดง ๑ ลำ

กองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อาจใช้ “เรือแดง” หรือ “เรือพื้นแดง” สำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ด้วยก็ได้ เพราะมีเป็นคู่และเป็นแถว คงจะทำนองเดียวกับกระบวนพยุหยาตราโดยชลมารคของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่มีเรือเป็นคู่และเป็นแถวสำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่นเรือของพระยาพิไชยโนฤทธิ์คู่กับเรือของพระยาวิชิตณรงค์ เรือพระยาท้ายน้ำคู่กับเรือพระยาเดโช เรือพระยาสุรเสนาคู่กับเรือพระยามหาอำมาตย์ เรือสมุหะพระกลาโหมคู่กับเรือสมุหนายก เป็นต้น

เรือเหล่านี้เดินทางคู่กันไปเป็นแถว จนถึงเรือพระที่นั่ง ซึ่งเรียงเดี่ยว ๘ ลำ ที่เหลืออีก ๖ ลำ ก็เดินทางเป็นคู่ไปเป็นแถว เช่นที่กวีบรรยายเกี่ยวกับการเดิน “เรือแดง” หรือ “เรือพื้นแดง” (ดูภาพ ๒๖)

ส่วนบนบกก็มีทหารม้าขนานไปทั้งสองฝั่งแม่น้ำ

ในขณะที่กองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีทั้งทหารช้างและทหารม้าเดินทางขนานกองเรือตั้งแต่พิษณุโลกถึงพิษัย ซึ่งคณะของผู้เขียนได้เดินทางตามเส้นทางเดินทัพด้าน

ทิศตะวันตกของแม่น้ำน่านจากทำนบน้ำพระราชวังจันทน์ถึงพิชัย ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ ๓ ซึ่งแสดงว่ากวีบรรยายสิ่งที่มีอยู่จริง

(ก.) กวีใช้คำว่า “แย” แทนสิ่งที่คนในปัจจุบันเรียกว่า “แป”

(ง.) ในสงครามโลกครั้งที่ ๒ พันธมิตรพยายามทำลายสะพานจุฬาลงกรณ์ที่ข้ามแม่น้ำแม่กลอง ใกล้กรมการทหารช่างที่ราชบุรี และสะพานข้ามแควใหญ่ที่กาญจนบุรี เพื่อป้องกันมิให้กองทัพญี่ปุ่นใช้เส้นทางไปประเทศพม่าได้สะดวก

การทำลายสะพานจุฬาลงกรณ์นั้น ผู้เขียนได้เห็นกับตา ได้ยินกับหู เป็นประสบการณ์จริงที่น่ากลัวมาก

ส่วนการทำลายสะพานข้ามแควใหญ่ที่เมืองกาญจน์ มีคนรู้เห็นกันแทบทั่วโลก เพราะมีภาพยนตร์เรื่อง “สะพานข้ามแม่น้ำแคว” แต่ผู้ที่ตั้งชื่อภาพยนตร์เข้าใจผิดคิดว่า “แคว” เป็นชื่อเฉพาะของแม่น้ำสายนี้ จึงตั้งชื่อเช่นนั้น ซึ่งเป็นชื่อที่ผิด อันที่จริงคำว่า “แคว” แปลว่า ร่องน้ำ หรือทางน้ำที่ใหญ่กว่าลำธาร แต่เล็กกว่าแม่น้ำ ที่เมืองกาญจน์มีแควสองแควรวมกันเป็นต้นแม่น้ำแม่กลองคือแควใหญ่และแควน้อย

สะพานที่ถูกทำลายคือสะพานที่ญี่ปุ่นบังคับให้เชลยสร้างข้ามแควใหญ่

ส่วนที่เชียงขึ้นนั้น แม่ทัพหรือ “หัวเมือง” กับชาวเมืองช่วยกันทำลายสะพานในเมืองหรือรอบเมือง (สะพานข้ามคูเมือง) กันเอง เพื่อป้องกันมิให้ข้าศึกใช้ประโยชน์ในการเข้าสู่ตัวเมือง

(จ.) คำอธิบายต่อไปนี้มิใช่ขึ้นเพื่อตอบคำถามว่า “ผู้หญิงไทยโบราณที่มีความรู้ความสามารถทั้งด้านการสงครามและด้านอักษรศาสตร์มีอยู่จริงหรือ”

คำตอบสั้น ๆ ก็คือ มีอยู่จริง และมีมาก่อนกวีผู้แต่งเรื่องขุนพ่ายเสียอีก

เมื่อ พ.ศ.๑๕๔๗ คือก่อนศึกขุนพ่ายหรือศึกเซลิ่งประมาณ ๗๐ ปี และก่อนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประสูติเพียง ๒๗ ปี สมเด็จพระราชินีในพระมหาธรรมราชาธิบดีศรีสุริยวงศ์แห่งพระราชอาณาจักรสุโขทัย ได้โปรดเกล้าฯ ให้จารึกพระราชกรณียกิจของพระองค์ท่านนับจากปี พ.ศ.๑๕๔๓ – ๑๕๔๗<sup>๕๐</sup> แต่ศิลาจารึกบางส่วนหักเสียหายไป จึงไม่ปรากฏพระราชกรณียกิจต่อจากนั้น เท่าที่มีถ้อยคำปรากฏอยู่ นักโบราณคดีอ่านคำจารึกออกมาได้ความว่า สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาตามหาดีลรัตนราชนารถ และพระราชโอรสได้เสด็จนำพลออกรบอย่างกล้าหาญ ทรงได้รับชัยชนะ ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติเป็น “ท้าวพระยามหาษัตริย์ (นครศรีสุโขทัย) สุโขทัย.....”<sup>๕๑</sup>

ต่อจากนั้น

“สมเด็จพระเอกาทศณ จังจกให้หมื่นตัน สมเด็จพระ (มหา) ศรี (กิตติ) เจ้าแห่งพุทธางกูร ... จากสถาน... คือ พชรบุรีศรีกำแพงเพชรมาสร้างพระอวาสาสนอันคิมชื่อศรีพิจิตรกิตติกลยาราม....”<sup>๕๒</sup>

คำจารึกที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ ศาสตราจารย์ น้า ทองคำวรรณ ได้อ่านจากศิลาจารึกที่ ศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี พบในบริเวณวัด “ศรีพิจิตรกิตติกลยาราม” ซึ่งกรมศิลปากรเรียกว่า “จารึกวัดตาเถรจิงหนัง” แต่ผู้เขียนหนังสือนี้ขอเอ่ยถึงจารึกนี้ว่า “จารึกวัดศรีพิจิตรกิตติกลยาราม” ตามที่ สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดาฯ โปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อไว้ นอกจากนั้นผู้อ่านยังได้เห็น “ภาษากวี” ของสมเด็จพระศรีธรรมราชมาดาฯ ในจารึกนี้ด้วยคือ โปรดเกล้าฯ ให้จารึกว่า ใน พ.ศ.๑๘๔๖ ซึ่งเป็นปีมะแม เดือนอ้าย พระจันทร์ข้างขึ้นแปดค่ำ ตรงกับวันพฤหัสบดี เวลากลางวัน “ยามตะวันตกย ย้ายหกบาท ฉายาเสร็จ”<sup>๕๓</sup> ซึ่งน่าจะเป็นเวลา ๑๓.๓๖ น. สมเด็จพระราชชนนีศรีธรรมราชมาดาฯ แห่งพระราชวงศ์สุโขทัยพระองค์นั้นได้เสด็จออกไปยังวัดที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นนอกกำแพงพระนครเพื่อ “ปลูกพระพุทธรูปดีศรีมหา (โพธิ)...”<sup>๕๔</sup>

คำว่า “ยามตะวันตกย” ก็คือ “พระพุทธรูปดี” ก็คือ ล้วนเป็นคำที่ฉายแววกวีและนักอักษรศาสตร์ มิใช่คำธรรมดาที่คนทั่วไป หรือแม้แต่นักวิชาการธรรมดาจะใช้กัน

ส่วนวัดศรีพิจิตรฯ ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นสถานที่พบปะสนทนาธรรมของเหล่ามหาชนผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาด้วยนั้น บัดนี้มีแต่ซากเหลือไว้ให้เห็น (ดูภาพ ๒๗) แต่ที่น่าประหลาดใจก็คือ ในบริเวณวัดมีดินโพธิ์ใหญ่แผ่กิ่งก้านสาขาสง่างามเป็น “อธิบดี” ของมวลไม้ในละแวกนั้น เรียกได้ว่าในบริเวณซากวัดศรีพิจิตรกิตติกลยาราม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ นอกกำแพงเมืองสุโขทัย ยังมีดินโพธิ์ใหญ่ยื่นเด่นเป็น “พุทธรูปดี” (ดูภาพ ๒๘) เป็นหลักฐานยืนยันความ “มีอยู่จริง” ของพระราชกรณียกิจส่วนหนึ่งของ “เจ้าหญิงสุโขทัย” ผู้ซึ่งเป็นทั้งนักรบและนักอักษรศาสตร์ ผู้มีวิสัยทัศน์ยาวไกล ผู้เห็นคุณค่าของการศึกษาสำหรับมหาชนผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดที่ดีมีเจ้าอาวาสหรือพระอาจารย์ใหญ่ผู้มีความรู้ความสามารถ รวมทั้งมี “ผู้เฒ่า”<sup>๕๕</sup> ได้ช่วยกันสร้างสรรค์ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระองค์ท่าน

เจ้าหญิงพระองค์นี้มีความเชื่อมั่นในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารทางไกลในมิติของเวลา ทรงเลือกใช้แผ่นศิลาซึ่งมีความคงทนถาวร แต่มีความยากลำบากในการสลักหินให้เป็นตัวอักษรแทนวัสดุอื่นที่จารึกข้อความได้มากกว่า ง่ายกว่า และเร็วกว่า ซึ่งได้แก่ ใบลาน ทรงเชื่อว่าคนรุ่นหลังนับร้อยปีนับพันปีจะรู้เรื่องของพระองค์ได้โดยการอ่านถ้อยคำที่โปรดเกล้าฯ ให้จารึกลงในแผ่นหิน

จารึกวัดศรีพิจิตรฯ เป็นหลักฐานหนึ่งที่ยืนยันว่า สตรีไทยโบราณที่มีความรู้ความสามารถทั้งด้านการสงคราม ด้านอักษรศาสตร์ และทั้งยังมีบทบาทสูงในวัดของพระพุทธศาสนาอีกด้วยนั้น

มีตัวตนอยู่จริง และได้สร้างผลงานด้านอักษรศาสตร์ในอารยธรรมสุโขทัยก่อนกวีแต่งเรื่องขุนพ่าย  
ประมาณ ๓๐ ปี

## แหล่งข้อมูลที่อ้างอิง

๑. วิภา กงกะนันท์. วรรณคดีศึกษา. น. ๗๒ – ๘๒ และ ๑๑๕-๑๕๑.
๒. พระอุบาฬีคุณูปมาจารย์. ยวนพ่ายโคลงฉันท์ฉบับแปลและความเรียงเรื่องยวนพ่าย. น.๓๓.
๓. ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. ยวนพ่ายโคลงฉันท์. น.๓๕.
๔. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา โคลงยวนพ่าย. น.๓.
๕. วิภา ..., น.๑๘ – ๒๖.
๖. กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย (แปล และเรียบเรียง). มหาภารตยุทธ. น.(๑๕). และหม่อมหลวง ปิ่น มาลากุล. งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม. น.๓๓๕.
๗. หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. ธรรมแห่งอริยะ. น.๑๓๔ – ๑๓๕, ๓๘๗.
๘. ถัดถนา ศิริเจริญ, รองศาสตราจารย์. หนังสืออ่านนอกเวลา : โคลงกำสรวล ลิลิตยวนพ่าย สมุทโฆษคำฉันท์ กาพย์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร. น.๓๒.
๙. พระอุบาฬี ..., น.๕๐.
๑๐. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. “คำอธิบายเมื่อครั้งพิมพ์ครั้งแรก” ในลิลิตยวนพ่าย. น. ข.
๑๑. หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์, ... น.๒๒.
๑๒. พระยาธำมาศจักรียา อุดมราชภักดี. เทวกำเนิด. น.๖๖ – ๖๗, ๘๒.
๑๓. ก่องแก้ว วีระประจักษ์. สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา. น.๑๖๕.
๑๔. เพิ่งอ้าง.
๑๕. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. น.๘๐๐.
๑๖. หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี. “คำอธิบายเรื่องยวนพ่ายโคลงฉันท์” ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับเบรเมีเยส ฟาน ฟลีต และผลงานกัศตร. น.๑๗๐ – ๑๗๑.
๑๗. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. เถลงพ่าย. น.๑๕๗.
๑๘. พระอุบาฬี..., น.๒๔๕.
๑๙. พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. น.๔๕๐.
๒๐. บัณฑิต ทองอ่วม. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย.
๒๑. บวรเวท รุ่งรุจี, ศักดิ์ชัย สายสิงห์ และอรุณศักดิ์ กิ่งมณี. “รายงานเบื้องต้นการศึกษาและการสำรวจโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัย” ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย. น.๑๐๐.

๒๒. เฟื่องอ้าง, น.๑๐๐ – ๑๑๐. และสีหวัฒน์ เน้นหนา. “ข้อมูลเบื้องต้นจากหลักฐานทางโบราณคดี และการแปลความเกี่ยวกับเมืองเก่าศรีสัชนาลัย” ในโครงการอุทยานประวัติศาสตร์...

น.๑๔๕ – ๑๕๒.

๒๓. สีหวัฒน์ ..., น.๑๔๕.

๒๔. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทียบเมืองพระร่วง. น.๑๑๔ – ๑๑๕.

๒๕. สีหวัฒน์ ..., น.๑๓๑.

๒๖. บวรเวท ..., น.๑๐๓ – ๑๐๘.

๒๗. เฟื่องอ้าง, น.๙๘ – ๑๐๖.

๒๘. บัณฑิต ..., อ้างแล้ว.

๒๙. อมรา ศรีสุชาติ. ลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์สุโขทัย. น.๒๗.

๓๐. พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา. น.๖๕.

๓๑. เฟื่องอ้าง, น.๗๖.

๓๒. สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ที่เดิม.

๓๓. ฉันทิชย์ ..., น.๑ – ๒.

๓๔. สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, น. ก.

๓๕. ฉันทิชย์ ..., น. จ. – ง.

๓๖. ถัสถนา ..., น.๒๖.

๓๗. วิภา ..., น.๑๖๖ – ๑๗๑.

๓๘. พระอุบาฬี ..., น.๑๒๖.

๓๙. ฉันทิชย์ ..., น.๒๕๔.

๔๐. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยฯ, น.๑๕๕ – ๑๕๖.

๔๑. นาวาตรีหญิงศรีัญญา ศาสโนปถัมภ์. กองประวัติศาสตร์ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ.

๔๒. ประชุมพงสาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑. น.๓๕๕, ๓๗๑.

๔๓. ประเสริฐ ฉ นกร. สารนิพนธ์. น.๓๒๕ และ พิเศษ ..., น. ๘, ๖๓ – ๘๔.

๔๔. กรมศิลปากร. รั้วกระบวนแห่พยุหยาตราทางชลมารคสมเด็จพระนารายณ์มหาราช. ไม่ปรากฏ  
เลขหน้า.

๔๕. สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ตำนานเรือรบไทย. น.๕

๔๖. เฟื่องอ้าง, น.๔.

๔๗. พระราชพงสาวดารฯ ฉบับหลวงประเสริฐฯ. น.๔๕๗.



๔๘. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑. น.๒๖๖.

๔๙. ตำนานเรือรบไทย, น.๔ – ๕.

๕๐. สมเด็จพระศรีธรรมราชาฯ. “จารึกวัดศรีพิจิตรกิริยาราม” (จารึกวัดตาเฒ่าจันทน์)

ในประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย. น.๔๖๕ – ๔๖๘.

๕๑. เพ็งอึ้ง, น.๔๖๘.

๕๒. ที่เดิม

๕๓. ที่เดิม

๕๔. ที่เดิม

๕๕. ที่เดิม

บทที่ ๖  
บทสรุป

กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นบทประพันธ์ที่เจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งเป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นผู้แต่ง

เจ้านายสตรีผู้เป็นกวีองค์นี้เป็นชาวเชลียง แต่งเรื่องยวนพ่ายที่เชลียง (เชียงชั้น / ศรีสัตนาลัย) หรือที่พิษณุโลก ในระหว่างปี พ.ศ.๒๐๑๘ – ๒๐๒๔ คือหลังศึกเชลียงใน พ.ศ.๒๐๑๗ และก่อนเวลาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรง “พระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์” ใน พ.ศ. ๒๐๒๕

ข้อสรุปข้างบนนี้ได้จากการศึกษาด้วยบทกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายอย่างละเอียด ประกอบกับการศึกษาเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จากการสอบถามผู้รู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา ภูมิศาสตร์ ฯลฯ จากการศึกษาภาพถ่ายจากดาวเทียมใน Google Earth, PointAsia.com และจากการปฏิบัติงานภาคสนามที่พิษณุโลก ศรีสัตนาลัย และสุโขทัย หลายครั้ง

ผู้เขียนได้เคยเสนอทฤษฎีเรื่องผู้แต่งนี้แล้วหลายครั้งเช่นกัน ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๖ และต่อมาได้รวมเอกสารประกอบการอภิปรายในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ แล้วพิมพ์เป็นเล่มชื่อ **ข้อมูลสมมุติฐาน และทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอ** เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ โดยคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นผู้จัดพิมพ์เผยแพร่

เมื่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พิจารณาให้ความสนับสนุนการเขียนหนังสือนี้เมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๕๑ ผู้เขียนได้เริ่มต้นศึกษากวีนิพนธ์เรื่องนี้ใหม่อีก แล้วปรับปรุงวิธีการศึกษาโดยเน้นเรื่องของบุคคลที่กวีเอ่ยถึงทั้งหมดซึ่งมีรวมทั้งสิ้นประมาณ ๖๐ คน โดยที่ยังมิได้รวมสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกับพระเจ้าเชียงใหม่

นอกจากศึกษาเรื่องบุคคลแล้ว ผู้เขียนได้ศึกษาการใช้ภาษาของกวีละเอียดขึ้นกว่าเดิม และได้ออกปฏิบัติงานภาคสนามเพิ่มขึ้น (ดูหมายเหตุท้ายบท)

ผลของการศึกษาครั้งใหม่ยังยืนยันทฤษฎีเดิมเรื่องผู้แต่งในหลักการใหญ่ที่เคยเสนอไว้ในหนังสือที่ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๘ แต่เนื่องจากหนังสือนั้นมีบทความและเอกสารประกอบการอภิปรายในโอกาสต่าง ๆ กัน อาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกันบ้าง จึงขอให้ถือข้อสรุปข้างต้นนี้เป็นสำคัญ

และหากว่ามีข้อความใดที่ผู้เขียนเคยกล่าวหรือเขียนไว้ ณ ที่ใดก่อนหน้านี้ที่มีความหมายค้านกับข้อสรุปข้างต้นนี้ ผู้เขียนก็ขอให้ถือข้อสรุปข้างต้นนี้เป็นหลักเช่นกัน

ในกรณีของ “นางเมือง” นั้น ผลการศึกษาเรื่องบุคคลและเรื่องการใช้ภาษาของกวี ทำให้เกิดความชัดเจนขึ้นว่า กวีได้สมมุติชื่อนี้ขึ้นมาให้แสดงบทบาทแทนตัวท่านในมิติอื่น และถ้าจะกล่าวโดยสรุปว่า กวีคือ “นางเมือง” ก็ไม่ผิดไปจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาครั้งใหม่นี้ แต่จะแตกต่างจากข้อสันนิษฐานเดิมที่ผู้เขียนเคยเสนอไว้ในที่ต่าง ๆ ไปบ้าง เช่น เคยเสนอว่า เจ้านายสตรีผู้ที่เป็นกวีนี้

อาจจะเป็น “นางเมือง” วีรสตรีผู้นำของชาวเขลียงในศึกขวนพ่าย ผู้เขียนก็ขอให้ถือข้อสรุปจากผลการศึกษาครั้งนี้เป็นหลัก

เมื่อข้อสรุปครั้งล่าสุดนี้มีความหมายว่า “นางเมือง” คือส่วนหนึ่งของกวี ดังนั้น จึงน่าจะมีคำถาม หรือไม่ว่ากวีเป็นญาติสนิทของภรรยาหมั้นนคร หรือเป็นภรรยาหมั้นนคร

ข้อสันนิษฐานเดิมของผู้เขียนคือ เจ้านายสตรีองค์นี้ “ถ้ามิใช่ภรรยาของหมั้นนคร ... ก็เป็นญาติสนิทของภรรยาหมั้นนคร”\*

เท่าที่มีข้อมูลอยู่ในขณะนี้ ผู้เขียนก็ยังมีความมั่นใจไม่มากพอที่จะตัดสินว่า “นางเมือง” คือญาติสนิทของภรรยา หรือคือภรรยาหมั้นนคร ทั้ง ๆ ที่มีแนวโน้มพาให้ใจสมัครจะเชื่อว่า “นางเมือง” ซึ่งเป็น “ภาค” หนึ่งของกวีนั้นเป็นญาติสนิทของภรรยาหมั้นนครผู้ที่กวีเอ่ยถึงโดยใช้คำว่า “นางหมั้นนลเมือง”

แต่ “หัวใจ” นั้นจะใช้ไม่ได้ และเชื่อถือไม่ได้ใน “วงวิชาการ”

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงขอเปิดคำถามนี้ไว้สำหรับนักปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือท่านที่สนใจจะร่วมสักัจฉาประเด็นนี้ เพื่อความเปิดเผยทางปัญญาและเพื่อช่วยพัฒนาการศึกษาวรรณคดีไทยโบราณในบ้านเมืองของเราให้กว้างขวางขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผลของการศึกษาเรื่องบุคคลและการใช้ภาษาของกวีครั้งนี้ ทำให้เกิดความชัดเจนมากขึ้นว่า “นางเมือง” มิใช่มารดาของหมั้นนครแน่นอน

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า บุคคลที่กวีกล่าวถึงจำนวนหนึ่งเป็นบุคคลจริงที่มีประวัติให้สืบค้นหาได้

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า เรือประเภทต่าง ๆ ที่กวีเอ่ยถึงบางประเภทมีอยู่จริง มีประวัติและภาพให้ค้นหาได้ หรือไม่มีก็ปรากฏอยู่ในแม่น้ำที่คนมีอายุเกิน ๖๐ ปี และมีบ้านเรือนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำ เคยพบเห็นด้วยตนเอง

และจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องก็พบว่า ศึกเขลียงเมื่อ พ.ศ.๒๐๑๗ ระหว่างกองทัพในพระอุปถัมภ์ของพระเจ้าเชียงใหม่ และกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และผลของสงครามตามที่กวีบรรยายไว้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เพียงแต่ว่าใครจะมองแรงจูงใจที่ทำให้เกิดศึกครั้งนี้ในมุมใด เช่นเป็นสงครามเพื่อช่วย “นางเมือง” ปกป้อง คุ่มครอง และสืบต่ออายุของเมืองเชียงขึ้น หรือเป็นสงครามแย่งชิงเมืองเขลียง หรือไม่ก็เป็นสงครามที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จไปตีเมืองเขลียงเพื่อนำมาเป็นเมืองขึ้นของพระองค์ ฯลฯ

ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศึกครั้งนี้คงจะมีมุมมองที่ต่างกัน

ส่วนผลของการปฏิบัติงานภาคสนามและการศึกษาภาพถ่ายจากดาวเทียมใน Google Earth และ PointAsia.com ก็ทำให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า กวีได้วัดดูทิศทางเหตุการณ์และสถานที่จริงใน

การบรรยายสภาพเมืองเชียงขึ้น และในการบรรยายเส้นทางเดินทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจากพิษณุโลกโดยทางเรือไปตามแควน่านถึงบริเวณเมืองพิชัย โดยมีกองทัพช้างและม้าเดินทางขนานไปบนชายฝั่ง แล้ว ยกพลขึ้นบกในสถานที่ไม่ห่างจากนั้น เพื่อตั้งทัพในท้องทุ่งกว้างใหญ่หลังเขาพระศรี ซึ่งมีบึงบัวขนาดใหญ่อันเคยเป็นที่อยู่อาศัยของฝูงนกนานาชนิดในท่าชัย

นอกจากนั้น พระราชนิพนธ์อีกคำสำคัญอย่างหนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่กวีบันทึกไว้ในโคลงบทที่ ๘๐ ว่า ทรง “...ถกถกกำแพงพระ พิษณุโลกย แล้วแฮ” ก็มีหลักฐานเหลือให้เห็น หลังจากที่ถูกกรมศิลปากรได้ค้นพบและกำลังขุดแต่งอยู่ในขณะนี้ (ดูภาพ ๒๕)

ประสบการณ์จากการปฏิบัติงานภาคสนามทำให้ได้ข้อสรุปเรื่องภูมิทัศน์ในวรรณคดีไทยว่า กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย เป็นกวีนิพนธ์ไทยเรื่องแรกที่บันทึกภูมิทัศน์ของเมืองโบราณที่มีอยู่จริงไว้ตรงตามที่เคยเป็นอยู่ นับเป็นหลักฐานล้ำค่าที่จะช่วยนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องเมืองเชลียง หรือเชียงขึ้น หรือศรีสัชนาลัย ซึ่งเป็นชื่อของเมืองเดียวกันที่ผ่านการ “พัฒนา” มาหลายครั้ง นับจากสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหาธรรมราชาลิไทย พระยาเชลียง (เจ้าแสน) หมั่นนคร “นางเมือง” และสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นที่ตั้งของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อันเป็นสถานที่ที่องค์การ UNESCO ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกโลก (ดูภาพ ๓๐)

ผู้เขียนใคร่ขอเชิญท่านผู้อ่านให้ขึ้นไปสัมผัสด้วยตัวของท่านเอง พร้อมทั้งนำกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายไปด้วย เพื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีอยู่จริงในเมืองนี้ ซึ่งเป็นเมืองที่มีภูมิทัศน์แปลก และมีมนต์เสน่ห์ ซึ่งอาจจะทำให้ท่านคิดถึงคำว่า “ป่าช้าแห่งความงาม” (ดูภาพ ๓๑)

ส่วนพระราชวังจันทน์ และท่าเทียบเรือหลวงบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านตรงหน้าพระราชวังที่พิษณุโลก ถนนขนานแม่น้ำจากพระราชวังถึงค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กำแพงเมืองที่ถูกกรมศิลปากรกำลังขุดแต่งอยู่บริเวณหลังวัดโพธิญาณ หาดสายบัวที่ตำบลบ้านโคน อำเภอพิชัย และทุ่งแม่ระวิง ล้วนเป็นสถานที่ที่กวีเขียนถึงไม่โดยตรงก็โดยนัย หรือไม่ก็เป็นสถานที่ที่เราสันนิษฐานได้อย่างถูกต้องว่ากองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเดินทางผ่าน พัก และยกพลขึ้นบก

สถานที่ทั้งหมดนี้มีอยู่จริง ท่านจะเห็นได้ด้วยตาของท่านเองในวันนี้

ข้อสรุปทั้งหมดในภาพรวมแสดงว่า กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ได้บันทึกสภาพสังคมไทยร่วมสมัยของกวีทั้งส่วนที่มีอยู่จริง และมีอยู่ตามที่กวีเห็นและรู้สึก และปรารถนาจะให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านได้ร่วมรู้เห็นและรู้สึกด้วย โดยเฉพาะความรู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งในสายตาและความรู้สึกของกวีคือ มหาบุรุษผู้ทรงความเป็นเลิศในทุกด้าน ในขณะที่

ในสายตาและความรู้สึกของกวี หมื่นนครคือวีรบุรุษผู้ล้มเหลวในโลกนี้ แต่ชีวิตอันเป็น  
โศกนาฏกรรมของเขาเป็นอมตะ

นั่นก็คือ **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้** นอกจากจะบันทึกภาพของสังคมไทยในอดีตบางส่วน  
ตามที่เป็นอยู่จริงแล้ว ยังสะท้อนภาพของกวีในเรื่องของประสบการณ์ ภูมิปัญญา อารมณ์ อุปนิสัย  
ค่านิยม จินตนาการ ฐานะทางสังคม รวมทั้งเรื่องส่วนตัวของกวีอีกด้วย

กวีใช้สติปัญญาอย่างมากในการคัดสรรกลั่นกรองถ้อยคำมาบรรจุเรียงร้อยสิ่งต่าง ๆ  
ข้างบนนี้เข้าด้วยกันให้เป็นบทประพันธ์อันวิจิตร กวีเปรียบวรรณศิลป์กับงานศิลปะประเภท  
อื่นที่สร้างความจรรโลงใจให้มนุษย์ และอธิษฐานขอให้**กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้**มีความเป็นอมตะ  
ด้วยการใช้ “ภาษากวี” ที่ไพเราะ งดงาม ซึ่งผู้เขียนขอเชิญมาไว้ในหนังสือนี้อีกครั้งหนึ่งด้วยความ  
เคารพ ดังนี้

|                    |                 |
|--------------------|-----------------|
| “สารสยามพากย์พร้อม | กลกานท นีฤฯ     |
| คือคู่มาลาสวรรค    | ช่อช้อย         |
| เบญญาพิศาลแสดง     | เดอมกรยติ พระฤฯ |
| คือคูใหม่แสงร้อย   | กิ่งกลางฯ       |
| เปนสร้อยโสภิสพัน   | อุปมา           |
| โสรรมโสรตสรวงธรางค | เวียไว้         |
| จงคงคู่กัลปา       | ยืนโยค          |
| หายแผ่นดินฟ้าใหม่  | อย่าหายฯ”       |

(๕๘ – ๕๙)

วิภา กงกะนันทน์

## หมายเหตุท้ายบท

การออกปฏิบัติงานภาคสนามครั้งล่าสุดนี้ มีขึ้นระหว่างวันที่ ๑๔ – ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๒ โดยมีผู้ร่วมงาน ดังนี้

๑. นายธนู วิชะรังสรรค์ : วิศวกร (ข้าราชการบำนาญ กระทรวงอุตสาหกรรม)

๒. ผศ. ดร.สมชาย สำเนียงงาม : อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์  
มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

๓. อาจารย์ ดร.สุมาลี ถิระประเสริฐ : อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์  
มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

๔. อาจารย์ ดร.อารียา หุคินทะ : อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์  
มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม

๕. นางสาววิรุณ กงกะนันท์ : นักบริหารจัดการงานศิลปะสร้างสรรค์ (Creative Arts)  
ผู้ร่วมงานได้ให้ความอนุเคราะห์ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. นายธนู วิชะรังสรรค์ ศึกษาภูมิประเทศซึ่งเน้นที่ตั้งตัวเมืองศรีสัชนาลัย และพิษณุโลก  
แม่น้ำน่านจากพิษณุโลกถึงพิชัย

ถนนที่ขนานแม่น้ำนี้ นับจากหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่พิษณุโลกถึงพิชัย

พื้นที่ราบกว้างใหญ่ใกล้ศรีสัชนาลัย

ทั้งนี้โดยมีสมมุติฐานว่า กวีบรรยายเหตุการณ์จริงเรื่องการเสด็จยกกองทัพเรือจาก  
พิษณุโลกมายกพลขึ้นบกที่ “ท่าสนายพรวน” และตั้งทัพเตรียมรบที่ท้องทุ่งกว้างใหญ่

เราพยายามค้นหาที่ตั้งของ “ท่าสนายพรวน” และท้องทุ่งกว้างใหญ่

นายธนูรวบรวมภาพที่คิดว่าเกี่ยวข้องจำนวนมากจาก Google Earth ส่งให้ผู้เขียนทาง  
e-mail เราอภิปรายภาพทั้งหมดนั้นทางโทรศัพท์แล้วเลือกเฉพาะภาพที่เกี่ยวข้อง และคิดว่าเกี่ยวข้อง  
บางภาพมาเก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ส่วนตัว เพื่อนำไปใช้งานที่พิษณุโลกซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของงาน  
ภาคสนามครั้งนี้

๒. อาจารย์ ดร.อารียา หุคินทะ เป็นผู้บันทึกข้อมูลงานภาคสนามทั้งหมด

๓. อาจารย์สุมาลี ถิระประเสริฐ เป็นผู้ดูแลเรื่องการเงินทั้งหมดทุกประเภท และถ่ายภาพบ้าง

๔. ผศ. ดร.สมชาย สำเนียงงาม ถ่ายภาพ

๕. นางสาววิรุณ กงกะนันท์ ช่วย transfer ภาพที่ download จาก earth. google.com มา  
เก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ส่วนตัว เพื่อผู้เขียนจะใช้งานได้ตลอดเวลา ช่วยถ่ายภาพบ้าง และช่วยเก็บ  
ภาพถ่ายจากการปฏิบัติงานสนามไว้ให้ผู้เขียนในคอมพิวเตอร์ส่วนตัว

เราเช่ารถตู้พร้อมคนขับเป็นพาหนะในการเดินทาง ออกจากกรุงเทพฯ เข้าวันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๕๒ พักค้างคืนที่พิษณุโลก ๑ คืน ศรีสะเกษ ๒ คืน และสุโขทัย ๑ คืน กลับถึง กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๒



## แหล่งข้อมูลที่อ้างอิง

\*วิภา กงกะนันทน์. “กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอ เป็นวรรณคดีร่วมสมัยหรือ”  
ในข้อมูลสมมุติฐาน และทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอ. น.๓

## บทสรุป

### ประมวลผลการวิจัยว่าด้วยการค้นพบประวัติผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอ

#### นำเรื่อง

ปี ๒๕๕๕ นี้ UNESCO ได้ประกาศยกย่องหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณซึ่งเป็นอาจารย์และนักวรรณคดีวิจารณ์ท่านหนึ่งของไทยให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก อาจารย์บุญเหลือได้เคยพูดและเขียนไว้ในที่ต่างๆว่า

.” วรรณคดีให้ความรู้เรื่องอารมณ์ของมนุษย์ ทั้งหยาบ และละเอียด

ทำให้เข้าใจชีวิตจิตใจของมนุษย์

ทำให้เรารู้จักมนุษย์ที่ตายไปแล้ว “ \*

**กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ** ทำให้ผู้ที่ตั้งใจอ่านอย่างมีวิจารณ์ญาณสามารถรู้จักตัวตนของผู้แต่งได้เป็นอย่างมาก เช่นเป็นผู้ที่เกิดทุนสมเด็จพะบรมไตรโลกนาถ เป็นอย่างสูงยิ่ง และมีความจงรักภักดีอย่างมั่นคงต่อพระองค์ มีความเคารพนับถือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหากษัตริย์ราชาลิไทยเป็นพิเศษ เป็นผู้ที่ชื่นชมอุดมคติและความกล้าหาญของหมื่น (ดั่ง)นคร มีความรังเกียจมหาราชแห่งเชียงใหม่ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในพระอภิธรรม มีความรู้ความสามารถสูงในด้านอักษรศาสตร์ และวรรณศิลป์ มีความพิถีพิถันในการคัดสรรถ้อยคำมาใช้ มีความประณีตในการบรรยายภาพหรือเหตุการณ์ และ มีความภูมิใจในผลงานประพันธ์ของตน มีจิตใจและอารมณ์อันละเอียดประณีต มีความกล้าหาญและมีความรับผิดชอบสูงในภาวะวิกฤต แต่บางครั้งก็มีความอ่อนแอ เป็นผู้ที่เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ เข้าใจความอ่อนแอของมนุษย์ เป็นผู้มีสถานภาพสูงในทางสังคมและทางการเมือง มีความรอบรู้ในประเพณีและวิถีชีวิตในราชสำนัก โดยเฉพาะกิจวัตรของสตรีวัยต่างๆ และสถานภาพต่างๆ มีประสบการณ์ชีวิตสูง มีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง ฯลฯ

ความรู้เหล่านี้ ทำให้มีหลักฐานและเหตุผลที่น่าเชื่อว่ากวีเป็นเจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย เมื่อแต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๘ – ๒๐๒๔ น่าจะมีสถานภาพเป็นพระมเหสี หรือพระราชเทวีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

กวีเป็นบุคคลแรกที่ถวายพระนามนี้แด่พระองค์เมื่อเสร็จศึกเซลิเยงในพ.ศ. ๒๐๑๗

ต่อมาเมื่อนิพนธ์ลิลิตพระลอในระหว่างพ.ศ. ๒๐๓๔ – ๒๐๕๗ กวีน่าจะมีสถานภาพเป็นสมเด็จพระราชชนนี หรือเป็นสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อมีพระชนมพรรษา ๑๙ พรรษา ( ถ้าพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐภูมิได้บันทึกปีที่ประสูติคลาดเคลื่อน แต่ถ้าคลาดเคลื่อน ก็อาจจะมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๕ ปีเท่านั้น )

เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๒ มีนาคมนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ( สกว. ) ได้จัดให้มีการประชุมผู้ทรงคุณวุฒิผู้มีรายนามต่อไปนี้เพื่อแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ประมวลผลการวิจัยของข้าพเจ้าซึ่งมีรายละเอียดอยู่ในหนังสือชื่อ

“ จงคงคู่กัลปา ยืนโยค หายแผ่นดินฟ้าไหม้ อย่าหายฯ “

และ

“ เสียงลือเสียงเล่าอ้าง อันใด ทานเอ๋ย “

### รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุม

|                                              |                                    |
|----------------------------------------------|------------------------------------|
| ศาสตราจารย์ ดร.สวัสดิ์ ตันตระรัตน์           | ผู้อำนวยการสกว.                    |
| พลตรี หม่อมราชวงศ์สุภวัณณ์ เกษมศรี           | ผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์ไทย  |
| ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์    | ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะและวัฒนธรรม  |
| ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมนานเหมินท์     | ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาและวรรณคดีไทย |
| ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร | ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาและวรรณคดีไทย |
| ศาสตราจารย์ ดร.วันฤทัย สัจจพันธุ์            | ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาและวรรณคดีไทย |
| นางปัทมากร คติธรรมนิตย์                      | เจ้าหน้าที่บริหารโครงการฯ ของสกว.  |

ข้าพเจ้าขอขอบคุณทุกท่านที่ได้กรุณาสละเวลามาร่วมประชุม เพื่อช่วยพิจารณาวิพากษ์วิจารณ์ผลการวิจัยของข้าพเจ้า

ที่ประชุมได้ร่วมกันพิจารณารายงานสรุปพร้อมภาพสไลด์ประกอบจำนวน ๒๕๒ภาพของข้าพเจ้า ได้มีการอภิปราย มีการตั้งคำถาม การให้ข้อมูลเพิ่มเติม การวิพากษ์วิจารณ์ และมีข้อเสนอแนะหลายประการที่มีประโยชน์ ทำให้ข้าพเจ้าต้องคิดทบทวน หาวิธีที่จะทำให้ผู้สนใจได้เข้าใจวิธีการศึกษา สืบค้นของข้าพเจ้าจนทำให้ได้ผลดังที่ได้เสนอไว้อย่างละเอียดในหนังสือ ๒ เรื่องดังกล่าวได้ง่ายขึ้น

ข้าพเจ้าขอเสนอบทสรุปประมวลผลการวิจัยของข้าพเจ้า ว่าด้วยการค้นพบประวัติผู้แต่ง **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ** ดังนี้

## ๑. วิธีวิจัย

ข้าพเจ้าใช้วิธีที่บูรณาการความรู้จากศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในลักษณะที่เป็นปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ( interactive) ศาสตร์หลักคือ วรรณคดีศึกษา วรรณคดีวิจารณ์ ศิลปศึกษา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี พุทธศาสนา จิตวิทยามนุษย์ ภูมิศาสตร์ ธรณีวิทยา วัฒนธรรมศึกษา ความรู้ทั่วไป เรื่องของมนุษย์และวิถีชีวิตของคนไทย รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีวิทยาระดับสูง คือใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ชื่อ concordance และใช้ภาพถ่ายทางอากาศจาก google earth.com และPointAsia.com

มีการปฏิบัติงานภาคสนามเป็นครั้งคราวหลายครั้ง ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๒๗ – ๒๕๕๔

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพลเรียกวิธีการวิจัยของข้าพเจ้าว่า “ มนุษยศาสตร์บูรณาการ “ ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณเป็นอย่างยิ่งที่ท่านเข้าใจได้ว่าเพื่อที่จะเข้าใจผลงานทางด้านมนุษยศาสตร์ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การวิจัยที่ใช้ความรู้จากศาสตร์ต่างๆที่มนุษย์คิดขึ้น หรือจัดระบบขึ้น ในลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นวิธีวิจัยที่ให้ผลดีมาก มีคุณประโยชน์อย่างยิ่ง ทั้งต่อตัวผู้วิจัย ผู้ร่วมงาน ผู้สนใจ และต่อพัฒนาการของความรู้เรื่องมนุษย์ และผลงานของมนุษย์

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพลเห็นว่าวิธีการวิจัยของข้าพเจ้ามีความสำคัญ และน่าสนใจมากกว่าผลของการวิจัย ท่านเห็นว่าผู้แต่งเรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอจะเป็นหญิง หรือเป็นชายยังไม่ น่าสนใจมากเท่ากระบวนการวิจัยของข้าพเจ้า

สำหรับข้าพเจ้า “ มนุษยศาสตร์บูรณาการ “ เป็นวิธีวิจัยที่ทำให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ได้เป็นอย่างดี และค้นพบสิ่งใหม่ๆที่น่าสนใจ นอกเหนือวัตถุประสงค์ นำตื่นเต้น เป็นผลพลอยได้ในระหว่างดำเนินงานตามกระบวนการวิจัยที่กำหนดไว้

นอกจากนั้นยังทำให้เกิดปัญญา เกิดความเพลิดเพลิน เข้าใจวรรณคดีทั้งสองเรื่องนั้นมากขึ้น รู้จักประเทศไทยมากขึ้น รู้จักคนไทยมากขึ้น โดยเฉพาะคนในอดีต ซึ่งทำให้เข้าใจจิตใจมนุษย์ในปัจจุบันรวมทั้งตนเองมากขึ้น

## ๒. กระบวนการวิจัย

๒.๑ ศึกษาวินิพนธ์เรื่องยวนพ่ายและลิลิตพระลอ อย่างละเอียด รวมทั้งศึกษาเอกสารทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเอกสารประวัติศาสตร์ โบราณคดี และพุทธศาสนา โดยใช้หลักการทางวรรณคดีศึกษา วรรณคดีวิจารณ์ และศิลปศึกษา

ในเรื่องของวรรณคดีศึกษา ข้าพเจ้าใช้หลักการต่างๆที่ข้าพเจ้าเขียนไว้ในหนังสือชื่อ

**วรรณคดีศึกษา\*\*** รวมทั้งในภาคผนวก ๑ – ๓ ด้วย

๒.๒ ปฏิบัติงานภาคสนามหลายครั้งที่สุโขทัย ศรีสะเกษ ( เชียงชื่น/ เซลียง ) พิษณุโลก พระนครศรีอยุธยา ( ศึกษาผังเมืองของพระราชวังหลวงก่อนเดินทางไปสำรวจสถานที่จริง ) ซึ่งเป็นสถานที่ๆกวีเอ่ยถึงใน**วินิพนธ์เรื่องยวนและลิลิตพระลอ** โดยมีนักโบราณคดีเป็นวิทยากรทุกครั้ง รวมถึงการสัมภาษณ์ บุคคลอื่นๆ และถ่ายภาพด้วย

ส่วนการค้นหาเมืองสรวงนั้นข้าพเจ้าไปสำรวจด้วยตนเองหลายเมืองตามที่ถูกทฤษฎีในอดีตกาลสันนิษฐานไว้ แต่ไม่ใช่เมืองสรวงที่แท้จริง

เมืองสรวงที่แท้จริงนั้นข้าพเจ้าไปพบที่จังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ หลังจากที่ได้ไปสำรวจเมืองสรวงโบราณที่จังหวัดแพร่มาแล้วเมื่อ ปี ๒๕๒๗ ( ดูเสียงลือเสียงเล่าอ้าง ฯหน้า ๓๒๐ – ๓๒๗ )

๒.๓ ใช้โปรแกรม concordance จัดระเบียบคำในลิลิตพระลอ งานวิจัยชิ้นนี้ ข้าพเจ้าได้ปฏิบัติที่ Northern Illinois University ที่เมือง DeKalb ในพ.ศ. ๒๕๓๐ โดยได้รับความร่วมมือจากศาสตราจารย์ ดร. John Hartmann นักภาษาศาสตร์ และ Jim Henry นักวิทยาศาสตร์คอมพิวเตอร์ของมหาวิทยาลัย

๒.๔ อภิปราย และ เสวนา กับผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่างๆทั้งที่เป็นชาวไทย และชาวต่างประเทศ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๘ – ปัจจุบัน

๒.๕ บรรยายผลการวิจัยที่สำเร็จในชั้นต่างๆ ตามวัตถุประสงค์แต่ละระยะในที่ประชุมทางวิชาการทั้งในประเทศไทย และในต่างประเทศ และเชิญผู้ฟังให้ร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยทุกครั้ง

๒.๖ ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศ ของ google earth.com และ PointAsia.com เพื่อพิจารณาแนวโน้มแม่น้ำน่าน ซึ่งไหลผ่านหน้าเมืองพิษณุโลก และแม่น้ำยมที่ไหลผ่านหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ซึ่งก็คือเมืองเชียงขึ้น/ เซลียงในยวนพ่าย โดยเปรียบเทียบเส้นทางร่วมกับแผนที่ทางหลวงในประเทศไทย ซึ่งสมาคมทางหลวงแห่งประเทศไทยจัดทำ รวมทั้งสำรวจตัวเมืองศรีสัชนาลัยโบราณ และภูมิประเทศโดยรอบใน google earth.com ตามที่กวีบรรยายไว้ ก่อนการเดินทางไปสำรวจภูมิทัศน์ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยด้วยตนเองกับคณะผู้ร่วมงานโดยทางรถยนต์

๒.๗ วิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด โดยใช้วิธี “ มนุษยศาสตร์บูรณาการ “

๒.๘ สังเคราะห์ผลการวิจัยด้วยวิจารณ์ญาณ

### ๓. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสืบหาผู้แต่ง **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ**

### ๔. สิ่งที่ข้าพเจ้าค้นพบจากวิธี และกระบวนการวิจัยนี้

นอกจากจะค้นพบหลักฐาน และเหตุผลที่ทำให้ข้าพเจ้าเชื่อว่าผู้แต่ง **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ** เป็นบุคคลท่านเดียวกัน คือเป็นเจ้านายสตรีในพระราชวงศ์สุโขทัย ซึ่งเมื่อแต่ง **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** น่าจะมีสถานภาพเป็นพระมเหสีหรือพระราชเทวีในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเป็นสมเด็จพระราชชนนี หรือสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นพระราชโอรสรุ่นเล็กของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อนิพนธ์ **ลิลิตพระลอ** แล้ว ข้าพเจ้ายังได้รับความรู้อย่างอื่นเป็นผลพลอยได้ในกระบวนการวิจัยด้วยวิธีนี้ อีก คือ

๑. ที่ตั้งและรายละเอียดของภูมิทัศน์เมืองเชียงขึ้น/ เซลียง/ ศรีสขนาลัยซึ่งเป็นเมืองเดียวกัน และซึ่งตรงกับที่กวีบรรยายไว้ ( ดูภาพประกอบ )
๒. เมืองพิษณุโลกเคยเป็นราชธานีของอาณาจักรไทยถึง ๒๕ ปี คือระหว่างพ.ศ. ๒๐๐๖ – ๒๐๓๑ ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระองค์เสด็จสวรรคตที่นั่นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๑
๓. เส้นทางเดินของกองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจากท่าเรือหลวงริมฝั่งแม่น้ำน่านหน้าพระราชวังจันทร์ พิษณุโลก ถึงเมืองพิชัย และมีหลักฐานและเหตุผลที่น่าเชื่อได้ว่าได้เสด็จยกพลขึ้นบกในบริเวณนี้ เพื่อเดินทางต่อไปถึงยุทธภูมิของศึกเซลียง ที่ท่าชัย ในบริเวณนั้นเป็นท้องทุ่งกว้างใหญ่ หลังแนวเขาพระศรี มีบึงบัวขนาดใหญ่ ซึ่งเคยเป็นที่อยู่อาศัยของนกนานาชนิด ( ดู

ภาพประกอบซึ่ง download จาก Google Earth.com และ PointAsia.com และ  
ภาพถ่ายจากสถานที่จริง )

๔. เหตุแห่งการล่มสลายของอาณาจักรสุโขทัย
๕. เรื่องของบุคคลบางคนที่มียุทธ์จริง และน่าจะมียุทธ์จริงบนแผ่นดินไทย เมื่อ ๕๐๐ ปีที่ผ่านมา เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา หมื่น (ดั่ง) นคร เจ้าแสน หลวงศรีราชบุตร พันชมชื่น พันชัย ฯลฯ
๖. ที่ตั้งและรายละเอียดของภูมิทัศน์เมืองสรวงในจังหวัดร้อยเอ็ด และเมืองสรวงในจังหวัดแพร่ ( ดูภาพประกอบ )
๗. พระมหากษัตริย์ที่กวีแต่ง **ลิลิตพระลอ** ถวายคือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นพระราชโอรสส่วนเล็กของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
๘. มีหลักฐาน และเหตุผลที่แสดงว่าสตรีไทยในสมัยโบราณ ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นขึ้นไปถึงสมัยสุโขทัยมีโอกาสได้รับการศึกษาใน “ สรรพศาสตร์ ” ต่างๆ และการศึกษานั้นน่าจะเป็นไปตามเหตุปัจจัยต่างๆ แต่ไม่ใช่เป็นการบังคับของทางราชการเช่นที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ จนถึงปัจจุบัน
๙. มีหลักฐานและเหตุผลที่น่าเชื่อว่าสมเด็จพระไชยราชาธิราชเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ กับเจ้าวนาง หรือสตรีชั้นสูงในสังคมลำปาง และสตรีนี้น่าจะเป็นเชื้อสายของหมื่น (ดั่ง) นครกับภรรยาเดิมที่เขามีอยู่ ก่อนที่เขาจะลงมา “ กิน “ เมืองเซียงอีกเมืองหนึ่ง และได้ภรรยาใหม่ที่นี่ สมเด็จพระไชยราชาธิราชประสูติหลังพ.ศ. ๒๐๕๘
๑๐. **มหาชาติคำหลวง**เป็นพระราชนิพนธ์ในราชสำนักพิษณุโลก สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดฯ ให้มีมหรศพ ๑๕ วันฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก “ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์ ” ในพ.ศ. ๒๐๒๕ ในขณะที่ทรงพำนักอยู่ที่พิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๐๖ –





ข้าพเจ้าเริ่มการวิจัยด้วยการอ่านวรรณคดีสองเรื่องนี้ทีละเรื่อง ( ระยะเวลาห่างกันราว ๑๒ ปี ) โดยอ่านติดต่อกันตั้งแต่ต้นอย่างต่อเนื่องจนจบเรื่อง เพื่อให้เห็นภาพรวมของเนื้อหา และอ่านอีกหลายสิบครั้งในเวลาต่อมา ระหว่างที่ดำเนินการในขั้นที่ ๑ และ ๒ เพื่อวิเคราะห์และตีความสิ่งต่อไปนี้คือ

ก. **วิเคราะห์และตีความองค์ประกอบของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ ดังนี้**

๑. **ภาษา ได้แก่ภาษาเฉพาะตัว ( idiolect )**

และวิธีการใช้ภาษาเฉพาะตัวของกวี ( idiosyncrasy ) พบว่ากวีใช้คำบางคำในความหมายเดียวกัน เช่น “เจ้าหล้า” “ ต้าย” “สมภาร” “สั่ง” (ซึ่งแปลว่าที่อยู่อาศัย ) “ห้าว” หัวเมือง ฯลฯ เป็นความหมายที่ต่างจากที่กำหนดไว้ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ต่างจากที่คนโดยทั่วไปใช้บ้าง ไม่มีปรากฏอยู่ในพจนานุกรมบ้าง ส่วนวิธีการใช้ภาษาเฉพาะตัวของกวีที่เหมือนกันก็มี เช่น ชอบใช้จำนวนตั้งแต่หลักหน่วยถึงหลักล้านแสดงปริมาณเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นคุณภาพ หรือ คุณค่า และชอบใช้โวหารอติพจน์ ( hyperbole )

๒. **รูปแบบ ข้าพเจ้าได้เห็นว่าผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอตั้งใจนำเสนอบทประพันธ์สองเรื่องนี้ในรูปแบบที่ต่างกัน และเป็นบทประพันธ์คนละชนิด**

**กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเป็นบทเห็ดพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเป็นส่วนหนึ่งของอัฐิประวัติของกวี เป็นบทประพันธ์ประเภทสารคดี ( informative literature )**

**ลิลิตพระลอ เป็นประเภทจินตคดี ( imaginative literature )**

๓. **เนื้อหา ข้าพเจ้าวิเคราะห์ และสังเคราะห์สิ่งต่อไปนี้ในรายละเอียด คือ**

๓.๑ **เรื่องราว / สิ่งที่เกิดขึ้น**

เรื่องราว/สิ่งที่เกิดขึ้นในยวนพ่ายอาจแบ่งเป็นสามส่วนที่เกี่ยวข้องกันคือ

- สรรเสริญพระบารมีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยกล่าวถึงพระองค์ในมิติต่างๆอย่างละเอียด คือ พระราชประวัติ พระอัจฉริยภาพ พระปรีชาสามารถ พระบรมเดชานุภาพ พระเกียรติคุณ พระสิริโฉม และพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีต่อโลก ต่อบ้านเมืองของกวี และต่อกวีเองเป็นส่วนตัว

ในตอนนี้นักกวีได้แทรกปณิธานของท่านในการแต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายไว้ด้วย

- วิฤตการณ์ทางการเมืองในเชียงใหม่ หรือเซลียงนับตั้งแต่พระเจ้าเชียงใหม่แต่งตั้งหมื่น (ดั่ง) นครซึ่งปกครองเมืองลำปางอยู่ก่อนให้มา “ กิน ” เมืองเซลียง/ เชียงขึ้น อีกเมืองหนึ่งในพ.ศ. ๒๐๐๔ จนถึง พ.ศ. ๒๐๑๗ เมื่อหมื่น (ดั่ง)นครเดินทางขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่เพื่อพิสูจน์ความจงรักภักดี และไม่ได้มีโอกาสกลับสู่เซลียงอีกเลย เพราะพระเจ้าเชียงใหม่ลงโทษเขาอย่างรุนแรงถึงชีวิต แล้วแต่งตั้งบุคคลอื่นมาจะให้ “ กิน ” เซลียงแทน แต่ “ นางเมือง ” ไม่ยอม
- ชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในการทำสงครามเพื่อขับไล่ และปราบข้าศึกศัตรูของชาวเซลียง ซึ่งมี “ นางเมือง ” เป็นผู้นำอยู่ในระยะแรก

ส่วนเรื่องราวในลิลิตพระลออาจแบ่งได้เป็น ๑๖ ตอนดังนี้

- สรรเสริญพระบารมีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยกล่าวถึงชัยชนะของพระองค์ในศึกเซลียงอย่างสรุป
- ปณิธานกวี
- เริ่มเรื่องพระลอ
- พระราชสงครามระหว่างเมืองสรวงกับเมืองสรวง
- พระลอติดลึงส์ตั้งขึ้นครองราชย์: เรื่องรักเริ่มต้น

- พระลมหงคิดหาวิธีที่จะได้พบพระเพื่อนพระ  
แพง
- ปฏิบัติการของปู่เจ้าสมิงพราย: เทพเจ้าแห่ง  
ขุนเขา
- พระลมหงออกจากเมืองสรวง
- พระลมหงเสียน้ำ
- ยุทธการไถ่ผี: พระลมหงตามไถ่
- ในสวน: พระลมหงแปลง
- พบ: รักเอ๋ย
- เตรียมการอภิเษกสมรส
- โศกนาฏกรรมในพระตำหนักรัก
- พระราชไมตรีระหว่างเมืองสรวง กับเมือง  
สรวง
- ปัจฉิมพจน์

๓.๒ คน / ตัวละคร ( คนจริง และคนสมมุติ )

บุคคลที่มีบทบาท และที่กวีอ้างถึงในยวนพ่ายแทบทั้งหมดเป็นบุคคลจริง และน่าจะเป็น  
บุคคลจริง บุคคลจริงมีเช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระยาสิทธิไทย พระเจ้า  
ติโลกราชแห่งล้านนา เจ้าแสน พระยาศรีสุริยราช หนื่น (ดัง)นคร และที่น่าจะเป็นบุคคลจริง ก็มี เช่น ขุนอินทร์  
พันชัย พันมโนราช หนื่นพ้าน หลวงศรีราชบุตร ฯลฯ

ยกเว้นบุคคลที่กวีเรียกว่า “ นางเมือง “ ซึ่งเป็นชื่อที่กวีสมมุติขึ้นให้แสดงบทบาทแทนตนในบางช่วงของ  
ชีวิต คล้ายกับที่นักเขียนในสมัยต่อมาสร้างตัวละครในบทประพันธ์ของตน เช่นหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง

รพีพัฒน์ สร้าง วิสูตร ศุภลักษณ์ ณ อยุธยาขึ้นมา ให้แสดงบทบาทบางตอนแทนตนในนวนิยายเรื่อง **ละครแห่งชีวิต** หรือที่ “บุญเหลือ” สร้าง “คุณแจ้ว” ขึ้นแสดงบทบาทแทนบางส่วนของท่านในนวนิยายชื่อ **ทุติยะวิเศษ**

ส่วนใน **ลิลิตพระลอ** มีบุคคลจริงปรากฏอยู่โดยนัยสองพระองค์ คือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นอกจากนั้นเป็นตัวละคร คือเป็นบุคคลสมมุติ ยกเว้นพระนางนาฏบุญเหลือที่กวีบอกในตอนต้นเรื่องว่าเป็นพระญาติกับท้าวแสนสุรวงพระราชสวามี และแอบบอกภายหลังอีกว่า พระนางอยู่ใน “เครื่องทึนกร” ซึ่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ช่วยให้เห็นว่าพระนางเป็นตัวละครชนิดเดียวกับวิสูตร ศุภลักษณ์ ณ อยุธยา หรือ “คุณแจ้ว” คือมีพระมเหสีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชชนนี หรือเป็นสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เป็น “แบบ” ให้สร้างขึ้น

๓.๓ เวลา / สถานที่ ( ภูมิทัศน์ / ฉาก ) มีทั้งที่เป็นอยู่จริง และสมมุติขึ้นบางส่วน

สถานที่ทุกที่เอ่ยถึงใน **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** มีอยู่จริง ปัจจุบันมีซากเหลืออยู่ให้เห็นพอจะเปรียบเทียบกับสถานที่ที่กวีบรรยายไว้ได้ตรง เช่นเมืองเชียงขึ้น หรือเซียง ปัจจุบันคืออุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ซึ่ง UNESCO ได้ประกาศให้เป็นมรดกโลก รายละเอียดที่กวีบรรยายไว้เกี่ยวกับเมืองนี้ ก็มีร่องรอยเหลือให้เห็น คือ กำแพงศิลาแลงและเขื่อนรอบเมือง ต้าย ซ่องใส่ปิ่น ประตุมือง คูเมือง สะพาน ป้อม ภูเขาที่ล้อมเมืองอยู่ แก่ง คลองบางเม้ง แม่น้ำยมที่ไหลผ่านหน้าเมือง ฯลฯ ( มีภาพประกอบ )

ที่พิษณุโลกก็มีซากท่าเรือหลวงริมฝั่งแม่น้ำน่านหน้าซากพระราชวังจันทร์ มีหาดสายบัวที่บ้านโคนในอำเภอพิชัย ( มีภาพประกอบ )

ส่วนใน **ลิลิตพระลอ** กวีใช้เพียง **ชื่อ** ของเมืองสรอง และเมืองสรองซึ่งเป็นเมืองโบราณที่มีอยู่จริง เพื่อสร้างความสมจริงให้แก่เรื่องราวที่สมมุติขึ้น

ในการบรรยายภูมิทัศน์ของเมืองสรอง กวีใช้แผนผังพระราชวังหลวงของพระนครศรีอยุธยา เป็นแบบ ( มีภาพประกอบ )

ภาพประกอบทั้งหมด download จาก Google Earth.com, PointAsia.com และถ่ายจากสถานที่จริง

### ๓.๔ ทิศนะของกวี

ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ กวีเทิดทูนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นอย่างสูง ยิ่งในทุกมิติของความเป็นมนุษย์ เป็นปราชญ์ เป็นนักรบ และนักปกครอง ในขณะเดียวกันก็มีความชื่นชมหมื่น (ดั่ง)นคร อย่างลึกซึ้งในอุดมคติ และในความกล้าหาญของเขา

ข.

วิเคราะห์และตีความกลวิธีของการ

ประพันธ์

ข้าพเจ้าพิจารณาเรื่องต่อไปนี้

๑.

วัตถุดิบที่กวีนำมาปรุงแต่งเป็นกวีนิพนธ์

เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ

ในขณะที่วัตถุดิบสำคัญในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย คือ ประวัติศาสตร์สุโขทัยตอนปลายและอยุธยาตอนต้น รวมทั้งประสบการณ์ ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และจินตนาการ ของกวี วัตถุดิบสำคัญในลิลิตพระลอ คือ จินตนาการ และประสบการณ์ รวมทั้งความรู้สึกนึกคิด และอารมณ์ของกวี

๒.

แนวเรื่อง

แนวเรื่องหลักในยวนพ่ายคือ

-

การสรรเสริญพระบารมี การเทิดพระเกียรติ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

- ความซาบซึ้งในพระมหากษัตริย์คุณของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่มีต่อดวงวิ คือโปรดเกล้าฯเสด็จ “ มามลายโสภ “ บนแผ่นดินเชลียง เหลือไว้แต่ความสุข ทั้งนี้โดยที่วิได้แทรกความชื่นชมที่มีต่อหมื่น (ดัง) นครไว้ด้วย
- ชัยชนะของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในศึกเชลียง

ส่วนแนวเรื่องหลักใน **ลิลิตพระลอ** คือ

- ความทุกข์แสนสาหัสของสมเด็จพระราชชนนีหม้ายที่ต้องสูญเสียพระราชโอรสวัยเยาว์ที่เพิ่งจะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ
- พุทธปรัชญาว่าด้วยพิษของกามตัณหา และอกุศลมูล ได้แก่ ความโลภ โกรธ และหลง
- เรื่องรักโศกสลด เลือดนองพระตำหนักรักของเจ้าชายเจ้าหญิงวัยเยาว์
- ความกล้าหาญของผู้ที่มีความรักต่อกัน

แนวเรื่องย่อยมีหลายแนวเช่นเดียวกับใน **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย**

๓. การลำดับเหตุการณ์ในเรื่อง ( plot )

ดู “ จงคงคู่กัลป...” และ “ เสียงลือเสียงเล่าอ้าง...”

๔. กรรมวิธีเบ็ดเตล็ด ข้าพเจ้าพิจารณาเรื่องของน้ำเสียงของกวี ( tone )

น้ำเสียงคือภาษาที่มีได้พูด หรือมีได้เขียน ไม่ปรากฏรูปลักษณะอยู่ในบริบท แต่มีความหมายอยู่ในบริบท ผู้อ่านหรือผู้ฟังสามารถ สัมผัสน้ำเสียงได้จากการ “ อ่านระหว่างบรรทัด ”

ข้าพเจ้าพบน้ำเสียงนุ่มนวล อ่อนโยนชวนให้คิดว่าผู้แต่งน่าจะเป็นสตรี อยู่ในบริบทต่างๆบ่อยมาก ทั้งใน **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** และ **ลิลิตพระลอ**

ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย กวีกล่าวคำสดุดีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าพระองค์คือพระมหาเทพที่จุติมาประสูติในโลกมนุษย์เพื่อมาสลายความโศกเศร้าของแผ่นดิน (เชียงขึ้น) ด้วยน้ำเสียงดังนี้

พระมามลายโคกหล้า เหลือสุข

( ๓ )

กวีอธิษฐานขอย่าให้ตัวท่านมีโรคร้ายแรงใดๆเลย แม้แต่โรคเดียวก็ขอย่าให้มี คำอธิษฐานนั้นมีน้ำเสียงดังนี้

ขอข้าแรมโรคร้อน ย่ามี หนึ่งเลย...

( ๖๐ )

การบรรยายสภาพของเชลยสงครามเมื่อเสร็จศึกเกลี้ย แสดงให้เห็นว่ากวีเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญแก่สิ่งที่อาจถือได้ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่นเรื่องการปฏิบัติต่อเชลยศึก กวีมีน้ำเสียงที่อ่อนโยนแฝงความเมตตาผสมกับความรู้สึกขมขื่น กวีบรรยายว่าเชลยถูกมัดมือติดกับเชือกแล้วให้วิ่งมาตามทางที่ทหารฝ่ายชนะขี่ม้าลากมา ทหารเมื่อยมากจึงจำใจจูงเชลยไปขาย โดยแลกกับเหล้า

เชลยลากลุ่ม้า มื้อมัด

เขาเมื่อยจำจูงขาย แลกเหล้า...

( ๒๘๕ )

ส่วนในลิลิตพระลอ ก็มีตัวอย่างเรื่องการใช้คำที่แฝงน้ำเสียงนุมนวลอ่อนโยน ฟังดูเป็นน้ำเสียงของกวีสตรี เช่นในการอธิบายบุคลิกภาพ และพฤติกรรมของพระลอ ดังนี้

รอยรูปอินทร์หยาดฟ้า มาอำองค์ในหล้า

แหล่งให้คนชม

แลฤา...

เดือนจรัสไพยมแจ่มฟ้า ฝิบได้เห็นหน้า

ลอราชไรรู้ดูเดือน

ดูจแล.... ( ๑๑, ๑๕ )



พระองค์โอบาสเพียง

ศศิธร

เสด็จดุจเดือนเขจร

แจ่มฟ้า ... (๒๓๑)

เมื่อพระลอฝากเมืองแก่เหล่าทหารที่ตามมาส่งเสด็จ กวีแต่งให้พระลอมีพระราชดำรัสดังนี้

ฝากเมืองช้างม้าไพร่

พลหลวง

ฝากนอกในทั้งปวง

แหล่งหล้า

อย่าลืม...

ฝากออกท้าว เจ้าฟ้า

ฝากแก้วกลอยสมร

( ๒๗๔ )

ข้าพเจ้าอ่าน **ลิลิตพระลอ** ด้วยอนุ บ่อยครั้ง ดังที่กวีตั้งใจให้บทประพันธ์ของท่านมี **เสียง** ที่กระทบใจผู้ฟัง คือให้กระทบใจ โดยผ่านหู มากกว่าผ่านเพียงสายตา

น้ำเสียงเศร้าโศกอย่างจริงใจในบทครวญของพระนางบุญเหลือที่พระหทัยสลาย เมื่อทรงทราบข่าวการเสด็จสวรรคตของพระลอนั้น ข้าพเจ้าไม่คิดว่ากวีที่เป็นชายจะมีความรู้สึกเช่นนั้นได้จริง หรือจินตนาการความรู้สึกของคนที่เป็นแม่ที่คิดว่าจะสูญเสียและสูญเสียลูกชายคนเดียวได้อย่างละเอียด ประณีต มีพลังของความสมจริงมากเช่นนั้น รวมทั้งไม่คิดว่ากวีที่เป็นชายจะให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกของตัวละครที่เป็นแม่ และเป็นหม้ายมากถึงเพียงนั้น ทั้งนี้โดยที่ยังมิได้กล่าวถึงความรู้สึกของพระนางบุญเหลือในช่วงแรก ระยะเวลาที่พระลอมีพระอาการประชวร “คลั่งเพราะรัก” และพระนางจำต้องตามใจลูกในที่สุด เพราะลูกนั้น ดื้อ คือ

“ สอน บ่ฟังแม่สอน ...” จะไปให้ได้ และเมื่อไปแล้วก็ เป็น “ ดั่งนี้ “ คือ “ ...พ่อไปตายเมืองท่านม้วย... ด้วยหอกดาวหลาวดาบ...ด้วยกำซาบปืนยา ดั่งนี้ “ ( ๖๓๗ )

กวีมีความละเอียด ประณีต และมีความเพียรพยายามมาก ในการใช้เวลาคิดหาและคัดสรรถ้อยคำมา พิถีพิถันร้อยเรียงบรรยายความรู้สึกเศร้าโศกของตัวละครที่เป็น “ สมเด็จพระราชชนนี “ ให้ได้ความรู้สึก

รันทดหมดแรงจากน้ำเสียงได้อย่างสมจริง และความรู้สึกเช่นนี้ผู้อ่านแต่ละท่านจะสัมผัสได้โดยผ่านหูของตนเองเท่านั้น

ถ้อยคำที่กวีคัดเลือกมาบรรยายพฤติกรรม ความรู้สึก นึกคิด และคำพูดของตัวละครหญิง คือ พระนางบุญเหลือ พระนางดาราวดี พระเจ้าย่า พระเพื่อน พระแพง นางรื่น และนางโรย โดยทั่วไปเป็นถ้อยคำที่แสดงให้รู้สึกว่าเป็นถ้อยคำที่กวีคุ้นเคย เช่นเดียวกับพฤติกรรม ฯลฯ ที่กวีบรรยาย และพฤติกรรม ฯลฯ เหล่านั้นเป็นพฤติกรรม ฯลฯ ปกติของสตรีในวัยต่างๆ ซึ่งกวีชายยากที่จะคุ้นเคย หรือแม้แต่จะคิดถึง

การวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบ และกลวิธีการประพันธ์ข้างบนนี้ **ทั้งหมด** มีผลรวมกันทำให้ข้าพเจ้าสัมผัส

“สำนวนสตรี” ในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ มิใช่ดูเพียง คำ ๒ – ๓ คำ หรือดูโคลงเพียงหนึ่งบทแล้วก็สรุปประวัติกวีได้ดังกล่าว

(โปรดอ่านบทวิเคราะห์ในหนังสือที่กล่าวแล้วข้างบนนี้)

## ๖. การพิจารณาสำนวน (style) ของนักประพันธ์

เนื่องจากวรรณคดีมีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นมาได้เองตามธรรมชาติ หากแต่ต้องมีคนสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสื่อสาร

ในที่นี้ข้าพเจ้าขอเสนอวิธีพิจารณาภาษาเฉพาะตัว และการใช้ภาษาเฉพาะตัวของกวี ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้สามารถสัมผัสสิ่งที่เรียกว่า “สำนวน” (style) ของกวีได้พอเป็นตัวอย่าง ในการได้ข้อสรุปดังกล่าวแล้วข้างต้น

ตอนนี้ ข้าพเจ้าขอเชิญท่านนึกถึงประสบการณ์ของท่านในการอ่านหนังสือเสียก่อน

ท่านคงนึกได้ว่านักเขียนแต่ละท่านมีสำนวนการเขียนต่างกัน และคุณสมบัติต่อไปนี้อ่านก็เป็นที่ปัจจัยสำคัญในการพิจารณาสำนวนของผู้เขียน คุณสมบัตินั้น คือ ประสบการณ์ชีวิต ความรู้ทั่วไป ทักษะในการอ่านและการตีความ วุฒิภาวะ ความสนใจ ความตั้งใจ และสติปัญญา

สำหรับท่านที่เป็นนักอ่าน ท่านย่อมจำสำนวนของผู้ประพันธ์ต่อไปนี้ได้เป็นอย่างดี คือ

สำนวนสมเด็จพระยาตำราจรรณภาพ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ใน  
**สำนวนสมเด็จพระ**

สำนวนหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รพีพัฒน์

สำนวนของ “ ยายอบ ”

สำนวนม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

สำนวนหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ

สำนวน ป.อินทรปาลิต รงค์ วงษ์สวรรค์ อาจันต์ ปัญจพรรค์ ส. ศิวรักษ์

สำนวนอังคาร กัลยาณพจน์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ จิรนนท์ พิตรปรีชา ฯลฯ

บางท่านจำสำนวนของนักเขียนในดวงใจของท่านได้

บางท่านอ่านบัตรสนเท่ห์ หรือผลงานทางวิชาการโดยไม่ทราบชื่อผู้เขียนก็สามารถทราบได้ว่าใครลอกเลียน  
ผลงานของใคร หรือผู้เขียนเป็นเด็ก หรือผู้ใหญ่ มีการศึกษาระดับใด มีสติ ปัญญาอย่างน้อยเพียงใด มีอาชีพ  
อะไร หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมแบบไหน มีอารมณ์ และวัตถุประสงค์อะไร เป็นพระสงฆ์ เป็นหญิง เป็นชาย  
 ฯลฯ

ทั้งนี้เพราะภาษา และวิธีใช้ภาษาของบุคคลใดมักสะท้อนบุคลิกภาพของ  
บุคคลนั้นในแทบทุกมิติของความเป็นตัวตนของบุคคลนั้นๆ เหมือน  
ลายเซ็น หรือลายมือ ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของความเป็นบุคคล  
ของแต่ละคน

**กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ** แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งมีสำนวนภาษาเหมือนกัน เรียกได้ว่ามี  
“ลายมือ” หรือ “ลายเซ็น” เดียวกัน เป็นสำนวนที่แสดงให้เห็นความเป็นผู้มีการศึกษาสูง มีชีวิตอยู่ในราช  
สำนัก มีความรู้เป็นเลิศในพระอภิธรรม มีความรู้ลึกที่ละเอียดอ่อน ละเมียดละไม ประณีต รอบคอบ ฉลาด  
ลึกซึ้ง ความเป็นตัวของตัวเอง กล่าวหาญ มีความเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ของสตรีได้อย่าง

ถูกต้อง มีความเป็นศิลปินที่ชอบให้รายละเอียดที่ไม่จำเป็นในการบรรยายภาพ หรือเหตุการณ์ หรือขั้นตอนในการทำงาน หรือการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นก็ยังเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญแก่สิ่งที่คนโดยทั่วไปอาจไม่เห็นว่าคุณค่า เป็นผู้ที่ชอบใช้ปริมาณเปรียบเทียบให้เห็นคุณค่า ชอบใช้โวหารประเภทอุปมาอุปไมย และมีชีวิตที่แวดล้อมด้วยเครื่องประดับที่ประณีต เครื่องสำอางชั้นสูง ดอกไม้และการประดิษฐ์ดอกไม้เหมือนกัน เป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอย่างมั่นคงเหมือนกันด้วย

ในรายเปิดเรื่องทั้ง **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** และ **ลิลิตพระลอ** กวีสรรเสริญพระบารมีสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเหมือนกัน ทั้งๆที่เรื่องของพระลอไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับพระองค์เลย นอกจากนั้นจิตได้สำนึกเรื่องการรบกับลาวล้านนาที่เชียงขึ้น ยังทำให้กวีเผลอบรรยายว่าผู้ที่บุกรุกเข้ามาถึงประตูตำหนักพระเพื่อนพระแพงสู้รบกับนายแก้วนายขวัญนั้น คือ “ลาวฝู่งข้า...” ( ๕๙๙ ) ที่ “นางเมือง” เคยผจญมาที่เซียง

และกวียังบอกโดยนัยโดยไม่จำเป็นอีกว่า พระนางบุญเหลือพระราชมารดาของพระลอนั้นอยู่ในพระราชวงศ์สุโขทัย คือ เป็น “เครือทินกร” ( ๖๓๕ ) และเป็นพระญาติของท้าวแมนสรวงด้วย คือ “...ท้าวแมนสรวง เป็นพญาหลวงผ่านเฝ้า...ธมมอัครเทพพิลาส ชื่อนางนาฏบุญเหลือ ล้วนเครือท้าวเครือพญา...” ( ๕ )

เมื่อกวีแต่งเรื่องยวนพ่ายก็บอกโดยนัยว่าท่านเป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโดยอ้อมถึงพระองค์ว่า “สเด็จพระเจ้าให้” ( ๘๕ ) ซึ่งทำให้ตีความได้ระดับหนึ่งว่ากวีเป็นเชื้อพระวงศ์สุโขทัย เพราะสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นเป็นเชื้อพระวงศ์สุโขทัย

## ๗. ส่วนของกวีแต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

ต่อไปนี้ขอเชิญท่านช่วยพิจารณาสำนวนกวี โดยตีความภาษา และวิธีการใช้ภาษาในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายพอเป็นตัวอย่างในการนำไปสู่ข้อสังเกตที่ว่ากวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายน่าจะเป็นเจ้านายสตรีเชื้อพระวงศ์สุโขทัย หรือน่าจะเป็นพระภิกษุใน “ทินนาม” ว่า “เบญญาพิศาล” หรือ “ปัญญาพิศาล” ดังที่มีผู้พูดตามม.ร.ว.ศุภวัฒน์ เกษมศรีอยู่บ่อยๆ

๑. ในรายเปิดเรื่อง เมื่อกวีถวายพระพรสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แล้ว ก็บอกว่าเล็บทั้งสิบของท่านได้มาประชุมกันขึ้นเป็นดอกบัว เพื่อกกราบพระพุทธเจ้า

“ทสนัษสมุชลิต วิกสิตสโรชิตม บรมนบอภิวาท บาทโรพระโคตม ...”

“ทส” แปลว่า “สิบ”

“นัษ” แปลว่า “เล็บ”

เล็บทั้งสิบเหล่านั้นน่าจะต้องยาว มิฉะนั้นจะมาประชุมกันเป็นรูปดอกบัวไม่ได้ เพราะจะมีเนื้อที่ปลายนิ้วกันไว้

ทำไมกวีจะต้องพูดถึงเล็บ ถ้าต้องการให้หมายถึงนิ้ว ทำไมไม่พูดถึงนิ้ว และอันที่จริง คำ “ทสนัษ” นี้กวีใช้เป็นโวหาร ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.รีนฤทัยเสนอ คือ กล่าวถึง “เล็บ” แต่หมายถึง “มือ” ที่เป็นรูปดอกบัว คือ “กรกช” ซึ่งมีความหมายเพียงพอแล้ว ที่จะบอกว่าท่านกราบพระด้วยดอกบัวอันได้แก่มือของท่านที่พนมขึ้น ท่านไม่จำเป็นต้องกล่าวเพิ่มอีกว่ามือที่พนมเป็นรูปดอกบัวนั้นเกิดขึ้นเพราะเล็บทั้งสิบมาประชุมกัน คือ

“ทสนัษสมุชลิต”

ทำไมพระภิกษุจึงให้ความสำคัญแก่เล็บมากถึงเพียงนี้

ทำไมท่านจึงใช้คำที่แปลว่า “เล็บ” ในที่ที่ไม่จำเป็นเช่นนี้

( ศาสตราจารย์ ดร. ประคองให้ความเห็นว่า อาจเป็นเพราะกวีต้องการคำ “นัษ” เพื่อประโยชน์ในทางฉันท์ลักษณะ คือเพื่อให้สัมผัสกับคำอื่นก็ได้ ส่วนศาสตราจารย์รีนฤทัยให้ความเห็นว่า กวีอาจใช้ในลักษณะที่เป็นโวหารประเภท **synecdoche** (สมพจน์) คือหมายถึงนิ้ว หรือมือก็ได้ )

แต่ข้าพเจ้าคิดว่ากวีเป็นผู้ที่ไว้เล็บยาว ให้ความสำคัญแก่เล็บของตนมาก เอาใจใส่เรื่องสุขภาพ และความงามของเล็บ เหมือนคนที่รักผม เอาใจใส่เรื่องสุขภาพและความงามของเส้นผม

ท่านจึงพูดถึงเล็บ ทั้งๆที่ท่านไม่จำเป็นต้องพูดถึง การใช้ภาษากล่าวถึงสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องกล่าวถึง คือการบอกให้รู้ว่าสิ่งนั้น คือสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึก หรือในสำนึกของ ผู้พูด

กวีคิดถึงเล็บ เมื่อต้องการจะพูดถึงมือ

นี่คือจุดแรกในเรื่องที่ชวนให้ข้าพเจ้าคิดว่ากวีน่าจะเป็นสตรี

๒.

เมื่อไหว้พระธรรมแล้ว กวีมิได้ไหว้พระสงฆ์

โดยรวม ดังที่เราคุ้นเคย หากแต่พิถีพิถันเลือกไหว้เฉพาะผู้ที่ป็นอริยบุคคลทั้งแปด

ประเภท คือ “ อุดมภาวันทอรรษฏารยาธิวาท “

ทำไม

กวีจึงต้องพิถีพิถัน จงใจ “ เลือกปฏิบัติ “ ถึงเพียงนี้ หรือท่านได้เห็นว่าพระสงฆ์บางรูปไม่

น่ากราบไหว้ ไม่น่าศรัทธา ไม่มีคุณค่าพอที่ท่านจะเอ่ยถึงโดยรวมในบทประพันธ์ของ

ท่าน กวีน่าจะเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก

๓.

กวีมีความผูกพันทางใจกับสมเด็จพระบรม

ไตรโลกนารถเป็นอย่างมาก มีสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถอยู่ในหัวใจตลอดเวลาที่มี

ความทุกข์

พระปัญญาพิศาลมีความผูกพันเช่นนี้กับสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถเพราะเหตุใด

เช่น แต่งให้” นางเมือง “ ซึ่งเป็นคนสมมุติที่กวีสร้างขึ้น เพื่อให้เห็นบทบาทแทนตน ตอนเป็นผู้นำใน  
ภาวะวิกฤตทางการเมือง คิดจะถวายเป็นเครื่องเซ่นสมเด็จพะบรมไตรโลกนารถ เมื่อหมั่นนครจากไปไม่  
กลับมาอีก โดยเขียนจดหมายใส่ตลับทองไปกราบบังคมทูล และเลือกผู้ถือสารที่ไว้ใจได้เท่าใจตนเองไป

ถวายเป็น ( ๑๓๑ – ๑๓๕ )

ถ้ากวีเป็นพระภิกษุ ทำไมจึงสมมุติให้ตนเองเป็นสตรี คือ เป็นนางเมือง

ทำไมต้องพิถีพิถันบรรยายว่าจดหมายที่ส่งไปถวายสมเด็จพะบรมไตรโลกนารถนั้นใส่ตลับทองไป และคน  
ที่นำจดหมายไปก็เป็นคนที่นางเมืองไว้ใจเท่าใจตนเอง

พระภิกษุแต่งหนังสืออย่างนี้หรือ

ทำไมกวีต้องพิถีพิถันอธิบายถึงเพียงนี้ ทั้งๆที่เป็นบทประพันธ์ขนาดสั้น ใช้คำ ทั้งหมดเพียงประมาณ ๙๕๐๐ คำ กวียังอุตสาหะอุทิศคำจำนวนหนึ่งเพื่อให้รายละเอียดที่ไม่จำเป็นนี้

เมื่อรบสู้ข้าศึกไม่ได้ “นางเมือง” ก็หนีไปเฝ้าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และเคยโดยเสด็จร่วมรบกับข้าศึกด้วยกันในเวลาต่อมา ๒ ครั้ง

คุณชายศุภวัตรให้ข้อมูลว่าในสมัยโบราณต้องมีพระภิกษุอยู่ในกองทัพด้วย เพราะจะต้องมีการทำพิธีทางศาสนา

แต่คุณชายไม่ได้ให้ข้อมูลว่าพระภิกษุที่อยู่ในกองทัพจะชี้ช้างถือดาบเข้ารบกับข้าศึก ดังที่กวีบรรยายว่า “นางเมือง “ ( หรือตัวกวีเอง ) ทำอาการซึ่งแปลเป็นภาษาไทยปัจจุบันดังนี้

ยิ่งรบยิ่งเห็นข้าศึกกรมอยู่โดยรอบ สู้เขาไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงหนีมาเฝ้าพระองค์ซึ่งเป็นเจ้าชีวิต เพื่อขอพระราชทานพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯยกกองทัพไปช่วย (ข้าพเจ้าด้วย)

แต่กวีแต่งไว้ดังนี้

เร่งรบเร่งหนนเขา

รุมรอบ

สู้บได้ดูข้า

จึงหนี ฯ

วางแผนบนอบเจ้า

จอมปราณ โปรดแฮ

เชิญปิ่นกษัตริย์ยก

ย่างรู้

...

( ๑๔๖ — ๑๔๗ )

ถ้ากวีเป็นพระภิกษุ กวีจะเป็นผู้จับดาบรบกับข้าศึก เมื่อสู้ไม่ได้ก็หนีข้าศึกไปเฝ้าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และกราบทูลด้วยน้ำเสียง “อ่อนน” พระองค์เช่นที่กวีบรรยายไว้ข้างบนนี้หรือ

กวีได้ร่วมรบอยู่ในกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถถึงสองครั้ง และประสบการณ์นั้น ได้แสดงออกมาในลิลิตพระลอ ในที่ต่างๆ เช่น

เป็นที่มาของคำพูดของพระเพื่อนพระแพงที่พระลอทรงฟังแล้วขึ้นพระทัยมาก คือ เมื่อมีกลุ่มทหารที่พระเจ้าย่าส่งมาบุกรุกพระตำหนักเพื่อเอาชีวิตพระลอนั้น เจ้าหญิงทั้งสองมิได้หนี และยังรับสั่งว่า

“ รักราชตายด้วยได้ ... ”

และการตายด้วยกันในที่รบเป็นโอกาสทอง เพราะว่าจะไปเกิดขึ้นด้วยกันบนสรวงสวรรค์

“ ครั้นตายก็เกิดขึ้น กับกัน เสวยพิภพสรวงสวรรค์ ฟากฟ้า...” ( ลิลิตพระลอ หน้า ๖๐๒ – ๖๐๓ )

แต่ต่างจากพระเพื่อนและพระแพง กวีโชคดีที่มีได้เสียชีวิตในขณะที่ต่อสู้กับศัตรู ทั้งนี้เพราะพระบารมีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่เสด็จมาช่วย ดังที่กวีได้แสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณไว้ว่า

“พระมามลายโคกหล้า เหลือสุข...

พระมาบันเทาทูกข ทุกสิ่ง เสนอยแฮ...” (๓ )

และ

“ พระมาก่อธรรมมา ครองโลก

มาสืบสืบมาข้า ช่มเชญ ” (๑๐)

ด้วยเหตุที่มีพระมหากรุณาธิคุณต่อกวี และต่อบ้านเมืองของกวีถึงเพียงนี้ **หัวใจ**จึงบังการให้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายเพื่อเทิดพระเกียรติยศให้รู้เรื่องปรากฏแก่ปวงชนชั่วกาลอันยาวนาน

“ จักแสดงพระยศรื้อ ถึงถว้ย ไล่แฮ...

ลุ่มพระยศพระเจ้าเรือง ร้อยกัลป์ ฯ ” ( ๕๖, ๕๗ )



๔.

กวี มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดสมเด็จพระบรม

ไตรโลกนารถมากเป็นพิเศษ ถึงระดับที่ได้ยิน พระสุรเสียงเวลาทรงสวดมนต์ หรือทรง  
อ่านบทกวีนิพนธ์ จนจำได้ว่าไพเราะรื่นหู ขึ้นใจเพียงใด ดังนี้ “ สันยงสันวดแม่น มฤ  
รา เรื่อยแอ ทนยบทนองกานท เลอศล้น...” ( ๔๗ )

โดยปกติคนเราสวดมนต์ในสถานที่เช่นใด หรืออ่านหนังสือที่ไหน

พระเจ้าแผ่นดินทรงสวดมนต์ที่ไหน ทรงพระอักษรที่ไหน

ใครบ้างที่มีอภิสิทธิ์ได้อยู่ใกล้ชิดเป็นประจำ จนจำพระสุรเสียงได้ติดอยู่ในหัวใจ และแสดงออกมาในผลงาน  
ประพันธ์ โดยไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง เรื่องนี้ก็ดำเนินต่อไปตามแนวเรื่องที่กำหนดไว้ได้

( ผศ.ดร.สุวรรณ เกรียงไกรเพชร ให้ความเห็นว่า สุนทรภู่ก็เคยเข้าเฝ้าใกล้ชิดรัชกาลที่ ๒ จนได้กลั่น พระ  
” สุกนธ์ตลบ... ” )

ข้าพเจ้าเห็นว่าข้าราชการที่ทรงโปรด มีโอกาสได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดจนได้กลั่นพระสุคนธ์น่าจะมีได้หลายคน  
เพราะน้ำหอมเป็นสิ่งที่คนใช้ในที่สาธารณะได้

แต่การสวดมนต์ หรือการอ่านบทกวีนิพนธ์ดูเหมือนจะเป็นกิจกรรมส่วนตัวของบุคคล และสมเด็จพระบรม  
ไตรโลกนารถเป็นพระเจ้าแผ่นดินคงจะไม่ทรงสวดมนต์หรืออ่านบทกวีนิพนธ์ออกเสียงในที่สาธารณะ หรือ  
แม้แต่ที่ท้องพระโรงในเวลาออกขุนนาง

๕.

เมื่อกวีแต่งเรื่องยวนพ่าย ก็ได้ฟังพระองค์

ทรงขัดเกล้าพระราชทานด้วยพระวาทะ กวีบันทึกไว้อย่างตรงประเด็น คือ การที่ตัวท่าน  
สามารถแต่งบทกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายสำเร็จ ก็ “ เพราะฟังพระเจ้าหล้า กล่าวเกล้า “ (   
๕๕ )

กวีน่าจะเป็นใคร ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้น และมีอภิสิทธิ์ใกล้ชิดสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ  
ได้ถึงขนาดที่ทรงขัดเกล้าบทกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายพระราชทานกวี ด้วยพระวาทะ ซึ่งหมายความว่า กวี  
ได้เฝ้าสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถเฉพาะพระพักตร์ และได้ฟังพระราชวิจารณ์ผลงานของตนจากพระ  
โอษฐ์ด้วยตนเอง

( ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ประคอง นิมนานเหมินท์ แสดงความคิดเห็นว่า กวีมิได้แต่งเรื่องยวนพ่ายเพื่อ ถวายสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเท่านั้น หากแต่เสนอให้นักปราชญ์ต่างๆได้ วิพากษ์วิจารณ์ ตัดแต่งแก้ไข ชัดเกล้าด้วย )

๖.ว่าด้วยเรื่องของอารมณ์ กวีเป็นผู้ที่มีอารมณ์อ่อนไหว ละเลียดอ่อน แต่ก็มีความเป็นตัวของตัวเองสูงมาก ทั้งๆที่คิดว่าคงจะมีคนแอบหัวเราะเยาะ ถ้าทราบที่ท่านแต่งเรื่องเทิดทูนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ท่านก็แต่ง เพราะหัวใจบงการ “ เพราะใจจ้านงพา หูลเหตุ ...” ( ๕๓ )

ถ้าผู้แต่งเป็นพระภิกษุ ท่านยังจะมีความวิตกกังวลคิดว่าจะมีคนแอบหัวเราะเยาะที่ท่านแต่งบท เทิดพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินเช่นที่กวีปรารภไว้หรือ และยังบอกด้วยว่าที่แต่ง ก็เพราะ “ หัวใจ “ ปรารภนา

เรื่องของ “ หัวใจ “ เป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับกวี

บุคคลที่ตำนานสิบห้าราชวงศ์เรียกว่า “ พระยาหมาขี้เรื้อน “ นั้น กวีเรียกว่าคน “ ใจร้าย “ ( จงคงคู่. ๑๗๔ )

ในลิลิตพระลอ กวีพูดถึงเรื่องของ “ หัวใจ “ น้อยครั้งในที่ที่บางครั้งไม่จำเป็นต้องใช้คำนั้นเลย เช่น เมื่อ พระนางบุญเหลือทรงขอร้องนายแก้วนายขวัญให้รีบไปตามหมอมารักษาพระลอโดยเร็ว กวีก็แต่งให้ พระนางรับสั่งดังนี้

“ เดินด่วนอย่าได้ช้า      ช่วยด้วยหัวใจ “ ( ๑๓๕ )

กวีบรรยายพฤติกรรมของพระลอว่าปากก็รับสั่งสนทนากับพระพี่เลี้ยง แต่หัวใจอยู่ที่พระเพื่อนพระแพง พระมเหสี และพระสนมกำนัล

“ ...

พระหากเจรจาใจ จอดน้อง

หัวใจหนึ่งโยหา      สองเพื่อน      แพงนา

ใจหนึ่งนีกนางห้อง      หนุ่มหน้าพระสนม “ ( ๒๔๘ )

กวีแต่งให้พระลอเตือนชาวด่านที่จะนำพระพี่เลี้ยงไปสำรวจเส้นทางที่จะไปหาพระเพื่อนพระแพงให้คำนึงถึงเรื่องความปลอดภัยอย่างละเอียดละออดังนี้

“...ดูทั้งหน้าทั้งหลัง ระวังทั้งใกล้ทั้งไกล ตาไป**ใจ**ส่อง ( ๓๐๖ )

เรียกว่าตาอยู่ที่ไหน ใจอยู่ที่นั่น คือให้ปฏิบัติการกิจอย่างมีสมาธินั่นเอง

กวีบรรยายฉากน่ารัก ผู้อ่านจะได้เห็นภาพและได้ยินเสียงพระเจ้าย่าสนทนากับพระเจ้าหลานรักทั้งสองด้วยน้ำเสียงที่เอื้อใจกัน ดังนี้

“ ย่ารักมิใคร่ให้                      ไกลตัว

เยียวย่าเตือนเพราะกลัว              เกลือกไข

ย่าสงวนยิงสงวน**หัว**                      **ใจ**ย่า....” ( ๔๗๕ )

ต่อมาเมื่อพระลอได้พบนางรันทนารอยในสวนหลวงของพระเพื่อนพระแพง ได้ถามว่าทั้งสององค์มีความสุขหรือไม่ อย่างไร กวีแต่งให้พระพี่เลี้ยงของสองราชธิดาแห่งเมืองสรองกราบทูลว่า ดวงใจทั้งสองของพระลอนั้น กายไม่ป่วย แต่ใจป่วย เพราะคิดถึงพระลอ ดังนี้

“ สองจอม**ใจ**อ่อนไห้                      องค์ บ่ไข้ **ใจ**ไข้

ละห้อยโหยหา                      ทานนา “ ( ๔๕๐ )

การพิถีพิถันใช้ภาษาที่แสดงให้เห็นความรู้สึกอันประณีต ละเลียดอ่อนช้อยนี้มีอยู่เสมอใน**กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ**

ในยวนพ่าย กวีแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีความช่างสังเกต เห็นความสำคัญของเรื่องปลีกย่อยต่างๆ จนนำมาบันทึกไว้ในบทเห็ดพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดิน เช่น เรื่องของปัญหา และการแก้ปัญหาการจราจรทางน้ำของ

กองทัพเรือว่ามีเรือนานาชนิดพร้อมฝีพายระดับต่างๆมากมาย ทำให้เรือเคลื่อนที่ไม่ได้ จึงต้องมีผู้มาจัดการให้

“หยุดรบายกันไป จึ่งได้...” ( ๑๙๓ )

เรื่องเรือในกองทัพนั้น กวีบอกรายละเอียดว่ามีเรือประเภทใดบ้าง ทำหน้าที่อะไร เช่น มีเรือที่ทำเครื่องเสวยของเจ้านาย และเรือครัวที่ทำอาหารให้ทหารและบุคคลอื่นๆ

กวีเล่าว่าบนฝั่งแควน่าน มีกองทัพบกซึ่งได้แก่กองทัพช้าง และกองทัพม้าเดินทางขนานไปกับกองทัพเรือของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ข้าพเจ้าได้ติดตามเส้นทางเดินทัพนี้ โดยดูจาก **google** เห็นได้ตลอดตั้งแต่ทำน่าน้ำหน้าพระราชวังจันทน์ที่พิษณุโลก จนถึงเมืองพิชัยที่ข้าพเจ้าและเพื่อนร่วมงานสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นจุดที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงยกพลขึ้นบก สมทบกับกองทัพบก แล้วเดินทางต่อไปอีกไม่กี่ไกลก็จะถึงจุดนัดพบกับขุนอินทซึ่งเป็นทัพหน้าที่ทำชัย ( ดูภาพที่ **download** จาก **google** และภาพถ่ายจากสถานที่จริง ) ซึ่งเป็นจุดที่สามารถเดินทางใกล้ทำชัยที่สุด เพราะถ้าเสด็จทางเรือจะต้องใช้เวลานานขึ้นมาก และเสี่ยงอันตรายมากเนื่องจากคลองที่เชื่อมแม่น้ำน่าน และแม่น้ำยมที่ไปออกทำชัย ซึ่งปัจจุบันเรียกกันว่า “คลองหกบาท “ คดเคี้ยวมาก และแคบกว่าแม่น้ำน่านมาก

เมื่อคณะของข้าพเจ้าเดินทางด้วยรถยนต์จากทำน่าน้ำหน้าพระราชวังจันทน์ตามเส้นทางที่สำรวจจาก **google** ข้าพเจ้าก็ไปถึงทำชัยได้ตามที่สันนิษฐานไว้ โดยผ่าน **landmark** ต่างๆ เช่น “ โรงช้าง “ “ วัดโรงม้า “ “ บ้านกองโค ” ฯลฯ ซึ่งทำให้แน่ใจว่าคณะของข้าพเจ้าตามรอยกองทัพของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมาถูกแล้ว และรายละเอียดของสถานที่ๆกวีเอ่ยถึงเกี่ยวกับเส้นทางเดินทัพและสมรภูมิของศึกเซลียงเป็นสถานที่ๆมีอยู่จริง มิใช่เกิดจากจินตนาการของกวี เช่น ภูมิทัศน์ใน **ลิลิตพระลอ**

( ดูภาพประกอบ )

ตอนนี้ขอกลับมาที่ภาษาที่กวีใช้ใน **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย**

ภาษานั้นแสดงให้เห็นว่ากวีเอาใจใส่กับความรู้สึกของผู้น้อย ให้เกียรติ และให้ความสำคัญ กวีเล่าเรื่องทหารที่ตามนางเมืองออกมาจากเชียงขึ้นไม่พร้อมกัน โดยให้เหตุผลว่า

พวกที่กล้าก็เร่งควม้ามมาถึงก่อน บางพวกรีบมากเลยหลงทางทำให้มาถึงช้า บางพวกก็มีเวลาทันที่จะพาครอบครัวของตนตามกันมาด้วย ทุกหมู่เหล่าทยอยพากันมาเฝ้าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถไม่ขาดสายอย่างล้นหลาม

แล้วกวีหรือ “ นางเมือง ” ก็กราบทูลรายชื่อนายทหารเหล่านั้น รวบรวม ๓๒ - ๓๓ คน เช่น

พันไกร พันชมชื่น พันปราบ พันบาล พันอินท พันเทพ พันจอม พันแจ่ม พันชัย ฯลฯ

กรณีของพันชัยนั้น กวีบอกด้วยว่า เขายังหน้าไม้แม่นมาก

ฉากนี้กวีใช้คำพูดที่คลุมเครือ ทำให้เริ่มสังเกตเห็นว่ากวี ก็คือ “ นางเมือง ” นั่นเอง

ในเรื่องของอารมณ์กวีนั้น ยังมีข้อน่าสังเกตอื่นๆอีก เช่น

ถ้าผู้แต่งเป็นพระภิกษุ ใน “ ทินนาม ” ว่า “ ปัญญาพิศาล ” ท่านจะยังแสดงให้เห็นความ  
โกรธแค้นพระเจ้าเชียงใหม่ด้วยการกล่าวถึงพระองค์ด้วยถ้อยคำรุนแรงดังที่ปรากฏอยู่ใน  
กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายหรือ

และถ้าผู้แต่งเป็นพระภิกษุ ท่านจะกราบทูล “ ฟ้อง ” และ มีน้ำเสียง “ อ่อน ” สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ  
เรื่องพณมโนราชเปิดประตูรับเข้าสีก และขอเชิญเสด็จยกกองทัพไปช่วยเซ่นที่กวีปฏิบัติดังต่อไปนี้หรือ

“ แฉียงเมืองจักไกล่รอด พระทัณฑ์ แลนา

ตระหง่องคอยหนหา ปีนหล้า

แปรเป็นป่วยเพราะพัน มโนราช

ไขปตูเอาช้า บาปบร ฯ ... (๑๓๕)

...

ชาวชวลียงทบทน บ ได้... (๑๓๗)

|                    |                    |
|--------------------|--------------------|
| เร่งรบเร่งหนนเขา   | รุมรอบ             |
| สู้ บ ได้ดูข้า     | จึงหนี ฯ (๑๔๖)     |
| วางมานบนอบเจ้า     | จอมปราณ โปรดแฮ     |
| เชิญปิ่นกษัตริย์ยก | อย่างรู้...” (๑๔๗) |

๓.

ในด้านคุณค่าทางวรรณศิลป์ของกวีนิพนธ์

**เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ** นั้น กวีได้แสดงให้เห็นความเป็นศิลปินที่มีความละเอียด ประณีต แม้ในการบรรยายภาพสงคราม เช่นพาหนะที่ใช้ในสงคราม คือช้างศึก และม้าศึก กวีก็บอกชื่อเฉพาะที่ไพเราะ เช่น ช้างชื่อ “ศิพาทิตย” “พิศณุจักร” “แก้วจักรรัตน” “จรัสจักรพาฬ” ฯลฯ

ม้าชื่อ “สยามภรณ์” “สุพรรณหงษ์” “อินทสร” “จักรลักษณ์” ฯลฯ

กวีพิถีพิถันอธิบายรูปร่างลักษณะของช้างและม้ายด้วย เช่นบอกว่าบ้างดูเหมือนवाद บ้างเหมือนปั่น บ้างเหมือนเขียน บ้างก็เหมือนแต้ม เกลา และเหลา บ้างก็เหมือนแต่งด้วยมือเทวดา

ช้างทั้งหมดวิ่งเร็ว ทนอาวุธร้ายแรงคือ ปืน และหอก

สีนัยน์ตาของม้าที่ชื่อ “วรเวศร” นั้นกวีบอกว่าดำเป็นมันแวววาวเหมือน “สีน้ำนิล” (ไม่ใช่เพียง “สีนิล” เท่านั้น )

การอธิบายสีของดวงตาทั้งสองข้างของม้าว่าดำขลับเป็นมันมีประกายงามราวกับ “นิลามพุชาติ” คือน้ำนิล นั้นทำให้ข้าพเจ้าคิดถึงสตรีที่ขอบเครื่องประดับที่ทำด้วยอัญมณี ภาษาที่ใช้ในการชมคุณสมบัติของอัญมณี ก็มักจะมีคำว่า “น้ำ” ปนอยู่ด้วย เช่น เพชรน้ำงาม มรกตน้ำงาม ทับทิมเม็ดนี้น้ำงามมาก ฯลฯ และนิลเม็ดนี้น้ำงามที่สุด สีน้ำนิลนี้จึงดำเป็นมันขลับมีประกายงามแวววาว

ข้าพเจ้าสงสัยว่าพระภิกษุจะให้ความสำคัญแก่นัยน์ตาทั้งสองข้างของม้าศึก โดยบรรยายเปรียบเทียบกับคุณสมบัติของอัญมณีอย่างละเอียดประณีตราวกับเป็นสตรีมีเงิน และมีรสนิยมสูงในเรื่องอัญมณี เพราะเหตุใด

กวีบรรยายรายละเอียดของกองทัพด้วยอารมณ์ศิลปินต่อไปอีก เช่น บรรยายสีของธงกบฏว่าขาวมากจนสีขาวอื่นๆแพ้งไปเลย

นอกจากนั้นก็บอกประเภทและจำนวนอาวุธที่มีมากมาย เมื่อทหารถือในแนวตั้งก็แลดูเหมือนนาค และบังเมฆไว้

การให้รายละเอียดของสิ่งต่างๆเช่นในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายนี้ ผู้อ่านจะได้เห็นอีกในลิลิตพระลอ เช่น การบอกเวลา

กวีบรรยายภาพธรรมชาติเพื่อบอกเวลาต่างๆ เช่น เวลาใกล้รุ่ง กวีบรรยายรายละเอียดของธรรมชาติยามนั้นว่า ดวงดาวทั้งหลายพากันค่อยต่ำลง แล้วดาวประกายพริกก็นขึ้นสู่ท้องฟ้า ไก่ตื่นเตรียมขยับปีกพร้อมจะกระพือ และขันอย่างต่อเนื่อง เสียงนกดูเหว่า เริ่มร้อง ดังนี้

“.... ดาราดาษดารา ตกต่ำค่อยเจียนรุ่ง ผกายพริกกฟุ้งอัมพรฯ ไก่ตื่นตาปรบปรือ  
ปีกกระพือขันเร้า เสียงดูเหว่าเกรินร้อง....” (๒๒๔)

กวีบอกเวลากลางคืนข้างขึ้น หรือข้างแรมอ่อนๆที่มีอากาศดี ด้วยการบรรยายภาพพระจันทร์เพื่อให้เห็นความกระจ่างแจ่มของท้องฟ้าด้วยภาษาที่ไพเราะงดงามดังนี้

“ เดือนสุทริใสส่องฟ้า ...” (๒๕๐)

นี่คือเวลากลางคืนเดือนหงาย แต่ถ้าเป็นเวลาที่กลางคืนต่อกับกลางวัน ซึ่งเราอาจเรียกว่าเช้ามืด ส่วนกวีเรียกเวลานั้นดังนี้

“ พระจันทร์ส่องแสงเสร็จ พระสุริยเสด็จอุทัย...” (๓๘๖)

อย่างไรก็ดีคำที่กวีนำมาใช้ในตอนนี้ มิได้แสดงว่ากวีเป็นหญิงหรือชาย แต่แสดงว่ากวีเป็นผู้มีอารมณ์ศิลปินประเภทเดียวกับ ผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย

การเปรียบบทกวีนิพนธ์เป็นมัลลย์ เป็นสายสร้อย เป็นเครื่องประดับหู

เปรียบตัวหนังสือเป็นดอกไม้สวรรค์ เปรียบปัญญาที่ใช้ในการประพันธ์เป็นเส้นไหมที่ร้อยกึ่งกลางดอกไม้  
เปรียบสุนทรียรสของกวีนิพนธ์กับความชื่นใจที่ได้รับเมื่อได้สัมผัสกลิ่นหอมของกระแจะ ซึ่งเป็นเครื่องสำอาง  
ของสตรีที่มีได้อยู่ในชนชั้นใช้แรงงานเป็นอาชีพ และความเปรียบอื่นๆในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิต  
**พระลอ** บอกให้ผู้อ่านเป็นทราบ ว่า กวีมีวิถีชีวิตที่แวดล้อมใกล้ชิดกับอักษรศาสตร์ กับเครื่องประดับ  
ตกแต่งร่างกายที่ทำด้วยอัญมณีมีราคา เครื่องสำอางที่มีระดับสูงกว่าแป้ง ดอกไม้และการประดิษฐ์ดอกไม้  
เป็นชีวิตที่ให้ความสำคัญแก่การใช้ปัญญาเป็นอย่างมาก

กวีเป็นนักประพันธ์ท่านแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่ใช้ความเปรียบเช่นนี้ และมีกวีรุ่นหลังใช้  
ความเปรียบทำนองนี้ต่อมาจนดูเหมือนจะเป็นประเพณีในการประพันธ์กวีนิพนธ์ของไทย

ในเรื่องผู้แต่ง ไม่มีผู้ทรงคุณวุฒิเสนอหลักฐานหรือเหตุผลว่าใครคือกวีผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายเลย  
นอกจากพลตรี ม.ร.ว.ศุภวัตร ซึ่งเสนอว่า ผู้แต่งคือ **พระเบญญาพิศาล** หรือ “ เบญญาพิศาล ” โดยมี  
หลักฐานว่า ในโคลงบทที่ ๕๘ กวีแต่งว่า

|                           |           |       |
|---------------------------|-----------|-------|
| สารสยามพากย์พร้อม         | กลกานท    | นี้ฤา |
| คือคู่มาลาสวรรค์          | ช่อช้อย   |       |
| <b>เบญญาพิศาล</b> แสดง    | เดอมกรยติ | พระฤา |
| <b>คือคู่</b> ไหมแล้งร้อย | กึ่งกลาง  |       |

คุณชายมีหลักฐานว่า คำว่า “ เบญญาพิศาล ” เป็น “ ทินนาม ” ของพระสงฆ์ฝ่ายสมณะมีอยู่ในกรุง  
ศรีอยุธยาแน่นอน และในทำเนียบสมณศักดิ์ก็มีภิกษุใน “ ทินนาม ” ว่า “ เบญญาพิศาล ” นอกจากนั้นท่าน  
ยังมีเหตุผลว่าในสมัยโบราณ ( อยุธยา ) ในกองทัพจะต้องมีพระภิกษุไปด้วยเสมอ

ดังนั้นท่านจึงเห็นว่าผู้แต่งเรื่องยวนพ่ายเป็นพระภิกษุใน “ ทินนาม ” ว่า “ เบญญาพิศาล ” หรือ  
“ เบญญาพิศาล ”



แต่คุณชายก็ได้ค้านข้อเสนองของข้าพเจ้าซึ่งมีนัยตรงข้ามกับข้อเสนอของท่านโดยสิ้นเชิง

คุณชายเชื่อว่ามรดกไม้มลายสี ดีกว่ามีสีเขียว ในโลกนี้จึงมีหนังสือหลายเรื่องว่าด้วยเรื่องเดียวกันต่าง ๆ กัน ด้วยความเคารพและนับถือความเป็นนักวิชาการใจกว้าง และความมีเมตตาของคุณชายที่มีต่อข้าพเจ้า เป็นส่วนตัว ข้าพเจ้าก็ลองใช้หลักฐานและเหตุผลทำนองเดียวกับที่คุณชายใช้

แล้วข้าพเจ้าก็พบว่าผู้แต่ง **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** ชื่อ “เจ้าจันทน์” เพราะที่เมืองเซียง/ เชียงขึ้น มีวัด ชื่อวัด “เจ้าจันทน์” วัดนี้ตั้งอยู่ติดกับวัดชมชื่น คำว่า “ชมชื่น” เป็นชื่อนายทหารที่ “นางเมือง” หรือกวี บันทึกรไว้ว่าได้ตามท่านออกมาคราวที่เกิดสงครามกลางเมืองเพราะพมโนราชเปิดประตูรับข้าศึก นอกจากนั้นที่วัดนี้ยังแสดงให้เห็นอิทธิพลของทั้งศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเนื้อหาของ **กวี**

**นิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** ก็แสดงให้เห็นอิทธิพลของศาสนาทั้งสองเหมือนกัน ยิ่งกว่านั้นพระราชวังของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถที่พิษณุโลกก็มีชื่อว่า “พระราชวังจันทน์” อีกด้วย ทั้งนี้ยังมีได้กล่าวถึง “วัดนางพญา” ที่ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองเซียง และ “วัดนางพญา” ที่ตั้งอยู่ติดกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก ที่มีหลักฐานทางโบราณคดีว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทั้งสองวัด วัดนางพญาเดิมที่พิษณุโลกในปัจจุบันถูกถนนสร้างทับ เหลืออยู่เพียงเจดีย์เก่าแก่ ๒ องค์ (ดูภาพ) ส่วน วัดนางวัดพญาที่เซียงแม้จะเหลือแต่ซาก แต่กรมศิลปากรก็ได้พยายามอนุรักษ์ซากนั้นตามความเป็นไปได้ ของงบประมาณ ทำให้ยังเห็นร่องรอยของอนุสาวรีย์รักที่มีความงามอย่างน่าพิศวงในมณฑลศิลปปบน สถาปัตยกรรมของวัดนางพญา

อย่างไรก็ดี ในเรื่องของวรรณคดีวิจารณ์นั้น ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ผู้ซึ่งเป็นปรมาจารย์ด้านนี้เคย กล่าวไว้ว่า **ความคิดเห็นขัดแย้งอาจเรียกว่าเป็นหัวใจของการวิจารณ์วรรณคดี** \* \* \* และข้าพเจ้าก็เห็นด้วย กับท่าน และกับ ม.ร.ว.ศุภวดี เกษมศรี

**ต่อไปนี้เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการใช้คำพิเศษบางคำในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย**

๑.

นอกจากกวีจะเอ่ยถึงสมเด็จพระบรมไตรโลก

นาถว่า “สมเด็จพระเจ้าไท้” แล้ว นางเมืองก็ใช้คำนี้กับพระองค์ด้วย ซึ่งย่อมแปลได้ว่า ถ้ากวีมิได้ เป็น “นางเมือง” กวีก็ต้องเป็นญาติของนางเมือง เพราะต่างก็เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรม

ไตรโลกนารถ อย่างไรก็ตามมีหลักฐาน และเหตุผลอื่นที่ทำให้เราเชื่อว่า “นางเมือง” คือชื่อที่กวีสมมุติขึ้นให้แสดงบทบาทบางตอนแทนตัวกวีเอง

๒. กวีใช้คำ “นางเมือง” “นางนาฏ” “ออกนาง” “แก้ว” และ “ข้า” แทนคนๆเดียวกัน ซึ่งได้แก่ตัวกวีเอง

นักเขียนในสมัยต่อมา เช่น Tolstoy ก็ทำเช่นนี้ในนวนิยาย เรื่อง War and Peace โดยสร้างปัญญานชื่อ Pierre และนายทหารชื่อเจ้าชาย Andrew ขึ้นมาแสดงความคิดเห็นแทนตัวเขา และแสดงบทบาทที่เขาอาจจะต้องการแสดง โดยเฉพาะในมหาสงครามกับนโปเลียนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๕ ( ค.ศ. ๑๘๑๒ )

นักเขียนไทยเช่นหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์ สร้างวิสูตร ศุภลักษณ์ ณ อยุธยาขึ้น ในละคร **แห่งชีวิต** และ “บุญเหลือ” ก็สร้าง “คุณแจ้ว” ขึ้นใน **ทุติยะวิเศษ** เพื่อให้เห็นความรู้สึกนึกคิดแทนตัวท่าน

กวี และนักเขียนทำอย่างนี้ทำไม

ขอเชิญอ่าน E.M Forster ใน Aspects of the Novel และ Tolstoy ใน What Is Art?

หรืออ่านบทวิเคราะห์ของข้าพเจ้าใน **จงคงคู่กล้า...** และ **เสียงลือเสียงเล่าอ้าง...**

หมายเหตุ ( ข้อมูลเพิ่มเติม )

๑. ระยะเวลาที่กวีแต่งเรื่องยวนพ่าย คือ ค.ศ.  
๑๔๗๕- ๑๔๘๑
๒. ส่วนลิลิตพระลอ นั้นแต่งในระยะเวลา  
ประมาณ ค.ศ.๑๔๙๑ – ๑๕๑๔
๓. สมเด็จพระราชินีนาถอลิซาเบทแห่งสหราชอาณาจักรครองราชย์ ระหว่าง ค.ศ.๑๕๕๘ - ๑๖๐๓
๔. เซคสเปียร์เกิด ๒๓ เมษายน ๑๕๖๔ – ถึง  
แก่กรรม ๒๓ เมษายน ๑๖๑๖  
ดังนั้นพระลอ และพระเพื่อนพระแพง จึงเกิด  
ก่อนโรเมโอ และจูเลียต เป็นร้อยปี
๕. พ่อขุนรามคำแหงมหาราช และพระมหา  
ธรรมราชาลิไทย ( นักรบ นักบวช นักประพันธ์ ) คือidol ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและ  
ของกวี

## ๘. ลักษณะร่วมของตำนานกวีในกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ

ข้าพเจ้าใช้วิธีพิจารณาลิลิตพระลอในขั้นต้นเหมือนวิธีพิจารณากวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายทุกประการ แต่  
ใช้โปรแกรม concordance กับลิลิตพระลอ โดยให้ผลิต KWIC และ index ออกมา ทำให้  
การศึกษาคำในลิลิตพระลอ สะดวก เร็ว และสมบูรณ์มากขึ้น ข้าพเจ้าใช้ output เหล่านี้เป็น  
ส่วนประกอบในการพิจารณาศิลปะการใช้ภาษาในลิลิตนี้

ต่อจากนั้นข้าพเจ้าได้เปรียบเทียบองค์ประกอบและกลวิธีในการประพันธ์ของกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่ายกับ  
ลิลิตพระลอ

ผลคือได้ทราบข้อมูลต่อไปนี้เกี่ยวกับตัวกวี

๑. เทิดทูนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถอยู่เสมอ
๒. ชื่นชมปรัชญาชีวิต และอุดมคติของหมื่นนครอย่างลึกซึ้ง (กล่าวพิสดารอุดมคติด้วยชีวิต )

๓. มีความเชี่ยวชาญในพระอภิธรรม
๔. มีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความเชื่อมั่นในตนเองสูงมาก
๕. มีประสบการณ์ในการรบกับลาว และยวน
๖. มีความรู้รอบด้าน ไม่เฉพาะเรื่องวิถีชีวิตของชนชั้นสูง
๗. ให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ และบทบาทของสตรีในวัย และสถานะต่างๆ เช่น สตรีที่เป็นผู้นำทางทหารและการเมือง ( นางเมือง และพระนางบุญเหลือ ) เป็นวัยรุ่นแรกรัก เป็นแม่เป็นย่า เป็นคนรับใช้
๘. ชอบใช้คำที่บอกจำนวน และชอบใช้ปริมาณเปรียบเทียบให้เห็นคุณค่า หรือคุณภาพ เช่นกล่าวถึงนักปราชญ์จำนวนพันคน แต่ละคนมีพันลัน และทุกลันช่วยกันสรรเสริญพระเกียรติยศของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็ยกได้ว่าได้ไม่ครบถ้วน หรือความเก่งกล้าสามารถของทหาร “ เรา “ นั้นมีถึงเพียงนี้ คือ ( เรา ) สิบคนสามารถชนะลาวนับพันที่แห่กันมาเป็น “ ภูใหญ่ “ โดย “ หันเด็ดหัวได้หัว ถึงถวายเป็น “ ( ๒๗๘ )

ทหารของฝ่าย “ เรา “ นั้นมีสามหมื่นแต่มีคุณภาพเท่ากับสามแสน ( ๒๐๐ )

ส่วนใน **ลิลิตพระลอ** ก็เปรียบเทียบความสำคัญของผู้เป็นแม่กับผู้เป็นเมีย และผู้รักว่า

ผู้รักยอคนมีคุณค่าไม่เท่าเมียหนึ่งคน และเมียพันคนก็มีคุณค่าไม่เท่าผู้เป็นแม่

สมัยหนึ่งเมื่อราว ๕๐ ปีมาแล้ว โคลงบทต่อไปนี้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป กวีแต่งให้พระลอรำพึงตอนที่มีความขัดแย้งในใจอย่างหนัก ก่อนที่จะเสี่ยงน้ำดังนี้

“ ร้อยชู้ฤาเท่าเนื้อ                      เมียตน

เมียแลพันฤาดล                      แม่ได้...” ( ๒๙๐ )

ในด้านผู้เป็นแม่นั้นเล่า กวีบอกว่า “ รักลูกรักได้ร้อย ส่วนล้ารักตัว “ ( ๖๓๘ )

ส่วนฤๅษานูภาพของปู่เจ้าสมิงพรายผู้เป็น “ เทพเจ้าจอมผา ” นั้น กวีบรรยายว่าปกครองโลกมาเป็นล้านปีแล้ว และจะอยู่ต่อไปอีก “ ชั่วฟ้าล่มกัลป์ ” ( ๑๐๙ )

๘. ขอบพาทนะ โดยเฉพาะช้างเหมือนกัน (ในยวนพ่ายอาจารย์ลัดลน่านับข้างศึกที่กวีบอกชื่อเฉพาะได้ ๖๒ เชือก ราชบัณฑิตนับได้ ๕๖) พระเพื่อนพระแพงมีช้างทรงคู่พระทัยชื่อ “ เทียมลม ” และ “ พระพายุ ” ที่อนุญาตให้พระพี่เลี้ยงนำไปใช้เพื่อไปหาปู่เจ้าสมิงพรายได้

๑๐. มีประสบการณ์ที่ทำให้เจ็บลึกเรื่องประตู่ เพราะเกี่ยวกับความปลอดภัยถึงชีวิต ทำให้ชอบย้าทำ ย้าแต่งเรื่องประตู่ จนผิดสังเกต( ยวนพ่าย ๕ ครั้ง ในพระลอ ๑๒ ครั้ง บางครั้งถึงกับบรรยายว่า “ ...ครั้นออกแล้วทั้งสอง กุญแจทองใส่ทวาร เอาลูกดาลไปด้วย...” ( ๔๖๐ )

๑๑. ขอบใช้โวหารเปรียบเทียบที่ชื่อว่า “ อติพจน์ ” (hyperbole) (ดู นักปราชญ์/ ฐู่ / และปู่เจ้าในข้อ ๘ ) **เสียงลือ ๗ น. ๒๕๔ – ๒๕๗**

๑๒. ขอบเครื่องประดับ เครื่องสำอาง ชอบดอกไม้ และใกล้ชิดกับการประดิษฐ์ดอกไม้เหมือนกัน

๑๓. ให้ความสำคัญแก่การใช้ปัญญาเช่นเดียวกัน

๑๔. มีความเป็นศิลปินชั้นครูเหมือนกัน ชอบบรรยายภาพและเรื่องอย่างละเอียด (ดูยวนพ่าย ข้อ ๗ ) ทั้งภาพคน สัตว์ สิ่งของ ธรรมชาติ เหตุการณ์ เวลา และบรรยากาศ สามารถสร้างสรรค์บทประพันธ์ที่มีคุณค่าสูงทั้งด้านวรรณศิลป์ และด้านสังคม ให้ความจริงใจ และจริงใจปัญญาแก่ผู้อ่าน เป็น เป็นผลงานที่มีความเป็นอมตะเสมอกัน ทั้งที่เป็นบทประพันธ์คนละชนิด และ แม้ว่าผู้อ่านจะไม่ทราบมาก่อนว่าท่านเป็นใคร

ความเหมือนกันดังที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างบนนี้ ที่มีอยู่ในภาษาและวิธีการใช้ภาษา ซึ่งกวีถ่ายทอดขึ้นเป็นสำนวนของตนใน **กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอ** ยากที่เป็นจะสำนวนของกวีคนละคน

นักอ่านจะพบว่าสำนวนของ “ ดอกไม้สด ” และสำนวนของ “ บุญเหลือ ” นั้นต่างกันอย่างเห็นได้ไม่ยาก แม้นักประพันธ์ทั้งสองท่านจะเป็นพี่น้องร่วมบิดา และเจริญเติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมเดียวกันที่วังบ้านหม้อ

## ๕. การสืบค้นหาประวัติผู้แต่งลิลิตพระลอ

ข้าพเจ้ามีหลักฐานอย่างอื่นนอกจากหลักฐานที่ได้จากการพิจารณาวิธีการใช้ภาษาของกวี

นั่นคือ ข้าพเจ้าตีความวัตถุประสงค์ที่กวีบอกไว้แต่แรกว่าท่านตั้งใจจะแต่ง “ กลอน ” เรื่องพระลอให้ไพเราะ เพราะพริ้ง ฟังแล้วเสนาะหู ไม่มีหนังสือใดที่อ่านออกเสียงแล้วจะไพเราะเทียบเท่าได้ การที่ท่านขัดเกลา “ กลอน ” เรื่องนี้ถึงเพียงนั้น ก็เพราะท่านตั้งใจแต่งขึ้นถวายพระมหากษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการ เพื่อเป็น “ อุบาย ” กล่อมพระทัยพระองค์ท่าน

เมื่อพิจารณาวัตถุประสงค์นี้ ประกอบกับพิจารณาเนื้อหาของ **ลิลิตพระลอ** ซึ่งมีแนวเรื่องใหญ่เป็นความทุกข์แสนสาหัสของสมเด็จพระราชชนนีห้ายี่สิบผู้สูญเสียพระราชโอรสซึ่งขึ้นครองราชสมบัติในวัยเยาว์ และได้เสด็จไปหาเจ้าหญิงที่เป็นหลานของอดีตศัตรู โดยไม่ยอมฟังเหตุผลที่สมเด็จพระราชชนนียกมาทัดทาน และเสด็จสวรรคตที่เมืองนั้นแนวเรื่องหนึ่ง และอีกแนวเรื่องหนึ่งคือ โศกนาฏกรรม เลือดนองพระตำหนักรักของพระราชโอรส และเจ้าหญิงผู้เป็นที่รัก

ข้าพเจ้าก็มีคำถามหลายข้อ

กวีเป็นใคร ทำไมจึงบังอาจแต่งนิยายรักโศกสลด เลือดนองห้องพระบรรทมของเจ้าชายและเจ้าหญิงวัยเยาว์ เพื่อ เป็นอุทาหรณ์ “ กล่อมพระทัย ” ( คือ เตือน หรือสอน ) พระมหากษัตริย์

กวีเป็นใคร และจะ” กล่อมพระทัย “ พระมหากษัตริย์พระองค์ไหน เพื่ออะไร

กวีเป็นใคร ทำไมจึงกราบทูลพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นเป็นนัยว่าสมเด็จพระราชชนนีของพระลอโศกเศร้าแสนสาหัสเพียงไรเมื่อพระลอทรงตั้งจะเสด็จไปหาเจ้าหญิงในแผ่นดินของศัตรู และพระหทัยสลายอย่างไรเมื่อทรงทราบข่าวการเสด็จสวรรคตของพระลอในเมืองนั้น

ทำไมกวีจึงให้ความสำคัญแก่บทบาทของสมเด็จพระราชชนนีห้ายี่สิบมากถึงเพียงนั้น

ถ้าท่านผู้อ่านทราบว่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเสด็จพระราชสมภพที่พิษณุโลกเพียง ๒ ปี ก่อนศึกเซียม ( ข้อมูลนี้มาจากพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ) และเสด็จจากพิษณุโลกลงมาครองราช

สมบัติในพระนครศรีอยุธยาเมื่อพระชนมายุ ๑๙ พรรษา ทั้งๆที่พระมหากษัตริย์ที่ครองกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นพระเชษฐาต่างพระราชชนนีก็มีพระราชโอรสวัยเดียวกัน ท่านก็คงต้องสงสัยว่าการเมืองในระยะนั้นน่าจะมีปัญหา และการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ น่าจะต้องมีผู้ให้ความสนับสนุนที่ฉลาดที่สุด

บทบาทของพระนางบุญเหลือใน**ลิลิตพระลอ**บอกผู้อ่านเป็นนัยว่าเบื้องหลังชีวิตของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ คือสมเด็จพระราชชนนี หรือสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า ที่เป็นพระมเหสี หรือพระราชเทวีของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ที่แต่ง**กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย** ผู้รู้เรื่องราวในอดีตทางการเมืองระหว่างลำปางกับเซียง หรือพิษณุโลก ระหว่างภรรยาเก่าของหมื่น (ดั่ง)นครที่ลำปาง กับภรรยาใหม่ที่เซียงมากกว่าคนในอยุธยาสมัยนั้นทุกคน

การที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เสด็จลำปางในอีก ๒๔ ปีต่อมา หลังจากเสด็จขึ้นครองราชย์ในพ.ศ. ๒๐๓๔ คือเมื่อมีพระชนมายุถึง ๔๓ พรรษา โดยเป็นการเสด็จ “ ต่างประเทศ “ ครั้งแรก และครั้งเดียว และ ทรงได้ลำปางเป็นเมืองขึ้นนั้น ผู้อ่านก็ย่อมเดาได้อย่างถูกต้องว่า จะต้องทรงได้พระชายาใหม่ซึ่งเป็นชาวลำปางส่วนจะเป็นจำวนาง และ/หรือเป็นเชื้อสายของหมื่น (ดั่ง)นคร ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ทั้งสิ้น

ดังนั้นกวีก็น่าจะเป็นสมเด็จพระราชชนนี หรือสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าที่แต่งเรื่องพระลอเป็นอุทาหรณ์ยับยั้งมิให้พระยุพราชซึ่งเพิ่งจะเสด็จจากพิษณุโลกมาขึ้นครองราชย์ในกรุงศรีอยุธยาอย่างหมั่นหม่อม เสด็จทางไกลไปยังเมืองของอดีตศัตรูอีกในระยะเวลาอันกระชั้นชิด เมื่อมีพระชนมายุเพียง ๑๙ พรรษา ยังเยาว์นักในสายตาของสมเด็จพระราชชนนี คำเตือนของพระนางบุญเหลือที่ว่า “ เนื้อสุ่เสียฤาเสีย จักไว้ “ จึงมิใช่คำที่กวีคิดขึ้นเพียงให้ได้สัมผัสทางฉันทลักษณ์แน่นอน

และกวีก็ประสบความสำเร็จในวัตถุประสงค์สำคัญนั้น

ด้วยความเพเลิดเพลิน ข้าพเจ้ายังได้ค้นพบข้อสังเกต หลักฐาน และเหตุผลอื่นๆที่ทำให้ข้าพเจ้าเชื่อว่ากวีผู้แต่ง**ลิลิตพระลอ**คือเจ้านายสตรีชั้นผู้ใหญ่ในราชสำนักอยุธยา ซึ่งจะขอเสนอบางส่วนพอเป็นบท “ โหมโรง “ ให้ท่านปรารถนาจะลงมืออ่าน**ลิลิตพระลอ** และ**กวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย**ด้วยตนเอง ในเร็ววัน

#### ๑. ข้าพเจ้าพบความละเอียด ประณีต ความพิถีพิถันเอาใจใส่เรื่องความสะอาดในการบรรยาย

พฤติกรรมมนุษย์ กวีบรรยายว่าพระลอทรงรีบมาก หลังจากลาพระมเหสีและพระสนมกำนัล แล้วก็ไม่บรรทม เสด็จออกจากวังตั้งแต่ยังไม่ทันสว่าง

แม้จะรีบร้อนถึงปานนั้น แต่ก่อนจะออกเดินทาง กวียังพิถีพิถันแต่งให้ พระลอ ทรงเข้าห้องส้วมก่อน ให้นางพระกำนัลที่มีหน้าที่นำน้ำมาถวายเข้ามาถวายงาน แล้วจึงให้ทรงอาบน้ำในห้องน้ำ โดยไม่ ใช้เวลามาก แล้วกวียังไม่ลืมแต่งให้ทรงใส่น้ำหอมกลิ่นขึ้นใจอีกด้วย ดังนี้

“ เสด็จสู่ห้องบังคน นางถวายชลเอางาน ภูบาลสูที่สงร ชำระพระองค์ บ นาน ทรงสุคนธ์ธาร  
กลิ่นละล่ง...” ( ๒๒๔ )

ต่อมา เมื่อพระลอเสด็จขึ้นบนพระตำหนักในสวน กวีก็ให้นางรื่นนางโรยค้อยๆ ล้างพระบาททั้งสองข้างอย่าง ทะนุถนอมด้วยน้ำหอม ที่บรรจุอยู่ในคนโททอง แล้วเช็ดพระบาทด้วยผ้าสะอาด จากนั้นพระลอจึงเหยียบ บนผ้าลาดพระบาทแล้วเสด็จประทับบนพระแท่นบรรทม ดังนี้

“ พระราชาลีลาศ พระบาทขึ้นเรือนสนอง ภูณทีทองน้ำหอม ถนอมล้างพระบาทยุคล พิมล  
พัสดร์เช็ดบาท เหยียบผ้าลาดเสด็จจดล บนบรยงค์ไสยาสน์ ...” (๔๕๑)

ในฉากรัก ขณะที่พระลอ และพระเพื่อนพระแพงกำลังจะเสด็จขึ้นพระแท่นบรรทมด้วยกัน กวีก็ให้พี่เลี้ยงทั้งสองล้างและเช็ดพระบาทถวายเสียก่อน

“ นางรื่นนางโรยล้าง                      บทรัช  
เช็ดบาททั้งสามกษัตริย์                  ไส้เกล้า  
เชิญเสด็จภิรมย์สวัสดิ์                  ไส้เยศ...” ( ๕๐๖ )

ความพิถีพิถันในเรื่องความสะอาดนี้ กวีแสดงให้เห็นอีกในบทเพื่อของพระนางดาราวดีเมื่อทอดพระเนตร เห็นร่างอาบพระโลหิตของพระราชธิดากับพระลอในห้องพระบรรทม ตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น พระนางเพื่อ เตือนพระธิดาให้ สีสัน เข้าส้วม อาบน้ำ ฯลฯ ดังนี้



“ อ้าพระมัวเมื่อเช้า

สี่พระทนต์ทะนะเจ้า...

ลงบังคนทะนะแก้ว

ออกจากบังคนแล้ว

เชิญอ่อนท้าวสองสง

เล่านา...” ( ๖๑๕ — ๖๑๖ )

คำว่า “ ทะนะ ” เป็นภาษาพูดอย่างเป็นกันเองหมายถึง “ เกิดนะ ” ถ้าจะเทียบกับสมัยนี้ก็จะเหมือนกับคำ “ ชะมะ ” หมายถึง “ ไซ้ไหม ”

๒. นอกจากเรื่องการให้ความสำคัญแก่การรักษาความสะอาดของร่างกายแล้ว กวียังให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกของผู้เป็นแม่ในรายละเอียด โดยแต่งให้พระนางบุญเหลือพรรณนาความรู้สึกของตน ตั้งแต่ตอนที่ทรงพระครรภ์ ตลอดเวลา ๑๐ เดือนทรงถนอมพระวรกาย ไม่เคยลืมนัดเดียว ตราบจนพระลอสด็จคลอดออกมา ทรงค่อยๆ คุ้ม อย่างทะนุถนอม ทรงป้อนอาหารให้เองวันละ ๓ เวลาเป็นประจำ ไม่เคยให้ใครทำเพราะกลัวลูกจะรู้สึกผิดมือ ทรงทำดังนี้ไม่เคยทำอย่างอื่น ตราบจนพระลอสวยได้เอง กับข้าวของสวยของลูกนั้นก็ทรงทำเองเป็นประจำ ไม่เคยลืมนัดสักครั้ง เพราะไม่ทรงไว้วางใจให้ผู้อื่นทำ แม้สักครั้งนึ่งก้อยก็ไม่ไวใจ

ท่านคิดว่ากวีน่าจะเป็นใคร ที่ให้เวลาและเนื้อที่ในบทประพันธ์ขนาดสั้นเพื่อบรรยายความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้เป็นแม่ ซึ่งอยู่สถานะสมเด็จพระราชชนนีได้อย่างละเอียดดังนี้

|                     |                            |
|---------------------|----------------------------|
| ลืบเดือนอุ้มท้องพระ | ลอลักษณ์                   |
| สงวน บ่ลืมนั่น      | หนึ่งน้อย                  |
| ตราบพระปิ่นไทรจักร  | เสด็จตลอด มานา             |
| ถนอมอาบอุ้มค้อยค้อย | ลูปเลี้ยงรักษา             |
| แลวันสามคาบป้อน     | เป็นนิตย                   |
| บ่ มีให้ใครทำผิด    | แมกเจ้า...                 |
| เทียรผดุงคั่งเท่า   | ตราบรู้เสวยเอง             |
| บรรจงกับข้าวแต่ง    | ของเสวย                    |
| เป็นนิตย บลืมเลย    | หนึ่งน้อย...               |
| บ วางใจกึ่งก้อย     | แก่ผู้ใดทำ “ ( ๑๘๕ — ๑๘๗ ) |

กวีคิดคำตัดพ้อของพระนางบุญเหลือต่อไปนี้อาจจินตนาการ หรืออย่างไร คำตัดพ้อที่ว่า

แม่ถนอมเลี้ยงลูกมาตั้งแต่ลูกรยังเล็ก จนกระทั่งลูกเจริญพระชนมพรรษามาถึงคราวที่ได้  
เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ แล้วลูกก็จะจากไป ทิ้งให้แม่นี้ตรอมใจตาย

เมื่อแม่มีชีวิตอยู่ แม่ก็หวังพึ่งลูก เมื่อตายก็หวังจะให้ลูกทำศพ

แล้วนี่ลูกกำลังจะจากแม่ไป ศพของแม่จะฝากให้ใครเผาล่า ( โคลงที่ ๑๘๘ — ๑๘๙ )

ถ้าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จะเสด็จลำปางเมื่อทรงขึ้นครองราชย์ในวัยรุ่น สมเด็จพระราชชนนี  
( หม้าย ) ของพระองค์จะทรงรู้สึกต่างจากนี้หรือไม่ เมื่อทรงอยู่ตามลำพังในราชสำนักอยุธยาอัน

เป็นสถานที่ที่พระองค์เพ็งจะเสด็จลงมาประทับพร้อมกับพระราชโอรส และพระราชโอรสที่กำลังจะเสด็จจากไปสู่เมืองของศัตรู

นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังพบข้อสังเกตต่างๆ ที่ชวนให้เชื่อว่ากวีผู้แต่ง**ลิลิตพระลอ**เป็นสตรี เป็นผู้ที่มีความละเอียด ประณีต

๓. กวีบรรยายพฤติกรรมมนุษย์ด้านต่างๆ ด้วยความประณีต แสดงให้เห็นว่าเป็นคนช่างสังเกตจนได้เห็นรายละเอียด เช่นพฤติกรรมของพระเพื่อนพระแพงตอนรอฟังข่าวพระลอจากพี่เลี้ยง ตอนขึ้นเฝ้าพระเจ้าย่าเพื่อขออนุญาตไปเที่ยวสวน เรื่องที่พระเจ้าย่าสอนพระเจ้าหลานทั้งสองเรื่องการรักษาความสมดุลของอิริยาบถสี่ เรื่องการที่นายแก้วนายขวัญและนางรินนางโรยใช้สายตา “ ค่อยเคล้า “ กัน และการใช้หางตายิ้ม

๔. คำที่กวีแต่งให้นายแก้วนายขวัญปลอบพระลอว่า “ ยามไร้เด็ดดอกหญ้า แชมผม “ (๒๔๗) นั้น ข้าพเจ้าตีความว่าผู้แต่งเป็นผู้ที่นิยมเด็ดดอกไม้หอมมาชมผมเพื่อจะได้กลิ่นดอกไม้กลิ่นๆ และทำกิจกรรมนี้เป็นนิสัยถึงขนาดที่ว่าเมื่อหาดอกไม้หอมไม่ได้ ก็อาจจะยอมเด็ดดอกหญ้ามาชมผมแทน และผู้ที่มีพฤติกรรมเช่นนี้เป็นประจำ ในประสบการณ์ของข้าพเจ้าเป็นผู้หญิง

อย่างไรก็ตามคำพูดนี้เป็นโวหารเปรียบเทียบ ความหมายเป็นเชิงปลอบให้มีสันโดษ คล้ายกับคำพูดที่ว่า

“ พระเอยอาบน้ำซูน เอยเย็น ... ” ( ๒๔๖ )

( ศาสตราจารย์ประคองให้ข้อมูลว่าผู้ชายล้านนาชมผมด้วยดอกไม้ แต่ไม่ได้บอกว่าผู้ชายล้านนา นิยมเด็ดดอกไม้หอม มาชมผมให้ตนเองเป็นประจำ )

ข้าพเจ้าเชื่อว่าศาสตราจารย์ประคองคงจะมีได้หมายความว่า กวีผู้แต่ง**ลิลิตพระลอ**เป็นชายชาวล้านนา เพราะภาษาที่ใช้ในการแต่งลิลิตนี้โดยรวมมิใช่ภาษาล้านนาเลย

นอกจากนั้นคงไม่มีชายชาวล้านนาคนไหนที่จะพิถีพิถันบรรจงแต่งบทกวีนิพนธ์อย่างวิจิตร เพื่อประจานบรรพบุรุษของตนในร่ายนำเรื่องพระลอ

๕. ข้อสงสัยเรื่องฉากรักใน **ลิลิตพระลอ** ศาสตราจารย์ ดร.รื่นฤทัยทักท้วงว่าใน **ลิลิตพระลอ** มีการบรรยายพฤติกรรมในฉากรักที่ทำให้ไม่น่าเชื่อว่าวีผู้แต่งเป็นสตรี

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพลให้ข้อมูลว่าสตรีญี่ปุ่นในสมัยโบราณก็แต่งเรื่องทำนองนี้

พลตรี ม.ร.ว.ศุภวรัณย์เห็นว่าสตรีไทยเราไม่ทำอะไรเปิดเผยเช่นนั้น

ข้อสงสัย และความเห็นในเชิงไม่เชื่อว่าผู้แต่ง **ลิลิตพระลอ** จะเป็นสตรีนี้ ข้าพเจ้าได้ยินบ่อยๆตั้งแต่เริ่มเสนอสมมุติฐานว่าผู้แต่ง **ลิลิตพระลอ** เป็นกวีสตรี เหตุผลเดียวที่ผู้สงสัยมี คือ ถ้าเป็นสตรีจะแต่งฉากรัก “เช่นนั้น “ ได้อย่างไร

คำว่า “เช่นนั้น “ ในบริบทนี้มีความหมายคล้ายกับที่นักวิจารณ์บางท่านกล่าวว่า “ ลามกหยาบคาย “

ข้าพเจ้าก็ได้พยายามอธิบายอยู่บ่อยๆเช่นกัน

แต่ปัญหาคือ ท่านที่สงสัยแทบทุกท่านมิได้ศึกษา หรือมิได้สนใจ **ลิลิตพระลอ** อย่างจริงจัง **มิได้อ่านจนจบเรื่อง** หรือไม่ก็อ่านไม่เป็น และบางท่านก็ไม่ได้อ่านด้วยซ้ำไป ทำให้ข้าพเจ้าเหนื่อยมากในการพยายามจะแนะนำวรรณคดีชิ้นเลิศเรื่องนี้ ซึ่งหม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณเคยเรียกว่า “ วรรณคดีชั้นวิเศษ ” แก่ท่านที่มีอุปาทานแรงเหล่านั้น ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายแทนหลายท่านที่เกิดมาเป็นคนไทย เรียนวิชาภาษา และวรรณคดีไทย แต่ไม่สามารถรับประโยชน์จากมรดกทางวรรณศิลป์ชิ้นเลิศเรื่องนี้ได้เลยเพียงเพราะคิด (ผิด) ว่าเป็นวรรณคดีลามก

จากบทวิเคราะห์ของข้าพเจ้าข้างต้นนี้ ท่านยังมิได้เห็นฉากรักใน **ลิลิตพระลอ**

กวีใช้โคลงสอง ๑๘ บท โคลงสี่ ๗ บท บรรยายพฤติกรรมตามธรรมชาติของมนุษย์วัยรุ่นที่มีความรักต่อกันเมื่ออยู่ร่วมกันในที่ลับตาคนตามลำพัง เพราะพี่เลี้ยง “ ปิดม่าน “ ในห้องพระบรรทมและหับประตูให้แล้ว พี่เลี้ยงออกมาข้างนอกแล้ว และนางพระกำนัลที่ตามเสด็จพระเพื่อนพระแพงมาจากในวังก็ถูกพระพี่เลี้ยงทำอุบายให้ออกไปชมสวนเล่นอยู่ห่างๆแล้ว

คำที่กวีใช้ในการบรรยายฉากรักนี้ ส่วนหนึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกธรรมชาติทั้งพืช และสัตว์ เช่น นุชบา ภูมรี สระ ดอกไม้ ดอกบัว ปลา อัสตร สาร ทรายทอง กระต่าย กระแต ทินกร ซึ่งกวีใช้เป็นสัญลักษณ์แทนอวัยวะทางเพศ หรือแทนพฤติกรรมตามธรรมชาติของมนุษย์ในการดำรงเผ่าพันธุ์ และมีคำที่ใช้เรียกอวัยวะของมนุษย์อย่างตรงไปตรงมา เช่น เนื้อ หน้า นม ท้อง กร ปาก พักตรา องค์

คำเหล่านี้เป็นคำในภาษามาตรฐาน บางคำเป็นราชาศัพท์ บางคำเป็นคำในภาษาวรรณคดี ไม่มีคำรุนแรง หยาบคาย ลามกอนาจาร ดังที่มีอยู่ในหนังสือบางเรื่อง หรือเช่นบางตอนในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน หรือดังที่ครูผู้สอนนิชาวรรณคดีไทยบางท่านอาจจะคิดว่ามีอยู่

และดูเหมือนว่า ผู้สอนนิชาวรรณคดีไทยบางท่าน หรือนักวิจารณ์บางท่าน อาจจะมีทรรศนะเรื่องความรัก ต่างจากทรรศนะของกวี

ในทรรศนะของกวี ความรักคือความงาม การร่วมรักของชายหญิงที่รักกันเป็นความสุข กวีจึงบรรยายพฤติกรรมตามธรรมชาตินั้นด้วยภาษาและเสียงที่ไพเราะ แสดงให้เห็นความรู้สึกเป็นสุข เช่น

“ เซยชมชู้ปากป้อน                      แสนอมฤตรสข้อน

สวาทเคล้าคลึงสมร

กรเกี้ยวกรกอดเกื้อ                      เนื้อแนบเนื้อโอเนื้อ

อ่อนเนื้อเอาใจ “

( ๕๑๗ – ๕๑๘ )

กวีได้แสดงทรรศนะเรื่องความรักของท่านไว้ในตอนนี้อ่า ความรักเป็นสิ่งสูงส่ง และศักดิ์สิทธิ์ เป็นของทิพย์ ทำให้ชีวิตมีความสุข สดชื่น ดังนี้

“ ความรักดุจทิพย์สรอง                      ไสรจขึ้น ...” ( ๕๓๖ )

## ๖. โศกนาฏกรรมอันยิ่งใหญ่

ด้วยเหตุที่กวีถือว่าความรักเป็นความงาม ทำให้ชีวิตมีความสุข ดังนั้น ความตายของคนรักทั้งสาม หรือทั้งเจ็ดนั้น จึงเป็นเรื่องน่าเสียใจของทุกคน แม้สุริยจักรวาลยังร่วมไว้อาลัย กวีบรรยายความรู้สึกเสียใจนั้นอย่างยิ่งใหญ่ ดังนี้

“ เสียงให้ทุกราษฎรให้      ทุกเรือน  
 ออกแผ่นดินดูเหมือน      จักขว่า  
 บ เห็นตะวันเดือน      ดาวมืด      ม้วนา  
 แลแห่งใดเห็นน้ำ      ย่อมน้ำตาคน “      ( ๖๒๕ )

และ

“ ธรณีสัณฐานห้อง      เสียงเสนาะฟ้าร้อง  
 เรียกท้าวยังสวรรค “      ( ๖๓๔ )

กวีพรรณนาภาพสุดท้ายของพระลอ และพระเพื่อนพระแพง ในพระตำหนักรักนั้น ด้วยความคิด และฝีมือของศิลปินชั้นเลิศ ทำให้ความตายของทั้งสามพระองค์เป็นความมหัศจรรย์ยิ่งใหญ่มาก ทำให้ความรักของทั้งสามพระองค์เป็นอมตะ

ข้าพเจ้าเองเคยอ่านวรรณคดีของ กวี และนักเขียนอังกฤษ อเมริกัน นอร์เวย์ รัสเซีย เคยดูละคร และโอเปร่า ที่เป็นโศกนาฏกรรมหลายเรื่องในระหว่างที่ศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริกา และในอังกฤษ เช่น **Hamlet, Tosca, Carmen, Madame Butterfly, Romeo และ Juliet, A Farewell to Arms** ข้าพเจ้าไม่เคยพบว่ามีกวี หรือนักประพันธ์ท่านใดบรรยายภาพการตายของตัวละครเอกอย่างน่าสยดสยอง แต่สง่างามน่าอัศจรรย์ใจในขณะเดียวกัน เช่นที่กวีผู้แต่ง **ลิลิตพระลอ** บรรยาย ดังนี้

“...ให้โถมยิงสามกษัตริย์ ธกัเอาดาบวัดกระกระจาย เขาเข้าหลายเหลือบอง จึงปืนต้องพระองค์ สอง  
 อนุวงศ์บิกลัว เอาตัวออกรับปืน ยืนอยู่กับจอมราช เขาก็เร่งสาตศรพิษ ตัดสามกษัตริย์สะพรั่ง เลือดตก  
 หลังถึงลง สามพระองค์ก็งัน ผันหน้าต่อศัตรู พิศดุจจนภูมิ ตันชีพิตรพร้อมกัน ยืนอยู่ฉับมิตาย...”

( ๖๐๗ )

พระลอ และพระเพื่อนพระแพงมีความกล้าหาญมาก เมื่ออยู่เคียงข้างกัน ไม่ทรงกลัวมัจจุราช ทรงยืนตาย ไม่ทรงล้ม เพราะ “ สามพระองค์ก็งัน ”

บทพรรณนาในฉากนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณในปัจจุบัน เช่นตัวข้าพเจ้านี้ รู้จักภูมิปัญญาของบรรพชนน้อยไป กวีแสดงให้เห็นว่ามีความเข้าใจเรื่องของแรง และความโน้มถ่วงของโลก ซึ่งข้าพเจ้าลืมไปแล้วว่าตนเองเคยเรียนในวิชาฟิสิกส์ในชั้นมัธยมปลาย กวีผู้แต่ง**ลิลิตพระลอ**ทำให้ข้าพเจ้านึกขึ้นได้ และได้สอบถามผู้รู้ในด้านศิลปะ ทำให้ทราบว่ารूपทรงที่มั่นคงที่สุด คือรูปทรงสามเหลี่ยม

กวีนำความรู้เรื่องแรง และรูปทรงอันมั่นคงนี้มาสร้างประติมากรรมมนุษย์ขึ้นด้วยภาษา เป็นอนุสาวรีย์รักอันเป็นอมตะ

ในเรื่องฉากรักนี้ข้าพเจ้ามีสองความคิด

๑. กวีเป็นสตรีผู้มีอาวุโส มีคุณวุฒิสองรอบด้าน เป็นผู้ที่มีความสุขกับความรัก เห็นความรักเป็นสิ่งสวยงาม ศักสิทธิ์ เป็นทิพย์ กวีเป็นผู้มีความกล้าหาญถึงกับเคยอยู่ใกล้ขีดความตายในสนามรบมาแล้ว อย่างน้อยสองครั้ง มีความเชี่ยวชาญเป็นเลิศด้านวรรณศิลป์ มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความมั่นใจในตัวเองสูง ดังที่ท่านได้เห็นแล้วในบทวิเคราะห์ข้างต้น

ทำไมอัจฉริยบุคคลเช่นกวี จะแต่งฉากรักเช่นนี้ เพื่อให้วรรณคดีเรื่องนี้สมบูรณ์ด้วยรสแห่งวรรณศิลป์ชั้น “ วิศิษฐ์ ” ไม่ได้เล่า

๒. ผู้อื่นแต่งมาเสริม เหมือนบางตอนในลิลิตเรื่องนี้ที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าอาจเป็นผู้อื่นแต่ง แต่เป็นส่วนน้อย ไม่มีผลกระทบต่อแนวเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นแนวเรื่องหลัก หรือแนวเรื่องย่อย

ข้าพเจ้าเสียดายว่าผู้ทรงคุณวุฒิมีเวลาน้อย การอภิปรายจึงยุติลง โดยที่ไม่มีท่านใดเสนอประวัติกวีผู้แต่ง**ลิลิตพระลอ** ต่างจากที่ข้าพเจ้าเสนอเลย ทั้งที่บางท่านมีข้อโต้แย้งในหลักฐาน และเหตุผลบางประเด็นที่ข้าพเจ้าเสนอ ดังที่ได้สรุปมาไว้ในเอกสารนี้

## ๑๐.ปัจฉิมพจน์

ข้าพเจ้าเสียดายแทนทุกท่านที่เป็นคนไทย โดยเฉพาะท่านที่ได้ศึกษาวิชาภาษา และวรรณคดีไทยในระดับสูง แต่ไม่มีโอกาส หรือไม่ปรารถนาจะสัมผัสสุนทรีย์รสของวรรณศิลป์จาก**ลิลิตพระลอ** ไม่มีโอกาสได้รับรู้ข้อคิดดีๆสำหรับการดำเนินชีวิตจากลิลิตเรื่องนี้ ซึ่งผู้แต่งตั้งใจสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้เป็นประโยชน์ และบรรพชนได้อนุรักษ์และมอบเป็นมรดกทางปัญญาของแผ่นดิน สืบทอดต่อกันมากกว่า ๕๐๐ ปีถึงคนรุ่นเรา

ข้าพเจ้าขออนุญาตคัดความบางตอนที่ประทับใจ โดยหวังว่าท่านจะกลับไปอ่าน**ลิลิตพระลอ** ด้วยตนเอง หรือไม่ก็อ่านผลงานวิจัยของข้าพเจ้าที่ชื่อ **เสียงลือเสียงเล่าอ้าง อันใด ท่านเอ๋ย** ดังนี้

๑. เมื่อพระนางบุญเหลือทรงห้ามพระลอไม่สำเร็จ ก็ทรงจำพระทัยยอมอนุญาต ทรงให้พรและถวายข้อเตือนพระทัยในการวางพระองค์ เมื่อเสด็จไปอยู่ในแผ่นดินอื่นที่มีไชแผ่นดินเกิด คำเตือนเหล่านี้บางข้อมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับบุคคลทั่วไป และบางข้อก็มีประโยชน์สำหรับผู้ที่อยู่ในฐานะนักปกครอง สิ่งแรกที่ทรงเตือนคือความไม่ประมาท

“อย่าประมาทลืมนอน อย่าระคนคนเท็จ ครอบครองเสร็จจึงทำ

คิดทุกคำจึงออกปาก อย่าให้ยากแก่ใจไพร่ ใต้ความเมื่องจงตรง

ดำรงพิภพให้เย็น ดับเข็ญนอกเข็ญใน ส่องใจดูทุกกรม

อย่างมชมความเท็จ ครอบครองเสร็จก็เอทางธรรม...ส่องต้นหนคนไข้

เลือกหาใจอันสัตย์ ดัดมนตร์โดยยุติ ปลุกใจคนให้หาญ

ผลาญเพรียงไพร่เพรียงเมือง...กันนิกรจากเชื้อไพร่ ดับกลียุคอย่าให้ลุค

อย่าชิงสุกก่อนห่าม อย่าล่ำมั่วสองปาก อย่าลากพิษตามหลัง

อย่าให้คนชังลักแข่ง แต่งตนให้คนรัก ชักชวนคนสุ่ฟ้า...” (๑๙๘)



เมื่อมีการตีความคำสอนข้างบนนี้ ก็คงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางความคิดสร้างสรรค์ขึ้นอีกไม่น้อยในชีวิตของบุคคล หรือของสังคม

๒. เมื่อพระลอเสียน้ำแล้ว และเชื่อว่าพระองค์จะมีได้เสด็จกลับคืนสู่เมืองสรวงอีก กวีแต่งให้พระลอรำพึงถึงชีวิตช่วงที่อยู่กลางป่านั้น ดังนี้

“ เป็นขุนยศยิ่งฟ้า                      ฤบาทปจำวายหล้า

หล่มหล่มตนเดียว

จะเหลิยวเหลิยวไปได้                      เหยียบแผ่นดินผิดไสร้

อยู่เต็มบาทา... “                      ( ๓๐๓ — ๓๐๔ )

๓. กวีเป็นผู้ที่เข้าใจจุดอ่อนของมนุษย์ ท่านเห็นว่าเมื่อจะต้องไปปฏิบัติภารกิจในท้องถิ่นที่ห่างไกลบ้านเกิดให้ได้รับความสำเร็จและปลอดภัย ท่านจึงแต่งให้พระลอรับสั่งให้ “ นโยบาย “ แก่ผู้ตามเสด็จดังนี้

“... หว่านความรักชักชืด ครั้นเข้าสนิทไมตรี จึงบอกคดีโดยปอง ให้เงินทองผ้าเสื้อ  
เพื่อใจชักเข้ามา จงเจรจาให้ชอบใจ ...” ( ๒๗๘ )

๔. ผู้รับ “ นโยบาย “ ก็นำไปปฏิบัติดังนี้

“ ...                      ทำเป็นพี่เป็นน้อง

ด้วยหมู่บ้านเทียมทาง

เอาสินสะกางสอดจ้าง                      แข็งดังเหล็กเงินจ้าง

อ่อนได้โดยใจ

เป็นฝ่ายในสนิทแล้ว                      กระหน่นนายขวัญแก้ว

กล่าวเกลี้ยงคำหวาน

บอกอาการถี่ถ้อย ...”                      ( ๓๐๙ — ๓๑๑๒ )

แล้วผู้ปฏิบัติภารกิจก็ประสบความสำเร็จ เพราะได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากชาวเมืองสรอง ถึงขนาดพานายแก้วนายขวัญเข้าไปถึงสวนหลวง และไปดูพระตำหนักที่ประทับของสองราชธิดา ทั้งนี้เพราะนายแก้วนายขวัญรู้จักประยุต์นโยบายดังนี้

“ ให้สินจ้างชักชิด เงินทองปิดปากไว้ ใช้ได้ทุกประการ...” ( ๓๑๓ )

๕. หิริ โอดตปปะเป็นธรรมชาติที่กวีแทรกไว้อย่างแนบเนียน ในพฤติกรรมของนางรื่นนางโรยที่สามารถเอาชนะใจตนเอง ไม่ร่วมรักกับนายแก้วนายขวัญบนพระตำหนักที่ประทับของทั้งสามพระองค์ เพราะ

“ รู้อายองค์ยากแท้                      ฌิ ป รู้อายแล้

ง่ายพันประมาณ ...” (๕๑๐ )

พระราชสุทโธมณี เจ้าคณะจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ฝ่ายธรรมยุตเคยพูดกับข้าพเจ้าและเพื่อนร่วมงานว่า ศีล ๕ คือธรรมะแห่งมนุษย์ หิริ โอดตปปะ คือธรรมะของเทวดา และพระเทพสิทธิวิมล เจ้าคณะฝ่ายมหานิกายเทศน์ขยายความว่า จิตของมนุษย์แบ่งอย่างหยาบมี ๔ ระดับคือ จิตของเปรต จิตของสัตว์เดรัจฉาน จิตของมนุษย์ จิตของเทวดา

กวีสร้างนางรื่นนางโรยให้มีจิตเป็นเทวดา เพราะรู้จักอายที่จะทำสิ่งที่ไม่สมควร แม้จะไม่มีผู้อื่นเห็น ข้าพเจ้าเห็นว่ากวีเป็นผู้ที่มีความคิดละเอียด ประณีตที่แต่งให้ตัวละครคิด คือคิดว่า ถ้ารู้จักอายก็ยากที่จะทำความชั่ว แต่ถ้าไม่รู้จักอายก็ทำชั่วได้ง่ายมาก

๖. วรรณศิลป์ใน**ลิลิตพระลอ**นั้นถือได้ว่าสมบูรณ์ด้วยความงามในทุกส่วนขององค์ประกอบ และกลวิธีในการประพันธ์ ซึ่งแสดงให้เห็นพัฒนาการของกวีในด้านต่างๆ นับจากที่ท่านได้นิพนธ์เรื่องยวนพ่ายมาก่อนแล้ว แต่สิ่งหนึ่งที่คงที่ในจิตสำนึกของกวี คือความคิดเรื่องความงามของภาษา และความเชื่อเรื่องสุนทรียรส และความเป็นอมตะของวรรณศิลป์

ปัจฉิมพจน์ของกวีผู้แต่ง**ลิลิตพระลอ** กับปณิธานของท่านเมื่อแต่ง**กวีนิพนธ์เรื่อง  
ยวนพ่าย** เป็นวรรณศิลป์ที่ไพเราะประทับใจข้าพเจ้าอยู่เสมอดังนี้

|                    |                         |
|--------------------|-------------------------|
| “ เป็นศรีแก่ปากผู้ | ผจงฉันท์                |
| คือคู่มาลาสวรรค์   | เรียบร้อย               |
| เป็นถนิมประดับกรรม | ทุกเมื่อ                |
| กลกระแจะต้อยน้อย   | หนึ่งได้แรงใจ “ ( ๖๕๘ ) |

และ

|                     |                        |       |
|---------------------|------------------------|-------|
| “ สารสยามพากย์พร้อม | กลกานท์                | นี้ฤา |
| คือคู่มาลาสวรรค์    | ข้อร้อย                |       |
| เบญญาพิศาลแสดง      | เดอมกรยติ              | พระฤา |
| คือคู่มะแล้งร้อย    | กึ่งกลางฯ              |       |
| เป็นสร้อยโสภิตพัน   | อุปรมา                 |       |
| โสรจโสรจสรจธรรมา    | เวียไว้                |       |
| จงคงคู่กัลปา        | ยืนโยค                 |       |
| หายแผ่นดินฟ้าไหม้   | อย่าหายฯ “ ( ๕๘ — ๕๙ ) |       |

ข้าพเจ้าได้แต่หวังว่าสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ซึ่งเป็นองค์กรที่ดำเนินงานด้วยงบประมาณจากรัฐ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้แห่งแผ่นดิน โดยมีได้หวังจะได้รับผลตอบแทนเป็นเงิน จะเจียดเงินไม่ถึงหนึ่งล้านบาทเพื่อพิมพ์เผยแพร่ผลการค้นพบประวัติศาสตร์วรรณศิลป์ของชาติครั้งนี้ เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถซื้อไป

อ่านได้โดยสะดวกกว่าการอ่านจากแผ่นซีดี เพื่อจะได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่นักวิชาการ และผู้สนใจใน  
ขอบเขตที่กว้างขึ้นกว่าห้องประชุม

ทั้งนี้เพื่อเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่จิตรประณีต อายุกว่า ๕๐๐ปี อันเป็นทรัพย์สินทางปัญญา  
ของชาติ และเพื่อจะได้แลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องนี้กับประชาคมโลกที่ “ นับถือ ผู้ที่รู้หนังสือ แต่งได้ “

ข้าพเจ้าขอขอบคุณสกว. ที่ให้เงินสนับสนุนทำให้ข้าพเจ้าได้ไปปฏิบัติงานภาคสนามเพิ่มเติม และมีเวลา  
เขียนประมวลผลการวิจัยนี้จนสำเร็จ

วิภา กงกะนันทน์

บ้านบางซื่อน

๑๗ เมษายน ๒๕๕๕

---

\* ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. **คุณค่าของวรรณคดีไทย**. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์  
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๘ หน้า ๖๘.

\*\* วิภา กงกะนันทน์. **วรรณคดีศึกษา**. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๓.

\*\* \* ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ. **วิเคราะห์วรรณคดีไทย**. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๓ หน้า ( ๙ )

๑๑๔๕ ซอยไชยประชา

ถนนกรุงเทพฯ — นนทบุรี ๓๙

บางซื่อ กทม. ๑๐๘๐๐

เมษายน ๒๕๕๕

เรื่อง ส่งรายงานครั้งสุดท้าย ( ครั้งที่ ๓ )

เรียน ศาสตราจารย์ ดร. สวัสดิ์ ตันตระรัตน์

ผู้อำนวยการสกว.

สิ่งที่ส่งมาด้วย บทสรุปประมวลผลการวิจัยว่าด้วยการค้นพบประวัติผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวน  
พ่าย และ ลิลิตพระลอ๑ ชุด

ดิฉันขอขอบพระคุณท่าน และขอขอบคุณสกว.ที่ได้กรุณาเชิญผู้ทรงคุณวุฒิผู้มี  
รายนามปรากฏในเอกสารที่ส่งมา ให้มาแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ผลงานวิจัยของดิฉัน  
เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๒ มีนาคมนี้ ทำให้ดิฉันเห็นว่าสมควรเพิ่มบทสรุปรวม เพื่อให้ผู้ที่สนใจได้  
เข้าใจวิธีการวิจัย กระบวนการวิจัย และขั้นตอนของการดำเนินงานวิจัยที่ดิฉันคิดขึ้นใช้ จน  
ได้ผลดังที่ทราบกันอยู่แล้ว งายขึ้น

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์ ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิท่านหนึ่งเรียกวิธีการวิจัยของดิฉันว่า  
“ มนุษยศาสตร์บูรณาการ “ และท่านเห็นว่าวิธีวิจัยของดิฉันมีความสำคัญมากกว่าผลการวิจัย  
ซึ่งมีผู้ทรงคุณวุฒิท่านอื่นคัดค้านในรายละเอียดบางตอน แต่ไม่มีผู้ใดเสนอเรื่องผู้แต่งเป็นอย่าง  
อื่นต่างไปจากข้อเสนอของดิฉัน นอกจาก พลตรี ม.ร.ว.ศุภวัตร เกษมศรี

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านนี้เห็นว่าผู้แต่งกวีนิพนธ์เรื่องยวนพ่าย และลิลิตพระลอจะเป็นหญิงหรือ  
เป็นชายยังไม่น่าสนใจเท่าวิธีการวิจัยที่ดิฉันคิดขึ้นใช้

ดิฉันได้นำความคิดเห็น และข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิเสนอในที่ประชุม มาทบทวนผลงานของ  
ตนเองอีกครั้ง และขอเสนอเพิ่มเติมในภาพรวมดังที่ส่งมานี้

ดิฉันจะขอบคุณท่านเป็นอย่างยิ่ง ถ้า สกว. เห็นคุณค่าของงานวิจัยนี้ และจะกรุณาจัดพิมพ์  
เผยแพร่ ให้เป็นที่ทราบในวงวิชาการที่กว้างขึ้นกว่าห้องประชุมได้

ดิฉันขอขอบคุณสว.อีกครั้งที่กรุณาให้ความสนับสนุน จนดิฉันทำงานได้สำเร็จ เป็นที่พอใจของ  
ดิฉันแล้วอย่างมาก

ขอแสดงความนับถือ

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วิภา กงกะนันทน์

โทร. ๐๒ ๙๑๐ ๗๖๕๕, ๐๒ ๕๘๖ ๗๖๐๘

wibha.sk@gmail.com